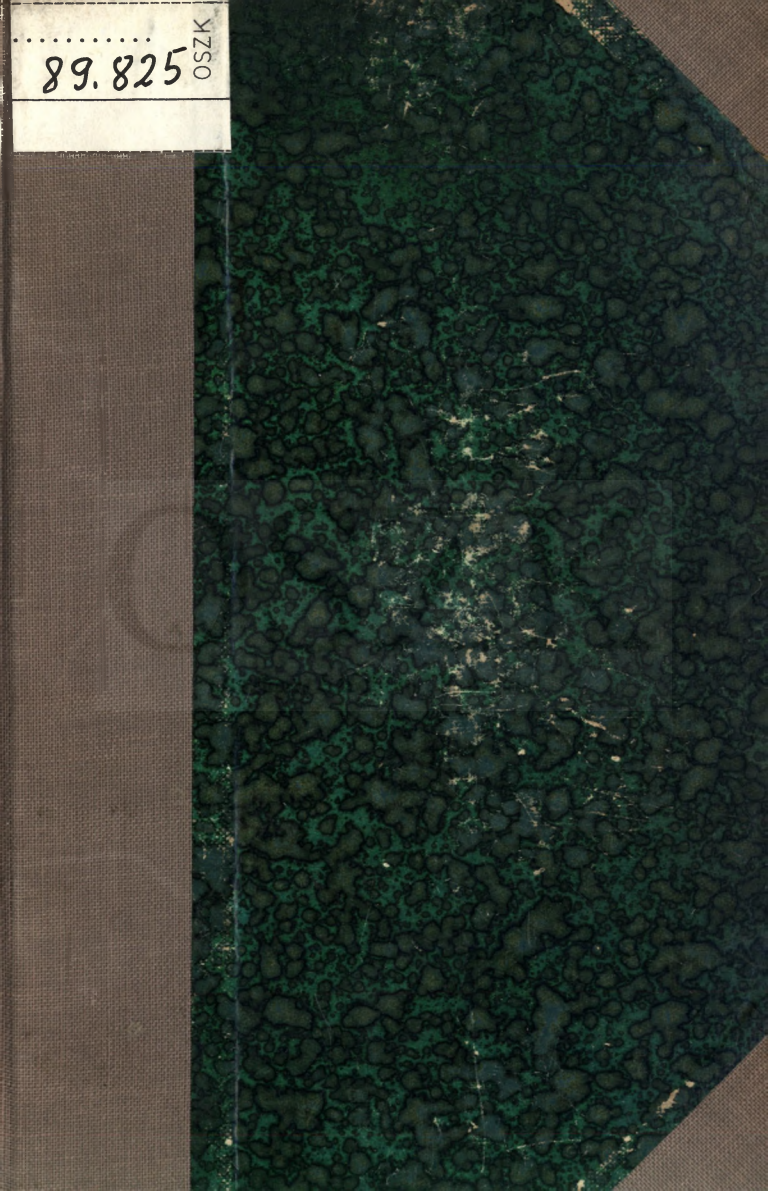

.....
89.825

OSZK

Harsányi

Ecce Homo

II

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

HARSÁNYI ZSOLT

ECCE HOMO

MUNKÁCSY MIHÁLY ÉLETÉNEK REGÉNYE

SINGER ÉS WOLFNER IRODALMI INTÉZET

Országos Széchényi Könyvtár

HARSÁNYI ZSOLT

ECCE HOMO

MUNKÁCSY MIHÁLY ÉLETÉNEK REGÉNYE

MÁSODIK KÖTET

Országos Széchényi Könyvtár

HARMADIK KIADÁS

2882

BUDAPEST

SINGER ÉS WOLFNER IRODALMI INTÉZET RT

KIADÁSA

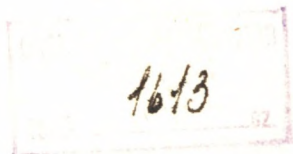
Fenntartunk minden jogot, a fordítás, színpadra alkalmazás
és filmesítés jogát is.

Copyright by Singer és Wolfner Rt., Budapest, 1939.

Országos Széchényi Könyvtár

89825

I.

Bámulatos ember volt az öreg Lacatarius.

Piktor volt tulajdonképpen ő is; járkálás közben hirtelen rámutatott egy pipáló török basát, vagy fekete kutyát ábrázoló cégtáblára és azt saját művének vallotta, keserűen kacagva a művész-sors kegyetlensége felett. S ha előadásának hinni lehetett, lakásán, — ahol még nem járt senki, — nagyban készült hatalmas történeti képe, hogy majdan az egész művészi közvéleményt bámulatra ragadja. De képet aligha látott tőle valaki. Annál gyakrabban lehetett nála idegen képet látni. Lacatarius volt Pestnek két lábon mozgó műkereskedése. Vagy sietve érkezett valahonnan, vagy el kellett rohannia valahová, de mindig egy fiatal piktor valamelyik képének dolgában. Származására nézve görög ember volt, külsejére nézve bölcs és méltóságos pátriárka, mikor ült, fehérszakállú futóbolond, ha utcán látta valaki. Nyüzsgött, lelkesedett, vitatkozott, mindenkit ismert, egyszerre három helyen bukkant fel, mint természeti csoda. Magyarul alig tudott, de aki nem értette meg magyar, olasz, német, francia szavakból összerakott bábeli mondatait, az megértette izgalmasan eleven arcjátékát és kézzel-lábbal való igyekezetét. A kisebb képet hóna alatt hordozta kávéházról-kávéházra, a nagyobb képet letette a József-téri Carl-kávéházban és olyan erőszakkal hurcolta oda a vevőjelölteket, mint rendőr a tettenkapott jómadarat.

erősen megmarkolva az áldozatok karját, el nem engedve a kávéház belsejéig.

Miskát a kiállításon fogta meg az öreg.

— Herrlich, il tuo quarto! Te egy nagy talent vagy, cher ami. Komm ins Carl-kávéház.

Vitte a Carl-kávéházba. Ott leültette és a megfélemlített fiatalembernek egy félórás előadást tartott a festészetről, mit sem törődve azzal, hogy az egy szót is alig ért belőle. Aztán otthagytá, hogy másnap a szállásán keresse fel, ott minden rajzot és vázlatot szimatolva felkutasson, megvizsgáljon, bólingasson, hümmögjön és köszönés nélkül elnyargaljon.

Mikor a kiállítás bezárult a Nagyhid-utcában, az el nem kelt kép Miska rendelkezésébe került vissza. De hozzá sem nyúlhatott, Lacatarius már a hóna alá kapta. Vitte a Carl-kávéházba és ott letámasztotta a kasziros-kisasszony trónjának tövébe. Miskát leültette egy asztalhoz és ráparancsolt, hogy várjon. Egy félóra múlva már behurcolt egy áldozatot. Valami papformájú ember volt az, reverendát hordott, de fényes fekete szakállat hozzá. Az üzlet nem sikerült, a pap riadtan menekült az agyonbeszélés elől. Ugyancsak nem állott kötélnek délután egy másik vevő sem.

Miska két nap múlva megunta a képeladásnak ezt a lázas, drámai és hasztalan módját. Hazament dolgozni az Üllői-útra. Mert Sonnenschein túrhetetlenül kínoztá a hat gyerek lefestési ajánlataival, kénytelen volt tőle szinte szökés-szerűen elköltözni.

Egy hét sem tellett bele, Lacatarius berontott hozzá és harsogva jelentette, hogy a kép el van adva. A vevő egy félóra múlva ott lesz a Carl-kávéházban, hozza a pénzt. De micsoda vevő! Mitterdorfernek a fia, annak a dúsgazdag Mitterdorfernek, akinek gőzmalma, gépgyára és csontszéngyára van Pesten.

Mire elérkeztek a József-téri kávéházba, csakugyan ott volt már a vevő. Szelid, szerény fiatal-

ember volt ez, állandóan mosolygó, kedves tekintetű. Vevő és piktor megismerkedtek. Mitterdorfer László közölte, hogy októberben házasodik, arája nagyon szereti a képeket, ez a festmény tetszik neki, tessék a Lacatarius úrral kialkudott összeg, vagyis harminc forint. Azzal leolvasta a pénzt a kávéházi asztalra. Lacatarius elvett belőle öt forintot és se szó, se beszéd, elrohant. Közvetítési díját megkereste, rohant egy másik kép után. De előbb odaadott egy forintot a főpincérnek, hogy ha Barta úr bejön, adjanak neki valamit enni. Barta úr is fiatal festő volt, még pedig irgalmatlanul rossz festő, de Lacatarius szerette és támogatta.

— Min dolgozik most Munkácsy úr? — kérdezte a dúsgazdag gyárosfi udvariasan.

— Két arcképet festek. Egy szabómestert festek télikabátért a Szerb-utcában. És egy hölgyet festek, hogy örömöm is legyen a festésből.

— Szép a hölgy?

— Azt elhiszem. Ligeti Antalnét festem.

— A festő feleségét, azt a Zsolnay-leányt? Látsból ismerem. Csakugyan nagyon szép asszony.

— Nagyon szép, az kevés. Gyönyörű. Ha meg tetszik engedni, sietek is oda. Ilyenkor szokott ülni nekem.

A két fiatalember nagyon tetszett egymásnak. Megbeszélték, hogy másnap ebben az időben, de valamivel mégis korábban, ugyanítt találkoznak. Aztán Miska sietett a közelbe, a Széchenyi-utcába. Ott várta a festőállvány a Ligeti Antal műtermében, a megkezdett képpel. És ott várta a modell, a csodálatos, az elérhetetlen.

Úgy csinálták, ahogy szokták: Laura asszony kézimunkát vett a kezébe, még pedig horgolást, amelyre nem kellett mindig lepillantani. Aztán elhelyezkedett abban a pózban, amelyet kívülről tudott már. Miska erősen és élesen megnézte, aztán

festett. Mindig tovább nézte a készülő képet, mint magát a szép asszonyt. És közben beszélgettek. Szaggatott mondatokban. Szünetekkel. Miska lassan válaszolgatott. És nem azt, amit gondolt. Mondatai után zárójelben ott állottak a ki nem mondott mondatok.

— Hát mi ujság a törökbálinti kis ismerőssel, akiről mesélt nekem?

— Nem tudok róla semmit, nagyságos asszonyom. (Ne kínozz, mert az nekem fáj.)

— Pedig úgy láttam, hogy nagyon megtetszett.

— Helyes kislány, nem mondom. (Csak egy nő van az egész világon, de arra ránézni sem merek.)

— Mikor megy ki megint Törökbálintra?

— A jövő héten. Bejönnek a bácsiék színházba, olyankor itt szoktak aludni a fogadóban és másnap reggel mennek vissza. Engem is kivisz a kocsí. Két-három napig kint maradok. (Két-három napig nem leszek Pesten. Mindennap úgysem láthatlak, de a tudat is valami, hogy egy városban vagyunk. A legjobb volna meghalni.)

Szünet következett. Miska a képen dolgozott. Hevesen és szenvedélyesen szerette a képet, arra vitte át tilos és titkos rajongását. A képet a szerelmes gondjával becézte, ápolgatta, alkotta, szerette. Az az asszony, aki lassan kialakult a vásznon, teljesen az övé volt. A másakra gondolnia sem lehetett. Ruhája szegélyéhez sem érhetett, de a képen gyengéden megcirógathatta az ecsettel szemét, szemöldökét, fehér homlokát, s addig időzhetett örjítő piros ajkainál, ameddig neki tetszett.

— Dolgozik otthon? Van valami témája?

— Igen, lassanként kezd egy életkép kialakulni bennem. De még csak gondolkozom rajta. (Éjjel-nappal szüntelenül rádgondolok.)

Néha Ligeti maga is ott volt, mikor Miska dolgozott. Nézte a munkát, de nem igen zavarta. Azzal

az úri és finom tapintattal, amely minden szavában és tetteiben benne volt, ráhagyta a fiatal piktorra, hogy végezze a dolgát zavartalanul, csak utóbb, a munkaóra befejeztekor, tett egy pár szakmabeli megjegyzést, azt is tanács formájában. Miska hallgatta, de nem hallotta ezeket a tanácsokat. Esze azon járt, hogy vajjon melyiket szereti jobban: a férfit, vagy az asszonyt? És vérző szívvel szerette tovább mindakettőt.

Mikor egyszer Ligetiné ülés közben leejtette az ölébe fektetett horgolómintát és utána akart hajolni, Ligeti rászólt:

— Ne hajolj, majd felveszem. Nem szeretem, ha ilyen állapotban hajlongsz.

Miska maga ugrott a mintáért, meg is előzte a férjet. De a megjegyzés éles döfésként érte szívét. Mit jelenthet az, hogy „ilyen állapotban?” Egyszerre visszaemlékezett mondatokra, a házaspár beszélgetéseiből, amelyeket akkor nem értett. Célzások voltak ezek, hogy szűk lesz-e a lakás, vagy sem, homályos szavak arról, hogy valami esemény bekövetkeztéig nem lehet terveket csinálni. Most azonnal értett mindent. Ligetiék kisbabát várnak.

Aznap éjjel nem aludt. Fogát csikorgatta a gyötrelemtől és önkínzással idézte maga elé a házaspár csókjait. Felnyögött, dobálta magát, aztán világot gyújtott. Felült az ágyban és csodálkozva nézett körül, kinevette céltalan őrzöngését. Úgy tűnődött egy darabig gyertyavilágnál, aztán megint sötétet csinált, hogy majd elalszik. Egy negyedóra múlva újra ott tartott, ahol az imént. És mikor reggel karikás szemmel, zúgó fejjel felkelt, eldöntötte magában, hogy ez így nem megy tovább.

Éppen befejezte az arcképet. Ligeti nagyon megdicsérte, Laura asszony melegen megköszönte. De ő most már a köszönetből sem akart. Majdnem illetlen volt a gyorsaság, amellyel kurtán búcsúzott

és elsietett. Alig várta, hogy kint lehessen Török-bálinton.

A kis falut már vastag fehérrel borította a hó. Köviéknél alaposan bedurrantottak a kályhákba, összeszorult a család a falusi tél otthonosságában. Bella, aki mindjárt első nap átjött Linkával együtt látogatóba, pirosra csípett orrocskával érkezett. Prémés sapkája különösen jól illett neki, Miska sokkal csinosabbnak találta, mint mikor legutoljára látta volt. A kályha mellett helyezkedett el ő is, a leány is. Míg a többiek élénken társalogtak, ők halkan válthattak egy pár mondatot.

- Mit csinált azóta, Bella kisasszony?
- Semmit. Mit csinálhat az ember falun?
- Gondolhat azokra, akik eszébe jutnak.
- Gondoltam.
- Mire?
- Azt nem mondom meg.

De tovább nem lehetett folytatni ezt a gyorsan izgalmassá vált párbeszédet. A Kövi-gyerekek rácsimpaszkodtak Miskára és rimáncodtak neki, hogy fütyüljön. Így közfigyelem tárgya lett és halkan nem társaloghatott. Füttyművészete általánosan elragadott mindenkit most is. Jókedvű volt, beszédes, elfogulatlan, csak igen homályosan, csak alig tudottan sajgott gondolatai háttérében a boldogtalan szerelem.

Vígan folyt az idő töltése, jó darabig társasjátékot játszottak, aztán Tóni néni kiborított az asztalra egy szakajtónyi diót, annak estek neki mindnyájan, tördelték, ették. Közben Miskának háromszor is alkalma akadt, hogy halkan, foga között, mások számára nem hallhatóan odavesse a kérdést:

- Nem mondja meg?

Bella csak a fejét rázta rejtélyesen. A vendégek vacsorára is ott maradtak, közben megjöttek a Rottmayer-szülők is. Miska már csak kérdő pillantások-

kal kérdezett, Bella már csak szemével felelt nemet. Volt már tizenegy óra is, mikor a vendégek felkászolódtak. Búcsúzáskor az előszobában Miska még egyszer odasúgott:

— Hát nem mondja meg, kire gondolt?

Gyorsan, súgva jött a válasz:

— Éppen magának nem mondhatom meg.

A negyedik házig még együtt mentek, mert Miska ezúttal is a szerszámkamrában lakott. Ott igen erősen megszorította a Bella kezét végleges köszönéskor. S a kis kéz alig észrevehetően, de mégis viszonozta a szorítást.

Másnap egy egész negyedórájok akadt négy szemközt. Ügyetlenül akadoztak és fülig piros volt mind a kettő. De azt óvatos és hosszú kerülgetéssel mégis sikerült tisztázni, hogy Miska egész idő alatt szüntelenül Bellára gondolt Pesten. Viszonzásul követelte Bellától, mondja meg, hogy ő kire gondolt. Megint csak az volt a válasz, hogy éppen Miskának nem mondhatja meg. Nyitott ajtót ostromoltak mind a ketten, s azt hitték, hogy egymás érzéseit akarják nehéz küzdelemmel meghódítani, pedig csak serdülő félszegségük és gyakorlatlanságuk ellen küzdöttek.

Miska egy egész hétig Törökbálinton maradt. A hetedik napon jutott el oda, hogy kimondták a nagy szót. Rottmayeréknál volt búcsúlátogatást tenni. Bella tüntetően rakosgatott egy piros plüssel bevont kicsiny papírskatulyát. Miska megkérdezte, mi van benne, és azt a választ kapta, hogy titok. Megint ki kellett lesni azt a pillanatot, mikor a mama beereszti a nyávogó macskát. Mert a mama naponta hússzor kieresztette és beeresztette a nyávogó macskát. A fiatalember erőszakkal rácsapott a skatulyára és gyorsan belepillantott. Egy sárga rózsa széthullott és elfonnyadt szirmait találta benne. Megértette mindjárt: az a rózsa volt ez, ame-

lyet ismeretségök első napján adott Bellának. A kis-leány, ime, félrerakta és gondosan őrzi. Sűgva dobta oda Miska a vakmerő kérdést:

— Szeret?

Bella csak megadó, boldog bólintással válaszolt. A mama már jött is vissza a hozzádörgölődző kandúrral és nem vett észre semmit. Búcsúzáskor a valomást megerősítette Bella kezének szenvedélyes szorítása.

Mielőtt elutazott, Miska félrevonta Ilget, a nevelőt. Mindenekelőtt becsületszavát vette, hogy amit hallani fog, azt soha el nem mondja senkinek. Ilg szavát adta. Akkor felkérte arra, hogy vállalja azoknak a leveleknek diszkrét kézbesítését, amelyeket ő kettős borítékban fog küldeni a Bella részére. Ilg vállalta.

És Pestről mindjárt megírta az első szerelmes levelet. Ilg jól működött, a válasz három nap alatt megjött. Csak ennyi volt benne: „Kedves Miska! A levelet megkaptam és nagyon örültem neki. Jöj-jön ki mennél hamarabb. Szívélyesen üdvözli B.” Ettől fogva rendszeresen folyt a levelezés közöttük, pedig Miska igen rossz levélíró volt. De most erőt tett az írótolttól való idegenkedésén és szorgalmasan teleírta a papirost lángoló szavakkal. Ha Ligetiéknél megfordult, utána dúltan ment haza és möhön vetette bele magát, mintegy menekülésképpen, a Belláról való álmodozásba. Ligetiné alakja egyre légiesebb lett gondolataiban, fellebbent a felhők fölé és a vallásos rajongáshoz hasonló dicsfény vette körül, s ugyanakkor Bella iránt való érzései egyre földibbek lettek, sóvár vággyal kívánczozott utána és ezerszer is kifestette magában hosszasan és részletesen: milyen lesz az, mikor a leányt először öleli két karja közé és először csókolja meg.

Ahogy szerét ejtette, megint kiment Török-bálintra. Kint töltött három napot. Hancúrozott a

gyerekekkel, várta a percet, mikor Bellát megint láthatja vagy Köviéknél, vagy magánál a Rottmayer-háznál, ápolta Ilggel való barátságát, és mikor sikerült Bellával összejönnie, nem takarékoskodott a vallomás forró szavaival. Már most csókért rimázkodott, de Bella rémülten szabódott. Lett volna alkalom rá nem is egyszer, hol egy néptelen előszobában, hol hazakíséréskor az esti sötétben, ha a többiek elmaradtak, hol ajtócsukás mögött kilinccsel a félkézben, de Bella megrettenve tolt el magától az éhes férfifejet. Annak pedig még jobban nőtt a vágya. Most már ott tartott, hogy megbolondul, ha Bella nem lesz az övé. És ha ennek csak egy módja van, akkor ha törik-szakad: el fogja venni feleségül. Az idén már húsz éves lesz és Bella közeledik a tizenhathoz. Jövőre már házasodhatnának, két év múlva meg éppen.

Ezt el is mondta Bellának. Vagy inkább megírta. Mert ott Törökbálinton is leveleztek. Bűvészi ügyességgel csúszttatták egymás kezébe a többszörösen összehajtott cédulákat. Miska lelkesen leírta, milyen gyönyörű lesz az élet, ha egy kis műteremben szeretni fogják egymást, ő majd dolgozik és híres festő lesz, Bella pedig múzsa gyanánt fog tenni-venni a kis lakásban. Milyen csodálatos lesz reggel felébredni és együtt kezdeni a napot, milyen csodálatos lesz téli estéken, mikor már festeni nem lehet, együtt ülni a kályha előtt és nézni a parazsat.

Ha ilyeneket írt, vagy mondott, homályosan mindig érezte, hogy a lelkiismerete nincsen egészen rendben. De saját szavai megrészegetették s ami nem volt igaz, mikor kimondta, már igaz lett, mikor még nagyobbhat mondott. Így érte utól fokként sajátmagát. Most már komoly ellágyulást érzett, ha elutazott Törökbálintról és viharos örömet érzett, mikor megint odaérkezett és várta a közeli viszontlátást. Tavaszra már eldöntötte magában, hogy el-

veszi feleségül Bellát. Ligetinének a mennyboltba röppent alakja a léggömbhöz lett hasonló, amelyet annál kevésbbé lát a földi szem, mennél magasabbra emelkedik. Most már alig gondolt másra, mint Bellára. Napjait tétlen álmodozásban töltötte, nem járt munka után, fülig eladósodott. Még a maga számára sem igen dolgozott. Csak azon járt az esze, hogy mikor és milyen alkalmatossággal mehet megint Törökbálintra.

Egy kora nyári napon, mikor megint kint volt Törökbálinton, jókedvűen tért haza a falusi sétáról. Az asztalosnál járt, Fink uramnál, ahol azzal mulattatta magát a műhelyben, hogy rózsát és tulipánt festett egy paraszti ládára. Hazajövet Kövi bácsit egyedül találta a verandán.

— Gyere csak ide. Miska, beszélni akarok veled. Ülj le.

— Tessék.

— Az imént ment el Rottmayer és panaszt tett nálam, hogy a leányát teljesen elbolondítottad.

— De bácsi kérem, én...

— Jó, jó, hiszen nekem is van szemem, látom én, hogy értitek egymást. Amig aféle gyerekes játék volt az egész, nem szóltam semmit, de most már szölok, mert kezd ez a játék elmérgesedni.

— Hiszen azt akarom, hogy elmérgesedjen. Én Bellát el fogom venni feleségül.

— Az nagyon szép lesz, de majd akkor verd a melledet, mikor el tudod tartani.

— Bella velem jön a szegénységbe is.

— Ne beszélj marhaságokat. Lásd be, hogy rendes apa egy bizonytalan életű emberhez nem adhatja a leányát. Mi az a festészet? Hivatal? Állás? Mesterség? Igyekezz valami rendes kenyérkeresetre szert tenni, aztán beszélhetsz. De addig...

— Ezek előítéletek, — vágott közbe Miska hevesen, — ezekre én nem adok semmit. A művészet

minden másnál előkelőbb. Rembrandtot mindenki tudja. De az akkori orvosok kik voltak? Senkik. Hát csak Rottmayer úr ne legyen olyan nagy ember. Én Bellát el fogom venni, mert szeretem, ha addig élek is.

Kövi bácsi vállat vont. A hangja fagyosra változott.

— Elfelejtet, hogy a dolog engem is érint. Bizonyos mértékben felelősséggel tartozom érted Rottmayeréknak.

Miska megszégyenülten eresztette lejjeb a hangját. Erre nem gondolt.

— Bocsánatot kérek. A bácsinak teljesen igaza van. Ne tessék haragudni. Hát most mit csináljak?

— Mindenekelőtt egy darabig ne gyere ki ide. Azt jól tudod, hogy mi mindenkor szívesen látunk. De így okosabb lesz. A leánynak is csak bajt csinálsz, mert otthon csak gyötrik és macerálják miattad. Hadd csillapodjanak egy kicsit a dolgok. Ha olyan nagy az a szerelem, kívárhatsz egymást. Mindenesetre jó volna valami rendes kenyérkereset után nézned. Hiszen amellet nem kellene a festést abba hagyni. Hát majd ezen dolgozzál. A plébános holnap bemegy Pestre, már beszéltem vele, a kocsin neked is lesz helyed.

Miska úgy érkezett Pestre, hogy most már elszántan és mindenre készen szerelmes volt Bellába. Csak arra nem gondolt, hogy kereset után nézzen. Más foglalkozás, mint a festészet, most már képtelenségnek tetszett előtte. De viszont festeni sem festett. Folytonos szerelmi tépelődései s a levélváltások izgalmai minden érdeklődését lefoglalták. Ekkor történt, hogy Ligeti megint meglátogatta. Rossz lelkiismerettel csinált neki helyet, érezte, hogy ez a beszélgetés terhes lesz és nem kellemes.

— Eljöttem megnézni, hogy mi van magával. Már régen nem járt nálunk. Dolgozik valamin?

Miska habozva válaszolt.

— Sok mindenféle tervem van... a fejemben forgatom őket... én így szoktam...

— Szóval nem dolgozik semmit. Azt is észrevettem, hogy pár hét óta zavart, szórakozott és mindig másutt jár az esze. Magával valami baj van.

— Nem... nincs én velem semmi baj...

— Nekem hiába tagadja, ez nyilvánvaló. Ha visszagondolok arra, milyen lelkesen jött fel Pestre tavaly nyáron, milyen heves tűzzel ment neki az egész világnak, és megnézem most: akkor nem lehet tévedni. Hát csak ki vele, ha baj van, segítsünk rajta.

— Rendbe fog ez jönni, nem lesz itt semmi baj.

— Mi fog rendbejönni?

Miska a földet nézte. Hallgatott. Aztán kibökte mégis.

— Ligeti úrnak megmondhatom. Szerelmes vagyok. Meg fogok házasodni, rendes életet kezdek, akkor aztán úgy fogok dolgozni, mint még soha.

Ligeti elhülve nézett a fiatalemberre.

— Házasodni? És a külföldi tanulással mi lesz? Miska csak nézte a földet és vállat vont.

— Majd itthon tanulok.

— Itthon tanul? Megáll az eszem. Hát megbolondult? Gyerekfejjel leköti magát egy asszony mellé, mikor még saját magát sem tudja eltartani? Boldogtalan fiatalember, hiszen maga még nem tud semmit! A kezdet kezdetén van! Ha megtanulja, amit kell, kitűnő piktor lehet magából, de így cégtáblákat fog festeni teljes életében és szabókat fog lepingálni télikabátért! Miféle leány az, akiért el akarja dobni a karrierjét? Az a törökbálinti, akiről a feleségemnek beszélt?

— Az. Mit csináljak, szerelmes vagyok bele. Ennek így muszáj lenni. Ne tessék rám haragudni, én nem tehetek másképpen.

— Dehogy nem haragszom. Nagyon is haragszom.

Miska nem szólt erre semmit, csak nézett maga elé dacosan. Ligeti felállott.

— Úgy látom, nagyobb a baj, mint gondoltam. Hát hallgasson ide. Én magával nem vitatkozom. Csináljon, amit akar. Ha komoly a szándéka, hogy festő lesz, annak csak egy módja van: kimenni külföldre és tanulni. Ebben szívesen leszek segítségére minden tölem telhető erővel, ha ezt választja. Ha pedig mindenáron tönkre akarja tenni magát, csak házasodjék meg. De akkor az én házam küszöbét nem lépi át többet, azt megmondom. Isten megáldja.

Ligeti haragosan elment és Miska meghökkenve nézett utána. Egész nap gondolkozott, hogy mit tegyen. Órákat sétált a Dunaparton, ráncolt homlokkal, lehorgasztott fővel. Másnap hosszú levelet írt Bellának, közölte vele, hogy közös jövőjük érdekében neki ki kell képeznie magát külföldön, ami egy évig biztosan eltart, de tarthat kettőig is. Azt kérdi tehát: meddig fog rá várni Bella. Ha nem bízik benne és nem akar várni, mondja meg nyíltan mindjárt. „Ez a válasz talán haláloamat jelentheti, de a rossz bizonyosság is jobb ennél a bizonytalanságnál.”

Fordulópostával megjött a Bella levele. „Örökké a tied vagyok, tőled csakis a hideg sír választhat el. Várok, ameddig kell. Csak arra kérlek, hogy most ne gyere Törökbálintra, mert kedves szüleim nagyon haragszanak és mondhatom, hogy pokol az életem, de azonnal részletesen írnál.”

Miska mélyet és lemondót sóhajtott. Nemrégiben még úgy érezte, hogy a leányért való vágyával hegyeket tud elmozdítani, és azt a rettenetesen szép órát, mikor Bella az övé lesz, valahogyan egész közel képzelte, anélkül, hogy tervének józan alapját meggondolta volna. Most évekkel el kell odáznia boldogságát, mert csakugyan igaz: most még saját maga

sem tud megélni. Tanulni kell sokáig és fáradságosan, ez a nyers való.

Ligetihez nem akart üres kézzel beállítani, hogy kiengesztelje. Már régebben motoszkált a fejében egy ötlet, de heteken át lustán elhalasztotta, hogy papírra vesse. Most nekifogott. Még aznap megcsinálta a színvázlatot. Sötétedésig dolgozott rajta, de készen lett vele. És másnap jókor reggel elvitte Ligetihez.

— Meggondoltam a dolgot, Ligeti úr. Máris hoztam valamit, ami talán lendít rajtam. Tessék ezt megnézni.

— Lemondott arról az örültségről?

— Elhalasztottam.

— Az már más. Hát lássuk ezt a dolgot. Mi ez?

— Még csak színvázlat. Azért hoztam, hogy tessék hozzászólni. Egy parasztházban összegyűlt a nép és egy olvasni tudó ember felolvassa nekik a Vasárnapi Ujságot, mert ők nem tudnak olvasni. Magam is láttam ilyet faluhelyen. Itt ez az ajtó nyitva van, ki lehet látni a pitvarba. Gondoltam, hogy így gazdagabb a kompozíció, és érdekes világitást lehet csinálni a pitvarban. Látszik a nyílt tűzhely és egy fiatal leány van ottan.

— Mit csinál az a leány?

— Úgy gondoltam, hogy kukoricát pattogtat. Azt is elégszer láttam falun.

Ligeti szeme nagyra nyílt. Lelkesen kiáltotta:

— Brávó! Ez igen! Ezt fesse meg! Pompás gondolat!

— Micsoda?

— A Kukoricapattogtatás. Nagyszerű. Csupa humoros alkalom. Azt kell megfesteni, ahogy a kukoricaszemek szertepattognak és a gyerekek egymás hegyén-hátán kapkodnak utánuk. Elvégre ezt az újságfelolvasást is megfestheti, nem rossz téma. De a kukoricapattogtatás százszor jobb.

— Igaz, — mondta Miska.

Arca eleven lett és tekintete fürkészve meredt a levegőbe. Máris kereste a kompozíció alakjait. Sietett haza. Otthon azonnal nekilátott. Egyelőre fejben. Le és fel járt a szobában, leült, felkelt, izgett-mozgott, maga volt a megtestesült pezsgés, erjedés, nyugtalanság. Ötletei egymást kergették. Tűzhely... valaki a kezét melengesse mellette... anyóka nélkül nem is lehet tűzhelyet elképzelni... az ilyen anyóka mindig láb alatt van, belebotlanak, lábára hágnak... s a rakoncátlan gyerekek... szinte leverik az embert a lábáról... nem is csak szinte, csakugyan verjenek le valakit a lábáról... egy menyecske, vagy leány fogja forgatni a rostát...

Az alakok zsúfoltan tolongtak képzeletében, de a kompozíció parancsoló rendje igyekezett őket korábban tartani. Amint eszébe ötlöve megszülettek, máris jobbra vagy balra osztotta be őket a képet tervező képzelet. Egy vonás sem volt még a vásznon, de fejében már alakult az egész. Először csak a közepe volt meg, a leendő kép további részei még üresen homálylottak. De aztán ide is alak került, oda is, egymást követelték a kompozíció egyensúlyába és egyre kevesebb volt már a terven az üres rész. Végül lázas örömmel jelentette ki magának, hogy készen van a terv. Csak le kell másolni a fejből. Már élnek a színek is.

Elkezdte krétával felvázolni a körvonalakat. Néhol megakadt, mert amit fejben késznek hitt, az megvalósítva nem akart engedelmeskedni. De kevés bajjal túlesett a kép nyers vázán. Akkor ecsetet, palettát vett elő. Izgatott sietséggel vágta oda a foltokat, csak úgy nagyjából, hiszen hozzáértő ember ezekben már meglátja a kész képet. Annaira belemelegedett a munkába, hogy ebédelni is elfelejtett. Már négy óra felé járt az idő, mikor megkönnyebbült és kéjesen fáradt sóhajtással hátralépett. Kész a vázlat.

Olyan éhes volt, mint a farkas. Hamar evett valamit a legközelebbi kávéházban, jóformán azt sem tudta, mit eszik. Kunyorálnia kellett, hogy hitelbe kiszolgálják, most már itt is sokkal tartozott. És már rohant Ligetihez. Otthon találta. Nem is szólt semmit, csak elébe tartotta a vázlatot. Ligeti rápillantott és hangosan elnevette magát.

— Kitűnő.

Tovább nézte és még jobban nevetett.

— Biztos siker, ha jól kidolgozza. Lássa, lássa: tud maga, ha akar. Csak az a baja, hogy lusta, meg hogy komoly munka helyett gyerekségeken jár az esze. Ősszel a kiállításon ennek a képnek nagy sikere lehet. Tiszta szívemből kívánom.

Félkarral átölelte Miskát, és vállát szeretettel meglapogatta. Szó nélkül is benne volt ebben, amit nem mondott ki: „Csakhogy megjött az eszed, boldoggá tettél vele, most már megteszek érted mindent, amit lehet.”

Ujjongó örömmel vitte haza a vázlatot. Szeretett volna azonnal hozzáfogni, de már alkonyodott. S mikor leült ágya szélére, hogy gondolkozzék, egyszer csak riadtan ébredt tudatára annak, milyen könnyelmű és holdkóros módon hagyta az utóbbi hetekben tovább szaladni az időt. A zsebében semmi pénz, a környéken minden boltnak adósa, hónapos szobájának kéthavi bérével tartozik, kölcsönkérni már nem tud senkitől. Pista bácsihoz sem fordulhat, attól már harmadszor kért pénzt hosszú levélben és kapott ugyan segítséget tőle, de figyelmeztetést is, hogy ez az utolsó. Festékei fogytán, ecsetjei rosszak. Festékport, olajat, vásznat, szőrt, firniszt nem kap többet. Magával az étkezéssel is baj van, hiszen utóbbi időben Törökbálintra kellett mennie, ha jól akart lakni.

Megakadt. A szállásadóasszony tegnap már megfenyegette, hogy a holmiját visszatartja, de őt

kirakja az Üllői-útra. És holnap enni is kellene. A jövőendő gyötrelmes sötétjéből vigyorogva intett feléje a gyűlölt rém: az asztalosság. Nem, nem, csak ezt nem!

Ott állott a vázlat az állványon, és ő tehetetlenül töprengve ült az ágy szélén.

II.

A megoldást az utolsó pillanatban küldte a Gondviselés: Miska levelet kapott pécsi nagybátyjától, akit nem ismert. A levélben meg volt írva, hogy Pista bácsi híradása szerint a rokon fiatalember igen rossz körülmények között él Pesten és nem boldogul festő-tudományával. Ő tehát, Lajos bácsi, szívesen látja Miskát egy pár hétre, legalább közelebbről meg fogja ismerni felejtethetlen Cecil nővére fiát.

Miska sorra járta hitelezőit ézzel a levéllel, amelynek papírján ott ékeskedett a Schaumburg-Lippe hercegi uradalom ügyészi hivatala, mint felírás, fűszeresre, hentesre, főpincérre, mosónőre többé-kevésbbé hatott ez az előkelő rokonság. A szállásadóasszony pedig megelégedett azzal, hogy a festőállványt, meg a többi piktori holmit visszatartsa, egyébként kieresztette Miskát a fizetetlen szobából ruháival együtt. Ez ugyan nem jelentett sokat. Időközben annyira lerongyolódott Miska, hogy testén való ruhája volt egyetlen öltözete, s azon a fehérneműn kívül, amelyet magán hordott, csak egyetlen váltása volt még, meg egy pár csizmája.

Napokig tartó kilincseléssel tudott annyi pénzt szerezni, hogy megváltsa a hajójegyet Mohácsig. Ott fogja várni a Lajos bácsi fogata, a lányok majd elmennek elébe, — ezt mondta a rokoni levél. De arra

már nem maradt pénze, hogy valami útításkát vegyen magának. A váltás fehérneműt begyömöszölte a két csizmaszárba, ez volt minden poggyásza.

Mikor leszállott a mohácsi hajóállomáson és szorongva szétnézett a várakozók között, ott csakugyan látott négy egyformán öltözött fiatal leányt, de magában hirtelen azt kívánta, bár ne ezek lennének a rá várakozó unokanővérek. Fogatot is látott, díszeset, a lovakon sallangos szerszám, a bakon pompás parádés kocsis. Ő csak állott félénken, kezében a pár csizmával. Még egy kicsit odázta a szégyent. De teljesen elódázni nem lehetett. A négy kisasszony vizsga szemmel vett szemügyre minden érkezőt, tekintetök rajta is átfutott, de megállás nélkül. Azt nem képzeltek mégsem, hogy ez a toprongyos, csizmát tartogató fiatalember az ő vendégök. Azonban a megérkezettek mind elszéledtek már, s a várakozók is elfogyatkoztak. Utas nem maradt más, mint Miska, várakozó nem maradt más, mint a díszes batár tövéből vizsgálódó négy leány.

Miska hősiesen elszánta magát, miután más választása nem maradt. Odalépett a kocsihoz.

— Nem a Reök Lajos úr kocsija?

— De az, — felelt a kocsis bizalmatlanul.

Erre Miska odafordult a négy kisasszonyhoz és megemelte kopott kalapját.

— Én vagyok Miska.

A leányok arcán azonnal meglátszott, hogy olyasmi következett be, aminek bekövetkeztétől nagyon aggódtak. De jól nevelt úrileánykák voltak, igyekeztek jó képet vágni a dologhoz. A legnagyobb kezet nyújtott neki.

— Isten hozott, Miska. Én Sári vagyok. Ez Ilonka, ez Irén, ez Gabi. Kedves szüleim tiszteltetnek, ők nem jöhettek ki, és örömmel elvárnak. Hol van a podgyászkodó? A kocsis majd elmegy érte.

— Nem hoztam, csak ezt a csizmát.

Két leány szeme összevillant. Nem jól indult a dolog. De Sári tartotta a hangot.

— Annál jobb, akkor mindjárt indulhatunk.

Valahogyan elhelyezkedtek, s a batár megindult velök. Csúnya számártövis négy illatos rózsabimbó közt. Miska a négy ápolt, jószagú úri kisleány között. A társalgás nehezen, akadozva indult. De indult. Egy negyedóra múlva már nevettek valamin. Egy félóra múlva már kitünő jó pajtások voltak. S mire hosszú-hosszú kocsizás után megérkeztek a kívül szerényen földszintes, de belül annál jobbmódú Reök-házhoz, a négy leány már egytől-egyig odavolt, hogy milyen fidélis, kedves, mókás cimborát kaptak eddig nem ismert unokabátyjokban. Ugyan-igy folyt le az ismerkedés a szülőkkel. A féllábán bicegő Reök Lajos is, a felesége is alig tudták elrejtetni csalódásukat a vendég láttán, de kevés idő telt bele, már szerették.

— Mintha szegény anyád szemét látnám, — mondta elkomolyodva Lajos bácsi.

— Szegény Cecil, — sóhajtotta Zsüliett néni.

Miska kristálypoharaktól és ezüstholmitól csillogó asztalnál evett és külön vendégszobába ment lefeküdni. Ott szekrény várta a vendég beraknivaló holmiját, és Miska előre elpirult a szégyentől, amelyet a személyzet előtt fog érezni. De Zsüliett néni tapintata megóvta. Ő maga ment be rendet csinálni a szobába, az inast nem engedte az alsóruhával kitömött csizmákhoz nyúlni. Hófehér ág, pelyhes vánkos, úri paplan... Miska ilyen ágyban soha, mióta élt, nem aludt. Mert úriház volt a Pista bácsié is, de ez gazdag úriház volt. Mikor törődött testét gyertyaoltás után tobzódó kéjjel nyújtóztatta el a hűvös, patyolatos tapintatú ágynemű ölében, gyerekesen sírva fakadt a hálától. Ahova árva arcát szorította, ott bőven nedves lett a finom vánkos.

Másnap Lajos bácsi egy perc időt sem hagyott

reggeli után Miskának, máris vitte a magyar szabóhoz. Teljes rend ruhát szabatott neki, minden más munkát félretétetett, sürgősre mondta. Mire hazament, szekrényében fehérneműt talált. Zsüliett néni éppen akkor rakta oda a polcokra.

— Próbáld ezeket hordani, — mondta nyájasan, — Lajos bátyád holmija, talán illeni fog rád. Ha nagyon szűk, majd kiengedem.

A leányok hímzett zsebkendőt adtak neki, meg egyéb divatos apróságokat. Egy hét múlva Miska skatulyából kihúzott gavallérnak festett. Csak az aranyrojtos nyakkendővel volt baj, annak kötését képtelen volt megtanulni. Minden alkalommal lógó nyakkendővel kereste a négy leány valamelyikét.

— Ugyan angyalom, kösd meg ezt a nyakkendőt, én nem boldogulok vele.

Mikor egy heti pihenés után arca kisimult és zilált tekintete nyugodtabb volt már, megjött a kedve dolgozni is. Bejelentette Lajos bácsinak, hogy szeretné az egész családot egyenként lefesteni, ha hozzávalót kapna. Nem drága az, garasokba kerül csupán, mert vásznat, festéket, ecsetet maga tud csinálni. Lajos bácsi azonnal kiutalta az apróköltséget, és Miska kedvére dolgozott a négy leány, meg a kis Sándor gyerek áhítatos bámulata közepette. Előkészített mindent, aztán nekifogott a Zsüliett néni arcképének. Egy hétig festette, pompásan sikerült. Kezdték rá nemcsak szeretettel, hanem elismeréssel is nézni. Mialatt másodiknak Lajos bácsit festette, egyre-másra kopegtattak a Reök-portán ismerősök, akik hírét hallották a fiatal művésznek és látni kívánták a képet. Mire a négy leányt is megfestette Miska, már ismert ember lett Pécs-szerte. Társaságba is vitték, mindenkinek bemutatták, úgy élte világát, mint hal a vízben. S ha elutazással kezdett példálódzni, olyan szívesen marasztották, hogy nem sokat kérette magát. Annál kevésbbé, mert

egyik-másik hölgyismerős arcképet rendelt nála. Volt rendelése három is. És az a titkos reménye is elérhetőnek látszott, hogy a kukoricapattogtatást itt festheti meg ebben az áldott, jómódú, úri gondtalanságban.

Így is lett. A színvázlat fentmaradt ugyan Pesten az üllői-úti háziasszony hatalmában, a hátralékos lakásbér zálogaként, de ez egy cseppet sem zavarta. Vonásról-vonásra felvázolta a képet, hiszen csak le kellett másolni a fejéből. Hajszálla úgy sikerült, mint amelyet Ligetinek megmutatott. S mikor nekiállt kidolgozni, az egész család köréje gyűlt biztatni és bámulni a művészt. Olyan jól ment a festés, hogy Miskának, aki egyébként is pompás kedélyű fiatalember lett a jómódban, különösen virágosra fordult a kedve. Ha nem dolgozott, jókedvű mókákon törte a fejét. Például a Lajos bácsi karosszéke elé, ahol az öreg ebéd után szundikálni szokott, ezüstforintot festett a padlóra. Az egész család leste, mit fog csinálni Lajos bácsi, ha meglátja. Csakugyan sikerült a tréfa: Lajos bácsi mohón hajolt le a festett forintos után, aztán bosszankodva mosolygott. Másnap Miska egy kulccsal csinálta meg ugyanezt, amely a falon szokott lógni. Elvette a kulcsot és odafestett egyet helyette. Lajos bácsi nyúlt utána, de csak a semmit fogta meg. A család az imposztor festővel együtt az ajtó mögül leste. Mind pukkadoztak a nevetéstől.

Bellával az egész pécsi idő alatt sűrű leveleket váltott. A levelek örök hűség fogadalmát tartalmazták mindkét részről. Miska mindig ezt a mondatot írta százféle változatban: „Bízzál bennem.“ Bella pedig ezt: „Várok rád akármeddig.“

A Kukoricapattogtatás elkészült. Mikor ráfestette nevét és szemügyre vette, szerette volna szívéhez szorítani. Meg volt vele elégedve nagyon. A tárgy kitűnő, a figurák mind humorosak, a szép és szorgal-

mas kidolgozás ellen senkinek sem lehet kifogása. Ha ez a kép nem fog nagyon tetszeni a kiállításon, akkor a földön nincs igazság.

Foldozott nadrágban, toprongyosan, csizmaszárba gyűrt nyomorgó holmival érkezett volt Pécsre s most elegánsan, csinosan, úri fiatalember gyanánt távozott onnan. Mikor jött, girhes volt a rendetlen élettől, koplalástól, most megerősödött, kitelt, emberesedett. És gondosan becsomagolva vitte magával a képet. Először Gerendásra utazott, hogy ott Pista bácsinak és mamicának számot adjon a pécsi látogatásról és hogy megmutassa nekik a képet. Hadd lássák, hogy csakugyan többre szánta őt a jó Isten asztaloslegénynél.

Pista bácsi egészen megváltozott a Miska pályaválasztása dolgában. Ennek a meglepő fordulatnak oka mindjárt meg is világosodott. A bácsi fent járván Pesten, ahol több ügyes-bajos dolga volt elintézni való, kapta magát és felkereste Ligeti Antalt, akiről Miska levelei annyit és olyan áradozva beszéltek. Bemutatkozott a híres művésznek és megkérte, mondaná meg őszintén Miska hivatottságáról szóló véleményét.

— Ligeti téged igen komoly tehetségnek mondott, — beszélte el Miskának minden kertelés nélkül, — én pedig, megmondom őszintén, meglepődtem. Hogy bizonyos rajzolási és festési ügyesség csakugyan van benned, azt magam is megállapítottam. De ettől még nagyon messzire van a komoly tehetség. Ezt nem nagyon tettem fel benned, hiszen jól emlékszem, hogy az írásra és olvasásra milyen nehezen tudtalak megtanítani. De én nem vagyok szakember. Ha Ligeti mondja, egy ilyen híres és kiváló művész, akkor elhiszem neki. Hát most mondd el, hogyan képzeled a jövőndöt.

Miska előadta, hogy ez igen egyszerű. Az új képnek biztosan komoly sikere lesz. Harsányi Pál,

akitől sok függ, nagyon kedveli. A festészet hírességei szívesen támogatják. És mindenekfelett ott az áldott Ligeti, aki képes a lábát lejárni érte. Mihelyt össze tud szerezni egy kevés pénzt, amivel neki merhet vágni az első hónapoknak, felmegy Bécsbe. Szentül hiszi, hogy amihez másoknak három esztendő kell, azt ő megtanulja egyetlen év alatt. Akkor aztán nyitva a világ: az élet nem fog másból állani, mint abból az egyszerű dologból, hogy az ember szorgalmasan festi a képeket és kitűnően eladja őket.

Pista bácsi arcán látszott, hogy ő nem ilyen egyszerűnek képzei a dolgot, de nem szólt semmit. Amíg Gerendáson volt Miska, szívesen látta, sokat beszélgetett vele, nagyon jó viszonyban voltak. De azért a Bella-dolgot mégsem merte neki elmondani. Ösztöne azt sejtette vele, hogy Pista bácsi keményen ellene volna szerelmének. Ezért csak mamicának öntötte ki a szívét. Hosszan, részletesen elmondta az egész törökbálinti történetet és közben sokszor beleszúrta az elbeszélésbe Ligetiné is. Feltűnően hangoztatta, hogy amit Ligetiné iránt érez, az rajongó tisztelet, semmi egyéb. Ami szerelemre képes, az őbenne mind a Belláé, egészen a sírig.

— Hallod-e, Miska, — mondta mamica, aki türelmesen végighallgatta az igen hosszú előadást, — te bolondítod magad. Te nem Bellába vagy szerelmes, hanem abba a Ligetinébe.

— De mamica, — horkant fel Miska túlságos méltatlankodással, — hogy mondhat ilyen képtelenséget? Ezen igazán csak nevetni tudok.

Holott nem tudott nevetni rajta. A megjegyzés csodálatosképpen napokra felkavarta. Napok teltek bele, míg megint a Bella szerelmébe ringatta bele magát. Ezek alatt a napok alatt szokatlanul hosszú leveleket írt Törökbálintra, mint aki egy hajtásra kiissza a kancsó bort, mert mindenáron a mámort keresi.

Pestre érkezvén, első dolga volt adósságait kifizetni. Még maradt is valami kevés pénze. Aztán sebbel-lobbal sürgette Kövi bácsiéknál az engedelmet, hogy kimehessen Törökbálintra, hiszen sok víz lefolyt már a Dunán, talán nem lesz olyan nagy baj, ha most találkozik a leánnyal. Kövi bácsi csakugyan beküldte érte a kocsit. Hosszú hónapok múltán végre megint meglátta szerelmét. Kövi bácsiéknál semmi sem változott, a rózsáskert ugyanúgy pompázott édes színeivel ott a ház előtt, szemközt a plébániával, a szerszámos kamrában ugyanolyan borszag csapta meg az orrát, mint szerelme kezdetének napjain, ott fentebb a Rottmayer-ház ugyanolyan ablakokkal nézett a poros országútra, mint régen. Mikor Bellát megpillantotta, a romantikus viszontlátás ellenállhatatlan erővel áradt el a szívéen, szeretett volna valami nagyot, valami soha elő nem fordultat csinálni: leborulni Bella elé a földre, vagy meghalni a boldog megindultságtól, vagy valami ilyet.

Rottmayer mama ugyanolyan szigorúan örködött jelenlétök felett, mint régebben. Csak közömbös szavakat cserélhettek. Miska elmondta, amit leveleiben már százszor elmondott, hogy Bécsbe készül és onnan mint kész festőművész fog hazatérni, itthon aztán szédítő pályafutást szándékozik csinálni. A mama merev arccal, lenézően hallgatta, Bella szemében azonban lelkes hit és rajongó odaadás tündöklött. És ettől Miska szívében gyáván bár, de szívósan kísértetve, az az új gondolat kezdett csírázni, hogy nem lehetne-e mégis lemondani arról a külföldi útról. Ha a Kukoricapattogatásnak sikere lesz, talán felvirágzik a mestersége Pesten is. És majd tanul Thantól, meg Ligetitől, elvégre elég kitűnő mesterek azok is.

Ezt a gondolatát ott helyben, még aznap éjjel, megírta Bellának és másnap reggel kérve-kérte Ilget, hogy ezt a levelet mennél hamarabb csempéssze a

Bella kezébe. Neki mennie kellett: Kövi bácsi kikötötte, hogy látogatásának csak egy napig szabad tartania, ő nem akar a doktor családjával semmi kellemtelenséget.

Ligeti a Kukoricapattogatással nagyon meg volt elégedve. Sok megjegyzése volt ugyan, hogy itt is, ott is mit kell rajta simítani, változtatni, de ezek csak a kidolgozás részleteire vonatkoztak, a kompozícióra nem.

— Thannak nem viszi el? — kérdezte Miskát.

— Nem, azt nem szeretném. Than úr biztos belejavít. És attól a kép biztosan jobb lesz, de én . . . én nem tudom elviselni. Inkább legyen gyenge, de . . . de csak az enyém legyen.

— Jól van, ebbe nem szólok bele. Hanem beszéljünk a továbbiakról. Mi lesz azután, ha a képet kiállította?

Miska felkészült erre a kérdésre. Idejövet részletesen kidolgozta azt a heves és meggyőző védőbeszédet, amelyet Pesten maradása mellett fog tartani. Most azonban, az atyai jóbarát komoly arca előtt egyszerre inába szállt a bátorsága. Nem merte mondókáját elkezdeni. Ötölt-hatolt. Ravaszul megkezdni igyekezett a kérdést.

— Azután külföldre kellene mennem, tudom én azt jól. De ahhoz nincsen pénzem. Le kell számolni azzal a gondolattal, hogy itt Pesten...

Ligeti azonnal közbevágott.

— Abból nem lesz semmi, ezt ne is halljam. A pénznek meg kell lenni. Majd én utánanézek. Készüljön fel, hogy a kiállítás után felmegy Bécsbe Rahlhoz. Nem azért, hogy a modorát eltanulja, azt nem is tanácslom. De azt akarom, hogy megismerkedjék Rahl művészeti nézeteivel. Hogy a művészet micsoda, azt senkisép tudja úgy, mint Rahl. Ő hozzá kell mennie, érti?

Miska megszeppenve felelte a halk igent. Nem

vitázhatott többé. És még aznap hosszú, aggodalmas levelet írt Bellának: a viszonyok borzasztó rosszak, képet nem vesz senki, a nagynevű festők is valósággal küzködnek, de ő azért mindent el fog követni. Bella csak bízzék benne.

A Kukoricapattogtatást megjegyzés nélkül elfogadták a kiállításra. Most már második tárlatát rendezte a Képzőművészeti Társulat a Diana-teremben. Miska bennfentes gyanánt járt-kelt a kopácsolástól, felfeszített deszkák recsegésétől, kiabálástól hangos falak között. Akinek itt szerepe volt, azt már mind ismerte. Múltja volt már a Társulatban, önérzettel nézhetett vissza arra, hogy a tavalyi tárlaton az ő képét vették meg. Mikor érkezett az ünnepélyes megnyitás, már nem ismeretlen jövevényként csetlett-botlott a közönség között. És büszkén szemlélte a képe mellé tett árjelzést: „130 frt.“ Százharminc forintért óhajtotta eladni képét. Ezt az összeget előbb alaposan megtanácskozta Ligetivel és nagyon remélte, hogy valakitől meg is fogja kapni.

A kiállításon természetesen ott állt képe tövében. El nem mozdult volna onnan a félvilágért. Hallgatta, hogy a nézők mit mondanak a képről. Voltak, akik ajkbiggyesztve, vállat vonva mentek el mellette, vagy éppen észre sem vették. Ezeket gyűlölte és meg szeretne volna fojtani. Akik azonban elejtettek egy dicsérő jelzõt, megálltak, nézték, mulattak az egyes alakokon, azokat hálásan imádta. Feltűnt neki többek között egy vele egykorú fiatalember, aki papirossal és plajbásszal a kezében sokáig nézte a Kukoricapattogtatást, jegyezgetett, rá is vetett néhány kutató pillantást, aztán elment, de később, miután valakitől megtudta a borzas fiatalember kilétét, visszajött és egyenesen feléje tartva megszólította.

— Kegyed festette ezen jóízű képet?

— Én festettem.

— Akkor engedje meg kegyed, hogy magamat bemutassam. Nevem Kazár Emil, a Fővárosi Lapok munkatársa vagyok. Tudósítást fogok írni festményekről és szándékomban van a kegyed képét igen megdícsérni.

— Ó... igazán...

Elkezdték beszélgetni. Miskát szerfölött izgatta az ismeretség. A Fővárosi Lapok új lap volt, pár hónappal azelőtt alapította Tóth Kálmán, a neves költő. Sokan olvasták az új lapot, Miska maga is nagy érdeklődéssel lapozgatta a Carl-kávéházban, s az a lehetőség, hogy ebben a lapban nyomtatott betűkkel olvassa a saját dícséretét, lázas izgalommal töltötte el.

Az új ismerősök együtt mentek ebédelni. Ragyogó őszi nap volt, valóságos nyári meleg tikkasztotta őket a lombkerítésű belvárosi kiskocsmában, ahol köröskörül németül beszélgető kispolgárok söröztek. Ők spriccert hoztak és az első pohárral már egyazon pillanatban megkocintották a tegezési szándékot mindaketten. Nagyon tetszettek egymásnak. Kazár Nagyváradról származott fel Pestre, már tizenhét éves korában irogatni kezdett. Egy évvel volt idősebb Miskánál, vagyis huszonegy esztendő, de négy éve már a pesti sajtóban élt, és Miska ámulatos tisztelettel hallgatta, amit újsütetű pajtása a Napkelet, a Divatcsarnok, a Gyermekebarát szerkesztőségének belső életéről mesélt neki a vörös abroszos asztal mellett. S mikor rákerült a beszéd sora, ő mondta el küzdelmeit az asztalos-sággal. Késő délután váltak el azzal, hogy másnap találkoznak a kávéházban. S ettől kezdve minden áldott nap találkoztak. Nemsokára elérkezett a nap, mikor Kazár hosszú tudósítása végre helyet kaphatott a Fővárosi Lapokban. Így is hetekbe került, míg megjelenhetett. Annál nagyobb volt az öröm, mikor Miska végre nyomtatásban olvashatta ma-

gasztalását. A cikk megemlékezett a nagy mesterek képeiről, megemlítette Than „Önodi országgyűlés“-ét, gyönyörűnek nevezte Ligeti Palermóról festett tájképét, ismertette Molnár József „Vágvölgyi tájrészlet“-ét, megemlékezett a Markó-fiúk apjuk nyomdokain haladó képeiről, aztán végre, rátért a Kukoricapattogatásra. Ezt írta róla: „Kitűnő talentumú, ifjú ember műve, kit a magyar Képzőművészeti Társulat vett pártfogása alá és méltán, mert ha tanulmányait erős elhatározással és a művészet iránti kedvvel folytatja, szép jövőt biztosíthat magának a művészet terén. Jelen, valóban jó karikatúrai erőt feltűntető képén látszik ugyan a kezdő kéz bizonytalansága és elmosódottsága, de színérzéke, a világosság és árny helyes felosztása és alkalmazása azt bizonyítják, hogy jó mester útmutatása mellett és szorgalmas tanulmány által hamar túl lesz a nehézségeken. Ajánljuk főuraink figyelmébe, mert valóban nagy tehetség van benne és szorgalom által sokra viheti. A Képzőművészeti Társulatnak pedig köszönet, hogy fiatalabb tehetségeinket, bár csekély eszközeivel, segíti s szívünkben kívánunk neki nagy jövőt, mert ha most is már buzdítólag és vezetőleg áll a művészet háta mögé, akkor üdvös eredményeket idézhet elő a képzőművészet mezején.“

Ebben csak a nyomdafesték volt új a Miska számára. A tartalmat kéziratban már elolvasta. Sőt a tartalom gondolataiban jelentős része volt neki magának is. Mielőtt Kazár leült megírni a hosszú cikket, órákon át hányták-vetették kettesben, mi legyen benne, mi lesz a leghasznosabb. Hogy jó mester keze alatt sokra viheti, az a mecénásoknak szólt. Kivált a külön aposztrofált főurakhoz. Miért ne akadhatna Miskának is olyan előkelő pártfogója, mint amilyet Ligetinek adott volt a jó sors a főthi gróf, Károlyi István személyében. Hogy „hamar

túl lesz a nehézségeken“, az Bellának szólt, akivel most már közölni kellett, hogy a külföldi utazás elkerülhetetlen. S a Képzőművészeti Társulatra vonatkozó szavak Harsányi Pálnak szóltak: hadd lássa, hogy érdemes volt szeretetétbe fogadni a békésmegyei, félig-földi fiatalembert.

A Kazár barátsága napokon belül új barátot szerzett. Ezt Komócsy Józsefnek hívták és amellet, hogy a Röser-féle kereskedelmi iskolában tanárkodott, ő is forgatta a hirlapírói tollat. Kettejüknél jóval idősebb volt, kész férfiember: huszonnyolc éves. Atyai pártfogó hangon kezelte Kazárt és még atyaiabb, még felsőségesebb módon fogadta barátságába Miskát. Tehette, mert már hosszú irodalmi mult állt mögötte. A Hölgyfutárba és a Napkeletbe számtalan dolgozatot írt, most a Pesti Hölgydivatlap szépirodalmi részét szerkesztette. Valóságos szerkesztő úr volt, a pincér így is szólította. Bezzeg Kazár Emilnek csak annyi járt ki, hogy Kazár úr.

Az új barátok kedvessége boldoggá tette Miskát. Úgy érezte, hogy most volna igazán szép az élet, ha itt maradhatna Pesten. Már egészen kezdett odaszokni az ujságírók közé. Már tudta a tollforgatók belső dolgait, már velük járt kirándulni csónakon a Margitszigetre, már ezzel is, azzal is tegeződött. Megvolt a maga köre kedvére való fiatalemberekből, kezdte magát közülök valónak érezni és egy szép napon Telepy, a Társulat titkára, azzal a nagy hírrel lepte meg, hogy a Kukoricapattogtatást megvette egy gazdag ember. A százharminc forint felvehető. A pénzből ugyan nem maradt semmi, mert időközben született adósságaira fizette szét, de megcsillant a lehetősége annak, hogy itthon is megélhetne. Itthon, a jó pajtások körében, a Harsányiék jótékony védőszárnyai alatt, közel Bella bolondítóan kíváncsi fiatal, telt szépségéhez.

De Ligeti előtt erre még csak célozgatni sem

merészelt. Annál kevésbbé, mert a pártfogó egy kora decemberi napon nagy ujsággal lepte meg.

— Idehallgasson. Már régóta töröm a fejem, honnan szerezzek pénzt magának, hogy kimehessen Bécsbe. Most azt hiszem, megtaláltam a jó forrást. Van egy barátom, Tormay Béla. Az jó ismeretségben van Szentkirályi Alberttel, akit maga nem ismer. Ez Szentkirályi Móriának a fia, orvos és nagyon képzett úriember, sokáig tanult Bécsben. Pénze bővíben, a szép képeket nagyon szereti. Tormay Béla azt mondta, hogy ha nagyon ajánlok valakit, ez a Szentkirályi alighanem hajlandó lesz mecénásnak vállalkozni. Megkértem: beszéljen vele. Nos hát beszélt vele. Magát nem akartam izgatni, míg biztosat nem mondhatok. De most már biztosat mondhatok. Szentkirályi azt izente, hogy szívesen segít: keressem fel az illető fiatalemberrel. Holnap délben odamegyünk. Szedje össze, ami mutatható rajza, vázlata, kisebb képe van otthon, és azokkal jöjjön el a szállásomra tizenkét órakor. De ne készen, előre megmondom. A többit megbeszéljük, ha eljöttünk Szentkirályi úrtól. Most pedig Isten áldja meg, én sietek.

Máris elsietett a kávéházból, ahol Miskát megtalálta és félrehívta. Nyilván azért szaladt el, mert menekült a hálálkodástól. Miska kigyúlt arccal ment vissza az asztalhoz, ahol Komócsy és Kazár üldögéltek feketekávé mellett.

— Képzeljétek, megyek külföldre. Meglesz a pénz.

Azok kíváncsian ütötték fel a fejöket. Miska pontosan elmondta, amit Ligetitől hallott.

— Erre nagyot iszunk, — mondta Komócsy — elmegyünk valahova este, ahol cigány is van.

— Ne menjünk, — felelt Miska — nekem nincs pénzem.

— De nekem van, — erősködött Komócsy — a következő alkalommal majd te fizetsz.

Miska azonban nem állott kötélnek. Azzal tért ki, hogy majd közvetlenül elutazás előtt rendez egy nagy búcsúestélyt. Erre kezet adtak egymásnak a jópajtások.

Másnap nagy szégyenkezve állított be Ligetihez: jócskán elkésett. Kevés hiányzott a félegyhez. Addig szöszmötölt otthon a rajzokkal, addig kötötte a nyakkendőjét még csinosabbra, míg elszaladt az idő. Ligeti nagyon haragudott.

— Meg kellene verni magát, mint egy gyereket. Ha élete legfontosabb napján ilyen könnyelmű, mi lesz majd idegenben, ahol senkisé is áll a háta mögött?

Miska bűnbánó arccal hallgatott. Vásott gyereknek érezte magát. Szinte jól is esett volna, ha Ligeti elnadrágoja. Lóhalálában siettek a Szentkirályi Albert lakására. Gazdag berendezésű úri helyre léptek be, síma mozdulatú inas segítette le felsőruhájukat. Szentkirályi Albert elegáns, világlátott külsejű fiatalember volt, még innen a harmincon. Szobája telisded tele könyvekkel, szobrokkal, képekkel.

— Itt az a fiatal művész — mutatta be Miskát Ligeti — akire Tormay barátom útján voltam bátor kegyednek figyelmét felhívni. Bocsánat, hogy elkéstünk, az én hibám, az utolsó pillanatban feltartottak.

— Nem tesz semmit, foglaljanak helyet.

És már nyúlt is a rajzok és vázlatok után. Érdeklődve nézegette őket, arcán nem látszott sem tetszés, sem elutasítás. Hosszú ideig feszült csend várakozott a szobában. Akkor Szentkirályi felkelt és odament íróasztalához. Intett Miskának.

— Fáradjon ide kegyed. Elkészítettem ezt a szerény költséget. Ahogy Bécs városát ösmerem, ez,

ha nagyon szerényen próbál meglelni, jókora időre elég lesz, míg a kezdet nehézségein túl esik. Nem, nem, ne köszönjön semmit, ez üzlet és semmi más. Egy kis olajfestményt rendelek kegyednél, pár év alatt fesse meg számomra. A vételárat nem akkor fizetem, hanem most, ennyi az egész.

És átnyújtott egy piros selyemből horgolt erszényt Miskának. Ő átvette mély meghajlással és közben furesállotta, hogy a kicsinynek tetsző erszény milyen nehéz. Ércpénz volt benne. Vajjon mennyi lehet?

— Hogyan képzei Bécsben tanulmányait folytatni?

— Ligeti úr azt mondta, hogy Rahl...

— Rahl, hogyne, — bólintott Szentkirályi — kitűnő mester, az nagyon jó lesz.

Már nyújtotta is a kezét, igen udvariasan, annak az úrnak a módján, aki a megajándékozottnak félszeg érzését mesteri nyájassággal tudja enyhíteni. Még a Ligeti hálálkodását is kettévágta az első szónál.

— Nincs mit köszönni. Én vagyok hálára kötelezve, hogy alkalmam volt egy ilyen nagy művészszel, mint Ligeti úr, személy szerint megismerkedni. Remélem, mennél hamarabb találkozunk.

Már kint is voltak. Ez ugyan hamar ment. A kapu alatt Miska sóvár izgalommal vette ki az erszényt. Ügyetlenül babrált vele. Ligeti kikapta a kezéből. Kinyitotta és balkeze tenyerébe öntötte tartalmát. Az erszényből aranyak ömlöttek a tenyerére.

— Napoleonok, — mondta izgatottan — várjon csak, mennyi... kettő... öt... tiz... tizenöt... húsz arany! Valóságos vagyon! Tudja, meddig élhet ebből? Óriási dolog, ennyit magam sem reméltem. Itt van, tegye el, vigyázzon, el ne lopják.

Miska habozott.

— Jobb helyen lesz Ligeti úrnál. Majd elkérem közvetlenül elutazás előtt.

— Így magam is jobb szeretem. Mikor tud utazni?

— A karácsonyt még meg szeretném várni... aztán utána rögtön...

— A karácsonyt, persze. Azt Törökbálinton szeretné tölteni, ha jólsejtem. Mi? No mindegy. Hát most beszéljük csak meg, amit kell. Mindenekelőtt menjen el Thanhoz. Rahl't ugyan én is ismerem, Rómában találkoztam vele, okvetlen emlékezni fog rám. De Than Mór sokáig volt tanítványa neki; jobb lesz, ha ő ad Rahl'hoz ajánló levelet. Annak több a foganatja. El fog menni Bécsben az ajánlólevéllel Rahl'hoz, az majd elmagyarázza, hogy az Akadémiára hogyan kell beiratkozni, hol kell jelentkezni, mit kell csinálni. Nincs valami ismerőse Bécsben?

— De van, hogyne volna. A gépgyáros nagybátyámnak ott él a nővére, Lizi néni. Bizonyos Hutter nevű gazdag emberhez ment feleségül.

— Kitűnő. Tehát ezt a rokonát mindjárt felkeresi. Németül nem igen tud, mi?

— Bizony elég csehül állok vele, de majd belevökök. Nem félek én most már semmi nehézségtől.

— Helyes. Jó volna lemenni Gerendásra is és megkérni a nagynénjét, hogy a fehérműjét hozza rendbe.

Így beszéltek még jó sokáig. Miska feje zúgott a tanácsoktól és tennivalóktól. Rajzait hazavitte. Otthon leült az ágya szélére és gondolkozni kezdett. Melyiknek fogjon előbb? Hova menjen elsőnek? De aztán észbe kapott, hogy még bőven ráér. December közepe van még. Most mindenesetre elmegy, eszik valamit, aztán siet a kávéházba.

A szokott asztalnál találta Komócsyt és Kazárt. Azon frissiben elmondta nekik a nagy újságot. Komócsy nagyokat csodálkozott, de Kazár gögös nyugalommal ütött a Miska vállára:

— Tudtam én azt előre, pajtás. A Fővárosi Lapok megtette a hatását. Különben itt az új szám, szó van benne az új tárlatról. Ezt ugyan nem én írtam, de szóltam bent a szerkesztőségben, hogy a te nevedre vigyázzanak.

A Társulat ugyanis a szeptemberi kiállítás után közvetlenül megint tárlatot rendezett, részben új anyaggal. A Kukoricapattogatást erre is megtartották. Ott díszlett Barabás, Brocky, Szemlér, Wagner, Jakobey és más nagyok képei között most is. A Fővárosi Lapok cikke megint nem sajnálta tőle a nyomdafestéket. „A fiatal kezdő Munkácsy Mihálytól egy sikerült életkép van kiállítva. Úgy látszik, nagy kedvvel festi a vidám jeleneteket, melyekben az emberi arcok kinyomatára különösen figyel. A Hogartok és Teniersek útján indul s nem mindennapi tehetséget árul el.” Úgy kezelték a képet a cikkben, mintha ugyanebben a lapban még nem írtak volna róla. Hosszú ismertetés következett a festmény tárgyáról, minden figurát külön ismertetett a cikkíró. Aztán a részletes ismertetés után még egy mondat: „Óhajtjuk, hogy a szép reményekre jogosító tehetség leküzdhesse azon akadályokat, melyek nálunk pályája elé gördülhetnek.”

Miska meglegegedetten és boldogan le akarta tenni az újságot, mikor hirtelen megütötte a szemét a Szamossy neve. Kíváncsian olvasta a záró kikezdést és meghökkent. A cikk még két képet említett meg. „Egyik Szamossy Elektől, mely nagyon elárulja a kezdő festőt, másik Rákossy Nándortól.” Nem hitt a szemének, még egyszer elolvasta. Csakugyan ez volt ott: „nagyon elárulja a kezdő festőt.” Szamossy kezdő festő ugyanabban a cikkben, amely

őt, a famulust, az éig emeli! Lehet ez? Miska mélyen elpirult.

— Mi lelt? — kérdezte Kazár.

— Ez hallatlan. Hogy írhatjátok tik Szamossy Elekről, hogy csak amolyan kezdő senki? Hiszen az felnőtt ember, régi piktor, kiváló ember. Amit tanultam, tőle tanultam. Ezt valahogy jóvá kell tenni. Ha elképzelem, hogy ő ezt olvassa... és fölötte olvassa, amit rólam írtatok...

— Ugyan ne okoskodj, örülj a magadénak, a máséval ne törődj.

— De az nem úgy van. Én láttam azt a portrét. Az jó kép. Micsoda beszéd az, hogy kezdő?

Kinevették. Még kétszer visszatért erre a tárgyra, de leintették. Komócsy végre is lezárta a kérdést.

— Nézd, Miska, ha csakugyan olyan sokra viszed, mint mi reméljük, akkor híresebb leszel, mint ezek a mostaniak mind. Nem Szamossynál leszel sokkal több, hanem Orlaynál, meg magánál Ligetinnél.

— Ligetinnél? — kiáltott Miska elhűlve, mint akit ártatlanul lopással vádoltak.

— Persze. Ebbe nyugodj bele.

Miska hallgatott, de nem nyugodott bele. Valahogy hálátlan árulásnak érezte, hogy ebbe belenyugodjon. Az apátlanul felnőtt gyerekek módján ösztönösen apjának érezte az olyan idősebb embert, aki szeretettel közeledett hozzá és átvette az ő sorsának felelősségét. Ilyen volt elsősorban Pista bácsi, de annak részéről a kemény apai szigort is megkapta. Szamossytól és Ligetitől csak a melegséget. S ha Pista bácsit is igaz szeretettel és belátó tisztességgel mentegette magában áldásos célú szigoráért, hogyne szállt volna síkra ezért a kettőért? Csak úgy magában. Kazárnak és Komócsynak nem szólt többet erről, de magában megfogadta, hogy Ligeti minden lépését élete végéig áldani fogja.

Lassan-lassan mégis készülődnie kellett a nagy útra. Pár nap múlva csakugyan lement Gerendásra, hogy mamica rendbehozhassa a holmiját. Ott már azóta új áldással kopogtatott a jó Isten: egy Ilonka nevű kis baba szopta az ujját, nagy szemet meresztve az idegenre. Meleg búcsút vett tőlük. Mindnyájan könnyeztek. Pista bácsi, szokásához híven most is erkölcsi intelmeket akart még a lelkére kötni, de abbahagyta és elfordult, mert restellte, hogy nedves a szeme, ami világéletében nem sokszor fordult elő. Nagybácsi és nagynéni forrón, sokáig ölelték a fiút, aki most kimegy az élet nagy óceánjára, hogy ott vagy kifeszítse vitorláit, vagy elkallódjék a hullámok között. Mamica úgy sírt, mint a záporosó.

— Akár viszed valamire, akár nem, mi egyformán szeretünk, édes jó Miskám.

— Csak kényeztesd, csak kényeztesd, — dohogta Pista bácsi, aki közben sikeresen lenyelte megहतtságot.

Ivánnaal is forrón megcsókolták egymást, a fiú alig akarta eleresztetni a nyakát. S mikor a csengős szán nekivágott vele a sűrűn lebbenő hópihék között a fehér síkságnak, összeszorult szívvel érezte, hogy most gyermekségétől búcsúzott el. Akármilyen sanyarú és gyötrelmes volt is, de gyermekség volt mégis. És ekkor hirtelen meglepte egy gondolat. Megindultsága egy pillanat alatt elmúlt, mert most a fejében egyszerre festeni kezdett. Így válhatott meg a szülői háztól kedvenc költője, Petőfi Sándor. Milyen kitűnő képtárgy: Petőfi Sándor búcsúja a szülői háztól, anint feje még visszafordul az intetgetőkhöz, de teste már halad a pálya, a dicsőség felé...

Karácsonyra csakugyan kiment Kövi bácsiékhöz. Bellával egyetlen percre sem tudott kettesben maradni. De a Kövi-ház karácsonyfája alatt is folyton egymás mély és sóvár tekintetét keresték, és a

Rottmayer-háznál is. Amott még ment a dolog valahogy, mert az ajándékoknak sikoltozva tapsoló gyerekek boldog hangulatba emeltek mindenkit. De itt a doktoréknál, a papa is otthon lévén, németül folyt a szó. Miska tizedrészét sem értette a társalgásnak s amit mondani akart, az gyászos makogásban akadt el.

— Also ich bin neugierig, — mondta Kövi bácsi kedélyesen — wie du in Wien fortkommen wirst.

Ezt is csak homályosan értette, de igen rossz kedve lett tőle, mert Bella arca elsötétült, a többiek pedig nevettek. Kínos és kellemetlen volt az utolsó óra, amelyben Bellát láthatta. Elutazás előtt hosszú levelet adott át a hűséges Ilgnek, teli fogadkozással, eget ostromló akarattal, örök szerelemmel. Ilg pedig levelet adott a levélért. „Imádlak és csak rám gondolj a csüggedés óráján és ne csüggedj akkor sem, ha csak a halálban egyesülhetünk, midőn lelkünk szent frigyben egyesülnek.“

És egy januári napon már készen volt minden. Négy aranyat el kellett kérnie Ligetitől, hogy adósságait kifizesse és néhány nélkülözhetetlen dolgot megvásároljon. Járt a gépgyároséknál is és ott megismerte annak Pesten lakó nővérét, akivel eddig nem találkozott: Hunfalvy Pálnét, családi nevén Sarolta nénit. Hunfalvyné is, a gépgyáros is adott neki levelet bécsi nővérükhöz, Hutternéhez. Zsebében volt Than Mór ajánló levele Rahlhoz. Fülében csengett rengeteg megjegyezhetetlen tanács. Készen volt mindennel, csak még Ligetiékhez kellett elmennie.

A művész jóságosan fogadta. Odaadta neki a piros erszényben a megmaradt tizenhat aranyat. Aztán Miska vállára tette a kezét.

— Nem tartok szónoklatot búcsúzás gyanánt. Csak egyet kötök a lelkére: az ember tisztelje és szolgálja a saját tehetségét. Semmi más nem fon-

tos. Az Isten vezérelje. Irjon sokszor és mindenről. Ja igaz, a feleségem sokszor üdvözli, de nem búcsúzhatik személyesen, mert a kisfiú lázas. Remélem, nincs komolyabb baja.

Ligetinének nemrégiben kisfia született a kislány mellé. Miska meghajtotta magát.

— Kérném tiszteletemet jelenteni.

— Atadom. Irjon!

Igy is jó, gondolta magában Miska. Sőt így még jobb. Félt ettől a búcsútól, előre ziláltak, zavarosnak érezte magát, ha Laura asszonynak köszönnie kell. Most sóhajtvá vette tudomásul, hogy ettől megszabadult.

Kazártól már előbb elbúcsúzott, mert annak éppen ma kellett Váradra utaznia. De Komócsyval még el akart tölteni egy utolsó estét. Ez okozta a bajt.

Egy kis belvárosi kocsmában megvacsoráztak szép csendesen. Miska kissé mohón itta utazási lázában a vinkót. Az ital egy kicsit a fejébe szállt. Beszédes és érzelmes jókedve kerekedett. Ez hamar átragadt Komócsyra is. Hozattak még egy üveg bort. Beszélgetésük meghatott lett és túlságosan érzelmes. Miska megindultan nézett maga elé.

— Ha elgondolom, hogy ugyanilyen téli időben egyszer a csabai temetőben kellett sírkerítést mázolni... Azt a napot sohasem felejttem el. Az a legborzasztóbb emlékem, mikor úgy megverték. És most lizenhat arany van a zsebemben. Százhatvan pengő forint. Egy vagyon. Milyen csodálatos az élet.

Komócsy megveregette Miska asztalon pihenő kezét.

— Nem mondtam még neked, öregem, hogy miért szerettelek meg annyira téged. Mert a sorsunkban annyi a közös. Ahogy te most visszagondolsz inaskori szenvedéseidre, mintha magamat látnám. Két évvel ezelőtt Arany János kiadta első versemet a

Koszoróban. „Légy üdvöz, szép emlékezet.“ Az nekem kimondhatatlan boldogság volt. Akkor gondoltam így vissza a kínlódásaimra, mint te most. Mert tudd meg, amit eddig nem tudtál, hogy ha te asztalosinas voltál, én meg suszterinas voltam.

— Te suszterinas?

— Úgy van. Apám nekem is korán elhalt és szegény anyám ott maradt Vencsellőn hat gyerekekkel. Rettentő erőfeszítéssel nevelt bennünket, engem beadott a szatmári gimnáziumba. De nagyon haszontalan kölyök voltam, kiesaptak. Anyám napokat sírt keresztül. Nem volt mit tenni: odaadott Szatmáron suszterinasnak. Szentatyám, mit szenvedtem én ott. Mennyi durvaság, mennyi pofon, mennyi véres vérés... Még most is keserűség fog el, ha arra az időre visszagondolok...

— És aztán?

— Aztán nem bírtam tovább, elmentem Técsőre, ismerősökhöz. Ott segédtanító lettem, megéltem és tanulhattam a magam számára is. A többi már nem volt borzasztó, csak nehéz. De az az idő a suszternál, az borzasztó volt. Szervusz, öreg cimbora.

Összekocintották a poharat. Miska szíven vízőn gyanánt áradt el az érzélem. És a gőg, az első komoly pénz gőgje. Valami homályos ösztön sarkalta, hogy éljen élete legelső alkalmával és elégtételt szerezzen magának régesrég, de soha meg nem gyógyuló sebekért. Rákiáltott a pincérre.

— Hé, nézze csak. Hozzon egy üveg sampányert. Komócsy meghökkent.

— Megbolondultál?

— Jóska, hagyj engem. Soha életemben nem ittam sampányert. Egyetlen egyszer ebben a komisz életben hadd legyen nekem is egy jó óráim. Holnaptól kezdve úgy fogok dolgozni, mint az igavonó állat. És téged is, ki tudja, mikor látlak megint.

Egy üveggel megiszunk, hát olyan nagy véték az, ha a szegény ember egyetlenegyszer jól érzi magát?

— Nem bánom, de azt a sampányert én fizetem. Neked minden garasra vigyázni kell...

Jött a sampányer. Miska gyerekes kíváncsisággal vette kezébe a hosszú poharat, amelyet vízszintesre fektetett üvegből ügyesen színültig töltött a pincér. Gyönyörködve nézte a sárga nedvet, amelyben dús gyöngyök szökkentek felfelé. Aztán szájához emelte és egyetlen mozdulattal felhajtotta az egészet.

— Ó, be kitünő, — mondta meghatott gyönyörűséggel.

Azonnal telitöltötte a poharát még egyszer. Öt perc múlva már érezte, hogy be van csípve. Fene jó hangulata kerekedett. Úgy érezte, hogy a világon semmi sem fontos, csak ez a perc. Rápillantott Komócsy Jóskára, annak is mennyei derű ragyogott az arcán. Miska elkezdett fütyölni. Régi nótákat, amelyeket még Csabán tanult. Úgy fütyölt, mint az eleven flóta, valami különös, dús és bűgő hangon, ahogy senki más nem tudott fütyölni. A szomszéd asztaloknál mindenütt megállt a társalgás. A pincér új üveget hozott.

Ettől kezdve már csak hézagosan és homályosan emlékezett az éjszaka további folyamára. Rémllett neki, hogy valahonnan cigány került hozzájuk és ő egy aranyat adott a primásnak. Idegenek ültek már ekkor az asztalnál. Komócsy egy vadidegennel csókolódzott. A sampányeres üvegek szaporodtak. Aztán emlékezett arra is, hogy batáron mennek valahonnan valahová, a bent ülők kurjongatnak és neki erős hányingere van. Majd elmosódó képe volt egy másik kocsmáról, ahol Jóska sírva csókolgatja az ágyából felkeltett kocsmárost. A többire nem emlékezett.

De reggel hat óra volt és ő felöltözve fetrengett

az ágyon. A szállásadó asszony költögette. Fel akart ugrani, de mámora még mindig tartott. Tehetetlenül visszahullott az ágyra.

— Elkésik, Munkácsy úr! Mosdjon meg, az segít!

Támolyogva botorkált a mosdóhoz és bemártotta fejét a jéghideg vízbe. Ettől egy kevés eszméletre kapott. Hirtelen durván dobbant szívébe a rémület, rettegő ujjakkal nyúlt a zsebébe. Ott volt az erszény. Gyorsan megnézte. Három arany volt benne és sok aprópénz. Kétségbeesve kapkodott minden zsebéhez. De egyik zsebében sem volt semmi, csak egy idegen zsebkendő, az is italtól nedves és szivarhamus.

— Szedje a holmiját, a kocsi már kint van. El fog késni, Munkácsy úr!

Lóhalálában kapkodta holmiját, az asszony segített. Ingadozva ment ki a téli hajnalba. A feje rettentően fajt. A kocsiban azonnal elaludt, félre-esuklott fejjel. A kocsis költötte fel, mikor a vasúthoz érkeztek. Hordár nyúlt a hóna alá. Félig tudta, félig nem tudta, mit csinál. Ködösen értette, hogy most jegyet vált, aztán a hordár kitámogatja a vonathoz.

Mintha álmodta volna, hogy a kalauz felrázza és jegyét kéri. Elaludt. A kalauz megint felrázta és visszaadta a jegyet. Elaludt.

Déltájban ébredt fel végleg. Egyedül ült a szakaszban. Kint rohant visszafelé a havas táj. A feje kízó módon hasgatott, nyelve száraz volt, szája padlása, mint a fa. Megint megolvasta a pénzét. A borzasztó valóság nem akart megváltozni. Egy negyedóra múlva sem, mikor megint megolvasta.

— Mit csináltam, — hebegte magában, — mit csináltam...

Próbálta végigélni az éjszakát, de képtelen volt egy bizonyos ponton túl tovább emlékezni. Csak pil-

lanatnyi képek bukkantak fel sajgó agyában. És emésztő szomjúságot érzett. De ekkor ökölbe szorította a kezét és vadul rávágott a térdére.

— Nem bánom! Annyi nyomorúság után... a féregnek is szabad egyszer... nem bánom!

Konok daccal szorította össze a fogát. Enyhülésül Bellára akart gondolni. De lüktető agya képtelen volt elébe varázsolni a leány arcát. Helyette vészesen és kínzóan Ligetiné gyönyörű arcvonásai lebbentek eléje képzeletében.

— Nem! Nem! Nem akarom! Ligeti úr, segítsen, én nem akarom!

Ekkor bámulatos módon a messzi multból az aradi Zsofka arca villant eléje. Miért, — meg nem foghatta. De ott élt előtte az átkozott arc, amelyre semmi áron nem akart gondolni soha. Orrlyukai kitágultak a dühtől, félelmes erőt érzett magában. Mintha valami nagy verekedésre menne az egész világ és a végzet ellen, de nem félne mégsem. Göröcsösen összefogott öklével csak verte a térdét és csikorgó foggal harapta magában a titáni dacot: csak azért is, megmutatom, hogy csak azért is...

A vonat robogott vele Bécs felé!

III.

Az árva magyar fiatalember bámészkodva ment a bécsi Ringen. Podgyászát az állomáson hagyta, most szállást szeretett volna keresni, de sehogysem tudta, hogyan fogjon hozzá. Csikorgó hideg volt a januári estén, ő fázósan rázta meg magát báránybőrrel bélelt télikabátjában. Rosszkedvű volt, tanácstalan és magányos. A zsebében volt ugyan a Hutterék címe, de oda nem kívánczozott betoppanni. Késő este volt már, azonfelül túlfáradtnak érezte magát ahhoz, hogy eddig nem látott emberekkel is-

merkedjék, olyanokkal, akiknél vigyázni kell minden szavára, minden mozdulatára.

A várost, utcáit és járókelőit idegenül, ellenséges szemmel nézegette. Bécs volt ez, Ferenc József császárvárosa, Schmerling és Bach rezidenciája, innen eredt a magyarokra minden rossz. Innen eredt a parancs, amely a névtelen százezrek között az ő apját is a halált hozó börtönbe juttatta. Ez a Bécs hozta a magyarokra a muszkát, ez a Bécs gyilkoltatta meg az aradi hősokeket. És az a fiatalember, aki tétován rótt a havas gyalogjárót a paloták alatt, úgy tekintgetett az emberekre, mint személyes üldözőire. Azok voltak a győztes osztrákok, ő volt az elnyomott magyar.

Már nagyon fáradt volt és éhes, a meleget is nagyon kívánták gémberedett tagjai. De most megbüntette magát azzal, hogy nem tért be a kínálkozó vendéglőkbe. Az elutazása előtti megveszekedett lumpolásért nem haragudott ugyan túlságosan magára, de tudta, hogy kemény küzdelem korszakával kell farkasszemet néznie. Felkészült a legszerzetesibb önmehtagadásra. Nem nyitott be tehát a csábító fény és melegség ajtain, hanem taposta a havat tovább. Hogy miért, azt nehezen tudta volna megmondani, hiszen a keresett szállás nem pottyanhatott eléje az utcán. Csak éppen ment, mendegélt. Valami majd lesz.

És ime, a szállás mégis ott pottyant eléje az utcán. Egy utcasarkon gesztenyesütő bódé állott, amellett pedig két fiatalember beszélgetett. Magyarul. Miska azonnal odalépett hozzájuk.

— Bocsánatot kérek, az urak magyarok?

— Igen, — felelt meglepetve az egyik, — orvosok vagyunk, itt tanulunk Bécsben.

— Én Munkácsy Mihály festőművész vagyok, ha az urak megengedik bemutatkozásomat. Most jöttem Bécsbe és szállást szeretnék keresni. Valami

szerény, diákos szállást. Ugyan igazítsanak útba az urak, nagyon kérem.

Az egyik fiatalember kezét nyújtott.

— Nevem Engel Gyula. Barátom neve Singer Lajos.

Paroláztak.

— Szállás? Állandót tetszik keresni, vagy csak pár napra?

— Állandót. Be fogok iratkozni a művészeti akadémiára.

— Akkor legjobb volna hónapos szobát keresni.

— Persze. De addig.

A két magyar orvos egymásra nézett. Összebolintottak. Ez a hórihorgas, serkedő szakállú, kékszemű nagy legény azonnal megtetszett nekik.

— Tessék velünk jönni és nálunk tölteni az éjszakát. Holnap aztán lehet szobát keresni. Mi éppen készülődünk hazafelé.

— Nem tudom, elfogadhatom-e... ekkora szívdesség...

De elfogadta. Megindultak a havas utcán, egy sorban hárman. Azok ketten kétoldalt, közrefogták a festőt. Az első kérdés más nem is lehetett: hová való? Miska elmondta, hogy békési fiú, noha Munkácson született. Elmondta, hogy küzdelmes gyermekkoron ment keresztül, kitanulta az asztalosmesterséget, de a művészet vágya mégis győzött benne. Pesten már három tárlaton vett részt, egy képét maga a Képzőművészeti Társulat vette meg. Mire a messzi Josefstadtnban egy kapu előtt megálltak, a két orvos már minden lényegeset tudott a furesa piktor pályafutásáról.

— Wickenburggasse numeró hét, jegyezze meg művész úr ezt a címet. Itt lakunk.

Hatalmas kulccsal kinyitották a nehéz kaput, amelynek vállal kellett dőlni, hogy bemehessenek rajta. Sötét lépcsőházban botorkáltak fel a második

emeletre. Ott még jó darabig mentek egy nyitott folyosón, majd benyitottak valahová. Halkan piszszegtek a festőnek, hogy most csendesen kell lenni, kézenfogva vezették a sötétben valahova. Végül gyertya gyúlt egy diákszobában. Elég tágas szoba volt, két ágy is elfért benne, temérdek könyv, az íróasztalon mindenféle különös szerszám és egy vigyorgó halálfej.

— Elalhatik a diványon Munkácsy úr, — mondta Engel, — elég rossz divány, de egy éjszákára megteszi.

— Aludtam én már kényelmetlenebb helyen, nagyon köszönöm.

Még beszélgettek egy darabig, kérdezősködtek tőle jövő tervei felől, felkínálták tolmácsi segítségüket, aztán a két orvos nekiült imádkozni. Zsidók voltak mind a ketten, érthetetlen héber szöveget mormoltak imakönyveikből. Végül elfújták a gyertyát. Miska fáradt aggyal, gondolattalanul aludt el.

Mire felébredt, egyedül volt a szobában. Vendéglátói nyilván elmentek az egyetemre. Ezt mutatta az a cédula is, amelyet ott talált a divány mellé tett széken, levetett ruhái csomója felett. A cédulán az volt, hogy csak pihenjen, ameddig akar, ők délben hazajönnek. A tétlenség jólesett neki, megpróbált még aludni egy kicsit. Felváltva szundikált és tűnődött késő délelőttig. Akkor kényelmesen felöltözködött és lement az utcára, hogy egyék valamit, mert tegnapi vacsorája elmaradt. Jól tartotta magát kávéval és vizeszsemlyével egy közeli cukrászdában, csak a német beszéddel volt egy kis baj. Belátta, hogy tolmács nélkül ebben a városban nehezen fog boldogulni. Aztán visszament a házhoz, melynek fekvését és külsejét távozáskor jól megjegyezte magának. Elhatározta, hogy a két medikust ott fogja megvárni, sétálgatva a ház előtt.

Jó sokára meg is jöttek. Kitűnt, hogy már ebéd után vannak. Miska nem akart ebédelni, az imént kávézott. Szobát szeretett volna keresni.

— Nézze, Munkácsy úr, — mondta Engel, — mi azt gondoltuk a barátommal, hogy kár szállás után futkosnia. Megmaradhatna nálunk harmadiknak. Fizesse a szoba harmadrészét. Így nekünk is olcsóbb. Ha nem jövünk ki egymással, megmondjuk őszintén és szétköltözünk.

Miska azonnal felcsapott. Cókókját a medikusok segítségével még aznap délután elhozta a vasútól, estére már kitűnően berendezkedett.

— Mi lesz a kosztal? Mi egy kóser kifőzőben eszünk. Olcsó és jó.

Miska mosolygott és legyintett. Mit neki a koszt. Próbált legény ő már étkezés dolgában. Nem a koszt a fontos, hanem a festés. Ott szeretne már ülni a stafelájnál. De hogyan kerül oda? A medikusok megnyugtatták: ők majd segítenek.

Másnap Engel Gyula nem ment az egyetemre, hanem elvitte Miskát a Kunstakademie epedve vágyott palotájába. A Schillerplatzon emelkedett a ház, amelyben nagy emberek a szent művészetet osztogatták messze földről idesereglett ifjaknak. Engel Gyula úgy járt-kelt a folyosókon, mint aki otthon van, pedig először látta a házat életében. Benyitott ide, kérdezősködött amott, vezette Miskát lépcsőn fel, fordulónál jobbra, ott megint kérdezősködött. Maga az ifjú festő úgy ment utána, mint jámbor birka a vezérürü után.

— Nagy szerencsénk van, — mondta Engel egy előszobában, — Rahl éppen most készül elmenni. Az utolsó pillanatban csíptük el. Jöjjön utánam, ne féljen.

Beléptek egy tanári szobába. Képek, szobrok, egyformán bekötött folyóiratok sora, gipszfigurák. A szoba közepén egy középtermetű, idegesen mozgá-

kony, beteges külsejű úriember. Ez volt a híres-nevezetes Rahl, a nagy festő, Than ideálja, nemzedékek nevelője. Engel Gyula előlépett és merészen beszélni kezdett. Elvette Miskától a Than ajánlólevelét, átadta a professzornak és Miskára mutatott. Rahl egyetlen éles pillantást vetett Miskára, átfutotta a levelet, aztán kis habozás után sajnálkozva magyarázott valamit.

— Azt mondja, — tolmácskodott a medikus, — hogy van itt talentum annyi, mint a pelyva. Ő nem szívesen vesz fel új tanítványokat, akárki ajánlja is őket. Tanuljon másnál, jöjjön el hozzá jövőre.

— Az nem úgy van, — szólt hevesen Miska, — mondja meg neki, hogy én innen el nem megyek addig, míg fel nem vesz. Lehet neki száz tanítványa, de egy sincs olyan tehetség, mint én vagyok.

És szikrázó szemmel nézett a nagy Rahlra, aki nek csak nézésével tudta megmondani a magáét, szóval nem. Engel Gyula azonnal fordította a mondókát. Nyilván szó szerint, mert Rahl arcán halvány mosoly futott keresztül. Vállat vont és máris indult, de valamit még mondott Engelnek. Elment, vissza sem nézett.

— Mi ez? — kérdezte Miska sápadtan.

— Semmi. Azt mondja, hogy neki egyórai dolga van valahol. Munkácsy úr üljön le és fejből rajzoljon le neki valamit. Legjobban szeretné, ha lerajzolna neki emlékezetből egy magyar tájat. A rajzzal várja meg.

Miska körülpillantott. Rajzpapírt, ceruzát nem soká kellett keresnie. Azonnal nekifogott, csak pár pillanatot tűnődött művészi büszkeségében. Egy kőrösparti tájra emlékezett vissza, a szélben bólongató fűzfákkal, amelyeknek lombját úgy fújta a szél, mint a kócos ember haját. Már rajzolta is, az egész világot elfelejtette Engel Gyulával együtt. Az

letelepedett szerényen egy másik székre és várakozott.

Az óra még le sem telt és Miska még nem is fejezte be a jókorára mért ceruzarajzot, mikor Rahl visszajött. A rajzba merült Miska nem nézett fel az ajtónyitásra, csak akkor rezzent meg, mikor a háta mögött álló professzor megérintette a vállát. Miska hátrapillantott. Rahl igent intett neki. És mondott valamit Engelnek.

— Azt mondja, hogy ne folytassa tovább a rajzot, fel van véve. És azt mondja, hogy én segítek a beiratkozásnál.

Miska felállt és büszke mosollyal mondta Rahlnek:

— Köszönöm.

A professzor nevetett és válaszolt. Engel fordította:

— Azt mondja, hogy ezt érti. Ő járt Pesten, ott számos arisztokrata portréját festette meg. És hogy Munkácsy úr két hónapig vegyen órát a nappali rajzból természet után és a festésből természet után, aztán jelentkezzék nála. Most már menjünk.

Rahl biccentett, ők elmentek. A rajz ottmaradt. Engel szóvá is tette. Miska hányi-veti módon vállat vont.

— Rajzolok én olyat százat, ha kell. Az nekem semmi.

Most jöttek a formaságok. Egyik teremből a másikba. Itt bediktálni, ott iktatási díjat fizetni, a nyugtával az emeletre menni. Beírták őt könyvbe is a nevét, amelyet Engel betűnként diktált, és melléje a dátumot: január kilenc. Megkérdezték tőle azt is, mikor kívánja a tandíjat fizetni? Azt felelte, hogy a napokban. Végül értésére adták, hogy mit kell beszereznie, és hol kell másnap reggel nyolckor jelentkeznie: Führich professzor úrnál, az majd megmondja a többit.

Ott is volt másnap reggel. Benyitott, ahova be kellett nyitnia. Nagy, világos terem volt ez, telisdedteli festőállványokkal. Közepén dobogó. Sokan voltak már ott, leendő tanulótársai, csupa különös külsejű legény. Az volt közöttük a feltűnő, akin nem volt semmi feltűnő. Vagy válligérő oroszlán-sörényt hordtak, vagy szemszűrő örült nyakkendőt; egyik világossárga bársonyzubbonnyban pompázott, másiknak nagy fekete hárászkendő volt körülcsavarva a nyakán és a hátát verte, mint a varkocs. És németül beszéltek valamennyien. Egy részök csoportba verődve, hangos vitával tárgyalt valamit, két jóbarát az ablakba vonulva hahotázott egy sugdosott történeten; volt, aki vázlatkönyvbe rajzolta a másikat, volt, aki magányosan üldögélve aszalt szilvát evett papírzacskóból. Vita, fütyörészés, kacagás az ifjú zsivaj zsinagógájává tette a termet. Miska megint elnyomott negyvennyolcas magyar-nak érezte magát, nekitámaszkodott háttal a falnak és várt. Néhányan végigmérték, halk megjegyzést tettek rá egymásközt, de nem szólt hozzá senki.

Pont nyolckor belépett Führich professzor, fehérhajú, totyogós öregember. Akkor Miska odalépett hozzá és miután illedelmesen azt mondta, hogy „guten morgen“, átnyujtott valami hivatalos cédulát, amelyet tegnap a kezébe nyomtak. Führich mondott neki valami hosszút, aztán kérdezett tőle valami hosszút.

— Ik vénig dájcs fersté, her professzor.

— Sie verstehen nicht deutsch? Na, dieses Zeichnenlernen wird wohl schön ausschaun. Was für ein Landsmann sind sie?

Miska nem értett ebből semmit. Ha olvasta volna, homályosan értette volna, de ezt a bécsi idiómát sehogysem fogta meg a füle. Csak vigyorgott zavartan és pirulva, és azt mondta: ja. Többen vi-

hogni kezdtek, mindenki ránézett. A professzor bosszusan pillantott a cédulára, hogy kibetűzze az új növendék születési helyét.

— Munk... Munkatz... Wo ist das, Munkatz?

— Munkács. Ja. Ungárn. Ik bin ungár.

Führich a fejét csóválta. Elkezdett magyarázni valamit Miskának, igyekezve tisztán ejteni a szavakat, ahogy siketnémákhoz beszél az ember. És mutogatott. A szavakból nem, de a mozdulatokból megértette Miska, hogy ott az a festőállvány lesz az ő helye. Oda letelepedett. Führich vállat vont, legyintett a kezével. Rossz kedve volt. Közben, nem lehetett tudni, hogy honnan, egy vén ember került a dobogóra, leült, két kezét imára kulcsolta és áhítatosan a terem mennyezetére pillantott. Afféle dekoratív öreg volt, szabályosarcú, próféta-szakállú. Miska látta, hogy valamennyien ezt kezdték rajzolni. Nekifogott ő is. Az óra csendesen és unalmasan folyt. A tanár sétálgatott az állványok között, néhol megállt és magyarázatba fogott. Aztán tovább ment. A cipője talpa erősen recsegett. Ez a szüntelen, járó-kelő recsegés adta meg az óra hangulatát. Az ő rajza mellett is elsétált Führich, megállt, bőlintott, akart valamit mondani, de meggondolta és tovább ment. Így tartott ez két álló órán keresztül. Mert az óra, a „Zeichnen nach Natur“, két óra hosszat tartott. Akkor a folyosón elhaladt egy erősen csilingelő ember. Führich egy szót sem szólt senkihez, úgy kiszaladt, mintha kergették volna.

Hasonlóképpen folyt le megismerkedése másik tanárjával, Zimmermannal is. De ez még kedvetlenebbül fogadta. Alighanem szidta is nyelvbeli gyengesége miatt, legalább is ez látszott ingerült hangjából és haragos taglejtéseiből. Ennél természet után festeni tanultak a növendékek. Itt egy bádogból készült lovagvért állott a dobogón. Azt festették. Miska szívből unta ezt a lovagvértet. Megrajzolta

ímmel-ámmal a vázlatot, bár ez a mód szokatlan volt neki. Ő megszokta eddig, hogy egyszerűen kezébe fogja a krétát, ahogy keze-ügyébe esik. Soha eszébe nem jutott, hogy a krétát bizonyos előírt módon lehet tartani. Zimmermann mindjárt az első vonások után odajött hozzá és mivel élőszó útján nem boldogulhatott vele, tettelegesen kezdte oktatni. Megfogta Miska hatalmas mancsának ujjait, bizonyos tartásba igazította őket, közéjük szorította a krétát és a saját kezén mutatta, hogy most már így kell mozgatni és nem másképpen. Ezt Miska nagyon oktalan dolognak találta, de türelmesen és engedelmesen csinálta egy darabig. Nem ment sehogysem a dolog. Ahogy megszokta keze tartását, úgy tudott rajzolni, így azonban nem tudott. Ezzel a kínos pizsmogással telt el az óra. Zimmermann távozás előtt még odament hozzá, szigorú és elítélő hanglajtéssel mondott neki valamit, aztán mérgesen elment.

A növendékek csak oldalt pislogtak rá, összesúgtak mögötte, nem is nagyon titkoltan kinevették.

— Hej, ha szétüthetnék köztetek, nyavalyás németek.

Ezt gondolta magában. Rossz kedve volt, nem nézett semerre, úgy ment hazafelé. Az egészet másképpen képzelte. Azt várta, hogy mindjárt első reggel beplántálják Rahl műtermébe, ott azonnal elkezdi a kompozícióját és dolgozik napszállatig. Rahl majd megmutogatja, hogy mit és mit nem, hogyan és hogyan nem. Amit pedig az első délelőtt oktatási rendszeréből tapasztalt, az máris kiábrándította. Ott-hon komor volt és szórakozott. A két orvos kíváncsi érdeklődésére kurta és kitérő válaszokat adott. Csak akkor oldódott meg kissé a nyelve, mikor Engel egy kancsó sört hozatott fel a sarokról. Ezt eliszogatták hármasan, beszélgettek, barátkoz-

tak. Azzal feküdt le, hogy türelmesen várni kell, talán lesz ez másképpen is.

De nem lett másképpen. S ha negyednap nagy öröm érte, azt sem az oktatásnak köszönhette. Hanem annak, hogy a Führich órája előtt megállt előtte egy fiatalember és nagyot kiáltott:

— Lieb Miska, te vagy az?

Válasz helyett a nyakába borult. Azonnal megismerte Gyulay Lacit, a gyulai üvegesboltból való régi pajtását, akit azóta sem látott. Vége-hossza nem volt a kölesönös kérdezősködésnek. Gyulay éppen előző nap érkezett meg a pátriájából, ahol karácsonyi vakációját töltötte. Tele volt gyulai hírekkel a régi ismerősökről. Fischer még mindig megvan, cégtáblákon remekel. Szamosy nem járt ott azóta. Benes ezredest elhelyezték. De jött Führich, a beszélgetést abba kellett hagyni. Csak délben folytatták, mikor együtt mentek ebédelni. De akkor már kiadósan. Ebéd után elmentek a Gyulay Laci szállására. Jó sokáig turkáltak ott megkezdett vázlatok, képek, rajzok között és piktúráról beszélgettek.

— Hát nekem ez az egész nem nagyon tetszik. Valahogy kivárom azt a két hónapot, de már nagyon szeretnék a Rahl keze alá kerülni. Hiszen amit most csináltatnak velem, az gyerekeknek való taposómalom.

— Elég unalmas. Ők mindig azt magyarázzák, hogy „der Grund ist wichtig, der Grund ist unentbehrlich“. Hogy az alap milyen fontos és milyen nélkülözhetetlen.

— Eh, fene, aki megette. Te tanultál valamit itten?

— Nem sokat. Ezt a Zimmermant nem szeretem. Jó festő, de kiállhatatlan tanár. Erőszakos. Führich meg már annyira nazarénus, hogy nem lehet kibírni.

— Nazarénus? Mi az?

— Pesten nem hallottad ezt a kifejezést? Persze, ott nem használják. Azok a vén vaskalaposok a nazarénusok, barátom, akik csak filozófiát, meg mithológiát, meg allegóriát festenek. „A hit és hűség“, meg „A remény a forráshoz vezeti a szerelmet“, meg Olympus, meg tudja az ördög. Már ott tartanak, hogy külön allegóriai szótárból dolgoznak, van egy ilyen német könyv, a saját szememmel láttam, bizonyisten. Az öreg Cornelius verte meg ezzel az egész piktúrát, a jó Isten akárhová tette volna. Jött Overbeck, még csak az kellett. Ez a Führich is őket tanulta. Jártál már képeket nézni?

— Nem. Majd elmegyek. De nincs türelmem semmihez. Rahlhoz akarok jutni. Míg oda nem jutok, csak húzni fogom itt a napokat, meg a heteket. Még ki van itt magyar?

— Van itt egy szobrásznövendék, Tilgner nevezetű, Pozsonyból való. Sült német, de tud valamit magyarul. Kedves fiú és tehetséges. Majd összejösz vele. Van egy Paál nevű erdélyi fiú. Aztán itt van Jankó János. Nem ismered?

— Nem, de hallottam a nevét. Sokat rajzolt a Vasárnapi Ujságba. Szeretem, mert olyan jó magyaros.

— Rahlhoz jár, majd találkozol vele is. Jaj de örülök, hogy itt vagy, Miska.

Beszélgettek késő délutánig. Akkor Miska hazament. Még pedig dolgozni. Az akadémiai órák halálos unalma után sóváran kívánta az igazi munkát. Aztán meg mindenáron pénzt kellett keresnie. Elhatározta, hogy mégis csak megfesti azt az ötletét, amelyet a Kukoricapattogatás miatt félretett: a felolvasási jelenet kompozícióját. Másnapig nem tudott várni, hogy napvilágnál dolgozhasson. A gondolatot különben is felvázolhatta lámpavilágnál. Késő estig

csinálta és be is fejezte. Másnap már festeni akarta a színvázlatot.

Másnapról kezdve úgy alakult az élete, hogy délelőtt elment az akadémiára, de onnan lóhalálában rohant haza, hogy még napvilágnál festhessen. Csinálta volna mindennap, de ezt egy örvendetes esemény megakasztotta. Singer ugyanis szintén festetetett. Elég rosszul, de festetetett. Úgy gondolta, hogy ha majd kész orvos lesz, szabad idejét ennek a passziónak fogja szentelni. Szép élet lesz nagyon. És talán nemcsak az orvostudományból lehet majd pénzt csinálni, hanem a képekből is. Egyszóval egy szép napon merész hírrel jött haza Singer.

— Tudjátok, hol voltam? Annál a morva nagybátyámnál, akiről már beszéltem nektek, hogy Bécsbe költözött. Addig magyaráztam ma neki, hogy milyen jól tudok festeni, míg belement, hogy lefessem az arcképét. Hallgassatok ide, milyen zseniálisan csináltam. Azt mondtam neki: igen ám, de nincs műtermem. Oda kell mennem rögtön egyetem után őhozzá, mert korán sötétedik és én akkor nem ebédelhetek. Nem baj, mondja ő, ebédeljek nála, mikor festem. Igen ám, mondom én, de a festőállványt, meg a festékeket, meg egyéb holmit nem hagyhatom nála, az nekem itthon is kell, tehát mindig el kell vinni hozzá, aztán hazahozni, de magam nem bírok cipelni ennyit, viszont van két barátom, majd segít nekem cipelni hol egyik, hol másik. Rendben van, mondja ő, ebédeljen nála a barátom is. Holnap kezdjük. Megjegyzem, remekül főzet az öreg. Mit szölk ehhez?

Jókedvűen dícsérték a kitűnő ötletet. Másnap délben azonban nem tudták eldönteni, hogy ki legyen a boldog segítő, aki meg fogja enni a nagyszerű ebédet. Végre is úgy csináltak, hogy elmentek mind a hárman. Egyik vitte a Miska állványát, másik a malkasznit, meg a vásznat, a harmadik pedig

azt a nagy vedret, amely okvetlen szükséges az ecsetek tisztántartására. A különös processzió beállított a morva nagybácsihoz. Vöröshajú, fájósszemű, hajlott emberke volt ez, akivel festészet dolgában el lehetett hitetni bármit. Belement szó nélkül a veder szükséges voltába is. Az asztalra még egy terítéket tettek. A fiúk úgy ettek, mint a farkasok. Aztán alig hogy lenyelték a falatot, már nagy handabandával elkezdtek az arcképet. Singer dolgozni kezdett, Engel és Miska pedig serényen mímelték körötte a sok tennivalót, ecsetet adogattak, festéket rakosgattak, hol ezt, hol azt mosták a vederben. A vörös morva zsidóember békésen ült modelt és sejtelve sem volt, milyen imposztorság folyik körülötte.

Így foglalódott el Miska minden második napja. A közbeeső napokon nem ebédelt, csak este evett, viszont szorgalmasan dolgozott a Felolvasáson. Nagyon nehezen boldogult vele, folyton javítgatnia kellett rajta. Volt rész, amelyet nyolcszor törölt le és festett újra és még akkor sem szerette.

Párhuzamosan készült a két kép: az arckép a morvánál és a felolvasás otthon. De mikor Singer késznek jelentette ki az arcképet, kitört a botrány. Az bizony rettenetes rossz volt. A nagybácsi haragudott és esküdözött, hogy soha az életben nem festeti le magát többé. De ekkor előállott Miska, hogy megmentse hármuk becsületét. Megkérte a bácsit, hogy csak egyetlen egyszer üljön neki s a többi tilést ettől az egytől tegye függővé. Az nagynehezen belement s mikor első ülés után meglátta a vásznon a rajzolt vázlatot, el volt ragadtatva. Megint csak eljártak hozzá minden másodnap mind a hárman. Két napra valót ebédeltek. A két orvos nem is járt már a kóser kifőzőbe. Miska olyan lassan dolgozott az arcképen, mint a csiga. De a morva bácsi örült neki és egyre jobban gyönyörködött benne.

Február elején már kész volt a Felolvasás. Miska deszkát vásárolt és szöget. Asztalostudományával olyan takaros képládát csinált, kölcsönként szerszámokkal, hogy öröm volt nézni. És a ládára cím gyanánt ráírta a Diana-épületet. Oda küldte az új kiállításra. Ugyanakkor pedig levelet írt Ligetinek. „Tisztelt Úr! Bátorkodom uraságoddal ezennel tudatni, hogy tegnapelőtt „Felolvasás“-t jelentő festményemet Pestre a Diána-fürdői műegyletbe beküldtem. Midőn azt uraságoddal tudatni bátorkodom, egyszersmind alázattal kérem uraságodat, lenne oly szíves szerény festményemet becses pártfogása alá venni és így egy kezdőnek úgyis rögzös pályáját uraságod szilárdsága és pártfogása által megkönnyíteni. Művészi becsét (?) tökéletesen uraságod kegyelmességébe ajánlom s felkérem, lenne szíves, ha a kép elfogadtatnék, tökéletesen uraságod b. belátása szerint a kép árát megszabni és azt a műegylettel tudatni. Ami az ittlétemet illeti, csak annyit bátorkodom megemlíteni, hogy az akadémia küszöbét erősen koptatom, szorgalmas vagyok és iparkodom, hogy legyen valami becses (?) személyemből“. Írt néhány sort magyar barátairól, kitűnő jó soráról, farsangi mulatságairól. Ezekből egy szó sem volt igaz, de ha megírta volna igazi nyomorúságát, hogyan adhatott volna számot a Szentkirályi Albert aranyairól? A levelet ugyanazon a tréfás, hivatalosan hajbókoló hangon fejezte be, ahogy kezdte: „Képem sorsát még egyszer uraságod mély belátása és szíves elnézésébe helyezvén és uraságod szívességét előre megköszömvén, maradok uraságod alázatos szolgája: Munkácsy Mihály“. Hadd nevéssen a levélben Ligeti, hogy védencének jó dolga és jó kedve van. És hadd higgye mindezt az is, akinek a levél esetleg a kezébe kerül... .

Ahogy elment a Felolvasás Pestre, már kezdte felvázolni az újat. Sokkal nagyobb kedvvel, mert

olyan ötletet talált, amely mulattatta és érdekelte. Már Pesten gondolt rá, mikor Harsányi Pál erősen a lelkére kötötte a népeletet, hogy megfest valami derűs, mozgalmas népszokást. Sorra végigvette falusi emlékeit, de egyiknél sem tudott megállapodni. Gondolt lakodalomra, kukoricafosztásra, betlehemesekre, de egyikhez sem volt igazi kedve. Itt Bécsben hirtelen eszébe villant a husvéti locsolkodás. Tulajdonképpen ezt forgatta a fejében az ímmel-ámmal festett Felolvasás munkája alatt is. Most már csak vászonra kellett tenni a gondolatban utolsó részletig kész képet. Szépen, szabályosan komponálta: kétoldalt kész parasztház, mint két kulissza a színpadon, középen a magasba törekvő gémeskút, körötte az alakok elosztása, az előtér alul jó világos. Pontosan a középbe főalak gyanánt egy káván álló, vederből öntő legény, jobbról is csoport, balról is párhuzamos csoport. Jobbszélről is nyíló házajtó figurákkal, balszélről is homályban tartott mellékalakok. Ugató, riadt kutya, heccnek örvendő gyerek. Csupa mozgalom, csupa jókedv, mégis szigorúan szabályos, illedelmes kompozíció, akárcsak a jó tanuló az iskolában.

Élvezetes, erős munkával teltek délutánjai, csak az fájt neki, hogy a szép napvilágos órákat elveszi az akadémia. Ott egyre rosszabbul érezte magát. Führich megúnta és nem törődött vele, Zimmermannal pedig kimondottan ellenséges viszonyba került. Bár már kezdett gagyogni németül, sehogysem tudták megérteni egymást. Zimmermann odalépett haragos ecsetjével és odahúzott valami gömbölyítő, símitó, édes vonást a Miska festésének kellős közepébe. Ő sokáig nézte és igyekezett úgy látni a festenivalót, mint a professzor. De akárhogy meresztette a szemét a modellre és vászonra, akárhogy erőltette fantáziáját, az a tanári ecsetvonás kiabálva kívánczozott el abból, amit ő akart csinálni. Kerül-

gette az ecsettel, próbálta hozzáhangolni a magáét, merészen belecsípett egy kicsit, a vége az lett, hogy visszafestette a maga módja szerint. Zimmermann megint odalépett és elkezdte szidni a makacs engedetlenségért, mint a bokrot. Elég volt egymást megpillantaniok, hogy izgatott és ideges legyen mind a kettő.

— Das ist halt ein wilder Ungar, — mondta legyintve a mérges öreg, ha már belefáradt a bosszankodásba.

Ez lett a Miska általános használatú neve az akadémián. „Der wilde Ungar“, — így nevezte őt a horvát Millosics éppen úgy, mint a gács Boskovits, vagy az osztrák Weirich. Ő volt a vadmagyar. Kiejtésének jó csabai ízét nevetve utánozták és olyasféle megbocsájtó jóindulattal kezelték, mint honfitársai odahaza a muzsikus cigányt. Ez a hang a végletekig fel tudta dühösíteni, pedig lágy és békés természetű csak lírai szeretetet szeretett adni is, kapni is. A tréfálkozáson maga nevetett legjobban, de mihelyt a mókában meg lehetett érezni a magyarságára vonatkozó célzást, elfutotta a remegő harag. Mindez nem sokáig tartott. Volt ott egy stájer növendék, gorillaszerűen járó öslény, roppant széles vállú, még hozzá kötekedő és nyers. Mindenki türte durva tréfáit, mert rettentő izomerő nézett ki belőle. Ez kezdte Miskát is. Ő eleinte jóindulattal mosolygott hozzá. De egyre savanyúbban. Az pedig vérszemet kapott. Egy Zimmermann-óra után rákiáltott Miskára, hogy maradjon úgy, lerajzolja. Miska türelmesen úgy maradt. A stájer rajzolt, a többiek körülállták és egyszer csak pukkadozva kezdtek nevetni. Miska odalépett. Szamarat ábrázolt a rajz, fején a jellegzetes Kossuth-kalappal. A stájer vigyorgott.

— Micsoda, az apád teremtésit? Kossuth?

Ezt magyarul kiáltotta Miska. Mellen ragadta a stájert és megrázta, mint Sámson az oszlopot. Az

védekezni próbált nagy erejével, de Miska vad haragjában taszított egyet rajta. Akkorát, hogy a stájer nekizuhant a falnak és magával rántotta a festőállványt is. Recsegés, ijedelem, kiabálás.

A stájer feltápáskodott és neki akart menni. Miska ott állt falfehéren, mindenre elkészülve. Ellenfele méregette és meggondolta magát. Meglepetve érezte, hogy a magyar fiú erősebb, mint ő. Ugyanezt meglepetve látták a többiek is. A stájer kicsinylően vállat vont és elvonult. A többiek lopva visszanéztek a vadmagyarra. És elkullogtak ők is.

— Te ilyen erős vagy? — csodálkozott Gyulay Laci.

— Én roppant erős vagyok, csak nem élek vele. Már gyerekkoromban mindig én voltam a legerősebb. Nem árt, ha ezek tudják.

Ettől kezdve megszűntek a magyar-piszkáló tréfák. Itt jól végződött a dolog. De Hutteréknál nem jól végződött.

Hutterné, a pesti idősb Reök István nővére, gazdag bécsi emberhez ment feleségül. Mikor Miska a harmadik héten elszánta magát, hogy a zsebében hordott és már rongyosodó ajánlólevéllel felkeresi őket, fényűző lakást talált. Bóbitás szobaleány jelentette be, díszesen öltözött, tekintélyes dáma színe elé vczették. Ez volt Lizi néni. A fogadtatás ellen nem lehetett kifogás, Lizi néni szertartásos volt ugyan, de nyájas és érdeklődő. Kikérdezte az egész rokonságról és főként a Miska művészi eredményei iránt érdeklődött és látható örömmel vette tudomásul, hogy a piktor-rokont nem kell szégyelnie. Szép fiú is volt Miska, vállas, karesú, dús szőke sörényén és feltűnően kék szemének tiszta kifejezésén megakadhatott a társaságbeli hölgyek szeme. Már pedig Lizi néni nagy súlyt helyezett a társaságra.

— Gyere el jövő kedden hat órákor uzsonnára. Társaság lesz nálam. De aztán szedd össze magad,

mert itt lesz Auersperg grófné is, szégyent ne valljak veled.

Miska a következő kedden hat órakor pontosan megjelent Hutteréknál. Még nem volt ott senki, csak a háziak. Miska megismerkedett Hutter úrral, aki aféle kedélyes bécsi embernek bizonyult, mindenre nyájasan nevetett, de tulajdonképpen semmivel sem törődött, csak különös alakú zöldbojtos porcellánpipájával, továbbá azzal a nyomoréklábú borzebbel, amely egy lépésnyire sem tágitott lába mellől. Lassanként aztán jöttek a vendégek, többnyire idős dámák, akik szédítő gyors szóval egyszerre beszéltek és bámulatos mennyiségű tejeskávét fogyasztottak kuglóffal, valamint merev, tiszteletreméltó urak, akik tarkójukról pomádéval ragasztották koponyájukra a hosszúra hagyott haját. Miska csak lógott köztük, mert mind németül beszéltek s ő ebben nem tudott résztvenni. Ennélfogva az olyan vendég módján, aki társaságban félszeg, a kutyahez menekült, annak hasát kezdte vakargatni, de nem sok sikerrel, mert az gazdája tövéből veszedelmesen és ellenségesen morgott a vakaró kéz felé.

Ekkor jött be a nagy vendég. Maga Auersperg grófné. Magas, jól megtermett asszony, meghatározhatatlan korú, csak az volt biztos, hogy már nem egészen fiatal, de erről nem szeret tudomást venni. Nagyon szép lehetett valaha, az most is meglátszott rajta. A jelenlévők mind felállottak, még a hölgyek is. A hang egyszerre feszes lett és szertartásos. Miska, mikor rákerült a sor, mélyen meghajolt és kezét csókolt. Hutterné pár szóval a grófné magas figyelmébe ajánlotta művész-rokonát, aki most jött Pestről a császárvárosba Rahlnál tanulni. A grófné ekkor meglepően magyar szóval, bár idegenes magyar szóval fordult Miska felé:

— Kegyed magyar?

— Igenis, méltóságos grófné, — válaszolt bámulva Miska.

— Én is magyar vagyok, de nagyon régen nem voltam otthon. Ó a szép Magyarország... A zene... imádom a zenét...

Miska mondott valamit a cigányról. A grófné is felelt valamit. Ebből két perc múlva az származott, hogy egy nótát említettek, és Miska azt elkezdte füttyölni. Az alkalmat kissé a hajánál fogva rántotta elő, de ezzel nem törődött. Sikert akart aratni a rokoni háznál mindenáron. A nagynéni először meghökkenve fülelt fel, botránytól tartott. De a pompás füttyölés, amellyel ez a fiatalember akár nyilvánosan is felléphetett volna, hamarosan megfogott mindenkit. A nóta végén a vendégek brávoztak és tapsoltak. És új nótát kértek. A Lizi néni uzsonnája átalakult füttyhangversennyé, és Miska lett a társaság középpontja. Mikor abbahagyta, kisvártatva felállt a grófné és távozott. Búcsúzáskor érdeklődő tekintete egy pillanatra belevillant a Miska szemébe.

— Milyen születésű leány a méltóságos grófné? — kérdezte Miska Lizi nénit.

— Zalabéri Horváth Mária. Nagyon előkelő gentry-család. A gróf első felesége Khuen grófnő volt, ő a második. De már özvegy.

Miska még jó darabig ott maradt. Ázsiója egyszerre felugrott. Beszéltették németül, kiejtését mulatságosnak találták. A hölgyek nyájasan nevettek vele, az urak vállát veregették. S a háziaktól mindjárt új meghívást kapott vacsorára. Otthon a orvosoknak s az akadémián Gyulay Lacinak nagy garral mesélte sikerét. Hanyagul vetette oda az Auersperg grófné nevét, mint akinek az ilyesmi nem imponál s mint aki teljes életében megszokta a mágánásokkal érintkezni.

A vacsora hasonlóképpen jól sikerült. Legalább is Lizi néniék meg voltak vele elégedve, Miskát füttyöltették, s ő megint általános sikert aratott. De neki magának nem volt jó a szája íze, mikor hazament. Most már kezdte félig-meddig érteni a német társalgást. A vacsora alatt politikáról is volt szó, és bár a beszélgetés lényegét csak feliben-harmadában tudta kihámozni, úgy vette észre, hogy Magyarországról nem a kellő hangon beszéltek. Gyakran előfordult az a szó, hogy „Gesamtmonarchie“. Egy úr igen elítélő arckifejezéssel beszélt Tisza Kálmánról, mert más nem igen lehetett az, akit ő „Kolomann Tisá“ néven emlegetett. Azonkívül a Kossuth neve is előfordult, szintén nem úgy, ahogy Miska szerette volna. És hazamenet szemrehányást tett magának, hogy mindezt tétlenül hallgatta. De viszont mit csináljon, ha vitára kerül a sor és németül kell érvelni?

Mikor harmadszor hívták meg vacsorára Lizi néniékhez, megtörtént a baj. A társaság átvonult a nappaliba és a szó azonnal politikára terelődött. Bismarckról kezdett beszélni valaki. Ehhez mindenkinek volt mondanivalója. Egy magas gallérú őrnagy valamit magyarázni igyekezett arról, hogy Ferenc József ő császári felsége magyar királyi minőségében ezt teheti, vagy azt teheti. Miska nem értette az egészet, de azért közbeszólt:

— Franc Jozef niht könig.

Mindenki ránézett. Ellhallgattak. Az őrnagy jóindulatú hangon megismételte mondatát. Miska is ismételte makacsul:

— Niht könig, núr kajzer! Ven niht gekrönt, niht könig!

Hárman is kezdtek neki magyarázni. Egyszerre beszéltek, s ő így kevésbé értette, mintha külön-külön beszéltek volna. Várt egy kicsit, aztán hangoosan belekiáltotta a mondatok közepébe:

— Ungáriser könig niht egzisztírt! Núr kajzer. Ven gekrónt, dan könig. Ven niht mit hájliger króne gekrónt, núr tirann. Niksz dájcs!!

Az őrnagy tüntetően felállott és átment a hölgyek csoportjához. Kínos csend lett. Miska azon vette észre magát, hogy mindenki elfogyott mellőle. De nem bánta. Az izgalomtól ideges nyomást érzett a gyomrában. Felhajtott egy pohár piros frissítőt, amely ott állott az ezüsttálcán. Aztán ellenfelet keresett magának, mert szerette volna ezt most már folytatni, akár még hangosabban is. De ahogy körülpillantott, az inas közeledett feléje és hívta kifelé. Csodálkozva követte az előszobába. Ott állott Lizi néni, remegve a haragtól és izgatottságtól.

— Azért hívtalak ide, hogy botrányt csinálj? Nagyon kérlek, hogyha megint megfordulsz a házamnál, vigyázz a megjegyzéseidre. Jó éjszakát.

Azzal sarkon fordult és elviharzott. Ment vissza vendégeihez. Az inas merev pofával tartotta a báránybőr-bélésű téli kabátot. Miska dühösen kikapta a kezéből és elsietett, menetközben öltötte magára. Ment egyenesen az akadémia melletti kis kávéházba, ahol Gyulay, Jankó és más magyar fiúk szoktak tanyázni. De csak Jankó Jánost találta ott, aki egy sarokba vonulva dolgozott valami hazaküldendő rajzon. Leült hozzá, de nem akarta megzavarni. Megvárta, míg a kis rajz elkészül. Akkor elmondta, ami történt vele. Már nem izgatottan, mert a gyalogút, meg itt a kávéházban a várakozás lecsillapította. Jankó derűsen, bólintgatva hallgatta a történetet.

— Egyhamar nem fognak oda meghívni, pajtás. Vége a jó vacsoráknak.

— Azt hiszem magam is. Nem baj, majd koplalok. És leszek a tizennegyedik aradi vértanu. De örülök, hogy megmondtam ezeknek az ebadta németeknek.

Jankó a zsebéhez kapott.

— Hopp! Milyen feledékeny vagyok. Egy leveled van nálam. Engel adta ide még délután, hogy adjam át neked, de elfelejtettem.

Miska átvette a levelet és rögtön megismerte rajta a Ligeti írását. Felszakította és átfutotta. Arca felragyogott.

— Ligeti eladta a Felolvasást. Nyolevan forintot kapott érte.

— Ez már beszéd.

Miska írószerszámot és levélpapírost kért a pincértől. Azonnal írni kezdett.

— Ligetinek írsz?

— Nem. Egy leánynak. Ligetinek majd holnap írok.

És belemerült a levélbe. „Drága szerelmem! Most vettem a hírét, hogy Ligeti az új képemet jól eladta. Innen is láthatod, hogy nem hiába kértem türelmet, sorsunk sötét égboltja előbb-utóbb ki fog hajnalodni...”

Országos Széchényi Könyvtár

IV.

A magyar fiúk száma szaporodott eggyel. Érdekes legény volt ez, szinte gyerek még, alig túl a tizennyolc esztendőn. Neve Dósa Géza. Nagyenyedről származott fel Pestre, oda iratkozott volt be a református gimnázium nyolcadik osztályába, de ugyanakkor jelentkezett néhány kész rajzzal Székely Bertalannál, aki azonnal felvette tanítványai közé. Eötvös, a kultuszminiszter, pályázatot írt volt ki történelmi festményre. Az első díjat Székely Bertalan nyerte, de a második nyertes a tanítvány lett „Bethlen Gábor tudósai körében” című képével. Dícséretet kapott és ösztöndíjat, hogy Bécsben tanulhasson. És egy tavaszi napon beállított közéjük egy alacsony, zömök, szegletes koponyájú székely fiú. Úgy

tudott rajzolni, hogy Miska és Gyulay Laci, mikor rajzaikat meglátták, elámultak. Tilgner, a pozsonyi szobrásznövendék, aki többnyire a magyar fiúk társaságába járt, eltátotta a száját csodálkozásában. Paál Laci, akit még aradi diákkorából ismert Miska, csettintett az ujjával. Még Jankó János is, az egykedvű és idősebb piktor, magasra húzta szemöldökét és így szólt:

— Ejha!

Ez volt nála a legnagyobb dícséret. A kis Dósa hamarosan összebarátkozott velük. Eleinte az idősebbektől járó pártfogó hangon beszéltek vele, de egy-kettőre kitűnt, hogy a zömök székely valamenynyijöket zsebre teheti furfangos ész és boldoguló élelmesség dolgában. Alig volt Bécsben két hete, már szerződést kötött egy szabóval meg egy cipésszel, hogy megfesti őket, s azok őt élethossziglan ellátják ruhával és cipővel. Először nem is akarták neki elhinni, hogy élethossziglan, de kiderült, hogy a kis Dósa igazat mondott. A két jámbor iparos élethossziglan vállalta a fiú öltöztetését. Örök titok maradt, hogyan tudta őket rávenni erre a bámulatos megállapodásra. Annyi bizonyos, hogy akivel elkezdett alkudozni, az el volt veszve. Aztán abban is kiváló leleményt tanusított, hogy hogyan kell ajánlóleveleket szerezni és megkörményékezni a portrérendelőket. Mikor egy hónapja volt Bécsben, már újságolta a fiúknak, hogy nagyon jó megrendelést kapott.

— Kit festesz?

— Karagyorgyevics Sándor szerb herceg rendelt nálam egy másolatot. „A szoptató tigris“-t kell lemásolnom, azt a Rubens-képet. Már meg is alkudtam. Száz körmöci aranyat fizet.

— Mennyit?

— Száz körmöci aranyat. Miért ne fizessen, teheti.

Jankó harmincnégyéves volt, Miska húsz, Gyul-

lay Laci húsz. És ámuló tisztelettel néztek a tizen-nyolcéves gyerekre. De még jobban bámulta a Miska két lakótársa, Engel is, Singer is többnyire a piktorokkal voltak szabad idejükben. Engelnek volt egy sokágú bicskája, ez Dósának nagyon megtetszett. Elkezdett rá alkudozni. Az alku napokig tartott. Végül a bicska Dósáé lett, de addig számolgatták az együtt elköltött uzsonnakávé költségét, egy multheti aprópénzvitát, meg egyebeket, hogy a végén Engel még pénzt is adott a bicskára.

— Most már értem, — mondta szomorúan a medikus, — miért mondják, hogy egy székelý felér három zsidóval.

Nagyot nevetett az egész társaság. Jól megvoltak, szerették egymást, összebújtak az idegen városban, mint viharban a nyáj állatai. Jó is lett volna minden, csak az akadémia ne lett volna. A két hónap, amelyet Rahl eléje tűzött, már letelt. Ő jelentkezett is Rahlnál. Az nagyon szívesen fogadta, de megkérte, hogy várjon még egy hónapig, mert mostanában nagyon sokat gyengélkedik, nagyon el is van foglalva, kímélnie kell magát. Miska nagyot nyelt. És a kávéházi törzsasztalnál mérgeset ütött hatalmas öklével a márványasztalra.

— A keserves mindenségit neki, hát mondjátok meg, minek gyöttem én ide? Tanulok én itt valamit? A legokosabb lenne összeszedni a cók-mókomat és menni haza Pestre. Ott mégis tudnék egy pár portrérendelést szerezni.

— Ne panaszkodj, — vetette oda Dósa, — én átadok neked egy portrét. Ha vállalod negyven forintért. Én nem győzöm a szerb herceg miatt. Itt a cím, holnap ebéd után menj oda, hivatkozz rám. De most ne lármázz, hagyjál ujságot olvasni.

Hol innen, hol onnan, mindig csurrant-cseppent valami megrendelés. Az idő tavaszodott, a nappalok hosszabbodtak, többet lehetett dolgozni. Olykor sike-

rült elsikkasztani egy-egy Führieh-órát, vagy Zimmermann-órát. Ilyenkor lihegve futott haza és nagy gyönyörűséggel dolgozott a Húsvéti locsoláson. Boldog volt minden percért, amelyet nem kellett az akadémián tölteni. Már amikor belépett a kapun, bosszankodnia kellett, mert már kívülről tudta, mi áll ott a fekete táblán: ha ennyi meg ennyi napon nem fizeti ki a hátralékos tandíjat, kizáratik. Megint feje felett lógott az új határnap, amelynek elteltékor fel kellett mennie az igazgatói irodába, újabb haladékot kunyorálni, hogy aztán egy darabig megint ne törődjék a tandíjjal. De honnan is vegyen annyi pénzt? Ha valami keveset keresett, az már be volt táblázva az utolsó krajcárig; amint megkapta a negyven forintját, úgy osztotta szét lakásbér, festékkereskedő, hentes, mosóné és kávéházi pincér között, rendszerint nem is futotta egyikre-másikra. Az otthoniakhoz pedig nem fordulhatott pénzért, még csak nem is sürgethette Ligetitől a nyolevan forintot, hiszen hogyan adott volna számot a Szentkirályi-féle aranyakról? A legnagyobb baj május elsején következett, mikor az esedékes szemeszteri bizonyítványt meg akarták tőle tagadni és most már visszavonhatatlanul ki akarták zárni. Egy teljes délelőttjébe tellett, míg kirimázkodta az újabb haladékot. S a bizonyítványt megkapta.

Az nem is volt rossz. Führieh is, Zimmermann is „jó“ eredményt adtak neki osztályzatul, s a magaviselet rovatába ezt írták bele: „vollkommen entsprechend“. Ezt annak lehetett tulajdonítani, hogy az akadémia oktatásától most már nem várt semmit és a két tanárral nem vitatkozott többé. Amit javítottak a dolgán, azt úgy hagyta. Nem törődött az egésszel, kénytelen taposómalomnak tekintette az órákat. Várta, hogy mikor kerül végre mégis a Rahl keze alá. Amit az akadémián tanult, az csak beszél-

getés közben ragadt rá. A növendékek Kupelwieser és Gauermann modorán vitatkoztak, s ha ezeket únta is, de a vélemények, a megjegyzések megragadtak a fülében. Olyan szavakat tudott, mint „valór“, „kiccs“, színskála“, bár jelentésökkel nem volt egész szabatosan tisztában. Azt a szót sem ismerte alapjában, hogy „heroikus“, de mivel hallotta, hogy a kiállhatatlan öreg Zimmermann tájképei heroikusak, önkénytelenül megjegyezte magának az ilyen stílus ilyen jelzését. Az esztétikai szakma-szavakat úgy tanulta meg, mint aki cigányosan tanul zongorázni és sohasem lát kottát. Társai, akik gyakran bújták a múzeumokat, mindig szidták, hogy lusta velök jönni. De viszont kénytelenek voltak elismerni, hogy művészeti megjegyzései mindig talpraesettek és amit más megmond a műveltsége alapján, arra ő ráhibáz a maga termésföldből sarjadt ősi ösztönével.

Egy júniusi napon a Kärntner-Strassén sétált Engel Gyulával. Ekkor már nem laktak Singerrel, mert az odaköltözött a morva bácsihoz, s ők új lakást vettek a közelben a Lange Gasse nevezetű utcában, egy kaszárnyaszerű óriás házban, még pedig két egymásba nyíló szobát. Nem uraskodásból vették, hanem mert nem tudtak közös szobában dolgozni egymástól. Engel szigorlatra készült, Miska pedig most már teljes gőzzel dolgozott a Húsvéti locsoláson. A lakásbér ezzel nagyot ugrott felfelé, a kifizetetlen tandíj most már végveszedelemmel fenyegetett. Erről beszélgetett Engellel a kürtőkalapos, oldalszakállas férfiak s a krinolinós asszonyok sétálgató sokasága közepette, mikor egyszerre megállottak egy műkereskedés kirakata előtt. Miska állt meg először, Engel szórakozottan szintén odapillantott. Nagy olajfestmény állott a kirakatban. Felirata: „Knaus: Der Taschenspieler“. Falusi bűvészt ábrázolt a kép, aki egy bámész paraszt kalapja

alól három kanári-madarat varázsol elé. A falusi közönség szájtátva bámulta.

Ugyanígy bámulta Miska a képet. Megfogta az Engel karját és úgy megszorította izgalmaiban, hogy az csodálkozva nézett rá. A Miska arca teljesen elváltozott. Olyan lett, mint a vallási rajongó, akinek látomása van. Nézte, nézte és nem akart elmozdulni onnan. Végre nagyot sóhajtott.

— Te Gyula, én nem leszek festő.

— Mit beszélsz?

— Nem érdemes, mert így én nem fogok tudni festeni soha! Nézd meg ezt a remek kompozíciót. Milyen mozgalmas az egész és mégis mennyire együtt van. Nézd meg az egyes alakokat, micsoda erővel van azoknak a kifejezése megfestve. Nézd itt elül azt a két gyönyörű lányalakokat, hogyan van megfestve az arcukon a nevetés, meg a csodálkozás egyszerűen. Hallani, amint nevetnek s azt mondják: jé! Nézd a hátok megett azt a lingár, hosszú legényt, milyen tótos képe van és hogy rá van írva az álmélkodás! A szájára van festve az ó betű, látod? És nézd, nézd, a bűvész háta megett azt a kovácsmestert. Micsoda remek alak! Ez a furfangos ember, érted? Aki a végére akar járni a mutatványnak, mert — mintha csak mondaná — az ő eszén nem lehet túljárni. Az egész, az egész, a színek, a téma maga... és hogy van festve, micsoda ecsetvezetés... nem, nem, én nem leszek festő, hazamegyek és odavágom az egészset. Gyere, menjünk innen... csak még a színeket megnézem...

És ment volna izgatottan, lesújtva és felemelve egyszerűen, de ott maradt a kirakat előtt, mintha lába gyökeret vert volna a gyalogjárón.

— Köszönj, — lökte oldalba Engel.

Miska felnézett. A grófné sétált el büszkén és természetesen mellettük. Első találkozásuk óta Miska nem egyszer látta és köszöntötte az utcán, sőt egy-

szer meg is álltak beszélgetni és bár mondataik semmitmondók voltak is, szavaik mögött titkos kacérság remegett és tekintetök vakmerően fúródott egymásba. De most Miska csak úgy emelte meg kalapját, mintha álmában tenné. Maga Rottmayer Bella jöhetett volna ide, az sem tudta volna elhurcolni. Nézte tovább a képet elbűvölten és minduntalan új szépségeket magyarázott rajta.

Nagynehezen elment végül, de egész nap nem beszélt másról, mint a Taschenspielerről. Mindenkit faggatott, mit tud erről a Knausról. Egy álló hétig mindennap elzarándokolt a képhez, olykor naponta kétszer is. Otthon fejből lerajzolta az utolsó vonásig. Jankó, Dósa, Gyulay, Tilgner mind megnézték a képet, ő vitte őket a kirakat elé lelkendezve. Mind kitűnőnek találták, de nem tudták megérteni, mi háborította meg annyira barátjukat.

— Nem értitek! Mióta ezt a képet láttam, nem tudok aludni! Ezen a képen lettem vele tisztában, hogy én milyen festő szeretnék lenni. Pontosan ilyen! Ettől bolondultam meg. Nem Rahltól kell nekem tanulni, hanem ettől a Knaustól, ha addig élek is.

Most már kiderített annyit, hogy új ideálja, Ludwig Knaus, Düsseldorfban tanult, nyolc évig élt Párisban, aztán Berlinben telepedett meg. Aránylag fiatalember, még negyvenéves sincsen. Ha valaki beállítana hozzá és kitárná előtte szívét, rajongását, tanulási vágyát, biztosan maga mellé venné a jelentkezőt. Nem lehet olyan kegyetlen, hogy elküldje. S ahogy rögtön elöntötte egész lelkét az álom: ennél az embernél tanulni, ugyanúgy tudatossá lett benne az a kiábrándult unalom, amelyet az egész bécsi akadémia gondolatára, még magát Rahlt is beleértve, érzett magában. Két hosszú levélben számolt be Ligetinek nagy élményéről, de azt elhallgatta, hogy milyen terv motoszkál benne. Pe-

dig világosan érezte, hogy követnie kell ösztönét. Rahlhoz nem ő kíváncszott, mások tanácsai vezették ide. De Knaushoz ő maga vágyik, mert végre megtalálta azt a mestert, akihez mindeddig hasonlítani akart anélkül, hogy ismerte volna.

Viselkedése az akadémián egy csapásra megváltozott. Fittyet hányt a fekete táblára. Eldöntötte magában, hogy most már akkor sem fizetné ki a tandíjat, ha volna hozzá pénze. A Zimmermann óráján visszatért régi dacához. Amit a professzor kijavított a munkáján, azt visszajavította. A mogorva öreg leszidta, mint a bokrot. Nem használt semmit, a következő órán megint csak ugyanazt csinálta. Aztán két nap egymásután oda sem nézett az akadémiára. Dolgozott a Húsvéti locsoláson.

De egy éjjel csodálatosképpen Szentkirályi Alberttel álmodott. Magát az álmot elfelejtette, csak a gavalléros, úri arc maradt meg emlékezetében. Lelkiismerete kínos szégyenkezésre készítette. Elhatározta, hogy még délelőtt okvetlen elmegy Rahlhoz. Elvégre arra kapta a pénzt egy jótékony úrtól, hogy Rahnál tanuljon, nem tisztességes dolog, ha ettől önhatalmúan elfordul. Mialatt kelleetlenül mendegélt a Rahl lakása felé, azt számolgatta magában, hogy egy félesztendeig elfesteget Rahnál, de akkor, miután eleget tett a becsületnek, rohan Berlinbe az igazihoz.

— Her professzor iz cuhauz? — kérdezte az ajtónyitó inast.

Az inas olyan hangon, amelyben némi rideg rendreutasítás rejlett, így szólt:

— Herr Professor ist gestorben.

Az ajtó becsukódott. Miska megkövülten állt még ott egy darabig. Akkor elment az akadémiára. Az épületre már kitűzték a fekete zászlót. Az aznapi órák elmaradtak.

Tanácestalanul ödögött egész nap. Rahl meg-

halt, mi lesz most? Nem tudta, mitévő legyen. Tulajdonképpen minden értelme megszűnt annak, hogy itt üljön Bécsben. A kávéházi törzsasztalnál a magáéhoz hasonló tanácsalanságot talált.

— Fene megette, — mondta Jankó János, — azért jöttem ide vén fejjel, hogy Rahltól tanuljak és alig foglalkozhatott velem. Nem volt semmi értelme idejönni.

— Mit csinálsz? — kérdezte Miska.

— Mit csinálnék? Itt hagyom az egészszet, megyek vissza Pestre.

Gyulay Laci is legyintett egyet a levegőbe.

— Én is megúntam ezt a Bécsset. Nem lehet itt tanulni semmit. Azt hiszem, legokosabb lesz, ha felszedem a sátorfát és megyek Münchenbe. Ott van Kaulbach, attól még tanulhat valamit az ember. Hát te, Géza?

Ott ült a kis székely és szokatlan komorsággal ráncolta a homlokát.

— Hagyjátok el, — mondta dühösen, — szeretném a fejem a falba verni. Ma kellett volna felvennem a száz aranyat. Erre a herceg ma reggel elutazott. Ha el nem utazik, letartóztatják. Résztvett valami politikai összeesküvésben.

Lehetetlen volt nem nevetni rajta. Ettől még dühösebb lett.

— Ne röhögjetelek, mi van azon röhögni való, hogy le kell mondjak száz aranyról? Fogom magam, úgy elmegyek innen, mint a madár.

— Szóval elszéledünk, — mondta Miska, — mint puskalövésre a varjak. Hát én csak egyet bánok. Én barátom, még januárban írtam Gerendásra Pista bátyámnak, hogy küldjön nekem egy rend paraszti ruhát. Ráncos gatyát, borjúsájú inget, rámás csizmát, árvalányhajas kalapot, fokost.

— Minek? — kérdezték valamennyien.

— Úgy akartam itt járkálni Bécsben. Tüntetés-

ből, hogy tanuljanak meg bennünket. Hiába ámulatok, ezt a legkomolyabban feltettem magamban. Titeket is meg akartalak lepni. De nemrégiben írt a bátyám, hogy nem tud küldeni. Nagy kár.

Gyulay Laci nevetett.

— Nem is piktornak való vagy te, Miska, hanem színésznek. Mit írnak különben hazulról, mi ujság Békésben?

— A héten kezdték a búzatarítást. Közepes a termés. A kukorica nem néz ki rosszul, annál rosszabb a dohány. De gyerekekben nem rossz a termés. A nagynénémnek kisfia született, úgy hívják, hogy Aba. Ez már a harmadik gyerek. Alig várom, hogy lássam őket. Vasz vollen zí?

Ez a kérdés egy szurtos cigányasszonynak szólt, aki megállt az asztalnál. Jövendőt akart mondani. Elutasították, odanyújtottak neki egy-két krajcárt, hogy csak menjen. A vén banya Miskához is odatartotta a kezét, de Miska nem adott. Még pedig azért, mert egy huncut krajcár nem sok, annyi sem volt a zsebében. A cigányasszony szeme kajánul villant egyet, elkapta a Miska egyik kezét, belenézett a tenyerébe, mondott valamit németül és vigyorogva odébbállott.

— Mit mondott? Nem értettem.

Dósa felelt:

— Azt mondta, hogy csak harmincéves korodig fogsz élni. Bosszankodjál te is.

— Eh, — legyintett Miska, — számárság. Ezekben én nem hiszek. De nem furcsa, hogy németül beszélt? Nem is tudtam, hogy német cigányok is vannak.

Könnyedén mondta ezt, de alakoskodott. Mert nagyon babonás volt, hiába tagadta. Az eszével nem volt babonás, de képzelőtehetségével, falusi emlékeivel és ösztönével igen. Egy darabig bosszankodott, aztán másról kezdett beszélni. De lefekvéskor megint

eszébe jutott a vigyorgó banya. Sokáig tartott, míg el tudott aludni.

Azonban másnap széles jókedve kerekedett, mert Bellától forró szerelmes levelet kapott. A Zimmermann órája előtt nem fért bőrébe boldogságában. Egy főszből készült nagy Zeusz-fő állott előkészítve a tanár asztalán. Ahhoz odament és olajfestékekkel kipingálta az arcát. Szemét kancsalra festette, orrát borvirágosra. A növendékek majd megszakadtak a nevetéstől. Már hallatszottak Zimmermann lépései. Miska elugrott az elesűfitott mellszobortól.

— Wer hat das gemacht? — kérdezte a tanár.

Miska előállott.

— Hinaus! — kiáltotta fuldokló haraggal az öreg.

Ő hazament dolgozni. Az akadémiára többet nem ment el. Dolgozott a Húsvéti locsoláson. Egy hét múlva fejezte be. Boldogan és fáradtan ment a kávéházba. Ott Gyulay Laci azzal a hírrel fogadta, hogy a fekete táblán hirdetés jelent meg, mely szerint Munkácsy Mihályt és még három növendéket tandíjhátralék miatt kizártak az akadémiáról.

Miska szélesen elmosolyodott.

— Hál' Istennek. Most megyek haza, pénzt szedek össze, aztán Knaushoz Berlinbe. Knaushoz!

V.

Knaushoz! Ezzel ébredt és ezzel feküdt Geren-dáson. De ehhez két dolog kellett előbb: útlevél és pénz. Útlevél azért kellett, mert az osztrák hatalom a monarchia határáról szigorúan visszapenderítette az olyan magyar fiatalembert, aki katonaköteles volta alól nem tudott felmentést felmutatni. De Pista bácsi maga járt bent a békésmegyei főispán-nál, aki megígérte, hogy a fiatal festőtalentum tanu-

lásának nem fogja útját állani. De a pénz, a pénz... Ligetivel hosszú beszélgetése volt, mikor Bécsből hazajött, a Likei-vendéglő babérfás udvarán. A jó-ságos mentor végighallgatta a bécsi félesztendő hosszú történetét, belátta, hogy Rahl nélkül csak-ugyan nem sok értelme lett volna ottmaradni és megígérte, hogy pénz dolgában mindent el fog követni. De hát a Szentkirályi-aranyak nem hullanak minden esztendőben.

Itt kellett pénz után látnia a vármegyében. És bámuló örömmel látta, hogy nem is megy olyan nagyon nehezen. Ahogy megérkezett Gerendásra, befejezte egy régebbi vázlatát: fonó parasztlányt festett le abban a pillanatban, mikor az meghallja babája közeledő lépteit és felfigyel. Esti mécsvilág fénye és árnya játszott a képen. Meg volt vele elégedve. Mikor egy napon Pista bácsi bement Csabára, hogy ott részt vegyen egy főispáni banketten, Miska nagyot gondolt és bement vele. A képet kisorsolta a kaszinóban. Forintjával árultatta az ajtóban a sorsjegyeket, szám szerint százötvenet. A kép ott állt a bejáratnál, mindenkinek meg kellett látnia. A sorsjegyek elfogytak az utolsó szálig. Százötven forintja már volt.

Ez a siker úgy fellelkesítette, hogy valóságos vad buzgalommal fogott bele újabb tervekbe. Mintha a bécsi akadémia nyomasztó unalma eddig vasfedél gyanánt szorította volna le képzelőtehetségét, a visszanyert szabadságban csak úgy nyüzsgöttek ötletei. Árvízi jelenet jutott eszébe, háztetőre kapaszkodó parasztokkal, minden csoport külön kis családi regényével. Búsuló betyárt akart festeni csárdasztal mellett, vályogvető cigányokkal. Pusztai alkonnyatban juhászokat akart festeni, amint a bográcsban elkészült vacsorájokat feldönti az egér után rohanó macska. Eszébe jutott régi ötlete is: Petőfi búcsúja a szülői háztól. Munka után a nyomtatókat

akarta megfesteni gazdasági alakokkal, gerendási vázlatok alapján. Egy nap Dudits Miklóssal, a fiatal orvossal sétált a határban, vihar érte őket utól s a szél nagyszerűen lobogtatta az ott tanyázó cigányszekerek ponyváját. Ezt is meg akarta festeni. Mindezt meg akart festeni, az egész világot le akarta festeni. Amellett bárkivel találkozott, rögtön arra fordította a szót, hogy van-e már otthon szép olajfestésű arcképe?

A kaszinói bankett alkalmával megismerkedett Tóth István urammal, aki Békésről rándult át főispán-látni Csabára. Miska nyájas üdvözlét hozott neki a sógorától, aki nem volt más, mint Orlay Petrics Soma. A híres piktor maga is békési származás volt. Mezőberényből került fel Pestre és erről a vidékről vitt feleséget is magának. Névery Ninát vette el, a Tóth István sógornőjét. Mikor Miska megcsillogtatta előtte az arckép gondolatát, Tóth István gondolt egyet.

— Az én fizimiskám nem arra való, kedves öcsém. Hanem ha átrándulsz hozzánk Békésre, lefestheted a lányomat, olyan szemrevaló kisleányt még nem igen festettél.

Ez bizony portré-rendelés volt annak rendje és módja szerint. Miska felszedelőzködött egy reggel és Gerendásról elkocsizott Békésre. Ott bekopogtatott Tóth István házához. Mindjárt megismerkedett a lefestendő leánnyal, Tóth Matilddal. Aranyos, csinos jószág volt az csakugyan. És ő jóformán le sem mosta magáról az útiport, már neki is állott a vászonnak. Nagy családi nézőközönség vette körül a nevezetes műtétet. Ott volt a Tóth István anyósa, Szombathelyi nagymama, aki nevezetes asszonynak számított Békés-szerte. Mivel zsákutcában lakott és nagyon tekintélyes volt a fellépése, úgy hívta az egész város, hogy „zúgi báróné“. Aztán ott settenkedett a festés körül Nagy Józsi is, a főbíró fia, aki

nagy elragadtatással szemlélte, hogyan alakulnak ki a vásznon Matild vonásai. Tudta egész Békés, hogy Nagy Józsi meg Tóth Matild értik egymást és esztendőre, vagy kettőre meg is lesz az esküvő.

Estefelé Miska készülődött haza Gerendásra. De a zugi báróné nem engedte.

— Nincs értelme, hogy rázassa magát a szekéren, lelkem. Van az én zugi házamban szoba elég, kaphat nálam szállást. Gerendásra majd lovaslegényt küldünk, hiráddal.

Két nap múlva Miska már összecimborásodott a Tóth-familia, meg a Nagy-familia valamennyi tagjával. Nagy Józsinak, a főbíró fiának, volt egy testvérhuga, Irma. Ez a fiatal lélek is nagy izgalommal szemlélte leendő sógornője kialakuló orcáját a vásznon. És addig nyaggatta az apját, hogy ő is szeretné magát lefestetni, míg a főszolgabíró azt mondta, hogy üsse kő, nem nagy költség, festesse le magát. Mikor a Tóth Matild arcképe elkészült, a piktor mindjárt elkezdte a Nagy Irmáét. Naponta két-három órát dolgozott, különben a főbíró apróbb gyerekeivel játszott, akik nagyon szerették, az ölébe másztak és bozontos üstökét rángatták. Ha aztán ezt a mulatságot megelégelte, elment kószálni és rendesen furcsa alakokkal tért haza; vagy egy kóbor cigányfamiliát, vagy két rongyos vándorlegényt telepített be az udvarra és lázas passzióval kezdte őket festeni. Nem is mult ez el baj nélkül. A gyanús népség hamarosan odaszokott a ház tájára és minden áldott nap lába kelt valaminek: vagy a kendermagos jérce hiányzott a csirke-ólból, vagy az új fűrészt tűnt el. De az igazi baj nem ez volt. Hanem az, hogy Miska egyre huncutabb módon évődött festés közben Nagy Irmával, az pedig egyre nagyobbakat pirult. A kép nagyon jól indult. Olyan volt az Irma kontyába tűzött kis bokréta, meg

a nyakán a fekete gyöngyfűzér, hogy mindenki csodálta.

Mindenki csodálta, csak a zúgi báróné nem. A nagyanyai óvatosság háztájra és az unoka szívére egyaránt vigyázott.

— Kész a kép? — kérdezte.

— Még nincs egészen kész, — felelte Miska.

— Jó lesz az úgy, ahogy van. Lehet fogatni.

Igy került el Miska kurtán-furcsán Békésről. De maga is jókedvűen fogta fel a dolgot. Nagy Józsi elkísérte egy darabig a szekéren. Annak nevetve mondta, mikor a Szántó-porta nagy kapuja előtt eldöcögtek:

— Hej be kutya meleg volt, Józsikám, mikor én ezt a kaput mázoltam.

— Te?

— Én bizony. Asztalosinas koromban. Lányi uram átküldött Csabáról. Itt még nem volt akkor asztalos.

Repeső szívvel méregette magában Miska, mekkora pályát futott be. Nem tréfadolog az. Öt esztendeje még asztalos volt, ma már Bécs városát is megpróbált festőművész, aki pénzt tud keresni a képeivel.

Gerendáson nagy hír várta. Ligeti írása állott a borítékon, abban rossz hír nem igen lesz, már előre tudta. De ilyen jót nem mert volna remélni. A Képzőművészeti Társulat választmánya arról tanácskozott, hogy egy ifjú festőnek, akit Miska nem ismert, adjanak ösztöndíjat, hogy külföldre utazhasson. Erre felállott Than Mór és azt mondta, hogy ő szívesen megszavazza az ösztöndíjat, de akkor adjanak ugyanennyit Munkácsy Lieb Mihálynak is. Harsányi Pál buzgó helyesléssel fogadta a gondolatot, Ligeti is fűtötte a többieket, így aztán határozatba ment, hogy Miska, ha külföldre utazik, tíz álló hónapig minden elsején húsz forintot fog kapni

a Társulattól s ezért a kétszáz forintért majd fest a Társulatnak egy képet. Arról is hír jött, hogy a Húsvéti locsolásnak általános sikere van a tárlaton. Pedig a tárlat most már rangban is megnőtt. Harsányi kicsinálta, hogy maga a Tudományos Akadémia adjon helyiséget a Társulatnak, amely eddig a Diana-fürdő épületében szorongott. Öt termet adtak a Társulatnak, az mind tele volt képpel s azok között ott díszlett az ő szülőtte, a Munkácsy Mihályé. Komócsy gratulált, Kazár gratulált, Jankó János is gratulált. Rahl halála után ott hagyott csapat-papot Bécsben ő is.

Most már úgy dolgozott Miska, mint a motolla. Egyszerre három képet is festett; ha az egyik nagyon elfárasztotta, pihenésül vette elé a másikat. Még akkor is magával vitte holmiját, mikor egy pár napra beköltözött Vidovszkyékhoz látogatóba, ahol a régi szeretettel fogadták. És arcképrendeléseit maguktól hullottak az égből. Egyszer éppen a boltba ment olajat venni, mikor megszólította Dudits, a doktor.

— Te Miska, gyere el hozzám, két képet akarok neked mutatni.

Elmentek a doktor házához. A fiatal doktorné azonnal odatette az asztalra a törkölypálinkát, meg a pogácsát. Aztán ment Bandi nevű csecsemő fiát babusgatni, aki úgy ordított, mint a veszedelem.

— Hadd ordítson, — mondta a büszke fiatal apa, — attól nő a tüdeje. Hát beszéljünk csak a képekről. Hallottál-e egy Donáth nevű piktorról?

— Hogyne. Jó festő volt, Kazinczyt festette, meg Virág Benedeket.

— Nemcsak azokat. Hanem az én édesanyám, Muslay Emma, nagyszüleit is: Muslay Jánost és Jankovich Máriát. Gyere csak a másik szobába.

Átmentek. Ott a doktor felmutatott a falra. Régi magyar, tisztos házaspár arcásai függtek ottan,

két szép, érdekesen festett, méltóságos portré. Miska megnézte a képeket, aztán kérdő tekintettel fordult a doktorhoz. Azt gondolta, ebből másolás fog kisülni.

— Hát én azt gondoltam, Miska, hogy lefesthetnél bennünket, engem, meg az asszonyt, de mind a kettőnket pontosan úgy állíts be, mint ahogy ezek látszanak a képen. Meg tudod ezt csinálni? Mert ha igen, akkor költözködjél ide arra az időre, aztán dolgozzál. Az árán nem veszünk össze.

Miska válasz helyett paroláját nyujtotta. December volt már ekkor, kint a gerendási tanyán, ahová visszament volna, nem sok szórakozás kínálkozott, bent Csabán mégis csak mozgalmasabbnak ígérkezett az időtöltés. Dudits barátságos ember volt és népszerű: sűrűn akadt nála vendég. Még aznap beköltözött Miska Csabára. Ott dolgozott vidáman a két arcképen, s mikor azokat megcsinálta, számos megkezdett képén. Vígán fogyott az idő, vígan szaporodott a pénz. És töretlen bizakodással mentek a vallomások Törökbálintra: Bella bízzék és várjon.

Már jól bent jártak az új esztendőben, amikor egy délben Dudits Miklós rápillantott Miskára, meglátott valamit rajta és abbahagyta a mondatot.

— Hajolj csak közelébb. Mi lelte a szemedet?

— Nem tudom, csak viszket és érzékeny. Majd elmúlik.

A doktor nem szólt többet, de ebéd után az ablakhoz vitte Miskát. Ott sokáig nézte a két szemét figyelmesen és fejét csóválta.

— Most még nem látok semmit, de holnap megint megnézem.

Másnapra már nagyon vörös volt a Miska szeme és fájni kezdett. A doktor maga hozott rá valami orvosságot a patikából, hogy avval naponta háromszor korogassa. De az orvosság nem használt. Harmadnapra csupa vér volt a Miska szemfehérje, szemhéjának minden mozdulata erős fájdalommal járt és

mikor a tükörben vizsgálgatta magát, borzadva látta, hogy szeme gennyed. Magából kikelve kiáltotta be a doktort a szobába.

— Ez bizony nem tréfa, — mondta Dudits, — nagyon kell vigyázni. Egyelőre maradj a szobádban.

Az ablakokat erősen elfüggönyözte, meleg borogatást hozatott és meghagyta, hogy Miska szobájából semmiféle tárgyat nem szabad kivinni, különösen ruhaneműt nem.

— Mi bajom van? — kérdezte a beteg dobogó szívvel, két szemén két forróvizés gyolcsdarabbal.

— Még nem tudom, sokféle lehet. Most csak nem kell megrémülni, mert azzal még rosszabb lesz a dolog. Délben, ha hazajövök, majd megpiócázom a halántékomat.

A délelőttöt vaksötétben töltötte Miska. Tétlenül hevert az ágyon. Váltakozva fogta el hol a lélegzet-szorító rettegés, hogy szemevilágának baja esik, hol a magabiztató, könnyed remény, hogy katonadolog, majd elmúlik. Délben megkapta a halántékára a két piócát, de fájdalmai nem enyhültek. Éjszaka nem aludt semmit és másnap már tudta, hogy igen nagy baj van. A doktor üzent Pista bácsinak, aki ijedten jött a beteghez. De nem láthatta: a vaksötét szobában csak beszélni tudott vele.

— Az ördög vigye el a dolgot, — mondta könnyed hangot mímelve, — mindig csak baj van veled.

De a zsörtölődő hang könnyedségében a beteg megérezte a hamis zöngét. Nyilvánvaló volt, hogy Pista bácsinak valami olyat is elmondott Dudits, amit előtte elhallgatott.

— Miklós, — fakadt ki nyersen, — engem ne boldíts. Felnőtt ember vagyok, mondd meg, mi baja van a szememnek.

— Úgy látszik, — felelt az kis szünet után, — hogy szivárványhártyagyulladás.

— És az veszedelmes baj?

— Bizony nem kis dolog, de azért nem kell mindjárt félreverní a harangokat. Holnapig még várunk, aztán majd meglátjuk.

— De én nem tudok holnapig várni. Magyarázd el nekem ezt a betegséget.

— Nincs ezen mit magyarázni. A szivárvány-hártya gyulladásban van.

— És ennek mi következése lehet a látásra? Lehet ebből nagy baj?

— Bolond kérdés, nagy baj mindenből lehet. Volt már ember, aki elvakarta a darázscsípést és belehalt. Az ilyen iritisz, ha ugyan iritisz, azért csúnya dolog, hogy a szembogár megszűkül és a szélei letapadnak a lencsére...

— Ebből én nem értek semmit. Add nekem becsületszavadat, hogy nem fogok megvakulni.

— Ne beszélj marhaságokat, Miska, mert össze-szidlak. Holnap meg foglak vizsgálni, akkor majd beszélünk.

A beteget magára hagyták. De hallotta, hogy egy jó félóraig duruzsolnak halkan odaát, a másik szobában. Rettentő félelem vett rajta erőt. Már látta magát vakon, ahogy két kézzel tapogatódzik tehetetlenül, ahogy bottal kopogtatja maga előtt az utat. Mi lesz, az Isten szerelmére, ha megvakul? Az órák rettenetes lassan múltak, és ő csak hevert az ágyon gyötrődve, nyögve, kezét úgy szorongatva ökölbe, hogy tenyerén ottmaradt a körme nyoma. És nappal még nem is volt olyan elviselhetetlen a gyötirelem, mert az ablak alatt elhaladók nesze, a ház százféle zaja mégis lekötötte egy-egy pillanatra figyelmét. De éjszaka, mikor könnyörtelen csendesség borult a házra, képzelőtehetsége a borzalom kínjait szenvedtette vele. Állandóan és hebegve jajgatott a borotvaéles fájdalomtól, közben folyton képeket komponált, amelyekben ő volt a főalak vakon. Orlay képe járt az eszében, a Milton, és

magát rajzolta oda a tehetetlen ember helyébe. De Milton költő volt és vakon is álmodhatott. De mi lesz vele, a festővel? Vak festő... ennél borzasztóbbat Dante pokla sem tudhat kieszelni. Órákig zokogott és még jobban jajgatott a fájdalomtól, majd imádkozni kezdett, szinte gyermekként selypítve nyomorult kiesinységében és lázálmai már oda ragadták, hogy ima közben alkudozni kezdett Istennel: kezét, lábát, hallását, beszélőképességét kínálta fel áldozatul, akár valamennyit is, legyen kezetlen-lábatlan, porban csúszó siketnéma, csak a szeme, a szeme maradjon meg, legalább az egyik...

Másnap reggel Dudits megnézte és így szólt:

— Nem akarom eltitkolni előtted, Miska, hogy a baj komoly, Fel kell menned Pestre. Pista bátyáddal már megbeszéltem, hogy feltesz a vonatra. De kell valaki, aki várjon odafenn.

— Táviratozzatok Ligetinek.

— Már táviratoztunk. Készülj.

Úgy öltöztették, mint a vakot szokás. Szemére vastag kötést kapott. Dudits és Pista bácsi fogták a hóna alját, úgy vezették ki a kocsihoz. Előbb kézzel tapogatta ki a hágesót, csak úgy lépett rá. A vasútra egy álló negyedóráig szállt fel. Ismerős hangokat hallott részvétellel suttogni. És azon gondolkodott, hogy jó volna majd az úton egyetlen ugrással kidobnia magát a vonatból, akkor egy pillanat alatt vége volna minden szenvedésnek.

— Pista bácsi, könnyörgöm, mondja meg igaz lelkére, láthatok én még valaha?

— Dudits azt mondja, hogy még van remény-ség. Ne beszélj most, a beszéddel csak izgatod magad.

Elbúcsúztak, a vonat indult. Magára maradt. Lelkében a vakság rémével. Már próbálgatta, hogyan lesz. Mikor a kalauz a jegyet kérte, bizonytalanul tartotta bele a levegőbe a jegyet és várta,

hogy megint a markába nyomják. A vele utazók részvétellel kínálták segítségöket, ivóvízzel kínálták, hangosan sajnálták. S ő hála helyett szerette volna megfojtani őket.

Rettenetes út volt ez Pestig. Mikor este kilenc órakor megérkezett, ingerülten utasított vissza minden segítséget. Várta, míg kiürül a kocsi, aztán odatapogatta magát az ajtóhoz és némán várta Ligetit.

— Munkácsy! Itt vagyok! Várjon!

Gyengéden támogató kar nyúlt fel érte.

— Vigyázva lépjen! Még egy lépcső! Vigyázni!

Találomra beleölelt a levegőbe. A semmit ölelte meg. De a következő percben már ott zokogott a Ligeti vállán. Hagyta magát vezetni aztán a bérkocsihoz és a gyengéden vigasztaló szavak alatt is sírt. A Ligeti új szállásához hajtottak, aki most a Bástya-utcában lakott. Nagynehezen bebotorkált a lakásba, ott aztán Ligeti lenyomta egy karosszékbe.

— Én most magát a feleségemre bízom és elszaladok a . . .

— Nem! Nem! Magam akarok maradni! Ragályos vagyok!

— Ne okoskodjék, nem félünk mi attól. Amíg én . . .

— De nem, értse meg, Ligeti úr! Nem!! Inkább elmegyek innen!!

Képéből kikelve, zokogva akart felállani, mintha megbolondult volna.

— Jó, jó, hát akkor maradjon egyedül. Én most elfutok Than Mórhoz, az személyes barátja Hirschlernek, a legjobb szemésznek. Vele akarok elmenni Hirschlerért. Nyújtsa csak ki a kezét jobbra . . . Úgy . . . ott hideg hús van, meg kenyér. Egyék és várjon türelmesen.

Nem evett, de várt türelmesen. Az óra tizet ütött, aztán tizenegy is elmúlt, aztán éjfél is elmúlt. Akkor jött meg Ligeti.

— Beszéltem Hirschlerrel. Az a kikötése, hogy vigyem be magát holnap reggel a Rókusba. Az én utcám nagyon messze esik neki, a Rókusba minden nap elnéz, aztán meg ott segédorvosai vannak, akik minden percben ápolhatják. Most szépen feküdjék le. Ide a diványra van vetve az ágya. Majd levetköz-tetem.

— Nem! Nem! Felöltözve alszom! Tessék hagyni.

Ott maradt egyedül és zokogva aludt el. A Laura asszony fedele alatt. Aki itt piheg valahol, valamelyik falon túl a hitvesi ágyban. És akinek tündéri szépségét soha többet nem fogja látni talán. Nem, nem akar erre gondolni. Bellához menekült. Mi lesz Bellával? Majd idővel elfelejti a nyomorúlt vakot . . .

Reggel Ligeti elvitte a Rókusba. Bartalics doktor volt az inspekciós orvos. Megvizsgálta, nem volt hajlandó nyilatkozni. Beosztotta a szemészeti osztály egy háromágyas kis szobájába. Ligeti vele ment. Lefektették. Kilenckor már megjött Hirschler. Levette a kötést és megvizsgálta. Miska ordított a fájdalomtól. Ligeti kint járt a folyosón.

— Nna. Hát ez bizony nem tréfa. Reméljük a legjobbat. Csak remélni kell, barátom, mindig csak remélni.

Miska két kézzel kapaszkodott volna belé, hogy visszatartsa és százfélet kérdezzen tőle, de Hirschler már kiment. Egyedül maradt. Valaki, nyilván ápoló, levetkeztette és kórházi ruhát adott rá. Lefeküdt. Néhány pernyi csend támadt. Ekkor egy barna hang megszólalt:

— Maradt még abból a szalonnából, koma?

Egy sötétpiros hang válaszolt rá:

— Még a bőriből sincsen, koma.

Megint csend lett. Szóval ketten voltak rajta kívül a szobában. És nyilván célzatosan jelentkeztek. Hogy belevonják az új beteget a beszélgetésbe. Elfogódottan, csendesen mondta Miska:

— Agyonisten jó napot.

— Jó napot agyonisten, — felelte mindakét hang.

És máris megindult a beszélgetés. Mire az ebédet kongatták, már mindahárman tudtak egymásról mindent. A barna hang egy öreg cigányprímásé volt, akinek hályogját szedték le. A sötétpiros hang egy fiatal fináncé volt, aki nem tudta pontosan, mi baja, csak azt tudta, hogy biztosan megvakul mindakét szemére. De azért nem volt elkeseredve. Már hozzászokott a gondolathoz. Volt egy férjes nővére, annál szándékozott meghúzódni az apai örökség fejében.

Délután vendég jött. Than Mór hangja lépett be az ajtón. Than Mór keze simogatta vigasztalóan a kezét. Ott ült egy óra hosszat. Miska elmondta a bécsi félesztendőt. Váltig sajnálta, hogy mikor Than fent járt, nem találkozhattak, de későn tudta meg. Aztán az ottani oktatásról beszélt.

— Nem tanultam én ott semmit, Than úr, higgye el.

— Ne beszéljen zöldeket, hogyne tanult volna. Egészen másképpen fest már. Tisztára Rahl, amit csinál.

— Rahl? Komolyan tetszik mondani? De hiszen engem nem is taníthatott.

— Láta a képeit, figyelte a tanítványait. Ragad az ilyesmi. Sokat haladt, nyugodtan mondhatom. De ne bízza el magát, még nagyon-nagyon sok van hátra.

Egyszerre elfakadt sírva a beteg. És görcsösen megfogta Than kezét, mintha az húzhatná ki a vak-ságból.

— Nem fogok én már festeni, Than úr.

— Ejnye, hát ne böggjön, hiszen az árt a szemének. Nem szégyelli magát? Hát idehallgasson, én megmondom az igazat. Beszéltem Hirschlerrel. Maga már nem gyerek, megmondhatom, amit nekem mondott... Mondjam?

Miskának elállt a szívverése.

— Igenis.

— Hát a balszemével bizony baj van. Az nagyon kétséges. De a jobbszeme alighanem megmarad.

— Igazán? Biztos, hogy megmarad? Biztos, hogy ezt mondta? Ó, ha igaz volna, hogy legalább a fél-szemem . . .

— Ebben megnyugodhatik. Hirschler nagyszerű ember. Külföldön is híre van.

Aznap éjjel már másképpen aludt Miska. Elalvás előtt egy régesrégi, gyermekkori emléke ötlött fel dült képzeletében: mikor Pista bácsi és Vidovszky néni beszélgetését kihallgatta s az ő szép kék szemét emlegették. Szomorúan gondolt az egyikre, nyomorult koldus-örömmel a másikra. De talán mégis fog tudni festeni.

Másnap Komócsy Jóska látogatta meg, délután pedig Kazár Emil. Gyorsan elterjedt a híre, hogy Pesten van. Sőt, amint a régi barátok ujságolták, a Carl-kávéházban már azt is mondogatták, hogy meghalt. Az pedig jó jel. Soká fog élni.

— Dehogy fogok. Bécsben megjövendölte nekem egy cigányasszony, hogy nem érem meg a harmincat.

Ezen nevettek. Először nevetett betegsége óta. És nemsokára megint nevetett. Mert mikor két szobatársával egyedül maradt, azok biztatták, hogy vegyen részt rendes játékukban: játsszanak fogócskát. Ez ugyan tilos játék volt, mert az ágyat nem lett volna szabad elhagyniok. De ha nem fenyegetett az ügyelet orvos belépése, megszegték egy kis mókáért a tilalmat.

Elkezdtek fogócskázni. A cigányprímásnak is, Miskának is vastag kötés volt a szemén, a finánc pedig egy lépésnél tovább nem látott. Miska lett az első fogó. Nem is boldogult a másik kettővel sehogysem. Ő egyetlen lépést nem mert tenni tapogatódzás nélkül, azok pedig már bámulatos biztossággal tájéko-

zódta. Nevetésök hol előtte, hol mögötte hangzott fel s ő ügyetlenül kapott bele a levegőbe. Azok még jobban nevettek. Gyermekek lett megint, szembekötősdit játszott. Nevetett ő is.

— Micsoda dolog ez? — hangzott a szigorú kiáltás a nyíló ajtó nyikorgásával együtt.

Hanyatthomlok igyekezett kiki a legközelebbi ágyba. De vakon nem láthatták egymást és egyszerre csak ugyanabban az egy ágyban csapódtak egymásnak mindahárman. Miska koponyája úgy összecsatlant a fináncéval, hogy akár szikrát hányhatott volna a két kobak.

— Nem szégyellik magokat? — szól az inspekciós segédorvos elfojtott nevetéssel.

Mikor elment, kezdték elülről. Kezdett ez a Rókus-beli élet elviselhetővé lenni. Vendég mindig akadt. Ligeti sűrűn eljár, megjelent Laccatarius öreg hangja, ez is jött, az is jött. A koszt nem volt rossz, a cigány roppant eredeti történeteket mesélt a mulató világ éjszakai életéből. És mikor Miska eléállott füttyművészetével, az elragadtatott muzsikussá úgy füttyölté hozzá a kíséretet, mintha csak brácsázott volna. Lassanként a szomszéd termekből is beszőkdöstek a szembajosok hangversenyt hallgatni. Csak a kezelés volt minden reggel, minden délben és minden este igen fájdalmas. Miska fogcsikorgatva ordított a napfénytől elzárt, furesa lámpással világított orvosi szobában. De mikor új kötéssel visszavezették ágyához, boldogan élvezte a felüdült tiszta-ság érzését két beteg szemén.

Egy héttel beköltözése után Hirschler így szól hozzá:

— No barátom, most már megmondhatom, hogy mikor bejött, nem adtam volna egy lyukas piculát a két szeme világáért. Ha huszonnégy órával később kapom a kezembe, menthetetlenül megvakul. De most már úgy látom, hogy mind a két szemét meg

tudom menteni. Ne sírjon, ne sírjon, bolond ember, mert akkor nem állok jól semmiről!

Lassanként szüntek már a fájdalom is. A kötés is lekerült a szeméről és őt sötét szobába tették. Minden reggel érezte, hogy jobban van. Már meg merte kérdezni, hogy nem volna-e szabad egy-két szóból álló levelet írnia. A kérdésért csúnyán leszidták, de viszont megmondták neki, hogy diktálhat az ápolónak. Lediktálta tehát az ápolón és Ilgen keresztül Bella számára az első híradást.

— Tessék tanácsot adni, Ligeti úr, hogyan mondjak én köszönetet Hirschler úrnak? És meny-nyibe fog kerülni ez a dolog?

— Pénzt úgysem fog elfogadni magától, afelől nyugodt lehet. Hanem én a maga helyében neki adnám a legelső képet, amit festenék.

— Úgy van, én is ezt gondoltam. Már tudom is, hogy mit festek neki. A vázlatot már megkezdtem. Olyasféle címe lesz, hogy „Vacsora a pusztán“. Kész a kondérban a vacsora, a gazdasszony hívogatja már enni a mezei munkásokat és nem veszi észre, hogy az egér után száguldó kutya éppen most döntötte fel a kondért. Igen jó lesz, meg tetszik látni. Már alig várom, hogy kezdhessem.

— Az kéne csak. Hirschler megmondta, hogy még jó ideig nagyon kell kímélnie a szemét.

Hat hét múlva, egy gyönyörű koratavaszi reggelen Hirschler jókedvűen rákiáltott Miskára:

— Kevés itt a hely, barátom, ne fogyassza a levegőt. Alómars kifelé a kórházból. Meggyógyult. Mondhatom, hogy nem hittem volna.

Megállott a Rókus kapujában. Egy kicsit levette a reáparancsolt szemüveget. Hunyorogva nézett körül. Édesen remegett az ibolyaszagú levegőben a napfény. A sáros utca apró tócsái színarany foltok gyanánt kacagtak fel rá, gyönyörű volt még a sár

is. Olyan boldog volt, hogy gyorsan kellett szednie a lélegzetet. Szája széle remegett.

Oldalt egy lábatlan koldus tanyázott a kapunál. Csonka törzse tövében rongyos kalap, abban egy-két krajcár. Elégedetten ült ott az öreg, arcán a mások eszén túljáró ember derűs huncutsága. Miska ösztönszerű mozdulattal kapott a zsebéhez. De nem volt sem ceruzája, sem papirosa. Elmosolyodott. Mikor nekivágott a Hatvani-utca irányának a feneketlen sárban, valami kellemes és boldog fájdalommal sajnálta a szegény beteget, akit hat hete kocsin hoztak errefelé.

Hogy hova megy, azt nem tudta. Csak azt tudta, hogy Knaushoz akar érkezni.

VI.

Egyelőre Komáromy bácsihoz és Lujza mamához érkezett.

Ez úgy történt, hogy tiszta véletlenségből összekadott két csabai fiúval, Eördögh Lajossal és Varságh Janival. Azok alig ismerték meg, mikor örvendezve rájuk kiáltott, de mikor levette a sötétkék pápaszemet, örömmel csodálkoztak:

— Nini, Lieb Miska!

Elmondta nekik, milyen szél fútt Pestre. És hogy szállást keresne. Olcsót, mert külföldi útra gyűjti a pénzt és élére rakja. A két fiú összenézett. Akárcsak Bécsben Engel meg Singer.

— Talán eljöhetnél hozzánk.

— Tik hol laktok?

— Nagyszerű helyen. Komáromy Lojzínál, annál a híres színésznél, aki a Nemzetiben játszik. Nem messze ide, az Ősz-utcában. Jut ott még neked is hely. Gyere velünk. Majd csinálunk valamit.

Elmentek az Ősz-utcába és ott terepszemlét tar-

tottak. Egy nagy szoba volt ott, meg egy kicsi. A nagy szobában már négyen laktak csabaiak. Eördögh, Varságh, meg a két Scholtz-fiú. Ide már nem lehetett benyomni egy gombostűt sem. De talán lehet valamit csinálni a kisszobával, ott egyelőre maga lakik Eötvös Karcsi.

Bekopogtattak a kis szobába. Egy alacsony termetű, vidám arcú fiatalember tett-vett ottan.

— Te Karcsi, ez a barátunk, Munkácsy Lieb Miska, csabai fiú. Most jött ki az ispotályból, a szembaját gyógyította. Szállás kéne neki.

Eötvös Karcsi baráti parolát nyújtott és ókulárét tett a szemére. Nagyot nevetett hozzá. Neki is olyan pápaszeme volt, mint Miskának.

— Isten hozott, pajtás. Mi ketten másképpen látjuk a világot, mint ezek, mi? Éppen egymásnak való lakótársak vagyunk. Csak egy kis baj van.

A jövevény hórihorgas termetét méregette Eötvös Karcsi.

— Mi baj van?

— Kurta lesz neked a divány. No, nem baj, nekem elég hosszú az is, hálj te az ágyban.

Ezzel a szállás kérdése el volt intézve. Tisztára csabai ház volt az egész. A háztájjal gyorsan megismerkedett Miska. A ház feje, a Nemzeti Színház nevezetes Komáromyja, magas, szikár, kihúzott járású férfiú volt, aki szemmellátható hősiességgel küzdött az öregedés ellen. A fiúk azt mesélték róla, hogy pár évvel azelőtt özvegy sorba jutván, megveszekedett lumpéletet folytatott, de aztán beleszeretett egy leánynevelőintézet szép és fiatal tanárnőjébe, Beyer Lujzába. Kicsiny leányának anya kellett, elvette hát a szép tanárnőt feleségül. A menyecske rendbe szedte a korhely színész életét, de hiába takarékoskodott, az özvegyi lumpolásokból fennmaradt temérdek adósság nagyon nyomta a ház-

tartást. Ennélfogva elhatározta, hogy két szobát elvesz a túltágas lakásból és kosztosokat fog tartani. Így kerültek oda a fiúk, így jutott olcsó koszthoz Miska is, még hozzá csupa csabai fiú között. Az egyetlen Eötvös Karesi nem volt köztük Csabáról való, de viszont olyan szépen tudott szavalni, hogy Komáromy bácsi nagy színművészi jövőt jósolt neki és megtette tiszteletbeli csabainak. Hát még az mekkora öröm volt, mikor már az első napon betoppant Vidovszky Feri. Kitünt, hogy majdnem mindennap el szokott nézni a földikhez. Se vége, se hossza nem volt a hazai ismerősök tárgyalásának, régi kisgyerekkori emlékek felújításának.

Kedélyes, kellemes szállás volt ez és jótékonyan csendes a Rókus-kórház izgalmai után. Csak a kislány, Mariska pajkossága hozott néha lármát, olykor pedig éjszaka áthallatszott a házaspár élénk vitája, mert Komáromy bácsi megint ott felejtkezett kártyaszó mellett a Mátyás királyban s mikor hazajött, Lujza mama ezt igen hangosan szóvá tette. Lujza mamának nevezték az áldott jó asszonyt, pedig nem sokkal volt idősebb náluk.

Müterem is akadt Miska számára. Ligeti Antal a Nemzeti Múzeum képtárában kapott hivatalos munkát. A Múzeum hatalmas épületében közel a képek termeihez volt egy lomtár, Ligeti bekvártélyozta oda nappalra védencét. Festhetett, amennyit akart. Az az, hogy amennyit Ligeti megengedett neki. Mert Hirschler szigorúan lelkére kötötte a betegnek, hogy nagyon kimélje a szemét. Ezért csak módjával dolgozhatott. De ha szép lassan is, mindenesetre befejezte azt a képet, amelyet Hirschlernek szánt. Oda is adta neki. Ezt a derék orvos elfogadta. De mikor Ligeti indítványára a Képzőművészeti Társulat megszavazott neki száz forintot a fiatal festő látásának megmentéséért, azt már nem fogadta el, hanem visszaküldte Harsányi Pálnak:

támogassanak ezzel a pénzzel valami arra méltó beteg piktort.

A Nemzeti Múzeum képei között dolgozgató Ligetivel hosszú órákat töltött együtt Miska. Mindig csak Knausról akart beszélgetni vele. De Ligeti egyre jobban kimutatta, hogy Miskának ettől a tervétől idegenkedik. A német piktorról közben kitűnt, hogy Berlinből elköltözött Düsseldorfba, Miska mindenáron oda akart menni utána. De Ligeti a fejét csóválta.

— Korán van, fiam, higyeje el, hogy korán van. Magának még nem szabad odaállni egy híres festő mellé, akármennyire rajong érte. Még nincs meg a kellő alapja.

— Igen, de a régiek hogyan csinálták? Nem halljuk folyton, hogy Rafael-tanítvány, meg Tizián-tanítvány?

— Az más. Azok nemcsak művészek voltak, hanem pedagógusok is. Knausról pedig nem biztos, hogy hasznosan tudja magát tanítani, akármilyen kitűnő művész. Az élet fejlődik, ma már a művészoktatás rendszeres és intézményes. Az akadémiák arra valók, hogy ott ki-ki megkapja azt az alapot, amely nélkül nincs festészet. Lássá, Jankó János már nem fiatalember és magától rájött, hogy akadémiára van szüksége. Jöjjön rá maga is, még nem késő.

— Szóval mit gondol, Ligeti úr, hova menjek?

— Ha rendbe tudja hozni a katonaságát, menjen el Münchenbe. Ott tanít Wagner Sándor, az magyar ember, a német nyelvvel sem lesz baja mellette. Ott van aztán Kaulbach.

— Jaj, az a főnazarénus!

— Ezek csak szavak, ne induljon ilyen művész-növendéki sületlen babonák után. Kaulbach kitűnő festő. Adam is ott van, aki azokat a szép történeti képeket festi. És általában az egész München leve-

gője az, ami fiatal talentumoknak való. Hallgasson rám és mihelyt össze tud szedni egy kis pénzt, menjen Münchenbe.

— Az nem lesz könnyű, — sóhajtott Miska — a betegségem alatt rengeteget költöttem. Fehérnemű is kellett, ruhára is szükségem van, a mostani kabátom már nem bír ki még egy telet, csizma is kell, amellett fogyton-fogy a pénzem mindennap. Igazán borzasztó, hogy ha a betegségem közbe nem jön, már régen kint lehetnék külföldön Knausnál.

— Megint Knaus?

— Ne tessék haragudni, nagyon beleéltem magam. De megfontolom, amit tetszett mondani. Általában nagyon sok gondban fő most a fejem.

Hogy mi volt a főgond, azt nem mondta meg. Tudta, hogy Bellát nem jó dolog Ligeti előtt emlegetni. Már pedig Bella titkos levelei mostanság egyre türelmetlenebbek lettek. Mit csinál Pesten, miért nem utazik külföldre? Mi lesz a pályájával, meddig kell még várni? Mindezekre személyesen kellett volna Bellának, az oly régóta nem látott Bellának, választ adni. De sehogy sem tudta magát rászánni, hogy kimenjen Törökbálintra. Mert nem tudta, hogy micsoda kézzelfogható dolgot mondjon a leánynak. Érezte, hogy a „várj rám“ és a „bízzál bennem“ nagyon szépen hangzik, de egy férjhez menendő leány számára egy kicsit bizonytalan dolog, ezeknél a mondatoknál egyebet nem hallani.

Május közepe táján vendég toppant be hozzá: Dudits Miklós jött meg Csabáról.

— Hadd lássam a szemedet. Most már megmondhatom: meg voltam győződve, hogy teljesen megvakulsz. Pista bátyádnak meg is mondtam. Mari nénéd napokig szünetlenül sírt miattad.

— Hogy vannak odahaza?

— Tiszteltetnek, csókoltatnak. Pista bátyád haragszik, hogy nem írsz neki. A pécsieknek sem írsz,

Lajos bátyád legutolsó levele panaszkodott is erről. Aztán hegedűhúrt sem küldtél Gerendásra. Pista bátyád bundáját sem intéztél el a szücsnél.

— Tudom, tudom, restellem is eléggé. Holnap okvetlen elintézem.

— Olyan sok dolgod van?

— Nem is azért, hanem úgy megviselt ez a cudar betegség, hogy semmihez sincs elég lelki erőm. Festeni is alig festek, pedig ráérő időm lenne most elég.

— No, ha annyi ráérő időd van, akkor elviszlek valahová. Lakodalomba. Egy jó cimborám tartja az esküvőjét Kápolnásnyéken, gyere le velem. Egy jó barátom jön még, Tihanyi Béla, kitűnően fogunk mulatni.

Miska nem mondatta magának kétszer. Örült, hogy kifogást talál halogatni a törökbálinti utat. Egy szép májusi napon elutaztak hát Kápolnásnyékre. A hosszú úton odafelé elmondták neki a tudnivalókat előre. Kremnitzky Ferencnek hívták a vőlegényt, együtt medikuskodott annakidején Dudits Miklóssal. A híres Balassa professzor nagyon szereti és mikor Kápolnásnyék vidékén állandó orvos kellett a gazdag Meszlényi-familia egy betege mellé, Balassa az ifjú Kremnitzkyt ajánlotta. Ez aztán megragadt a vidéken, megszerették, járásorvos lett belőle. Most elveszi az öreg Kolossváry Mihálynak, a gróf Nádasdyék gazdatisztjének, Eszter leányát. Kedves, vendégszerető emberek, az időzés igen kellemesnek ígérkezik.

A lakodalmas család csakugyan nagy örömmel fogadta a pesti vendégeket. Volt ott egyébként vendég máris bőven. Távoli megyékből is idesereglett a rokonság, kivált a menyasszonyé. Óriási sütés-főzés, készülődés, izgalom zürzavarában toppantak be, a fehérre meszelt kúria csak úgy nyüzsgött az egy-

másba ütköző, egymást kereső vendégektől, atyafiaktól.

Középtermetű, nyúlánk, szürkeszemű, barna úriember volt Kremnitzky doktor, menyasszonya vele egykorú kedves, szende leány. A vak is megláthatta, milyen szerelmesek egymásba. Mikor a kis falusi templomban összeadta őket a pap, Miskának elszorult a szíve. Hirtelen nagyon egyedülvalónak érezte magát és szívből irigyelte ezt az emberpárt, akik most elkezdik a meghitt, benső együttélést az ötablakos, zsindelytetejű, fehér kúriában, egymással, egymásnak. S mikor a násznép boldog és feszélyezett ünnepélyességgel vonult kifelé a templomból, az ő szívét hirtelen hullám öntötte el, a sóvár vágyakozás hulláma, hogy most azonnal repüljön Törökbálintra és elvegye feleségül Rottmayer Izabellát. Beszéljen Ligeti akármit, a boldogság az egyetlen fontos dolog a világon. És ha most nem megy ki Münchenbe, majd kimegy feleségestül Knaushoz, mihelyt egy kis pénzt szerez.

Mialatt helyöket keresgélték a lakodalmi ebéd asztalánál, Miska odasúgta Duditsnak:

— Te, Miklós, ügyes dolog volna, ha rávennéd a fiatal párt, hogy festessék le magokat. Megcsinálnám nekik nagyon olcsón. Húsz forintjával.

Dudits visszasúgta, hogy majd megpróbálja. Az asztalnál Miska egy elevenszemű, minden pillanatban kacagásra kész kislány mellé került. Ez Kolossváry Riza volt, a fiatal asszony rokona, aki a távoli Hevesből érkezett az esküvőre. Első mondataik akadózó zavara után csakhamar megoldódott hangulatuk.

— Ó, milyen szerelmes ez az Eszter, nézze csak, Munkácsy, mekkorákat néz a férje szemébe.

— Így van ez, Riza kisasszony. A szerelem mindent pótol, a szerelmet semmi.

— Jaj, de kitűnő mondás! Ezt kegyed találta ki?

— Nem. Ezt egy nálam jobb költő találta ki, Petőfi Sándor. Kedvenc költőm.

— Én is nagyon szeretem a költészetet, de az én kedvenc költőm Vörösmarty. Tudja-e, hogy itt született?

— Itt, Kápolnásnyéken?

— Itt bizony, hát kegyed ezt nem tudta? Sőt érdekes, hogy Eszter ugyanabban a házban született, ahol Vörösmarty. Tudniillik, mikor a Vörösmarty atyja meghalt, új gazdatisztet tettek helyébe Nádasdy grófék, ez pedig Miska bácsi volt, az Eszter papája, Kolossváry Mihály. Testi-lelki jóbarátok is voltak.

— Kik?

— Miska bácsi és Vörösmarty Mihály. Ez ki is volt írva a Vasárnapi Ujságba három évvel ezelőtt, nekünk otthon meg is van az a szám. Úgy van benne, hogy „ifjú koruktól kezdve mindvégig a legbensőbb barátságban éltek“. Bizony. Mire gondol most kegyed, Munkácsy, hogy úgy elgondolkozott?

— Az jutott eszembe, Riza kisasszony, hogy kegyed milyen büszke arra, amit mondott. És azt gondoltam, hogy mikor én majd országos hírnevű festő-művész leszek, az én ismeretségemre is ilyen büszkék lesznek az emberek.

Kolossváry Riza felkacagott.

— Jaj, de furcsa ember. Olyan biztos, hogy országos híré lesz?

— Egészen biztos. Mert nagyon akarom. Művésznek lenni gyönyörű dolog. Kegyednek nem jutott eszébe, hogy milyen szép lehet egy művész múzsájának lenni?

— No hiszen, kapnék is nyaklevest az édesanyámtól. Mi nemes emberek vagyunk, az én eszem nem járhat ilyesmin.

Miska elpirult. Egy pillanatra heves harag is fogta el. Nézze meg az ember ezt a lányt, hogy

adja itt a várkisasszonyt. Egy darabig nem szólt semmit. De a lány tovább csicsergett és megbékítette.

— Mondja csak, kisasszony, — mondta az ebéd végén, mikor már a hosszú köszöntők elhangzottak, — mi lenne, ha én nemes ember volnék?

Erre a leány pirult el. És zavarában túlsó szomszédjához fordult. Asztalbontás után tánc következett. Miska azonnal derékon kapta a nemes kisasszonyt. Szeretett táncolni és nagyon jól is táncolt, a muzsika ritmusát testének minden porcikájában érezte, egészen át tudta adni magát az ütemes mozgás különös örömének, megmámorosodott tőle, a tánc az volt neki, ami italos embernek a bor. Járt a rogyásig a zsúfolt párok között, széles jókedvében minden gondját elfeledte. Hatalmas karjában úgy tartotta a vékony leánykát, mintha kismadarat táncoltatott volna.

A tánc egy szünetében összeakadt Dudits Miklóssal.

— Nem megy a dolog, — mondta a doktor, — azt mondja Feri barátom, hogy rossz az esztendő, a búzája mind kifagyott, tele van bajjal, a házaseletet szigorú takarékossgal kell kezdenie. Itt sem fogsz megrendelést kapni, öregem.

— Vigye az ördög a megrendelést, most jól mulatok.

És ment a Rizát felkérni megint. Táncoltatta és tűzzel-vassal udvarolt neki. A mulatság virradatig tartott. A hevesebbje még akkor is tovább akart cigányozni, de nekik már indulniuk kellett Pestre. Búcsúzkodás közben megszorította a holt-fáradt kislány kezét.

— Mondjon nekem valami kedveset útravalóul, Riza kisasszony.

A lány hamis mosollyal felpillantott rá:

— Nézzen szét otthon a palláson a régi írások közt, hátha kisül, hogy nemesember...

Ez a megjegyzés melegítette és mosolygottatta jó darabig visszafelé a kocsin. Ha Bella nem volna, ki tudja, talán ez a kislány... eh, sohase látja többet, mindegy.

— Te, Miska, — szólt Dudits, — ez a ház, ahol voltunk, azelőtt valami Mészölyké volt. És mesélték itt a lakodalmas vendégek, hogy egy Mészölyfiú, akinek Kenessey-lány az anyja, szintén festőnek ment. Nem ismered?

— Mészöly? Nem hallottam. Vagy hallottam? Nem tudom.

— Ejnye, de szórakozott vagy. Min jár az eszed?

— Azon jár az eszem, hogy mindenáron házasodni szeretnék. Hogy van Bandi fiad, az a kis pocok?

— Remek legény az, pajtás. Köszönöm, jól van.

Mikor aztán visszament Pestre, Miska csak akkor kezdte előkészíteni törökbálinti útját. Irt Kövi bácsinak, hogy ki szeretne menni, beküldhetik-e érte a kocsit és mikor. Lassan jött a válasz, a lovakat Kövi bácsi nem nélkülözhetette a tavaszi munka miatt. De a plébános talán bemegy a napokban, az majd kihozza. De a plébános nem jött be. Beletellett három hét, míg végre kijutott. De vigasztalásul Tóni néni igen szívesen fogadta és kijelentette, hogy egy hétnél hamarabb nem engedi vissza.

Két hét lett belőle. Most már nem kellett anyyira ügyelni a szemére, dolgozhatott jócskán. Sorra megfestette mind a három gyereket. Magát Tóni nénit is szeretne volna lefesteni, de nem akart ajánlkozni, mert művészi hiúságát sértette, hogy Tóni néni leábrázoltatta magát Györgyivel, a neves arcképfestővel, éppen az idei télen. A szép olajfestmény már ott függött a szalonban, ott pompázott a szép Tóni néni pruszlikosan, meggypirosszínű,

prémszegésű mentében, fehér csipkekötővel. A piktor remekül le tudta festeni ketté választott fekete haját, a szép nyak és a szép kéz meg éppen nagyon jól érvényesültek. Miska elnyomta irigységét és áradozva dícsérte a képet. De tövissel a szívében megesküdött, hogy utól fogja érni ezt a Györgyit.

Bellát minden nap látta. Hol nyilvánosan találkoztak, hol ezer veszedelem közepette öt percre, vagy tíz percre valamelyik kert elhagyott végében, csűr mögött, kocsiszín oldalánál. És a jó Ilg közvetítésével mindennap hosszú leveleket váltottak. Miska szerelme igen nagyot lobbant ezekben a napokban: Bella termete, mióta nem látta, megnőiesedett, keble örjítően domborodott a derék alatt, válla megtelt, szemében a tudatos szerelem áruló szikrája lobogott. És mikor a második hét elején végtelen rimánkodások után végre belement a csókba, Miska olyan emésztő lángba borult, hogy mikor vadul karjába szorította a leányt és száját a kék eszméletlenségével szorította a leány szájára, többé nem akart akadályt ismerni. Elhatározta, hogy megkéri a leány kezét. Bella mohó hálával kapott ezen a terven, fülig szerelmes volt most már ő is.

Mindenekelőtt Kövi bácsinak jelentette be szándékát az ifjú festő. Kövi bácsi kedvetlenül hallgatta a dolgot. A látása nagyon megromlott az utóbbi időben, már úgyszólván vaknak számított s ez idegessé, ingerlékennyé tette. Azonkívül nagyon jó barátja volt Rottmayer doktornak és tartott tőle, hogy a Miska dolga ártani fog ennek a barátságának. Nyiltan megmondta, hogy ő az egészséget nem helyesli. Miska földhözragadt kezdő cigányember, a lánynak pedig nincsen hozománya, mi értelme van ennek? De Tóni néni nem volt ellene. Soká hánytákvetették az ügyet, s végül Kövi bácsi vállalt vont.

— Bánom is én, beszélj a szülőkkel, én nem állok utadba.

Miska másnap féltizenkettőkor megjelent a Rottmayer-háznál. Azért éppen féltizenkettőkor, mert előbb a mamával akart rendbejönni, hogy aztán együttesen menjenek rá a papára, akí mindennap pontosan déli harangszókor érkezett haza. Így főzték ezt ki Bellával. A mama ezúttal nem a konyhán tartózkodott, hanem, mivel leánya délelőtt már elkészítette a nagy eseményre, gálába öltözött és a szalon díványán várta a kérőt. Az elfogódottan kezdett bele mondókájába, de valahogy kinyögte mégis. Aztán várt.

— Hát igen, nézze csak, — felelte a mama, — én azt akarom, hogy a lányom boldog legyen. De az a dolog a külföldi úttal, azt nem szeretem. Tessék letelepedni Pesten és valami biztos megélhetést felmutatni. Akkor beszélhetünk tovább.

Miska érvelt, a mama ellenérveket sorolt fel. Nem nagyon értették meg egymást, mert mihelyt arra a szóra került a sor, hogy művészet, a mama megvetően legyintett. Így vitatkoztak egy félóráig, Bella a szomszéd szobában szívrepesve hallgatódzott. Ekkor toppant be Rottmayer doktor. Már Miska pusztá látása bosszúsággal töltötte el. Nem volt titok, hogy ki nem állhatta, sőt gyűlölte Miskát. És még hozzá nem tudott magyarul.

— Ih bitte di hand der frájlájn Bella mir gében, vir in ájnander ferlibt zind.

Rottmayer Ádám gutaütéssel fenyegető haragra lobbant.

— Wie? Was? — kiáltotta felháborodva.

És bekiáltotta Bellát. Az bejött szepegve, sápadtan. Rottmayer dühöngve szidta le őt is, az asszonyt is. Micsoda disznóság folyik itt az ő háta mögött? Ha erről a tervről még egyszer egy mukkot is hall a családban, rettenetes botrányt fog csapni. Aztán Miska felé fordult. Egész egyszerűen lehordta és megtiltotta neki, hogy ebbe a házba valaha az élet-

ben betegye a lábát. Ő nem földönfutónak nevelte a lányát. Alászolgája.

Miska úgy ballagott haza, mint a kivert kutya. Otthon Kövi bácsi hordta le, hogy mit kavarja itt fel a békességet. Legokosabb lesz, ha összeszedi a holmiját és hosszú ideig nem mutatkozik Törökbálinton. A póruljárt kérő sötéten és letörve hallgatta mindezt. Estig kétszer váltott levelet Bellával. Igen nagy vakmerőségre határozták el magukat: éjszaka fognak elbúcsúzni, Bella kiszökik, ha mindenki elaludt. Éjszaka féltizenkettőkor. Miska vacsora után már jókor elbúcsúzott Kövi bácsiéktól és átment a majorházba. Úgy tett, mintha lefeküdné. De tizenegykor hátul a kertek alatt óriás kerülővel odalopódzott a Rottmayerék kertjébe. Felhatolt egészen az udvarig. Lekuporodott a megbeszélt vizeshordó mögött, mint a betörő és várt. Féltizenkettőkor olyan izgatott lett, hogy minduntalan elfulladt a lélegzete. Mélyen aludt a ház, fent a júniusi mennybolton pazarul sziporkáztak a csillagok s a hold gyűlöletes közönnyel tündöklött az alvó világ felett. Bella nem jött.

Órája nem volt Miskának, a törökbálinti templom sem hirdette az időt. Teltek a végtelen percek, és ő nem tudta, hogy éjjél van-e már, vagy talán félhárom is lehet. Embertelenül kínzó és hosszú várakozás után az ég alja kelet felől pirosodni kezdett. Most már nem jöhetett Bella. A szerelmes fiatalember reménytelenül, lemondóan lopakodott haza a kertek alatt a virradatban. Es másnap, vagyis inkább még aznap, reggel már mennie kellett Pestre.

Csak Pesten kaphatott hírt Bellától. Az apa, mintha sejtett volna valamit, minden ajtót lezárt éjszakára és a kulcsokat feje alá tette. „De jobban szeretlek, mint valaha, imádott Miskám, koporsóm bezártáig és hűségesen várlak a sírig, boldogtalan

Bellád." A levélben fénykép is volt. Nemrégén készült. Miska a zsebébe tette, hogy állandóan magánál hordja. Aztán nyolc oldalas választ írt. A válaszban szent esküvel megesküdött, hogy ha kell, szembeszáll az egész világgal, szerelme emberfeletti erőt ad neki. Heteken belül utazni fog Münchenbe.

Dúlt lelkiállapotára a barátoknál keresett vigasztalást. Nem dolgozott, sétálgatott a csabai fiúkkal, majd pedig eljárt régi barátaihoz a kávéházba, ahol szinte naponta újakkal ismerkedett és barátkozott össze. Komócsy, Kazár, Jankó János, a fiatal Pállik, Lendvai, a híres színész, meg a többiek ott üldögéltek a rendes törzsasztalnál és vitatták a napi eseményeket. Pállik új képét magyarázta, az „Egressy halála” címűt, amelynek vázlatát most csinálta meg. Jankó folyton rajzolt és főként azon járt az esze, hogy mit rajzoljon a Bolond Miskának, mert Tóth Kálmán, a szerkesztő, folyton új ötletért kínozza.

— Népi humor kell neki, azt mondja. Nekem meg mindig drámai dolgok jutnak eszembe. Rajzoljak valamit a betyárokról, azt mondja. Jól van, mondom én, gyerekkoromban láttam egy betyárt akasztás előtt a siralomházban, térdelt a földön és sírva imádkozott, ezt rajzoljam meg a Bolond Miskának? Erre összeszidott, hogy ne bolondozzak, mikor neki annyi gondja van.

— Betyár a siralomházban, — figyelt a szóra Miska — ez nem is rossz.

— Csináld meg, — szólt Jankó — szép dolgot lehet ebből festeni. Meg is festeném, ha Bolond Miskától kezdve a Vasárnapi Ujságig tíz szerkesztő nem ülne a nyakamon...

Folytatta volna még panaszait, de Kazár új témát vetett a társalgásba.

— Azt hallani a Fővárosi Lapoknál, hogy háború lesz. Aligha fogsz te útlevelet kapni, Miska.

— Miféle háború?

— A porosz meg az osztrák közt. Az a Bismarck meg fogja táncoltatni Bécsset, meglátjátok. Ma jött a kézirat.

Csakugyan igaz lett, a lapok másnap tele voltak vele. Negyednapra azután, hogy Miska megjött Törökbálintról, megjelent Ferenc József császár manifesztuma. Egész Pest olyan lett, mint a megtaposott hangyaboly. A lapokat szenvedélyes kíváncsiság várta, a kávéházak tele voltak vitázó csoportokkal. Ha az osztrák győz, vége a Deák-politikának, Ferenc József elsöpri az egészet. Ha a porosz győz, végre felvirrad Magyarországnak. Az általános láz Miskát is magával ragadta. A kávéházban minduntalan rá kellett szólni, mikor a Habsburgokat szidta, hogy ne járjon a szája, mert becsukják az egész társaságot. De Komáromy bácsi négy fala közt nem kellett magát türtőztetnie. Maga Komáromy lármázott a leghevesebben. Főhadnagyként harcolt negyvennyolcban, s Világos után kényszer-sorozással elvitték osztrák közlegénynek Olaszországba. Szenvédélyesen verte az asztalt, néha pedig térde közé vette kislányát és zengő színpadi hangon szózatot intézett hozzá:

— Vésd a lelkedbe, amit most mondok, leányom, Komáromy Mariska! Sohase felejtsd el, hogy a te apád, Komáromy Alajos színművész volt az, aki részt vett az isaszegi csatában s a te nagyapád, Komáromy Samu színművész volt az, aki Branyiszkónál véres halált halt a hazáért. Most megyek megtudni, mi ujság.

— Csak kártya ne legyen belőle, — zsörtölődött Lujza mama.

De mostanában nem lett kártya belőle. A háborús hírek érdekesebbek voltak még a ferblinél is.

Két hét múlva jött a königgrätzi csata ujjongó híre. Az osztrákokat úgy elverték, mint a kétfenekű

dobot. A pesti uccán csupa ragyogó arcú embert lehetett látni. A vérmesebbek már Kossuth Lajost, meg Türr Pistát várták haza. Miska ezekhez a vérmesekhez tartozott. Sokszor gondolt mostanában apjára, a halálosan sápadt, ijesztő nézésű emberre, aki hártyaszerű kezével ráteszi az ő gyerekfejére az utolsó áldást. Az ő apja is az osztrák börtön kínjaiba halt bele.

Július utolsó napjaiban teljes volt a boldogság. A lapokban benne volt a nikolsburgi béke. Ausztria köteles beleegyezni az új német államalakulásba, visszaadja az olaszoknak Velencét, a németeknek Schleswig-Holsteint és fizet húsz millió tallér büntetést. De még ennél is nagyobb öröm: Miska hírt kapott hazulról, hogy meglesz az útlevél.

Az útlevél megvolt, de a pénz nem. Miska már arra gondolt, hogy félretesz minden szégyenkezést és felkeresi a rokonokat. Addig érlelte magában ezt a szándékot, míg csakugyan beállított a gépgyárosékhöz. Gyászban találta őket. A gépgyáros fivére, Reök Henrik, akit egyszer-kétszer ő is látott a Soroksári-úton, meghalt. Az alkalom nem volt alkalmas arra, hogy pénzt kérjen. Illendőségből elment az özvegyhez részvétlátogatást tenni és figyelmes lett az özvegy gyászruhás, fiatal lányára, Reök Erzsikére, akit eddig alig látott. Nemsokára megint elment hozzájuk és megint. A harmadik látogatás után azzal tért haza, hogy valamennyi lányrokona közt ezt az Erzsikét szereti a legjobban. Már csak miatta sem volna kellemetlen Pesten maradni és búcsút mondani a külföldi tanulmányoknak örökre.

Járt-kelt, habozott, hányódott kétségei közt és várta a sült galambot. Úgy beszélte volt meg Lige-tivel, hogy a Képzőművészeti Társulat havi húsz forintja mellé még másik húsz forintot szerez egy esztendőre. Az kétszáznegyven forint. De neki alig

volt ötven forintja félretéve, az is mindennap fogyott. Ha most rögtön elindulna, húsz forinttal érkeznek a vadidegen városba. Lehetetlen.

Ekkor egy késő őszi napon Ligetinével találkozott a Hatvani-uccán. Megálltak és egy pár mondatot váltottak. Nyájas, de közömbös mondatok voltak azok is. De mikor Laura asszony tovább haladt, ő ettől a hárompercenyi beszélgetéstől olyan fáradtnak érezte magát, hogy neki kellett támaszkodnia a házfalnak. Elhűlve és hülyén nézett maga elé. Azt hitte, hogy ezt az asszonyt már teljesen és régen kiverte a fejéből. És Bellába kétségtelenül szerelmes volt. Mi ez? Mi folyik a lelkében, micsoda kínzó és érthetetlen rejtély? Hova meneküljön, mit tegyen?

Másnap beállított Ligetihez a Nemzeti Múzeumba. Az éppen egy Mészöly nevű fiatal jogásszal foglalkozott, azzal, akit Dudits emlegetett Nyékről hazatérőben. Mészöly Ligetinél akart tanulni, mielőtt külföldre menne. Megismerkedtek, váltottak pár mondatot, aztán Miska kirukkolt:

— Nagy újság van, Ligeti úr. Utazom.

— Derék dolog. Honnan szerzett pénzt?

— Sehonnan. Húsz forinttal fogok odaérkezni. Nem törődöm vele. Muszáj mennem. Muszáj. El akarok innen menni!

Ligeti csodálkozva nézett rá!

— Ez úgy hangzott, mintha menekülne valamitől. Történt valami magával? Miért muszáj mennie?

Miska ránézett jóltevője komoly, kissé mindig borús arcára. És érezte, hogy szívből szereti ezt az embert. Rántott magán egyet, mosolygott és könnyed hangon felelt:

— Nem történt velem semmi. De múlik az idő, és tanulni akarok.

VII.

Piloty, az olimpusi gőg szobra, futólag végignézte, amit Miska kezdett mutatni, aztán megcsóválta a fejét. Hogy ő nagyon sajnálja, de az osztályán nincs már hely. Keressen a fiatalember másutt helyet magának. Miska próbálta a maga békés-sabai németségével meggyőzni a félistent, hogy elfér ő kishelyen is, de Piloty professzor nyers rövidséggel végét szakította a beszélgetésnek:

— Es ist kein Platz mehr.

Azzal elfordult, jelezvén, hogy az eszmecsere végét ért. Miska hazabandukolt a szállására, a jó távoli Elisentrasse egy bérházának negyedik emeletén vett ki szobát magának. Alkalmatlan, kicsiny lyuk volt ez, de már elfáradt a lépcsőmászásban és ott maradt. Gondolta: majd vesz jobbat, ha az akadémián megmelegedett. Otthon leült töprengeni. Aztán elment járkálni a városba, amelynek ismeretlen uccái, épületei, szobrai idegenül és ellenségesen meredtek rá. Megéhezett, leült valahol kávézni. Bámészan nézte a bajorokat és kereste a különbséget München és Bécs között viseletben, arcokban, emberek viselkedésében. De csak szórakozottan, mert alapjában folyton csak az a kérdés motoszkált benne, hogy mitévő legyen, ha nem hagyják tanulni? Már pedig be kell jutnia a Piloty osztályára; mindenki azt mondta, hogy az a legnépszerűbb és legtekintélyesebb.

Másnap festőállványt és ládát cipelve beállított a Piloty osztályára. Csak azért is. A tanár már bent volt növendékei között, akik egy piros bársony kárpitot festettek természet után. Miska félszegen jó reggelt köszönt. Piloty ráncolt homlokkal pillantott rá! Megismerte a tegnap visszautasított jelentkezőt. Miska széttekintett. Két állvány közt talált

elegendő helyet, ott felállította állványát és így szólt:

— Iz place!

És nagy lelkingugalommal kezdte készíteni ecsetjeit, palettáját. Piloty nem szólt semmit. A növendékek egyike-másika rápillantott a különös jövevényre, de látván, hogy mesterök hideg göggel néz el fölötte, ők is semmibe vették. Miska felvázolta a kárpitot és elkezdte festeni. Az óra elvégződött, Piloty minden állványnál megtette a maga megjegyzéseit, az övét elkerülte. Miska nem törődött vele. Ahogy Piloty kiment a teremből, ő is vette kalapját, kabátját és eltávozott. Másnap reggel beállított megint. A festőállványát nem találta a tegnapi helyen. Kutatva körülnézett, végre megpillantotta a sarokba támasztva. Nyugodtan eléhozta és felállította egy új helyen, ahol rést talált. És szó nélkül festeni kezdett. Megint úgy telt el az egész oktatás, mint előző napon. Piloty tüntetően levegőnek vette. És a növendékek közül senki rá nem rézett. Harmadnap már a sarokban sem találta állványát, a terem más sarkaiban sem. Itt-ott elfojtott vigyorgást vett észre. Hol az állvány? Eszébe jutott, hogy mikor belépett a terembe, kint a folyosón a falnak támasztva látott egyet. Hátha az övé? Kiment, megnézte, az övé volt. Behozta, befurakodott vele két növendék közé, felállította, dolgozott. Negyednap eldugták a festékes ládáját, pedig szándékosan igen korán jött. Látszott, hogy a dologból társasjáték kezd kifejlődni. De ekkor Piloty odajött hozzá:

— Nézze, uram, — mondta, — fölöslegesen fárad. Itt nem fog megtelepedni, akármit csinál. Én önnel nem akarok foglalkozni, mert tehetségtelennek tartom.

Miska ránézett. Aztán arra, amit a többiek festettek. Már nem a piros kárpitot kellett ábrázolniok, hanem egy nagy fehér leplet, amely magas kereszt-

rúdról függött alá. Ezt előbb gipszlébe áztatták, s mire megszáradt, a klasszikus ünnepélyességű redők megmerevedtek.

— Habedieere, — mondta Miska egykedvűen.

Fogta holmiját és otthagya a nagytekintélyű Piloty-osztályt. Egész nap a fejét csóválta és olykor elkáromkodta magát. Hát ez München? Hiszen ez még Bécsnél is rosszabbnak látszik. De még nem adott fel minden reménységet. Elhatározta, hogy másnap elmegy Kaulbach műtermébe.

Ott volt a műterem az akadémia épületében. Ajtaján felírás hirdette, hogy a mester tizenkettő és egy között fogad. Miska feltizenkettőtől kezdve ott álldogált az ajtó előtt és pontosan déli harangszókor bekopogtatott. Sívár, díszítés nélkül való hatalmas terembe jutott. Annak végében állott Kaulbach Vilmos egy óriás vászon előtt. Történelmi kép volt az, majdnem teljesen készen. A művész nem nézett hátra jó darabig. Miska tisztességtudóan álldogált. Végre megfordult a mester. Az első, ami feltűnt rajta, beteges, gyötrött arcszíne, beesett szemének egészségtelen tekintete volt. A második pedig az a régi és kopott barna paróka, amely koponyáját fedte és kiáltóan kívánczozott a kicserélés után. Volt valami torz és keservesen komikus a hatvanesztendő embernek ebben az ifjan barna parókájában.

— Mit kíván?

Miska bemutatkozott. Kifejezte azt a vágyát, hogy tanulni szeretne tőle. És átnyújtotta vázlatait. Kaulbach rosszkedvűen nézett beléjük, aztán vállat vont.

— Ezekből nem tudok megállapítani semmit. Rosszabb vázlatokkal is lehet valaki tehetség és jobb vázlatokkal is lehet tehétségtelen. Milyen irányban kívánja fejleszteni magát?

— Zsánert szeretnék festeni.

— Akkor Münchenbe nem jó helyre jött. Itt a

zsáner nem divat. Vannak sokan, de nagy egyéniség nincs köztük. A zsánert itt az urak félreértik. Le szállanak vele a sárba. Nem mondom: zsánert nem lehet félistenekről festeni. De én szerintem a legigénytelenebb, legcsekélyebb kis zsáner-képen át kell világítania az egészen isteni egy szikrájának. Verstehen sie mich?

— Ih glóbe ja.

— Én magam részéről nem vállalom senkit. Ez a kép nagyon elfoglal és fáradt is vagyok.

— Vasz isz bild, her professzor?

— Ez a kép? Ez V. Jakab angol királyt ábrázolja, mikor megnyitja a törvényszéket Edinburgban ezerötszázharminckettőben. Egyszóval én nem oktatok senkit. Menjen talán Wagnerhez, az önnek honfitársa, könnyebben megértik egymást.

Már vissza is fordult munkájához. Csak úgy biccentett egyet a búcsúzó köszöntésre. Szóval itt is hiába kopogtatott. Jól van, elmegy Wagner Sándorhoz. Nem is szép, hogy mindjárt nem a magyaron kezdte. Így van az, ha idegen isteneket imád az ember. Megkapja miattok a büntetését és éppen magoktól az imádottaktól.

Wagner nyájasan fogadta és hangosan örvendezett a honfitársnak. Alaposan kikérdezte az ott-honi ujságokról, s mikor már végigbeszélték Thant, Székely Bertalant, Lotzot, Ligetit, Barabást, akkor így szólt, füle tövét vakarva:

— De hát magát el kellene helyeznem az osztályomon. Baj, baj, tele vagyok magam is. De majd csinállok valamit. Van egy német növendékem, aki rémítően tehetségtelen. Azt holnap kiteszem. Jöjjön el holnapután.

Miska bolygó hajója tehát kikötött Wagner osztályán. A müncheni magyar professzor Piloty-tanítvány volt maga is, de még csak huszonnyolc éves. Helyettes tanár még ugyan, de már saját osz-

tályán tanított. Jókedvű ember volt, mozgékony, érdeklődő. Miskával már az első órán megkedvelték egymást.

Azt már Pilotynál látta félszeggel, hogy itt egész másképpen festenek, mint Bécsben. A bécsi festés-mód nagyjában az volt, amit Szamossynál megtanult s amit Pesten Ligetiék műveltek: szépen felrakni a színeket mind, aztán az egyes foltokat finoman, símán eldolgozni, hogy a fertrájber nyomán az ecset vonásainak nyoma se maradjon. Ez a festési mód illetlenségnek tartotta, hogy a piktor munkájának kézjegyei felfedezhetők legyenek a vásznon. Olyan lett volna ez, mint ingújjban vendéget látni.

De itt Münchenben a festők nem törődtek ezzel az illendőségi kérdéssel. Az ő festésök alapja egyetlenegy volt: az aszfalt. Miska csodálkozva látta, hogy itt az egész világ e körül a barna festék körül forog, amely vastagon felrakva szinte feketévé tud sötétedni, vékonyan felrakva sárgává tud világosodni. A Wagner-növendékek aszfalttal rajzolták fel a vázlatot, aztán ahol a rajzban az árnyék ábrázolására „drukker“, vagyis sötétebb rész adódott, ott jó vastagon felkenték az aszfaltot. Csak aztán mentek rá a színekre, azokat is bátran behúzták a még nyirkos aszfaltba. A fertrájbernek nem akadt dolga, az ecsetvonás szálkás, nyers nyoma álcázatlanul ott maradt a festményen. Minden növendék palettáján a kikevert színeken kívül ott egy kis kupac: fehérrel kevert aszfalt. Ha sok fehérrel vettek hozzá, olyan volt, mint a világos kávé. Ha kevés fehérrel vettek hozzá, olyan volt, mint a sötét kávé. És akármilyen színt festettek, pirosat, kéket, vagy zöldet, mindegyikhez hozzákeverték egy csipetnyit ebből a kupacból.

— Minek ez? — kérdezte Miska csodálkozva.

— Így érzük el, — felelte bölcsen Wagner, —

hogy az egész festménynek egységes lesz a tónusa. A régiek is csinálták ezt, nincsen ennél szebb festési mód, higgye el.

Pár nap múlva már nagyon tetszett Miskának az aszfalt. Mindjárt beletanult. Olyan lendületes csukló-mozdulattal húzta bele a színt az aszfaltba, hogy öröm volt nézni. És nagy örömét lelte a másik újonnan megtanult mesterségbeli titokban is: „modellírozva“ festeni. Úgy festeni, mintha a kéz a szobrász munkáját utánozná.

— Nézze csak, — magyarázta neki Wagner, — itt egy gömbölyű kart kell lefesteni, ugyebár. Nézze meg, hogyan mozgatom az ecsetet. Úgy mozdítom a vászon felett, hogy követem vele a kar görbületét, nem vízszintesen húzom, lássa? Olyan mozdulatot teszek, mintha behúznám festékkel az eredeti tárgyat. Az ecsetvonással a vásznon követem a modell plasztikus vonalát, érti? Jöjjön ide a léchez.

Azt mondta, hogy a léchez, nem pedig azt, hogy a stafelájhoz. Mert ha magyar növendékekkel beszélt, nagyon haragudott a német műkifejezésekre. Pemzli, malkaszni, kremzervájsz: ilyen szavakat sohasem használt. Növendékeitől követelte, hogy a festészet fogalmait magyar szóval nevezzék. Tüntette erős magyarságával: zsinóros ruhát és pörge kalapot hordott. Miska már csak ezért is külön szerette. De a német kifejezésekre már túlságosan rájárt a szája. Megszokta a többiekkel együtt.

De nem is ezért szerette legjobban a fiatal magyar professzort, hanem azért, mert az olyan szabad-elvűen kezelte növendékeit. A mesterség fogásait illetőleg nem ismert ellenmondást, de annál kevésbbé szólt bele a fiúk témaválasztásába, egyéni gusztusába, elvi gondolataiba. Ha beleszólt is, tanácsképpen tette. Miska nem is állta meg, hogy örömét efelett kifejezze. Wagner jóindulattal felelt:

— Én nem fogom agyonnyomni, barátom. Ami

egy emberben művészet, azt tőlem nem tanulhatja meg úgysem. Csak azt, ami mesterség. A mesterségre meg is fogom tanítani, ha szorgalmas lesz. De ez csak az egyik fele. A másik fele az, hogy lásson a maga szemével. Nézzen mennél több képet, figyeljen, gondolkozzék.

Ez a beszéd nagyon tetszett Miskának, kedvvel és szorgalmasan járt Wagnerhez tanulni. S miután így megállapodottnak érezte magát, megnyugodott és nézegette a várost. Lassacskán már kezdett tájékozódni. A Frauenkirche gömbölyű toronytetői, a Lajos-szobor, az Isar-hidak ismerőseivé lettek, a gyakran látott arcokat festékkereskedésben, kávémézésben, sörházban már megszokta s azok is megszokták őt. Barátja egyelőre csak egy volt, egy Berczik Antal nevű fiú, eperjesi gazdálkodó fia, aki ugyanezen az őszön került Münchenbe és az antik osztályra vétette fel magát, míg a Miska osztálya az úgynevezett gyakorlati festőiskola volt. Huszonkét éves volt ez a Berczik Anti, mint ő, lelkes és sóvár, mint ő, de pénz dolgában jobban eresztették el hazulról. Hosszú sétákat tettek együtt és pikturáról vitatkoztak.

Nem soká maradtak kettesben. Egy szép napon felbukkant az akadémia folyosóján Dósa Géza, a zömök székelő. Kiáltó örömmel borultak Miskával egymás nyakába. Pár nap múlva pedig Münchenbe érkezett Kohányi Károly, lippai fiú, aki Aradon volt gimnázista és most szintén piktornak készült. Négy magyar piktorfiú együtt az idegen városban. Kis csoport, folyton együtt járó, veszekedő, tréfálkozó, egymást ugrató, hírről és dicsőségről álmodozó.

Pedig alkothattak volna sokkal népesebb csoportot ennél. Volt még magyar fiú a bajor fővárosban nem egy, de azok külön jártak. A Piloty-osztály kiváltságosai voltak ezek, a növendékek mágnásai. Volt köztük egy magas, vállas, hosszúkás arcú fla-

talemler, gazdag és elegáns városi zsentri-fiú, akit Szinyey-Merse Pálnak hívtak, továbbá egy alacsonyabb, széles arcú szabolcsi fiatalember, Benczúr Gyula nevű, egy sasorrú, borotvált állú, lobogó nyakendőjű győri fiatalember, Liezen-Mayer Sándor, aztán egy Salamon Géza, meg mások. Már évek óta Münchenben voltak ezek, együtt béreltek szép nagy műtermet, úri családokhoz voltak bejáratosak. Külön sziget volt az előkelő magyaroké is, külön sziget a proletároké is. Látásból lassanként megismerték egymást, tudták egymás nevét, vármegyéjét, származását, de elmentek egymás mellett köszönés nélkül, mint a vadidegenek. Csak éppen Berczik és Szinyey köszöntötték egymást, mert mindketten sárosiak voltak, de nem nagyon találkoztak, életök egészen más utakon tartotta őket. Azok jó vendéglőkbe jártak, ők egy kis kifőzésben ettek. Azokat nem egyszer lehetett robogó bérkocsiban látni, ők mindig gyalog kutyagoltak. A kávéházuk is más volt, akadémiai osztályuk is más volt. Azzal a Szinyey-Merse nevűvel Miska is megismerkedett, mikor egyszer az akadémia folyosóján együtt ment Berczik Antival s azok megálltak pár szót váltani. Ők is beszélgettek pár percig, igen udvariasan. De nem tetszettek egymásnak. A robusztus, falusias Miska nem kedvelte a választékosan öltözött, grófos külsejű gavallért, az meg visszarettent az asztaloslegényi multjával dicsekvő, hangos, erőteljes legénytől. Alig is beszéltek aztán többet.

Jobban is érezték magokat ezek, akik az élet innenső partján éldegéltek, egymás között. A téli estéken hol egyiknél, hol másiknál csináltak teaestélyt néhány garasért. Éjfél utánig, hajnalig is elbeszélgettek, gyakran vaksötétben, mert lecsavarták a lámpát, hogy takarékoskodjanak a petróleummal. A sötétben még jobban kinyíltak a szívek. Mind-egyik elmondta a maga otthoni regényét, mindegyik

hordott valakit a szívében. A három pajtás részletesen tudta már a Bella-ügyet. Ha levél jött Bellától, megvitatták és tanácsokat adtak Miskának, szidták a törökbálinti orvost, akinek barbár lelkületében nem termett érzék a szent művészet iránt és fogadkoztak, hogy mind elmennek az esküvőre, mikor az igaz szerelem győzni fog.

— Egész biztosan eléred azt a lányt, — mondta Kohányi Károly, — mert a pályádon egész biztosan sokra fogod vinni. Te vagy közöttünk a legszorgalmasabb. Nem is vagyok én egészen tisztában veled. Mert néha azt gondolom, hogy te vagy a legkönnyelműbb ember, akit ismerek. De akkor zavarba jövök, mert eszembe jut, hogy soha óráról el nem késel, soha akadémiát nem mulasztasz, és ebéd után makacsul dolgozol otthon, akárhova próbálnak csábítani. Tegnapelőtt mondta Wagner, hogy te vagy a legmegbízhatóbb tanítványa.

— De azért megmacerál cudarul.

— Nem baj, az csak használ.

Wagner cudarul megmacerálta Miskát. Egy heti oktatás után kijelentette, hogy Miskának a rajzban egész eddigi alapja rossz. Túlkorán nyúlt olajhoz. Tessék a rajzolást elülről kezdeni. Miska eleinte meghökkenve tiltakozott, kiállítási sikereire hivatkozott, Ligeti, Harsányi és Than elismerését emlegette, de mindhiába. Wagner csökönyösen a rajzhoz utasította vissza. Igen gondosan foglalkozott vele, többet, mint bárki mással. A festés öröme csak otthon maradt meg Miskának. De nem is mulasztotta el, hogy éljen ennek az örömnek. Volt most egy témája, amelyet nagyon szeretett. Szénászekeret gondolt ki, úgy ahogy látta egyszer Gerendáson, mikor a szekér elakadt. Megrajzolta a kocsist, aki mindjárt odacsap az ökrök közé és nagy neki-fohászkodásában előbb megemeli a süvegét. Egy paraszt a kerékagy alá támasztja a petrencerudat

és úgy nekidől, mint maga Sámson. A harmadik, kezében ostornyél, vállát veti oda a szekérnek. De akárhogy vázolgatta, sehogysem tudta úgy odatenni a vászonra, ahogy a fejében élt. A fejében készen volt a kép, valósággal látta és kitünőnek látta. De onnan lemásolni nem tudta.

A szomszéd hónapos szobában egy Brandt nevű német festőnövendék lakott. Az átjárt hozzá néha beszélni, ő is átment ahhoz. Nézték egymás vázlatait. Egy napon Brandt átnézett két másik némettel. Miska lelkesen magyarázgatta nekik a szénásszeke-
ret. Azoknak tetszett. De Miska fejét csóválta.

— Den stró ih niht kann hinbringen, ví ih stró im kopf hábe.

Erre azok harsány kacajra fakadtak. Miska eleinte nem értette, mit nevetnek. Aztán rájött, hogy gyenge németségével milyen furcsát talált mondani. Velök nevetett maga is. Másnap már az akadémián is elterjedt Miska mondása, a németek persze terjesztették. És két hét múlva Dósa Géza lobogtatva hozta neki a *Fliegende Blätter* legújabb számát. Ott szerepelt a Miska mondása. Barth, az egyik akadémiai professzor, aki gyakran rajzolt a *Fliegendébe*, odavetette a papírra a fiatal piktort, amint festőállványa előtt áll és töprengve nézi a szénásszeke-
retet ábrázoló képet. Nem hordott ugyan csizmát és magyar nadrágot a piktor, mint Miska, de borzas hajáról meg lehetett ismerni. S a karrikatúra alatt ez a szöveg állott:

— Das Stroh bring' ich halt nicht hin, wie ich's im Kopf hab'!

Majdnem szóról-szóra, ahogy Miska mondta. Az akadémián kézről-kézre adták a *Fliegendét*. Miska általános beszéd tárgy lett. Egyébként is kezdett ismert lenni a festők világában. Magyar viselete már elejétől kezdve feltűnt. Aztán meg magas alakját, Sámson-haját, serkedő szakállát, feltűnő kék szemét

lehetetlen volt észre nem venni. Öthavi müncheni tartózkodása után már elég ismert alakja volt a városnak. Számos német ismerőst is szerzett ekkorára. A növendékek közül kivált egy Leibl nevű kölni fiatalemberrel barátkozott össze, aki lajháros járásával, temérdek nagy kezével, hatalmas vállával, valami öslény benyomását tette, szófukar, de igen melegérsű fiú volt. A tanárok között pedig megismerte Adamot.

Négyen is voltak ezek az Adamok, festő valamennyi. Franz Adam volt az, akivel Miska megismerkedett. Ez csataképeket és lovakat festett leginkább. Régebben sokat utazott lengyel és magyar földön. Számos tanítványa közt sok volt a lengyel. Miskát is egy lengyel vitte oda, akivel a kávéházban barátkozott össze. Az Adam-műterem azonnal elragadta a magyart: síkságot látott a vásznanak, méneseiket, vágató paripákat. Másnap megkérdezte Wagnert, nincs-e kifogása az ellen, ha Adamhoz is eljár. Wagner restelte nemet mondani; ő helyettes-tanár volt, Adam pedig kétszer olyan idős, igen tekintélyes professzor. Nem tehette, hogy lebeszélje a növendéket; ha az ilyesminek híre megy, csak sértődés és baj származik belőle. Miska ettől kezdve mindennap elment Adamhoz és a Wagner-féle rajzleckéket egyre gyakrabban elhagyogatta. Újult kedvvel dolgozott. Síkság, szekér, ló eszébe juttatta azt a vihart, amely a cigányszekerek ponyváját lobogtatta, mikor odahaza Dudits Miklóssal sétált a hátrában. Vázlatát meg is találta holmija között. A szénásszekér tervét félretette és teljes gőzzel belefogott a pusztai viharba.

Maga csodálkozott legjobban, milyen könnyen dolgozik. Ugy gyönyörködött a kép meséjében, mintha valami érdekes elbeszélést olvasna. Lankás dombra tette a szekeret, nagy passzióval komponálta csoportba a három lovat, az előtérbe szépen beosztott

három csoportot. Baloldalt egy alak bottal verte a főzéshez megrakott tüzet, hogy a heves szél a szekérbe ne csapja a szikrát, középen a kutya szaglászott a batyuba kötött motyó között, jobboldalra megint figurálist komponált. Hatalmas, felleges égboltot adott háttérnek, a távlatban a róna végtelenségét próbálta éreztetni. Ugy ment a festés, mint a parancsolat. Amit valaha Szamossy és Ligeti a fejébe vetett, ami Bécsben ráragadt, amit innen is, onnan is öntudatlanul felszedett s ami inkább a kezében volt már, mint a fejében, az mind engedelmesen símult a vigyázatos ecset munkájába. Miska gyermeketeg örömmel érezte magát szorgalmas és jó tanulónak, mint az eminens az iskolában.

A kép elkészült és ő ujjongó örömmel látta, érezte, hogy a kép kitűnő. Barátai fenntartás nélkül magasztalták. Boldogan vitte el arra az állandó tárlatra, amelyet műkereskedők tártak a müncheni közönség elé, hetenként frissített anyaggal. „Pusztabild“ lett a kép hivatalos címe, nagyon tetszett, jól akasztották, észrevették, beszéltek róla. Egy művészeti dolgokkal foglalkozó lapocska, amely a műkereskedők portékáját propagálta és a kiállításokról rendszeres tudósításokat irogatott, nem sajnált egy pár dicsérő szót a képtől. Berezik Anti, Dósa Géza, Kohányi mindennap új híveket hoztak: ez azt mondta, az azt mondta a képről. Gysis, a görög piktor azt mondta, hogy ezt nem hitte volna. Schider, a mindent lekritizáló, heves salzburgi fiú, azt mondta, hogy a Pusztabild óriási meglepetés.

— Hát mit hittek ezek rólam eddig?

Nagy himezés-hámozás után kibökték a magyar pajtások, hogy bizony Miskát senki sem tartotta eddig valami jelentős tehetségnek.

— De hiszen mindig rólam beszélnek! Még az éleclapban is kiszerkesztettek. Mért foglalkoztak velem annyit, ha olyan semmi ember vagyok?

— Mert csizmában jársz — felelte Dósa, — meg zsinóros ruhában, meg pörge kalap van a fejedén. Ugyanígy bámulják Wagnert, meg Liezen-Mayert, mert azok is magyar ruhát hordanak. De te még hozzá olyan furcsán beszélsz németül. Valld meg, öregem: szereted is egy kicsit, ha néznek. Van benned valami a színészből.

Miska elnevette magát.

— Igazad lehet. Fiatal koromban nagyon szerettem volna színész lenni. Ez olyan gyerekbetegség, améken minden tehetségnek át kell esni. Petőfi is színész volt. Arany János is egy darabig.

— Az más. Azok költők voltak.

— Dehogy más. Költő vagy piktor, az teljesen mindegy. Művész mindakettő. És mindakettő ugyanazt akarja, tudniillik, hogy... hogy...

— No? Hogy?

— Mit tudom én, nem lehet ezt szavakkal elmondani. Az én dolgom nem az, hogy elmondjam. Az én dolgom az, hogy fessek. A cigány se tud kótát és muzsikál. Piloty igen, az tudja a kótát. Teremtő Isten, micsoda sívárság. Ha Piloty-képet látok, mindig azt várom, hogy a kép mögött megszólaljon a katonazene. Művész az ilyen, akinek az a gyönyörűsége, hogy bádognadrágot fessen? Nektek adom az egész Pilotyt mindenestül. Majd én megmutatom, a mindenit neki. Ez a pusztavihar, ez csak kezdet! Olyat fogok én festeni, hogy ezek a nyavalyás műkereskedők Wimmertől kezdve Miethkéig itt fognak kunyerálni a küszöbön.

Hevesen ágált Miska a tágas szoba közepén. Új szállása volt már, a Sommergasseban talált magának nagyablakú szép szobát, a régiben alig fért el a festőállvány. Itt nagyokat járkálhatott le s fel az ilyen beszélgetések alatt, világhódító mozdulattal tárta szét két karját és bozontos feje felől eltűnt a mennyezet, hogy a zabolátlan jövő égboltjának adjon

helyet a magabizó óriás felett. És ekkor kopogtatott valaki az ajtón. A herájn szóra egy vézna, sápadt kis nő dugta be a fejét. Félretartott nyakkal, kéregető hangon kérdezett valamit, ahogy megállott a küszöbön.

— Noh nix! — felelte szégyenkezve az álmaiból földre zuhant óriás.

A leány tehetetlenül vont vállat és becsukta az ajtót. Miska nagyot káromkodott. A káromkodás Pestre szólt Telepy Károlynak, a Képzőművészeti Társulat titkárának, mert az nagyon pontatlanul küldte a Társulat havi húsz forintját. Ebből állandó zavar és kín származott. Az előző hónap huszonegyedikén Miska pénze teljesen elfogyott. Abban a reményben, hogy elsején megjön Pestről a húsz forint, nyugodtan tovább étkezett hitelbe a rendes kifőzőhelyen. De a pincérleány elment, mert felmondtak neki. Miska megadta lakása címét és elsejére ígérte a pénzt. Az új pincérleány csak három napig maradt, nem tetszett neki a hely. Annak is megadta címét és az elsejei dátumot. De elsején nem jött a pénz, a pincérleányok pedig tovább is változtak. Már négy volt olyan, aki elseje óta mindennap bekopogtatott a kis tartozás miatt. Mire Telepy elküldte a pénzt, már tizedike volt. Alig futotta az eddig felgyűlt tartozásokra. Vászon, festék, egyéb holmi havonta tíz-tizenöt forintot emésztett fel. Mosatni is kellett, csizmát is kellett foldoztatni. Miska tele volt sanyarú napi gondokkal, folyton kölcsön kéregetett és alig akadt környezetében valaki, akinek ne tartozott volna. Csak a munka volt az a boldog és mámoros állapot, mikor minden gondját elfeledte. Három új dolgon is dolgozott egyszerre. Szentkirálynak is le akarta róni régi tartozását, úgy határozott, hogy megfesti Petőfinek a „Befordultam a konyhára“ című költeményét. Egy árvízjelenet is eszébe jutott menekülőktől nyüzsgő háztetőkkel,

drámai embercsoportokkal. A szénásszekér is tovább foglalkoztatta, az újabb változatban vásott parasztyerekeket tervezett a szekérre, akik lehullanak róla és jól megütik magukat, ki a fejét töri be, kinek térdéről jön le a bőr. De most már a munkában sem tudott kedve szerint elmerülni, a kínzó tartozások már úgy a nyakáig nőttek, mint árvízi ötletén a hullámok a háztetőkig. És pénzt nem tudott szerezni sehonnan, lyukas nadrággal, rongyolódó csizmával kínlódta át a folyton terheesebb napokat, a legkisebb fellélegzés minden reménye nélkül.

Ekkor Dózsa a kávéházban azt ujságolta neki, hogy otthon a helytartótanács valami ösztöndíjakra hirdetett tavaly pályázatot és egyik pilotysta, az a Benczur, már el is küldte a pályázatát Pestre. Dél előtt mesélte Leibl az akadémián. Miska felütötte a fejét.

— Benczur? Hiszen azt rendesen eltartják hazulról. Hohó, ez nekem való dolog. Még ma írok Telepynek, meg Ligetinek.

Csakugyan írt még aznap mindakettőnek. Postafordultával jött a válasz: a gondolat nagyon jó. Meg kell próbálni, még pedig sürgősen, mert lejár a határidő. Telepy vállalta, hogy megszerzi azokat a mellékleteket, amelyek otthon megszerezhetők, de fontos volna Münchenből is valami hivatalos bizonyítvány, hogy a folyamodó tehetsége megéri a támogatást.

Mialatt ezek a levelezések folytak, Miska megcsinálta az Árvíz vázlatát. Szép, szabályos kompozíció volt, a háromszögletű dogmának engedelmeskedő: középen kicsúcsosodó főcsoport, jobbról-balról egyensúlyozó mellékcsoportok, párhuzamos epizódokkal megrakott előtér. Illedelmes színek, óvatosan hangolt skála a rózsaszín, a zöld, a barna, szerény és tartózkodó halványsárgával. Ha van professzor, akinek ez nem tetszik, akkor nincs igazság a földön.

Elvitte Pilotyhoz, mert azt gondolta, hogy a Piloty nagy nevével ellátott bizonyítványnak lehetne a legnagyobb hatása otthon a helytartótanácsnál. Piloty kegyesen jónak ítélte a vázlatot, de bizonyítványt nem volt hajlandó adni, csak ha a növendék a vázlatot alaposan átdolgozza. Mert a vázlatra ő több vizet kíván, az áradásban úszó házakkal, gerendákkal, vergődő kutyákkal.

— So ist es unhistorisch.

Miska szépen elkészönt és esze ágában sem volt a vázlaton változtatni. Majd ad bizonyítványt Kaulbach. Ment azonnal Kaulbach műtermébe. Barátai mind kizártnak tartották, hogy Kaulbachtól egyetlen jó szót is ki tud csiholni. A morózus, savanyú öreg inkább levágatja a fejét, semhogy megdicsérjen valamit. De ő csak azért is odament. És ime csodák csodája: a mogorva mester orcája megenyhült. Megigazította koponyáján a zöldre kopott rossz parókat és így szólt:

— Gut.

Kijelentette, hogy hajlandó bizonyítványt adni, aztán visszafordult munkájához. A boldogan búcsúzkodó fiatalember köszöntését csak únott morgással viszonzta. És másnap ott volt a bizonyítvány Miska lakásán, melynek erejével bizonyíttatott, hogy a támogatásra kétségtelenül érdemes. Alákanyarítva a világhírű név: Wilhelm Kaulbach.

Akkor volt a legnagyobb nyomorúságban, mikor ezt a bizonyítványt megkapta. Annyi pénzt is nehezen tudott már szerezni, hogy bélyeget ragaszthasson a levélre. Három napja nem evett már meleg ételt. Volt olyan délelőttje, hogy az akadémián szikrát hányt a szeme, mikor szomszédja rajztáblájáról a rádiózásra használt kenyérbelet a földre hullani látta. Ha nem szégyelte volna, képes lett volna megenni azt is. És most, mintha ez a bizonyítvány valami varázslatos erővel a dolgok bal folyá-

sát hirtelen jobbra fordította volna. Megjött Telepytől a havipénz. Egy rajzát hosszú kilincselés után eladta az Über Land und Meer szerkesztőségében nyolc forintért. Egy nap Ligeti váratlanul, kerek száz forintot küldött azzal, hogy Almássy Pálnál járt Tiszabőn, az előkelő földesúrnál, szóba hozta a fiatal festő sanyarú helyzetét és Almássy kérés nélkül letett az asztalra két ötvenforintos bankót. De az igazi két nagy hír még csak ezután jött: a Nemzeti Múzeum, Ligeti közbenjárására meg fogja vásárolni a Pusztai vihart, amelyet festője elküldött Pestre, a koronázáskor rendezett alkalmi tárlatra. Négyszáz forint. S végül jött a távirat: megkapta az ösztöndíjat, egy esztendőre nyolcszáz forintot, jöjjön haza.

Miskát Berczik Anti kísértte ki a vasúthoz. Igen korán mentek ki, egy jó órát sétálgattak még tétlenül az állomáson. A Pinakotheka képeiről beszélgettek, amelyeket Berczik bámulatos emlékezőtehetséggel tudott felsorolni. Ő sokkal többször járt ott, mint Miska, aki a klasszikus termeket mindössze kétszer járta végig, különben inkább a modern gyűjteményt nézegette. Berczik Anti azonban klasszikus-rajongó volt. Ha beszélni kezdett a nagy mesterekről, senkisem állíthatta meg. Most is csak úgy ömlött belőle az elbűvölt lelkesedés. Perugino Máriája a kis Jézussal! Rafael Kis képe, amely Krisztus levételét ábrázolja a keresztről! Veronese Amora a két kutyával! Rubens vázlatai Medici Mária életéhez! Azok a Van Dyck-portrévázlatok! Teniersnek az a kis sziklás lancesaftja! (Mert tájképet a világért sem mondott volna.) Poussin két képe Tivoliról! Lionardo da Vinci! Michelangelo! Dürer! Correggio! Holbein!

Egy hang harsányan ordított:

— Einsteigen!

Miska indult, de gyorsan még mondott valamit rajongó barátjának:

— Egyetlenegy dolog volt itt nyolc hónap alatt, amire érdemes volt figyelni: az aszfalt. És egy ember: Rembrandt.

Szervuszt intett és sietett ki a harmadik osztályú kocsik irányába.

VIII.

A hatvanhetes Magyarország első kultuszminisztere az első kulturális alaptörvényt kiadta az első ösztöndíjat az első fiatal piktoroknak. A magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter, báró Eötvös József, a 6577. számú döntéssel Munkácsy Lieb Mihály munkácsi születésű huszonhárom éves festésznövendéknek nyolcszáz forintot engedélyezett.

— Pihenje ki magát itthon, — mondta Ligeti a Nemzeti Múzeum irodájában a messziről érkezett fiatalembernek, — aztán menjen vissza Münchenbe. Még egy pár hónapot türelmesen csináljon ott végig, aztán nem bánom, menjen Knaushoz. Tudja, hogy rossz tanácsot még sohasem adtam.

— De Ligeti úr, nem tanultam én abban a Münchenben semmit.

— Rengeteget tanult. A rajza sokkal biztosabb, a festése simább, a kompozíciója sokkal inkább együtt van.

— Lehet, de azt mind magam kínálódtnak ki magamból.

— Csak képzeled. A környezet teszi ezt, a „genius loci“, a levegő. Hallgasson rám. Várja meg, míg a pénzt kiutalják, aztán menjen vissza dolgozni. Nagyobb bünt nem követhetne el önmaga ellen, mint ha túlkorán szabadjára engedné az ecsetet. Nézz csak: miért nem tud maga helyesen írni? Olyan leveleket ír, hogy az mind egy-egy külön bot-

rány helyesírás dolgában. Valóságos szégyen. Mért nem változtat ezen?

— Képtelen vagyok megtanulni. Kiskoromban kellett volna.

— Lássá. És azt hiszi, hogy a piktúrával más-ként van?

Miska nevetett, vállat vont.

— Nem vitatkozom. Apámra, ha élne, nem hallgathatnék jobban, mint Ligeti úrra. Tessék már mondani, hát itthon mi újság van?

Itthon az az újság volt, hogy az évek óta kísértő fúzió nem sikerült. A Képzőművészeti Társulaton kívül még egy másik hasonló testület is éldegélt Pesten, az úgynevezett Műegylet. De csak tengődött. Évről-évre felmerült a gondolat, hogy a két intézmény kétfelé használt erőit összefogják, de mindig akadt valami személyi, vagy elvi ok, amelyen elbukott a dolog. Az idén megint elkezdték a piktorok és a műpártolók a fúziót egyengetni, már ki is dolgozták az összeolvadás feltételeit és kész javaslat került a Képzőművészeti Társulat választmánya elé. Biztosnak is látszott, hogy ez símán keresztülmegy. De a választmányi ülésen váratlan fordulat következett be. Harsányi Pál felfedezte a javaslatban a Műegyletnek azt a kívánságát, hogy a Társulat ezentúl adjon helyet tárlatain és vásárlásaiban a külföldi festők képeinek is. Erre az öregúr nagy beszédet vágott ki, olyan kuruc hangút, hogy a választmányi tagok, akik mind átérték a Bach és Schmerling borzasztó két évtizedét, rémülten kapkodták a fejöket. De aztán feleszméltek: most már lehet így beszélni, az országnak koronás magyar királya van és alkotmánya. A fúzió ezen az egy ponton megbukott. Harsányi nagyot vágott az asztalra a szavazás után és így kiáltott:

— Nem csalódtam az urakban. Itt mi magyar piktúrát akarunk teremteni és fogunk teremteni!

Miska érdeklődve figyelt Ligeti elbeszélésére.

— Hogyan értette ezt az öregúr?

— Nem nagyon tudom, — szólt mosolyogva Ligeti, — mert hiszen szép számmal vagyunk magyar piktorok és szorgalmasan dolgozunk is. Ez a magyar piktúra, mit akarhat egyebet? Az öreg ugyan magyarázott valamit ülés után, de az nekem homályos maradt. Kérdeztem Keleti Gusztávot is aztán, ő sem értette. Ja igaz, tudja-e, hogy Keleti mennyire megdicsérte a Pusztai vihart? Nem küldte el magának senki a lapot? Várjon csak, nekem megvan, eltettem.

A rengeteg nyomtatvánnyal, levéllel, vázlattal terhelt íróasztal rendetlenségéből elékerült egy lapkivágás: „Munkácsy egy pár hónap előtt mint tehetséges kezdő hagyott el bennünket, hogy Münchenben termékenyebb légkörben folytassa tanulmányait s íme már megörvendezett egy — nem akarunk sokat mondani, — de oly képpel, mely festői hivatásának, friss lelkületének és gyors haladásának igen fényes bizonságát szolgáltatja.“

— Nekem tetszik adni? Elküldöm Pista bácsinak. Tessék csak mondani, milyen volt ennek a Benczurnak a képe? Hallom, valami Hunyadit küldött haza Münchenből.

— Hát maga nem látta kint a képet?

— Nem. Benczurral nem is mutatkoztunk be egymásnak. A pilotysták nagyon rátartiak, keresztülnéztek a mi kompániánkon, én meg bizony nem akartam tolakodni hozzájuk.

— Szégyelhetik magokat, még idegenben sem férnek össze. Ezt a Benczurt nem ismerem személy szerint, de a képét láttam. Az jó kép. Igen jó festő lesz belőle, azt hiszem.

Miska hallgatott. Jobban szerezte volna ugyan a nagyúri, gavalléros pilotysták egyikéről azt hallani, hogy nem jó festő, de ha jó festő, — és Ligeti

ért hozzá, — akkor jó festő és ebbe bele kell nyugodni, ha halálos ellenség is az, akiben a tehetség lakik. Még elbeszélgettek sok mindenről, Miska elmondta a müncheni életet és válaszolgatott a Ligeti régi ismerőseit illető kérdésekre, majd pedig ő hallgatta a koronázás mesés pompájának részleteit, a közönség örömujjongását, a királyasszonnyá koronázott császárné szépségét.

— Jaj, mit jut erről eszembe, tessék csak meghallgatni. Ott kezdem, hogy mikor kimentem Münchenbe, a vasúton megismerkedtem egy Felbermann nevű magyar diákkal, aki valami keleti tudományokat tanul és Münchenbe ment az egyetemre. Egyszer-kétszer Münchenben is találkoztam vele. Egy ízben hozzánk csatlakozott, mikor a fiúkkal kirándultunk vasárnapozni a starnbergi tóhoz. Ahogy ott sétálgatunk a tó partján, szemközt jön egy vadászruhás öreg bácsi és kezénél fogva vezet egy tízéves forma kislányt. A kislány roppant helyes volt, az embernek kedve lett volna megcsókolni azt a pufók, hamvas kis arcocskáját. De az öreg bácsi szidta valamiért. Azt mondja Felbermann tréfából: „Ne bántsd azt a kisgyereket, te csúnya öregember!” Én is ráduplicálom: „Ne bizony, mert hátrakötjük a sarkadat.” És eféle éretlen megjegyzéseket tettünk magyarul, hiszen természetes volt, hogy azok magyarul nem értenek. Az öreg, meg a kislány eltűntek a szemünk elől. Harmadnap ijedten kopog be hozzám Felbermann, hogy az ég szerelmére el ne mondjam senkinek a vasárnapi kirándulást. Az egyetemen megindult a nyomozás, hogy kik voltak azok a neveletlen magyar diákok, akik Miksa bajor herceg őfenségére és a kis Gizella főhercegnő őfenségére megjegyzéseket merészkedtek tenni. Tudniillik a kis Gizella jól tud magyarul és mindent lefordított a nagyapjának. Napokig szűköltünk, hogy ki fog bennünket nyomozni a rendőrség. Felbermann

ki is nyomozták és ki az csapták: Erről értesítettek a főherceget is, aki erre rögtön írt a rektornak, hogy vegyék vissza szegény Felbermant. Vissza is vették. Az én nevem nem derült ki soha. Hát így jártam én a király apósával. El ne tessék mondani senkinek, hogy én voltam, mert még engem is felakasztanak, mint az aradiakat. De most már nem tartom fel tovább Ligeti urat. Hogy van kedves családja?

— Köszönöm, jól vannak. Most nincsenek éppen Pesten, de a feleségemnek jelenteni fogom a maga üdvözlését. Mindig melegen érdeklődik maga iránt és sokszor emlegeti. Isten áldja meg, nézzen el menél gyakrabban.

Édes és gyilkos méreg: mindig melegen érdeklődik és sokszor emlegeti. Miért mondja ezt Ligeti, hogy tördöfés gyanánt fájjon a messzire szakadt növendéknek? És miért fáj annak, aki hótton szerelmes Rottmayer Izabellába?

Törökbálintra nem mehetett Miska, Kövi bácsi bent járt Pesten, találkoztak és Miska tudomásul vette a végzést, mely szerint Törökbálint határába nem szabad betennie a lábát. Ez nem volt számára újság. Bellával pontosan tisztázták ezt a kérdést azokban a levelekben, amelyek most is síríg tartó hűségről és ernyedetlen várakozásról beszéltek. És mégis látták egymást. Bella addig nyaggatta szüleit, hogy vigyék be Pestre, mígnem azok mit sem sejtve őt is, Linkát is, behozták legközelebbi útjokon. Napi tervök meg volt állapítva előre, és Miska tudta, hogy a család délután négy órakor a váci-uccai kávéházba megy ozsonnázni. Beült tehát félnégykor a kávéház egy félreeső asztalához és várt. Félötkor elkésetlen betelepedett a család. Jegeskávét rendeltek. Ők azonnal meglátták egymást, a szülők nem vettek észre semmit. Azokat Linka igyekezett elfoglalni. Bella olyan szép volt,

olyan kíváncsi, olyan forró vágyakat ébresztő, hogy Miska kezében majdnem összetört annak az újságrámának a nyele, amelyet maga előtt tartott, hogy elfedhesse magát, ha kell. A szerelmesek sóvár és titkos szem-párbeszéde egy félóráig tartott. Mikor a család elment, egy letépett oleánder-virág maradt a Bella otthagytott helyén. Miska viharosan rohant oda, hatalmába keríteni ezt a szerelmi üzenetet. A leveleken kívül összesen ennyit kapott a leányból egy esztendei várakozás után. De vágya erősebbre gyúlt ettől a félórától, mint valaha.

Régi társait keresvén, újakat talált. Az újságírók törzsasztala azóta átköltözött a Kammon-kávéházba. A külföldről hazalátogató Miskát harsány öröm fogadta. Új emberek szoktak azóta az asztalhoz, akikkel mindjárt barátságot kötött. És mivel most nem akart dolgozni, hanem vakációzni, volt ideje a törzsasztalt látogatni bőségesen. Komócsy nem változott. Jankó most is a Bolond Istók szerkesztőit szidta. Pállik Erdélyben járt valahol. Lendvay Marci a régi szenvedélyes lelkesedő és vitatkozó volt most is. Ha azelőtt tüzesen szidta a Habsburgokat és negyvennyolcas századosi honvédelmékei villogtatta, most szárnyaló magasztalással hirdette a szent koronával illetett apostoli király fenkölt alkotmányosságát. Még mindig csak kétféle embert ismert: zsenit és gazembert. Ábrányi most is verseket szavalt és rajongott: rajongásának tárgya az Edda volt most, abból idézett minden helyzetre hosszú részleteket. Deák Farkas most is mindent tudományos alapon magyarázott meg. Aldor Imre vitatkozott, támadott, verekedett, izgatott volt, összeférhetetlenül kereste a feltűnést. Már az első nap felszólította Miskát, hogy arcképét fesse meg, amit Miska azonnal meg is ígért. Hollós Laci, a Magyarország korrektora, most is az a megrögzött fennmaradó volt, aki valaha. Folyton veszekedett

Kazár Emillel, akinek mindig fontos oka volt másnap korán kelni, ennélfogva indulni akart, Hollós Laci azonban csak napvilágnál tudott hazamenni. Váradi Guszti, költő és ügyvédbojtár, végtelen hosszú irodalmi vitákat folytatott Szana Tamással. Szanának gyermekesen magas fisztula-hangja volt, Váradinak a pincéből érkező dörgő basszus hangja.

— Nincs szebb, — mondta Ábrányi, — mint mikor ti vitatkoztok. Folyton egyszerre beszéltek és titeket sem ért senki, ti sem értitek egymást.

Ha valami nem kívánatos idegen bukkant fel, aki a bohémek törzsasztalához szeretett volna telepedni, valamennyien odasúgtak Szana Tamásnak, hogy készítse a pipát. Szana ugyanis elképzelhetetlenül bűdös dohányt csibukozott. Ők már megszokták, de idegen ember nem bírhatta ki. Ült egy-két percig a gyanútlan idegen és sütkérezett az irodalom és művészet éjszakai verőfényében, de Szana odaeresztett egy gömbölyű, bodor felleget az orra alá. Az idegen rettenetes köhögésben tört ki, Szana egykedvűen pipázott tovább, várt egy kicsit, aztán megint odaeresztett egy felleget. Ritka ember volt, aki a harmadik felleg után is ott maradt.

— Mit rajzolsz, Trim?

— Ezt a jámbor áldozatot.

Miska odarajzolta közben a vadul köhögő idegen kétségbeesett arcát a márványasztalra. Nagyot nevetett rajta. Másnap lemosta a pincér a Trim rajzát. Csak Trimnek szólították Miskát ennél az asztalnál. Az Eddából ragasztotta rá ezt a nevet Ábrányi. Az Eddában Trimnek hívták a rettenetes erejű pörölyös istent.

— Te Trim, — mondta egyszer Kazár, — nem volna kedved Aradra lemenni? Valami dalárünnepély lesz és a Vasárnapi Ujság adna szabadjegyet, ha lemennél és lerajzolnád az ünnepséget.

Miska nagyot ugrott.

— Mikor kell menni? Hogyne mennék éppen Aradra!

— A jövő héten, tizenegyedikén.

Augusztus tizedikén Miska lement Aradra. Mint ösztöndíjas müncheni festőművész szállott ki a vonatból, ugyanazon a pályaudvaron, ahonnan kilenc esztendeje a herbergbe indult el, újonnan felszabadult asztaloslegény gyanánt. Akkor kopott volt és szegényes, most az ösztöndíj számlájára pompásan kiöltözködött: zsinóros magyar bársonyzekéje volt, galambszínű nadrágja, lakkesizmája.

Repeső szívvel ment az ünnepség reggelén a minorita templomba. Egy aradi fiatalember igazgatta útba az érkezőket, az ülőhelyeket cerberusként őrizve. Miska hanyagul súgta oda:

— A Vasárnapi Ujságtól vagyok.

A varázsszó hatott, a bársonyzekés rajzoló büszkén beült a padba Ábrányival együtt. Két aradi úr ugyanekkor nem kapott ülőhelyet. Miska látásból emlékezett rájuk. Talán ezeknek is a sárba lépve kellett helyet adni valahol a gyalogjárón, ha esett az eső. A mise alatt maga Reményi hegedült, a híres művész, aki negyvennyolcban Görgey segéd-tisztje volt és most Liszt Ferenc koronázási miséjének Benedictusát játszotta a vértanuk városának templomában. A világ megváltozott... Mise után a főtérre vonult az ünneplő tömeg.

— Látod, — mondta ő Ábrányinak, — ezen a szent helyen, ahol most megyünk, ugyanilyen rekkenő hőségben húztam a taligát egy kis inassal. Konyhaszekrényt vittem egy orvosnak.

Virágos állvány pompázott a főtéren. A papok, a dalárdák, harminc magyar díszruhás aradi szépség, s a notabilitások kaptak ott helyet, a főhelyen a zászlóánya, gróf Szapáry Béláné. Mialatt a dalárdák énekeltek, Miska az aradi szépeket vizsgálta. Sok ismerős arcot látott, úriasszonyok és lányok

hajdani arcát, amelyekre nem is merte valaha tekintetét emelni. A dalárda éneke elhangzott. Előlépett az öreg minorita rendfőnök, Sujánszky Euszták, hogy megtartsa az ünnepi beszédet.

— Nézd meg ezt a papot, — súgta Abrányinak, ő volt az egyik pap a vértanuk kivégzésénél.

Aztán a szegbeverések végtelen sora következett, aztán megint szónoklat, nem akart vége lenni soha. Miska eleget látott, hogy rajzot csinálhasson, a hőség tűrhetetlen volt. Éppen meg akarta rántani Abrányi kabátja szárnyát, mikor hirtelen arcába szaladt a vér. Az aradi szépek között meglátta Krisztyóri Jolánkát. Ő volt az, Jolánka, azonnal meg lehetett ismerni. Megasszonyosodott azóta, teltebb lett, vállasabb, de kétségtelenül ő volt.

Mikor a záróének elhangzott s a virágos dobogó előkelőségei oszlani kezdtek, Miska áttörte magát a tömegben.

— Jolánka!

— Szent Isten, Miska! Honnan kerül ide?

— Münchenből hazaszaladtam egy kicsit, de már megyek is vissza. Hogy van?

Nézték egymást elámult, meghatott tekintettel.

— Köszönöm. Jól vagyok.

Aztán kis habozás után hozzátette:

— A férjem is jól van.

— Férjhezment?

— Igen. Nigreiszné vagyok. Mindjárt idejön a férjem is, szeretném, ha megismerné.

— Emlékezik még a rajzaimra?

Nigreiszné Krisztyóri Jolán mélyen elpirult.

— Amit nekem adott, azt ma is őrzöm. Be van rámázva...

A tolongás elsodorta őket egymástól. Délután mindenáron fel akarta keresni a Nigreisz-házat, valaki bizonyára útbaigazította volna. Csakhogy baj történt. A riportrajzot még ebéd előtt megcsinálta

és odatette a szállóbeli szoba ablakára a metszet alá való preparált falapot, amelyre rajzolt. Ebédnél megismerkedett Reményi Edével, s az olyan érdekes dolgokat beszélt, hogy nem tudta ott hagyni. Mikor ebéd után visszament a szobájába, hatalmasat káromkodott: a heves napsütéstől kettérepedt a falap. Rajzolhatta újra a főtéri állványt mennyezetével, virágdíszével, zsúfolt figuráival s a tövében tolongó tömeggel együtt. Nem jutott hozzá, hogy a férjhezment Jolánkát megkeresse. Mindentől elmaradt: Albrecht uram műhelyébe is szeretett volna elmenni, a kastélyba is szeretett volna ellátogatni, a diáktanyát is szeretete volna megnézni, semmisem sikerült. Mindössze Bettelheim Vilmosmal sikerült találkoznia. Attól kért kölcsön hat forintot, mert bársonyzekéje és lakkcsizmája volt ugyan, de pénze nem.

Csabáról küldte meg a pénzt Bettelheimnek, ahová egy kis kerülőt tett Pista bácsiék látogatására. Pista bácsi megbotránkozva csapta össze a kezét:

— Nyolcszáz forint ösztöndíjat kaptál és tőlem kérsz hat forintot?

— Nem kaptam meg belőle egy poltúrát sem. Tízszer jártam már a minisztériumban, de folyton iktatják, számfejtik, átutalják a pénzt, mit tudom én. No ne zsörtölödjék, Pista bácsi, hiszen olyan boldog vagyok, hogy hazajöhettem.

Pista bácsi még dohogott valamit és igen szigorú arcot vágott, hogy elrejtse meghiúsultságát. Most megint bentlakott családotul Csabán. Iván már tizenegy éves nagy diák volt, a kis Aba pedig már nem élt, csecsemőkorában elvitte a betegség. Helyette két csöppség kapaszkodott a mamica szoknyájába: Ilonka meg Erzsike. Eleinte húzódoztak az idegen bácsitól, de hamar rájöttek, hogy nagyszerűen lehet a térdén lovagolni.

Az otthonos, kedves hangulatban töltött nyári esték áldóan símogatták a Miska szívét. Sorra vette a régi ismerősöket és apróra mindent elkérdezett róluk. Duditsék már nem laktak Csabán, Miklós elköltözött Perbenyikre, ahol Mailáth grófnak lett a háziorvosa. Lányok férjhezmentek, öregek elhaltak. Végigvették a családot is. Emil finánc, de valami balsors üldözi, nem tud a pályáján előrehaladni. Gizi csak megvan valahogy, bár nem nagyon egészséges. Lajosék Pécsen csak megvannak. Paliék is Szatmáron. Antiék is Cserépváron.

— Hát Henrik bátyád özvegyét felkerested-e?

— Még nem volt érkezésem, ha most felmegyek, megnézem őket. Az az Erzsike valami aranyos egy lány.

— Azt elhiszem. De nem is neked nevelte az anyja.

— Miért? A művész, az kutya? Canova szobrászba magának Napoleonnak a huga szeretett bele.

— Canova rendes ember lehetett. De te rendetlen vagy, holmidra nem vigyázó, megbízhatatlan, feledékeny. Nem lesz tebelőled ember soha.

Miska összemosolygott mamicával. Ők tudták, hogy Pista bácsi így szokta a szeretetét kifejezni. A következő percben már nem haragudott, hanem Münchenről faggatta Miskát. Ő pedig szívesen beszélt. De nagyon kellett vigyáznia minden szavára. Mert mikor például odadobta azt a kifejezést, hogy „van az az ősi város ezer éves is”, Pista bácsi közbeszólt:

— Ördögöt. Tavaly volt hétszáz éves.

Miska vitatkozni kezdett. Nem hagyhatta, hogy mint müncheni szakértő székenben maradjon. De megjárta. Pista bácsi elékotorászott könyvei közül egyet, s abban megmutatta, hogy Münchent Oroszlán Henrik alapította 1166-ban. Miskának leesett az álla.

— Honnan tud ilyeneket Pista bácsi?

— Onnan, barátom, hogy amiről szó van, én annak utána nézek. Mikor Münchenbe mentél, utána néztem Münchennek. De te csak a levegőbe beszélsz. Sosem akartál tanulni. Nem is lesz belőled ember soha.

Az ösztöndíjat szeptember másodikán fizették ki Miskának. Mikor a hivatali kasszánál zsebre gyűrte a nagy halmaz bankót, könnybe lábadt a szeme. A lépcsőn lefelé menet erősen felidézte magában inaskodása gyötrelmes emlékeit, hogy mostani boldogságát még mesterségesen is fokozza. Aztán Pista bácsira gondolt, aki mindig azt mondogatta, hogy nem lesz belőle ember. Hát nem ember máris! Nem azért adta neki az ország ezt a teméntelen pénzt, amit eddig festett?

Ekkor történt, hogy a Hatvani-utcán találkozott Auersperg grófnéval. Először nem hitt a szemének, de aztán látta, hogy csakugyan az. Ámulatában köszönni is elfelejtett. A grófné mosolyogva szólította meg:

— Nini, hiszen ez Munkácsy. Hogy van, mit csinál?

— Kezeit csókolom, megvagyok. Ösztöndíjat kaptam, megyek Münchenbe.

— Ne mondja, az nagyon szép. Jöjjön, kísérjen el egy darabon, meséljen magáról.

Elindultak a Duna felé. Miska lopva oldalt pillantott. A grófné az elmúlt kevés idő alatt húsz évet öregedett. Akkor még asszonyszámba mehetett, most már jóságos nagymamának lehetett csak nézni. Mentek ketten és beszélgettek. A bécsi időkről, a közös ismerősökről, a Hutter-házról. Miska valami olyat mondott, hogy nagyon árván érezte magát akkor Bécsben. Pedig nagyon szerelmes volt valakibe. Bellát értette persze. De a grófné arcán látszott, hogy magára veszi a dolgot. Elmosolyodott.

— És miért nem szólt neki?

— Nem mertem, — szólt Miska, vakmerően belemenve a játékba.

— Miért nem?

— Nem tudom. Az illető hölgy olyan magasan állt fölöttem. És olyan titokzatos volt, mint egy szfinksz.

A grófné szeretettel, megbocsátóan mosolygott. Közben egy házhoz értek.

— Én ide bemegyek, — mondta az idős dáma, — minden szépet és jót kívánok magának. Ha egyszer eszébe jutok, küldjön nekem egy szép rajzot, vagy valamit. Ebben a házban lakom, ha Pesten vagyok.

Már el is tűnt. Miska utána nézett. Aztán hazament és azonnal rajzolt két szfinkszet. Mindkettő nyakán a grófné fejét rajzolta oda emlékezetből. Egyiket arcélnak, másikat szemközt. Németül ráírta a dedikációt: „Natur Studie. Gewidenet Gräfin Auersperg. 8. IX. 1867.“ Így előkelőbbnek tetszett a dolog. Elvitte a jelzett házhoz és beadta a házmasternek. Aztán elment a Kammonba.

— Hol jártál? — kérdezték a fiúk.

— Egy bécsi grófnénak kellett valami rajzot elvinnem, — felelte Miska hanyagul, mint aki Bécsben kizárólag mágnásasszonyok társaságában forgott.

Mielőtt útnak indult volna, Ligetin kívül Harsányi Pált is felkereste. Megköszönte a támogatást: Harsányi a Képzőművészeti Társulat nevében meleg ajánlatot adott ösztöndíj-kérvénye mellé.

— Nem kell ezt köszönni, öcsém, ez kötelesség volt. Nem ura, hanem alázatos szolgája vagyok én az eszmének.

— Milyen eszmének, tekintetes uram?

— A magyar festészet eszméjének.

— Bocsánatot kérek, tekintetes uram, de mondták nekem, hogy saját gondolata van tekintetes

uramnak a magyar festészetről. Ez nekem szeget ütött a fejembe. Hogy hogyan s mi módon kell erről gondolkozni . . .

Harsányi Pál lassan, tempósan pipára gyujtott. A fidibuszt odanyomta a dohányra, aztán le s fel mozgatta a pipát, mintha integetne vele. A feje együtt bólogatott a pipával. Gondolkozott. Aztán ránézett a fiatalemberre.

— Kevesen értik azt, amit én akarok. Mondja csak, öcsém, kit gondol maga igazán magyar költőnek?

— Petőfit.

— Úgy van. No már most. Amit Petőfi írt, különbözik-e az minden más nációnak a versétől?

— Különbözik.

— Miben különbözik? No ne dadogjon, majd én megmondom. Abban is különbözik, amit mond, mert az Alföldről beszél, ami csak magyar, meg a szabadságról beszél, ami nálunk semmi más országéhoz nem hasonló. De még inkább különbözik abban, ahogyan mondja. Ahogyan ő kifejezi magát, azt senki mástól nem tanulta, csakis a mi magyar anyaföldünktől. Ugyanígy Arany János. Eddig igaz, ugyi?

— Igaz.

— Már mostan mondja meg nekem, öcsém, hogy ugyanez a kérdés hogyan áll a festészetben. Mondjon nekem egy jó magyar festőt. Csak úgy kapásból.

— Markó Károly.

— Ugy van. Elsőrangú művész volt, én különösképpen nagyrabecsülöm. Mondja meg nekem, öcsém, hogy abban, ahogyan Markó festett, micsoda a csakis magyar? Ha egy Markó-képet odatesz valaki elé és eltakarja az aláírást, megmondja-e nekem az a valaki, hogy ezt a képet csak egy magyar festette?

— N... n... nem.

— Lássa. Hát én arról álmodozom, hogy olyan festészet keljen nálunk az anyaföldből, amelyre rá-

néz az idegen és azt mondja: nem tudom, ki festette, de magyar ember festette... Persze, ezek az urak azt mondják, hogy vadmagyar vagyok. Hát az igaz is. De ettől nem tágitok. Ha nem értette, amit magyaráztam, kedves öcsém, ne törődjék vele. Csak menjen és dolgozzék. Amit én mondtam, arra mindenki csak magától jöhet rá.

Miska jó darabig hallgatagon ült ott. Aztán felkelt búcsúzni. Az öregúr nyájasan parolázott vele és útnak eresztette. Az előszobában éppen akkor akasztotta fel kalapját az érkező Telepy. Megálltak beszélgetni.

— Furcsákat magyarázott az öreg, mi?

Miska bólintott:

— Furcsákat.

De ugyanekkor egy pillanatra egészen különös messzeségekbe nézett.

IX.

Kicsiny kézitáska volt minden poggyásza annak a busahajú, erőszakállú fiatalembernek, aki addig számolgatta a müncheni hónapos szobában féltve őrzött bankóit, míg úgy döntött, hogy mégis csak megnézi a párisi világkiállítást. Pár nappal azelőtt magyar piktorok utaztak keresztül Münchenen. Telepy Károly, meg egy-két társa. Őt is felkeresték és biztatták, hogy tartson velük, a híres párisi Salont minden piktornak meg kell néznie, aki teheti. De ő csak ingatta a fejét, mert félt a tetemes kiadástól. S mikor azok elutaztak, mégis nagyon viszketett neki a párisi Salon. Végül is gondolt egyet és felült a vonatra mégis. Majd ha megtér, még jobban fog takarékoskodni.

Éjfélkor szállt le az állomáson. Ment kifelé a többi utassal, amerre azok mentek. Mikor az utcára érkezett, csatakos októberi éjszaka tárult ki előtte,

de az uccai gázlámpák, a kocsilámpák, a kivilágított kávéházak ezernyi fényének akkora pompájával, amelyet soha nem láthatott eddig. Franciául nem tudott egy szót sem. Annyit mégis tudott, hogy annak a kocsisnak, aki várakozva állította meg előtte a vézna, ázott gebét, odavethette ezt a nemzetközi szót:

— Hotel!

A kocsis egyetlen pillantással megbecsülte az idegen fiatalember vagyoni rangját soványka poggyászáról. Bólintott. Tenyerét előre nyujtva, előre kérte a viteldíjat. Miska találomra odaadott egy francia bankót. Valamit visszavett belőle. A kocsi elindult a hosszú-hosszú uccákon. A tengernyi fénypontot megsokszorozta a nedves ucca tükre, rengeteg ember járkált ily kései órákban is az uccán. S a bérkocsi csak ment az ismeretlenbe, negyedóraig, félóraig, még tovább. Végül hirtelen megállt. Miska kilépett a kocsiból. Különös ház előtt állottak. Igen keskeny homloka volt és igen magas. Az ablakokban sötétség mindenütt. A kicsiny kaput két ház között az ucca fölé emelt hídszerű bolthajtás védte a makacsul szemező esőtől. A kocsis intett a fejével, s Miska, az intés irányát követve, megpillantotta a csengőt. Megnyomta. A kapu erre boszorkányos módon magától kinyílt. Az utas meghökkenve pillantott beljebb, de nem látott egy lelket sem. Habozott bemenni, de a kocsis kézzel-lábbal biztatta, hogy csak menjen be. És már el is indult ázott lovával az éjszakába.

Mikor szeme hozzászokott a homályhoz, meredeken felfelé haladó falépcsőt látott maga előtt. És még mindig nem bukkant fel sehol semmiféle emberi lény. Bizonytalanul nekivágott a falépcsőnek, amelynek minden foka keservesen megnyikorult a hatalmas szál fiatalember csizmája alatt. Vajjon hova fog jutni ebben az elátkozott házban.

amelynek ajtaja magától nyílik? És hogyan fog felelni arra a francia kérdésre, amelyet nem fog érteni?

Lépteinek nyikorgására ekkor megszólalt a magasból egy hang. Csodák csodája: magyarul.

— Te meg hol az ördögbe csavarogsz? Jössz-e már?

Miska megállt. Azt hitte, valami babona játszik vele. Határozottan félt. Felszólt a sötétbe:

— Ki az?

A hang meglepetten válaszolt:

— Hát nem te vagy? Ki van odalent?

— Munkácsy Mihály.

— Micsoda? No még ilyen csodát sem láttam... Várjál, hozok világot.

Telepy Károly volt az. Jött is már lefelé, gyertya a kezében. Nevetve ámultak ezen a csodálatos véletlen. A kocsis Páris ezer meg ezer apró szállója közül véletlenül éppen ebbe az egybe hozta Miskát, amelyben a magyar piktor-társaság ütötte fel tanyáját. Telepy Károly a lakótársát várta haza, aki elkódorgott valamerre. Azt hitte, ő jön. Itt laktak valamennyien a Rue de Provencet és a Rue de Lafayettet összekötő kis közben, abban a szállóban, amely a „Grand Hotel de France“ hangzatos nevet hordta ugyan, de szobaárák dolgában megfelelt a magyar piktorok vékony pénzének. Miskát betelepítették egy még elfoglalható diványra. S mikor már eloltották a gyertyát, Miska így szólt a sötétben:

— Ne csodálkozzatok, ha babonás vagyok. Ilyen véletlen nem történik senkivel, csak velem. Minduntalan észreveszem, hogy a jó Isten akar tőlem valamit.

Másnap kitárult Miska előtt Páris. A magyar piktortársak már el tudtak valahogy igazodni a főbb útvonalakon, már tudták, milyen közlekedési

eszköz merre visz, hol célszerű enni, hogyan kell kávéért kérni, hogyan kell a lóvonaton jegyet váltani a kiállításra. Egyedül el lett volna veszve, így kóborlással, kérdezősködő némajátékkal semmi dolga nem akadt. Telepyék vitték mindenhová. Természetesen mindenekelőtt a Salon kapujához vitték el s ott letették három órányi időtartamra azzal, hogy majd érte jönnek déli egy órakor. Ők már részletesen megtapasztalták. Még egy katalógust is a kezébe adtak, vastag zöld könyvecskét, bár abból a festők nevén kívül nem érthetett meg egy szót sem.

Itt bezzeg zsúfolt közönség jött-ment a képek előtt, a világ minden tájáról való. Német szó is gyakran megütötte a fülét, nemcsak francia. Valami szláv nyelv is, amely hasonlított a csabai tóthoz: lehetett orosz, vagy lengyel. Meg még egyéb mindenféle, amiről nem is sejthette, milyen nációé. De nem is nagyon figyelt a közönségre. A képeket nézte. Telepy már aláhuzkodta a katalógusban, amely a különös „Explication” címet viselte, több festő nevét. Azokét, akik neki feltűntek. De Miska nem figyelt erre. Mint máskor is, csak a maga szemével szeretett nézni. Azzal sem nagyon. Lelke mélyén csak a saját képei érdekelték, a másé nagyon nehezen mozdította meg. A müncheni Pinakothékában mindössze két ember akadt, akinek képei előtt hosszasabban megállott. Az egyik Rembrandt volt, a másik Frans Hals. Még Teniers és Van Dyck érdekelték, de azokra figyelméből már alig tellett.

Itt is csak úgy átabotában járta végig a termeket. Alig akadt kép, amely hosszú időre megállította volna. Amit látott, azonnal el is felejtette. Néhol mégis megállott. Imádottjának, Knausnak, is volt képe a kiállításon. Azt sóváran szemlélte, örömmel is, hogy láthatja, búbanattal is, hogy még mindig nem sikerült a Knaus keze alá jutni. Aztán

meglátta Kaulbach nagy képét, amelynek „Caritas“ volt a címe, s amely büszkén képviselte az olyanaira ismerős müncheni bitümet, Adam egy festményével együtt. Feltűnt egy Matejko nevű történeti festő, akit a katalógus lengyelnek mondott. A Menzel és Lenbach névvel is találkozott, ezeket növendéktársai otthon gyakran emlegették. De sok újat ezek nem mondtak neki. Ami újat látott, azt a franciák mondták neki. Annyiféle iskolára tagozódtak ezek, hogy nem tudta őket nyomon követni. S ahogy nézte ezt a sok-sok irányt, amelynek művészei mind látható meggyőződéssel hirdették a maguk igazát, önkéntelenül arra gondolt, hogy Piloty meggyőződése sem erősebb, mint ezeké! Mindegyik megesküszik, hogy neki van igaza. És eldöntheti-e valaki végül, hogy kinek van hát igaza? Ennyi irány között a fiatal festő csak egy végső tanulságot vonhat le magának: az iskola mindig kétséges, önmaga azonban mindig biztos. Az elején még próbálta figyelni ezt a sok mindenféle franciát, de aztán figyelme teljesen elfáradt és beléjük zavarodott. De három kép mégis megmaradt emlékében, mire az egész tárlat végére ért. Az egyik Corot egy tájképe volt, a másik Millet krumpliszedőket ábrázoló képe, de leginkább Courbet képére emlékezett, amely a katalógusban a „La femme aux bijoux“ címet hordta és egy ékszereivel játszó nőt ábrázolt. Ehhez visszament még egyszer. Figyelmesen nézte.

— Ez legény a talpán — mondogatta magában.

Egészen közel ment a képhez, mert a „textura“ érdekelte. Felemelte jobbkezét és ökölbe fogta, csak hüvelykujját hagyta kint, hogy az az ecsetet jelképezze. S ezzel a jelképes ecsettel belefestett a levegőbe, míg a kép festési módját tanulmányozta. A finoman rajzolt női alsókar vonalai mentén óvatosan, de erősen húzta meg a „drukker“-eket, a két hegyes körmöt egy-egy ügyes ecsetdöféssel oda-

pettyentette, a dús hajkoronába pedig szélesen, bátran, szinte gorombán vágta bele a világos „gliccer“-eket.

— Kutyateremtette, de jó festő.

Elment onnan, ácsorgott, nézelődött, de megint csak visszament másodszor is. Azt nézte sokáig, hogy ez a Courbet hogyan festette meg a nő tarkóján a kontyból kimaradt pelyheket. Nem volt az több három-négy vakmerő, száraz ecsetmozdulatnál. Aztán végleg elment és kiállt a kapuba, hogy megvárja Telepyéket. Várt rájuk egy órahosszat. Azok csodálkoztak is rajta, hogy kint találják.

— Készen vagyok vele már régen, — mondta.

— Én három napot töltöttem itt, — felelt Telepy, — de még el kell jönnöm.

— Nekem már nem.

Telepy furesálva nézte, de nem szólt semmit. Ugyanez történt másnap a Louvreban. Miska szép lassan átsétált a termeken és alig állott meg egyszer-kétszer. Egy-egy klasszikus kép előtt, amelyet Telepy izgatottan mutogatott neki, tisztelettel bólintott, de máris elkíváncozott onnét. Nem is tudtak együtt maradni. Miska előre haladt. Lent várta meg barátját a Rue Rivoli gyalogjáróján.

— Én nem értelek, te Miska, — mert már össze-tegeződtek, — hol találsz te nézegetni valót, ha már a Louvreban sem találsz?

— Itt az utcán, — nevetett Miska, — nem képeled, milyen érdekes az embereket nézni. És micsoda nők vannak itt, de micsoda nők! Barátom! Legalább tizet olvastam meg, akit szeretnék lefesteni. Nem is volna érdektelen egy műterem ennyi modellel. Hol ezt festeném, hol azt. Ott is csicsereg-nének naphosszat, mint Paál Lacinál Bécsben a madarak. Mesélte, hogy a műterme mindig tele van madarakkal. Veréb, varjú, cinege, mindenféle. Azt mondja, hogy ez az erdőre emlékezteti.

— Mikor beszéltél vele?

— Az ősszel meglátogatott Münchenben. A mestere, Zimmermann, akinél én is tanultam, de engem sehogysem szívelhetett, a nyáron összeszedte a növendékeit és elment velök festeni valami Ramsau nevű kis helyre. Laci is ott töltötte az egész nyarat, aztán Münchennek került, mikor hazament Bécsbe. Nálam is lakott. Nagyon összemelegedtünk. Nincs is több olyan jóbarátom, mint ő. Mindig arra beszélem rá, hogy jöjjön ő is Münchenbe. Akarna is, de nehezen tud elszakadni Zimmermanntól. Én nem tudom, mit eszik rajta...

Megállt, megfordult, úgy nézett soká egy krinolinos menyecske után. Telepy fejét csóválta.

— A nők, úgy látom, jobban érdekelnek, mint a képek.

— Mint a más képei, hogyne. De aki a magam képénél jobban érdekelne, olyan nő nincs.

Egy hetet töltött Párisban. Láta a világkiállítást, volt egy café chantantban, nézte a gyarmati szerecseneket, megbámulta egy társaskiránduláson Versailles és Trianont, lenézett a Szajna-hidakról a vízbe, járkált a lombjavesztett Boisban... Aztán visszament Münchenbe. Alig várta, hogy az ecsetet megint a kezébe vehesse.

Még a kora őszön elküldötte egy új képét Ligetinek, azzal a kéréssel, hogy adja el valakinek, mert fogy a pénz. „Itatás“ volt a kép címe. Kétszázötven forintot szeretett volna érte, de gróf Széchenyi Béla, akit Ligeti megkörnyékezett, sokallt ennyit a képért, a Képzőművészeti Társulatnak is le kellett adni tíz százalékot a közvetítésért, végül maradt százötven forint. Az is jobb volt a semminél. És mire ennek a pénznek a híre megjött, már befejezte az ökrösszekeret. „Az elakadt ökrösszeker“, ezt a címet adta neki. Kiállította Münchenben, aztán elküldte Bécsbe. Rögtön belekezdett az Árvíz részle-

tes kidolgozásába, megcsinálta azt is. Aztán Kazár közvetítésével Pestről kapott rendelést. Szokoly Viktor nevű szerkesztő Honvédalbumot készült kiadni, ebbe Miskától is kértek valamit. Negyvennyolcas ujoncokat rajzolt, amint nagy diadal és lelkesedés közepette szállítják őket szekéren. Aztán egy fénykép után és emlékezet után megfestette Bella arcképét. Elküldte Törökbálintra. Ez a pompás arckép is bizonyára hatni fog az atyára és lendít valamit a dolgon. Rögtön ezután Adam biztatására csataképet készült festeni, meg is csinálta „Az isaszegi csatatér“ vázlatát, még pedig ütközet után, megkomponált csoportokkal, csak egynéhány figurával. De egyszerre csak az egészet abbahagyta. Egy éjjel úgy megrendítette saját ötlete, hogy a sötétben izgatottan felült. Soká nem tudott elaludni. Mikor reggel felébredt, pontosan kész volt fejében az egész festmény. Parasztházhoz beállítanak a lakodalmi hívogatók.

A téma egész belsejét felkavarta. Érezte, hogy nagy dolgot talált: önmagát. Vázolnia könnyű volt, csak másolni kellett megint fejéből a képet, amely a legkisebb részletig kialakult már. Parasztszoba, balról szemközt a nyitott ajtó erős világítású négy-szöge, jobbról a búbos kemence padkáján a család: apjok, anyjok és az eladólány, amint hallgatják a szép szót. Errébb két pendelyes gyerek, a balsarokban kisfiú, aki a morgó házörzöt tanítja móresre, az ajtó mögötti homályban süldő lány nyúl a pálinkás butykosért, hogy a vendéget megkínálhassák. S a nyitott ajtó jól odatervelt faltja elé tette a lakodalmi hívogatókat, az egyiket, aki virágos botot tart a kezében és mondja a mondókát, s a másikat, aki félszemmel hátrapislant a pálinkáról gondoskodó kislányra.

Mikor a vázlattal elkészült, napokig nem fogott hozzá a festéshez. Ösztöne valahogyan nem engedte.

Valamit mintha várt volna, de egyáltalában nem tudta, mit vár. Kora reggel elment az akadémiára, ott dolgozgatott, de ha máskor sem szokott sokat beszélni, most még szófukarabb volt. Délután nyakába vette a várost és felkereste ismerőseit. Elment az öreg tájképfestő Schleich műtermébe, akivel már régebben összebarátkozott. Tett-vett egy darabig nála, nézte, hogyan dolgozik, alig szóltak egymáshoz egy-két szót, aztán vette a kabátját és elment. Egyenesen a Leibl lakására. Ezt szerette a németek közt legjobban. Ennek is nézte készülő vázlatait, megdicsérte, beszélgetett róluk, de látszott rajta, hogy figyelme másutt kóborol. Ment tovább. Az utcán találkozott egy Makart nevű pilotystával, aki arról volt nevezetes, hogy a legtöbb aszfaltot használja el egész Münchenben. Megállt vele és néhány szót beszéltek Párisról. Aztán elment Kohányihoz, ahol Gyulay Lacit találta. Mert a hajdani Gyulay fiú, akivel Szamosy-időkben barátkozott még össze az üvegesbolt pultja mellett, ezen az őszön szintén Münchenbe költözött. Űlt nálok hosszú ideig, de keveset beszélt. Este Berczikkel ment járkálni és némán rótta vele az utcákat. Maga sem tudta, mi forrong benne.

Pár nap múlva aztán egy délután hirtelen nekifogott a képnek. A Wagnertől tanult módon kezdte, aszfalttal. De a csuklójában volt valami lázadó dac. Eddig óvatosan, az egész világ iránt való félnék tisztelettel vonogatta az ecsetet a vásznon. Most egyszerre, mintha az ördög bújt volna belé, vakmerően és szélesen odakanyarított egy-egy helyen. Remegett az izgalomtól, mikor ezt csinálta. Meg is ijedt önmagától, megint engedelmes tisztességtudással folytatta egy-egy részlet szolid, pontos kidolgozását. De mikor a húzogató legény ingujjához ért, megint megszólalt benne az ördög. Szinte haragjában vágott oda egy-két ecsetvonást, mint ahogy a

csikós suhintja meg a karikást, és ime: az ingujj elkezdett élni.

Már jó idő óta dolgozott, mikor egy ismeretlen ember kopogtatott be hozzá. Bemutatkozott, mint olmützi képerkeskedő. Más növendékekre hivatkozott, akiktől azt hallotta, hogy Herr Munkacsi az ő gusztusa szerint való képen dolgozik.

— Tessék, ez az, — felelte Miska, és tovább dolgozott.

Az olmützi ember nézte egy darabig a képet is, a munkát is. Aztán megszólalt:

— Mennyi lesz ennek az ára, ha kész lesz?

Miska tétovázott. Keveset félt mondani, mert hátha többet is adna a kereskedő, sokat meg félt mondani, mert hátha elijeszti. A kereskedő azonban nem sokáig várt a válaszra.

— Nézze, ne alkudjunk sokat. Ha kész lesz, adok érte hétszáz forintot.

— Annyiért odaadom. Tessék eljönni két hét múlva, akkor kész lesz.

— Helyes. De ha közben többért kéri, csak adja oda.

— Szóval, nem biztos, hogy megveszi?

— Uram, csak a halál biztos. Én a képet komolyan meg akarom venni és adok érte hétszáz forintot.

Két hét múlva csakugyan kész lett a képpel. Sokat kínlódott rajta, igen egyenetlen hangulatban. Volt rész, amelyet csak úgy odahajított félvállról, huszárosan, s az a rész kitűnő lett. Viszont olykor habozó kétség fogta el és gyötrelmes gondnal dolgozott sokkal kisebb részeken. Azok viszont nem sikerültek. Háromszor is letörölte és újra festette az ilyet. De a kép elkészült. Az olmützi ember pedig nem jelentkezett.

Ellenben jelentkezett egy brünni ember. A kép még csillogott a nedvességtől.

— Láthatom azt a magyar jelenetet?

— Tessék, ez az.

A brünni sokáig nézte. Aztán megcsóválta a fejét.

— Sok hiba van benne. A kompozíció balfele rossz, az alakok itt egymásba ragadnak. Az anya ruhája nagyon merev. Az az odavetett ruha is, mintha fából volna a férfi mellett . . .

Miska megharagudott. Annál érzékenyebben érintették ezek a megjegyzések, mert ugyanezeket a hibákat félg-meddig ő is sejtette, csak nem merte megvallani magának.

— Nem muszáj megvenni, ha nem tetszik. Már van rá vevőm. Holnap jön érte.

— Úgy. És mit fizet érte az a vevő?

— Hétszáz forintot.

A brünni már nyúlt a pénztárcája után.

— Kérek nyugtát. Én azonnal adok érte nyolcszázat. Vihetem?

A festőnek elállt a lélegzete. De igyekezett izgalmas örömét palástolni. Lehetőleg méltóságteljesen vetette oda:

— Nem bánom, vigye.

X.

A pénz éppen elég volt arra, hogy kifizesse minden adósságát és hazautazzék Pestre. Két megszakítással már másfél esztendeje volt Münchenben. Elég volt. Most már mindenáron Knaushoz kell jutnia. S a tervet most már Ligeti is helyeselte.

Pesten az a hír várta Ligetinél, hogy a Szénászekeret még mindig nem sikerült eladni. Miska négyszáz forintra tartotta.

— Nagyon széles a modora. Persze Münchenben így festenek, de a mieink Bécshez szoktak. Az ilyesmi nálunk mázolásnak számít. Próbáltam gróf

Széchenyi Bélánál elsütni, aki az Itatást is megvette, de annak nem tetszik. Hanem adott egy jó tanácsot: vigyem el a testvéréhez, gróf Zichy Rezsőhöz.

— Széchenyinek Zichy a testvére?

— Széchenyi István feleségének, Seilern Crescencnak, Zichy volt az első férje, ezt tudhatná. Szóval én most elmegyek Zichy grófhoz és próbálok vele beszélni. Maga addig várjon itt.

Elment. Miska járt-kelt a szobában, elunta magát, kinézett a Múzeum folyosójára, azt is megunta, visszament az irodába és leült. Így várt nagyon sokáig. Végre megjött Ligeti. Arcán már látszott, hogy jó hírt hoz.

— Itt van kétszáz forint, annyiért adtam el a képet. A gróf látatlanban vette meg.

Miska hálálkodott, eltette a pénzt. Beszélgettek Münchenről. Akkor Ligeti váratlanul eléhúzott egy százast.

— Fogja, ezt azért adom, mert olyan könnyen belement a kétszázás vételárba.

— Tessék?

— Háromszázért adtam el, nem kétszázért.

Az ifjú festő meghatva nézett a jóltevőre. Eltette a százast a másik kettőhöz. Aztán megint beszélgettek müncheni dolgokról, de meg arról is, hogy itt-hon nagy dolog történt: a Képzőművészeti Társulat mégis megcsinálta a fuziót a Műegylettel. Harsányi kierőszakolta a választmányban az alapszabályok olyan módosítását, hogy a Társulat elfogadhat ugyan tárlataira idegen képeket is, de nem magyar festőtől képet venni tilos.

— Meglátogatom, — mondta Miska búcsúzáskor, — gratulálok neki.

Ligeti ravaszul mosolygó orcát vágott.

— Menjen kocsin, adok rá pénzt. Itt van még egy százas.

— Tessék?

— Négyszázért adtam el, ne féljen. A gróf egy kicsit sziszegett, de kinyomtam belőle. Hanem több azután igazán nincsen. Mit pityereg, bolond? Nem restelli, huszonnégyéves felnőtt ember és pityereg?

De ő is elfordult. Miska megnedvesedett szemmel lépett ki a Múzeumból. Aztán összeszedte magát és ment dolgai után. Dolga akadt elég. A „Lakodalmi hivogatók“ ezidőszerint Bécsből, ahol ki voltak állítva és igen szépen feltűntek, Pestre kellett, hogy érkezzenek. Mert a képet itt is ki akarta állítani. Ezzel nagyon sok lótni-futni való járt. Telepyhez kellett futkosni, aki titkára volt a társulatnak, postára kellett futkosni tudakozódni, szállást is kellett keresni, Törökbálinttal kellett érintkezést szerezni, a hivatalos névmagyarosítás kérvényének is utána kellett járni, Reök Henriknét és leányait, továbbá a gépgyáros Reököt kellett meglátogatni; azt sem tudta, hol a feje.

Szállás hamarosan akadt: Egyenesi szabómester úrnál, a Hatvani-utcában. A két Reök-családot is meglátogatta, Erzsikét elragadóbbnak találta, mint valaha. A kép is megjött, jól is akasztották, a pajtások elragadtatva szemlélték és olyan lármát csináltak neki a sajtóban, hogy csak úgy zengett. Harsányi Pál a tárlaton a Miska vállára tette a kezét.

— Csak egyet mondok öcsém: maga az én emberem.

Miska most ébredt világosan tudatára, hogy mielőtt a képbe belefogott volna, ki nem mondottan is azok a különös dolgok motoszkáltak a fejében, amelyeket a lelkes öreg mondott neki egy bizalmas délután. Hogy a magyar festészet is várja a maga Petőfijét. Mélyen megindulva nézett Harsányira.

— Nagyon szeretnék az lenni...

— Csak magán áll. A tehetsége megvan hozzá, most már nyilvánvaló.

A boldog önérzet az egeket verte Miska lelkében. Most már látni merte maga előtt a jövőt. Bella az övé lesz, talán már kettesben mehetnek Düsseldorfba Knaushoz, aztán hazajönnek, aranyos kis háztájok lesz, ő pedig dolgozni fog itthon kedves család, derék pajtások körében, mindig ilyeneket, ilyen szép, zamatos, erős magyar képeket. Mégis csak szép az élet.

Lüktető bizodalommal ment ki Törökbálintra. Úgy állított be Kövi bácsiékhoz, mint az elűzött főherceg, aki diadalmasan jön trónját elfoglalni. De már az első hír kedvezőtlen volt.

— Rottmayer már tudja az ujságokból, hogy itthon vagy. Én is mondtam neki. Megesküdött, hogy ha megfeszülsz, sem adja neked a leányát.

Miska megszeppent. Bella ugyan írta neki, hogy könnyű elintézésre kevés a reménység, de hogy a papa ilyen hevesen makacskodik, azt nem képzelte volna. Mindazonáltal nagybátran beállított még aznap a leányos házhoz. Remélte, hogy most már vitatkozni tud a zordon atyával, mert ha jól nem is, de valahogyan beszélt már németül. De erre sor sem kerülhetett. Bellát nem is láthatta. A doktor egyedül fogadta, s a levegőben érezni lehetett annak a feszültségét, hogy Rottmayerné és két leánya valamelyik mellékszobában várják a vihar lefolyását. A vihar röviden folyt le.

— Nézze, barátom, — szakította félbe a doktor Miska legelső mondatát, — kár lenne a sok beszédért. Én tudom, hogy mit akar és máris válaszlok rá. Nem adom magához a leányomat.

Miska vissza akarta venni a szót, de Rottmayer legyintett a kezével.

— Jó, jó, a lapok megdicsérték, ösztöndíja van, bánom is én. Az elhatározásomat nem tartozom megokolni. Nem adom magának a leányomat, ezt

becsületszavamra kijelentem, értse meg. És most ajánlom magamat.

Miska szedte a sátorfáját. Egyenesen ment levelet írni. Nyolc hosszú oldalon felszólította Bellát, hogy most már nincs más hátra, szökjenek meg. Ha megszöktek, az apa nem tehet egyebet, mint elkerüli a botrányt, nyel egyet és belemegy abba, amit már úgysem tud megváltoztatni. Bella még aznap késő este kiejtette a választ az ablakon, s a hűséges Ilg mindjárt el is hozta. A válasz rimánkodó hangon egy félévi gondolkodási időt kért. Miska reggel irt: nem lehet gondolkozni, azonnal szökniök kell. Bella megint tétovázva válaszolt, de már érezni lehetett, hogy puhul. Így alkudtak folytonos levelekben három napon át, míg végre Bella azt válaszolta, hogy ő sem bírja már tovább, jól van, szökjenek együtt.

A szerelmes lovag a legnagyobb titokban kocsit bérelt. A parasztot megeskette, hogy nem szól senkinek. A kocsinak pont éjfélkor kellett várnia a kertek tövében. Ekkorra Rottmayeréknál már mély álomba merült mindenki. Miska pedig most is a külön házban lakott, ahonnan feltűnés nélkül mehetett éjjel akárhová. Közrejátszott az a szerencse is, hogy Rottmayernek éppen a megbeszélt napon dolga akadt Pesten, még délután bement. A lányok külön szobában aludtak. Semmi sem ígérkezett könnyebbnek, mint az, hogy Bella kilopódzzék a nyári éjszakába. A kocsi reggel háromkor bent lesz Pesten. Akkor aztán jöhet a vízözön. Bella elrejtőzködik Miska valamelyik ismerős családjánál és majd csak akkor bukik elé, ha a sarokba szorított apának megjön az esze.

Az utolsó cédulát a vacsoránál kapta Miska. „Édes egyetlen angyalom! Éjfélkor pontosan várj, okvetlen jövök. Síríg hű Bellád.” Zsebregyűrte a papirost és lopva körülnézett a békés családi asztal

felett. Ezek közül senkisé sem sejt, hogy holnap reggel milyen szenzációra fognak ébredni.

Tizenegy óra tájban már várta a kocsit a kertek alatt. Pontosan nem tudta az időt, mert nem volt órája. Alig várt néhány percet, már jött a kocsi a vaksötétben. Suttogva váltott néhány szót a paraszttal és alku szerint előre odaadta neki a pesti fuvar árát. Aztán vártak a néma éjszakában. Emésztő és izgalmas várakozás volt. Egyszer már várta így Bellát. Annak a várakozásnak régmúlt emléke sajgott fel benne. Akkor hiába várt. De most jönni fog Bella. Okvetlen jönni fog.

De nem jött. Az idő mintha megállott volna az éjszakában. Mintha a világmindenség megmerevedett volna, hogy ezentúl örökké mozdulatlan éjszaka maradjon s ő itt álljon az idők végezetéig, hallgatva, amint a fuvaros szundikálva szuszog a bakon s a sötétben láthatatlan lovak olykor dobbantsanak egyet a puha porban. Már lehetett becslése szerint két óra is, mikor nem bírta tovább idegekkel és bemerészkedett az udvarra. Rottmayeréknek nem volt kutyájuk, de a szomszéd ház kutyája irtózatosságot ugatásban tört ki. Lélekszakadva hirdette, hogy idegen mászkál a ház táján. Miska dobogó szívvel lapult az istálló falához. A kutya szüntelenül ugatott. A Rottmayer-házból csikorgás, nyikorgás hallatszott. Ajtó nyílt. Valaki kilépett rajta. Végre. Miska szíve vad diadallal ugrált a mellében, már készítette a mozdulatot, amellyel fojtogatva zárja mellére az örjítően kíváncsi leányt. Ekkor Rottmayerné hangja kiáltott bele az éjszakába svábul:

— Van itt valaki?

A kutya még dühösebben ugatott, biztatva a felismert hangot, hogy csak ne hagyja a dolgot annyiban. Rottmayerné tüntetően hátrakiáltott, hogy az esetleges tolvaj megrémüljön:

— Ádám, hozd ki csak hamar a töltött puskát.

Miska dühében is lenézte az átlátszó hadicselt, hiszen jól tudta, hogy a doktor bement Pestre. Aztán jó darabig nem történt semmi a kutyaugatáson kívül. Nagysokára Rottmayerné úgy döntött, hogy visszafekszik. Papucsá csoszogását, a kilincs csikordulását lehetett hallani. Miska visszalopódzott a várakozó kocsihoz. Ott mélyen aludt a paraszt. Reményvesztetten, csikorgó foggal várt még sokáig. És megint pirkadni kezdett az ég alja, mint akkor régen. Most már biztos volt, hogy mindennek vége. Felköltötte a fuvarost és hazaengedte. Az boldogan csapott a lovak közé s vitte zsebében a könnyen megszolgált fuvardíjat. Miska lehorgasztott fejjel, álmosan, reménytelenül, csikorgó haraggal hazament. Még álmosan is sírni tudott volna haragjában.

Reggel Ilg ébresztette fel. Levelet hozott. „Édes egyetlen angyalom! Forró könnyek közt írom e sorokat, bár inkább a föld alatt volnék. Nem volt lelki erőm azon végzetes lépés megtételére. Bocsáss meg. Belátom, hogy az egész világ ellen nem küzdhetünk. Én hűségesen várok tovább, és hön reményilem, hogy majd egyszer minden megváltozik. Millió csókot küld vigasztalhatatlan Bellád.”

Miska különös lelkiállapotba került: feszülten és kíváncsian figyelte magát, hogy vajjon mit érez. Pár percig próbált olyasvalamit érezni, hogy most mindennek vége és összedőlt a világ, de ez nem ment. Inkább keserű haragot érzett magában. Akkor ezt próbálta a végletekig átérezni, de ez sem ment. Csak mérges volt, hogy elszalasztotta azt a pompás zsákmányt, amelyet már a magáénak képzelt. Aztán próbált véghetetlen fájdalommal a sivár jövőre gondolni. De a jövő gondolata nem fájt. Düsseldorfra gondolt és Knausra: ez éppenséggel nem tűnt fel sivárnak. Ahogy így kísérletezett érzéseivel és latolgatta őket, ahogy egyszerre teljesen idegennek tűnt fel előtte az a kalandos fiatalember, a kertek alatt

várakozó regényes kocsi mellett, — a gondolat durván tolakodott öntudatába. Még viasszaszorította egy kicsit, még alkudozott és színészkedett magával, de a gondolat gyorsan érlelődött, hogy szétpattantsa szeméremből és érzelgősségből való burkát. Végre szét is pattantotta: Miska meglepetve eszmélt rá, hogy... hogy ő Bellába tulajdonképpen már nem is szerelmes. Sőt, ha nagyon szigorúan veszi a dolgot, már tegnap sem volt bele szerelmes. Már... már régen nem volt bele szerelmes. És úgy látszik, Bella sem volt szerelmes öbelé.

Meglepő könnyűséget érzett, mikor átment a Kövi-házhoz. Hatalmas étvágyú reggelivel pótolta az elmulasztott alvást. És elkezdett játszani a gyerekekkel. Azokat nagyon szerette. Délelőtt példálódzott Tóni néni előtt, hogy jó lenne már Pestre mennie, de mikor Tóni néni szívesen marasztotta, hamar maradásra szánta el magát. Egy kicsit mégis csak piszkálta, hogy így póruljárt. Szeretett volna Bella előtt, aki így becsapta, közömbösnek mutatkozni, hadd fájjon neki.

Harmadnap, június huszonhatodikán, Jakabnapot ültek Köviék. Igen sok vendég volt. Pestről is kijött özvegy Reök Henrikné két leányával. Miska kitörő örömmel üdvözölte kedvenc rokonát, Erzsikét. Azonnal vad hancurozásba és kergetőzésbe fogott vele. Olyan jó kedvet mutatott, hogy majd felverte a házat. Egyszer csak meghökkenve nézett a nyíló ajtóra: Rottmayer lépett be feleségével és két leányával. Bella olyan piros volt, mint a pipacs. Ő ügyesen átjátszotta magát a másik szobába, hogy az érkezőket ne kelljen üdvözölnie, majd pedig hátulról visszakerült ide, mikor azok átmentek. Közben félrehívta Tóni nénit.

— Hogy jöhettek ezek ide? Hiszen tudták, hogy itt vagyok.

— Bella megígérte az apjának, hogy téged kiver a fejéből.

— Úgy? Rendben van.

Rögtön írt egy cédulát az előszobában: „Isten veled örökre. Miska.“ A cédulát odaadta Reök Erzsikének, hogy juttassa ügyesen Bellához. Különben egyetlen szót sem váltott Bellával, egyetlen tekintetet sem vetett rá. Tűzzel-vassal csapta a szelet Reök Erzsikének, amit a szép rokon jóindulatú mulatsággal fogadott. Ez egy kicsit piszkálta is Miska férfi-önérzetét.

— Mondd, Erzsike, szeretsz te engem? — kérdezte, ügyelve arra, hogy Bella a túlsó sarokból láthassa őket.

— Hogyne szeretnék, drága jó Miskám. Nagyon szeretlek.

— Nem úgy értem. Hanem úgy...

— Eredj már, mik jutnak eszedbe. Eszem ágában sincs.

— Miért? Olyan utolsó vagyok? Engem nem lehet szeretni?

— Biztosan lehet. Rettenetesen belédszerethet, akinek az ízlése vagy. Nekem nem vagy ízlésem.

— Miért nem? Mi nem tetszik rajtam?

— Nagyon borzas a fejed.

— Azon segíthetünk. Lenyiratom a hajamat. Egyszer már lenyirattam tökkopaszra. Tavaly ősszel, Münchenben. Mulatságra készültünk a fiúkkal és nagyon ki akartam magam csípni. Volt nekem egy kitűnő pacsuli-hajvizem. De az üvegje hasonlított a szikkatív-üveghez.

— Mi az a szikkatív?

— Szárító folyadék, a képeket szoktuk bekenni vele. Hát én összecseréltem a két üveget. Már csak a mulatságon vettem észre, hogy a hajam minden szála külön az égnek áll, mint ahogy élelapokban a borzadó embereket szokták rajzolni. Aki rámné-

zett, majd megszakadt a nevetéstől. Kénytelen voltam hazamenni. Másnap tövig le kellett nyírni a hajamat. De hamarosan kinőtt megint. Egyszóval mi lenne, ha most is lenyíratnám? Akkor tetszeném neked?

— Biztosan. De még akkor is volna egy bizonyos valaki, aki még jobban tetszene.

— Hát az nagy kár. Szép pár lettünk volna. És a családban is maradt volna a dolog.

Nevetve mondta a magáét mindakettő, de Miska egy kicsit komolyan is gondolta. Mikor legregényesebben élte Bella iránti szerelmét. Erzsikéhez akkor is jobban vonzódott, kedvesebben tudott vele beszélgetni, okosabbnak találta. Milyen furcsa dolog az ember lelke.

Belláék úgy távoztak el a névnapos háztól, hogy nem is vette észre. Mikor jó későcskén lefeküdt, megkönnyebbültnek és vidámnak érezte magát. Vállalat vont, úgy aludt el. Másnap Erzsikéékkel ment be Pestre. És úgy tűnt fel neki, hogy a városnak más képe van: érdekesebb, derűsebb, szabadabb. Még a fiúk is mintha kedvesebbek és vidámabbak lettek volna a Váci-utcai Korona-kávéházban, ahová a Kammon-kávéházból áttették főhadiszállásukat.

Egész nap jó kedvvel járt dolgai után, házbér fejében lefestette az Egyenesi-házaspárt, elnézett gyakran Ligetihez és várta a nagy fordulatot. A nagy fordulat Knaus várva-várt válasza volt. Ligeti írt neki Düsseldorfba, levélben bemutatta a fiatal magyar festőt és választ kért, hogy vajjon vállalja-e a fiatalember vezetését. Remélni lehetett, hogy a válasz kedvező lesz.

Miskával madarat lehetett volna fogatni. Mindenben nevetett. Még azon is, hogy kóterbe került. Szokásba vették, hogy mikor vitáktól és ugratásoktól fáradtan hazaindultak a kávéházból, vásott kedvükben sorra becsengettek minden házba. Egyik

éjszaka a csengetésre azonnal kinyílt a kapu és két rendőr ugrott ki belőle. Mert az a ház a lipőutcai fenyítő törvényszék épülete volt, de ők erre nem figyeltek. A darabontokat bosszantotta az éjszánkénti becsengetés. Lesbe álltak és most meg is csípték a becsengetőket. Miska és Hollós Laci hurokra kerültek. Bevitték őket a rendőrségre, ott betették őket a kézi fogdába, ott tartották mind a kettőt három óra hosszat. Akkor a rendőrtisztviselő elé kerültek. Az, miután szentül megígérték, hogy többet nem fognak becsengetni, eleresztette őket. Hollós Laci rettenetes mérges lett, hogy így megjárta, de Miska kitűnően mulatott a kalandon, nem adta volna egy lyukas forintért.

— De nagy vitéz vagy Trim, — sipította gyermeki hangján Szana Tamás a kávéházban, — irigylem a vénádat.

— Miért irigyled, minek az neked? — szólt közbe Agai Adolf.

— Nem hasznos dolog ilyen félénknek lenni, mint én vagyok. Most például itt van egy szép elbeszélés kézírata a zsebemben. El kellene vinni Arany Jánoshoz, hogy csináljon vele valamit a Kisfaludy-Társaságban, vagy valahol. És nem tudom magam megemberelni.

Miska azonnal felkelt.

— Add ide azt a kéziratot.

— Mit akarsz vele?

— Elviszem Arany Jánoshoz. Most rögtön.

Már ki is vette a Szana kezéből nagy-jókedvűen, már fogta is a kalapját. Gyerekes, vidám hősködésből vállalta, de meg szerette volna megismerni a nagy embert. Aki olyan testi-lelki jó barátja volt Petőfinek.

Az Akadémián hamar útbaigazították a titkári irodához. Kopogtatott. Valaki azt felelte, hogy szabad. Belépett. Háttal a bejáratnak ott ült Arany

János az íróasztal mellett és korrektúrárt olvasott. Nem fordult hátra, úgy kérdezte:

— Mi tetszik?

— Munkácsy Mihály festőművész vagyok. Engedelmével elhoztam volna egy jó barátom kéziratát, ha szíveskednék elolvasni. Igen szép elbeszélés.

A nagy költő még mindig nem fordult hátra.

— Milyen hosszú az a kézirat?

— Tizennégy írott ívoldal.

— Az nagyon hosszú, különben tessék leülni és várni.

Mindjárt a bejárat mellett állott egy szék. Miska arra leült és várt. Mély csendesség volt a szobában, csak a falióra ketyegett és olykor a papíros neszelt egyet-egyet Arany János keze alatt, mikor befejezte a korrigált lapot és újat vett elő. Miska várt. Igen sokáig várt. Mikor a faliórán látta, hogy már húsz perce üldögél várakozva, elköhögte magát és csoszogott a lábával. Így akarta a nagy költő figyelmébe idézni magát. A nagy költőből nem látott mást, mint széles hátát, koponyáját és egyik bajuszának az arc mögül kilátszó végét. A csoszogásra csakugyan megszólalt Arany János.

— Az túlhosszú. De csak tessék várni.

A bajusz mozgott, mikor Arany beszélt. Akkor megint mély csendesség ereszkedett le a szobára. Miska elnézte a dolgozó embert, azt a lángelmét, aki a Toldit írta. És várt. De mikor elmúltott újabb tíz perc, óvatosan felállott, nesztelenül lenyomta a kilincset és kiosont a szobából. Ment vissza a kávéházba.

— Nos? — kérdezte izgatottan Szana, — láttad Aranyt? Megismerkedtél vele?

— Én ővele megismerkedtem, de ő nem ismerkedett meg velem. Itt a kéziratod. Én most megyek Ligetihez, mert ez olyan jó eset volt, hogy elmondom neki is.

— Előbb talán nekünk mondanád el.

Elmondta jókedvűen, aztán elment Ligetihez. Az nagy újsággal várta.

— Jó, hogy jön. Úgy-e a Lakodalmi hivogatókat már visszaküldte Bécsbe?

— Visszaküldtem, mert a brünni műkereskedő eladta egy bécsinek, s az már sürgette vissza.

— Hát akkor le kell hozatni. Gróf Andrássy Gyula látni akarja. Csak most nézte meg a tárlatot és kereste a maga képét, mert arról sokat beszéltek neki és a lapokban is olvasott róla.

— Hogyan hozassam le, kérem? Nem adja azt a bécsi ember biztosan. És nem is éri meg a költséget.

— Dehogy is nem éri meg. Andrássy meglátja, kedvet kap a piktorhoz, rendel egy másikat, mit lehet tudni. Maga csak hozassa le azt a képet.

— Ha Ligeti úr mondja, lehozatom. De előre tudom, hogy hiába.

— Fogadjunk, hogy nem hiába.

Fogadtak egy jó vacsorába. Igen jókedvűek voltak mindaketten. Miska elmesélte esetét Arany Jánossal. Ligeti nevetett.

— Hallja, nem sok dolga lehet, ha ilyesmire ráér.

— Dehogy nincs, van nekem sok. De elvégzem azt is rendesen. Hosszú a nap.

— Annak az ösztöndíjkérvénynek is jó lenne utána nézni a kultuszminisztériumban.

— Melyik ösztöndíjkérvénynek?

Ligetinek leesett az álla.

— Melyiknek? Hallja, ne ijesztgessen! Csak nem felejtette el beadni a kérvényét a folytatólagos ösztöndíjért?

Miska megsemmisülten nézett Ligetire. Azt a kérvényt ő bizony nem adta be. Teljesen kiment az

eszből. Valahogyan elintézett dolognak tekintette, hogy megkapja. Ligeti rémülten felállott.

— Boldogtalan ember, hiszen a beadási határidő rég lejárt! Én még ilyen feledékenységet nem láttam. Most mit csináljak magával? Bizonyisten szeretném megverni. Most ha megjön is a Knaus válasza, hogyan megy ki hozzá? Borzasztó. Most mi lesz? Hm, hm. Holnap kénytelen vagyok elmenni a kultuszminiszterhez. Most menjen, mert látni sem tudom. Addig ne is kerüljön a szemem elé, míg nem üzenek magáért.

A szégyenkező fiatalember lekókkadt fejjel kullogott végig a Nemzeti Múzeum folyosóin. Virágos jó kedve hirtelen elmúlt. Aznap a kávéházban is alig tudták szavát venni Ábrányiék. Nagy faggatásra elmondta a szörnyű helyzetet, amelybe végzetes feledékenysége sodorta.

— Ez bizony baj, — ingatta a fejét Kazár Emil, — a düsseldorfi útnak befütyültek, öregem.

— Ne beszélj szárárságokat, — fortyant fel Miska, — ha kell, kimegyek gyalog, és ott zsákot fogok hordani.

Ligeti egy hétig nem üzent érte. De aztán jött a cédula, hogy keresse fel. Lelkendezve rohant hozzá. A jóltevő természetesen megint kihúzta a csávából. Rábírta báró Eötvös Józsefet, hogy a következő évi költségvetés terhére előlegül utaljon ki a kiváló fiatal tehetségnek nyolcszáz forintot. Pár napon belül le is jött az akta.

— Ne hálálkodjék, hanem majd becsülje meg magát. Eötvös kegyelmes úr azt mondta, hogy ő görbe dolgot nem csinál, és ha maga nem váltja be a hozzá fűzött reményeket, ő a nyolcszáz forintot kénytelen lesz a saját zsebéből visszafizetni az országnak. Hát úgy vigyázzon. Annál is inkább, mert még egy hírem van a maga számára. Knaustól meg-

jött a válasz. Itt a levél. Olvassa el azt a részt, amelyet megjelöltem ceruzával.

Miska ujja reszketett, amelyben a levelet tartotta. A megjelölt helyen ezt olvasta: „Was nun deinen jungen Freund Schützling betrifft, welcher hieher nach Düsseldorf zu kommen beabsichtigt, so verspreche ich Dir gerne ihm, wo ich kann, förderlich zu sein; ich bin zwar nicht in der Lage einen Schüler annehmen zu können, es soll ihm aber, so weit meine Zeit es erlaubt, mein Rath bei seinem Bestreben nicht fehlen.“

— Érti?

A Schützling válasz helyett nekiugrott Ligetinek, megölelte, megcsókolta, aztán elkezdett vele táncolni. Az alig tudta magát kiszabadítani a fojtogató karokból.

— Megörült maga?

— Ne tessék haragudni... én szeretném örömben... én nem is tudom, mit szeretnék... Tetszik látni, milyen bolond vagyok, megint fojtogat a sírás... Hogyan fogom én ezt a nagy jószágát Ligeti úrnak valaha is meghálálni?

Ligeti mosolygott.

— Úgy, hogy elfelejti, mikor majd nagy ember lesz. Nagy embereket feszélyezni szokott a hála.

— Én? Elfelejteni? Hogy is mondhat ilyet Ligeti úr? Ki felejtheti el az apját?

Szemrehányó szeretettel nézett a fiatal festő az idősebbre. De az csak bölcsen és jószágosan mosolygott, egy kis melankóliával, ahogy szokta. Aztán elbúcsúztak. Ligeti még a lelkére kötötte védencének, hogy a Lakodalmi hivogatókat okvetlen hozassa le Bécsből.

Nem könnyen ment, de a bécsi műkereskedő mégis kötélnek állott és kölcsönadta a képet egy-két napra. Nem volt ez tréfadolog: maga a miniszterelnök akarta látni a fiatal festő képét. Ligeti,

Harsányi és Telepy két napon át folyton egymást keresték és minduntalan a miniszterelnöki palotába mentek. Végre kitűzték a napot és az órát. A nagyúr megjelent az Akadémia tárlati termeiben, hogy a képet megtekintse. Titkárja kísérte, Harsányi Pál, mint igazgatóelnök, Telepy és Ligeti, mint a Társulat oszlopai, fogadták és kalauzolták. Andrássy nem nézett sem jobbra, sem balra, ment egyenesen a Lakodalmi hívogatókhoz. A kísérők félkaréjban álltak mögötte, Miska a szomszéd teremben álldogálva várta, hogy mit fog mondani képéről a hatalmas mágnás.

— Egész jó — mondta Andrássy.

Még nézte egy kicsit, aztán biccentett a fejével. Azok hódolva kísérték a kijáráthoz. Kisvártatva jöttek is vissza, Miska elékerült.

— Fizetheti Ligeti úr a vacsorát. Megnyertem a fogadást.

— Miért nyerte volna meg?

— A gróf nem rendelt tőlem képet.

— Várjon még, hogy képzei ezt? Az áldás még csak ezután fog jönni. Hogy ki nyerte meg a fogadást, azt még függőben tartjuk.

Harsányi is biztatta Miskát, hogy majd ő beszél Andrássyval, ha megint találkozik vele, Telepy is biztatta: ne féljen, lesz még ebből rendelés. De meg az ösztöndíj most már biztos, a Knaus levele is itt van. Mihelyest kezében a pénz, mehet Düsseldorfba.

Augusztus tizennegyedikén a kultuszminiszter aláírta az utazási segélyről szóló okmányt. Munkácsy Mihály megint nyolcszáz forintot kapott, hogy tanulmányait folytathassa. De jó hat hétig tartott, míg a hivatalok bonyolult útvesztőin keresztül kezébe került a pénz. Addig ráért leszaladni Békésbe, hogy Pista bácsiéktól búcsút vegyen, ráért üldögegni barátaival a Korona-kávéházban, ráért barát-

kozni a tollforgató gróf Teleki Gézával, akivel Szépfaludy, az ujságíró ismertette össze, és ráért elutazni Debrecenbe, hogy ott az országos dalversenyt le-rajzolja a Vasárnapi Ujságnak. Ezt a debreceni kirándulást nagyon élvezte. A Ceglédi-utca végén elterülő nagy térségen építették meg a szabadtéri dalsarnokot, még pedig nagyon csinosra, mert egy büszke debreceni pógár, Csanak József, egyszerűen a zsebébe nyúlt és kifizette az egész költséget. Rengeteg nép verődött össze a csarnok tövében, sok mindenféle nagyúr, akikkel bízvást parolázhatott már, hiszen a lapok bőven írtak róla és kezdett már itthon neve lenni. De ő a menték helyett a gubákat kereste. Találomra megszólított egy-egy atyafit, aki ázsiai nyugalommal szította makrapipáját a Nagytemplom tövében s onnan szemlélte a nagy parádét. Bizalmatlan és gyanakvó göggel fogadták először az úrféle ember közeledését, de már két-három mondat után felengedtek. Miska kitűnően tudott a nyelvükön beszélni. És őt magát sokkal jobban érdekelte a hosszadalmas pohárköszöntőknél, amit ezektől hallhatott.

— Megint teleszívtam magam magyar lélegzettel jó hosszú időre — mondta a Vasárnapi Ujság szerkesztőségében, mikor visszaérkezett —, úgy érzem magam, mint a vándoremler, mikor pelyhes ágyban kialudta magát. Hiába, az a Petőfi, az nagy ember volt. Ő mutatta meg az egyetlen igazi utat mindnyájunknak. Meg is csinálom az illusztrációkat Petőfi életrajzához, elhatároztam. Olyan epizódokat hallottam Orlaytól, meg Pista bátyámtól, meg másoktól, amiket nem ismer más senki. Már egész sor Petőfi-rajz készen van a fejemben. Ezt ki is írhatjátok az ujságba.

Ki is írták, ugyanabba a számba, amelyben a debreceni rajz megjelent. Minden ujságíró szerette, valósággal dédelgették a külföldre készülődő, orosz-

lánsörényű jó pajtást. Amit az ujságba írtak és mondtak neki, mindabból csak az jött ki, hogy saját-magában higgyen, senki másban. Egyetlenegy hang másra figyelmeztette: a Keleti Gusztáv. Keleti ezt írta róla: „Féltjük őt azon könnyelmű magasztalásoktól, melyekkel egy-egy lap kürtölte első zsengéinek megjelenését. Nyilvános dicséret, mely egyúttal a hiányok kiemelését mellőzi, nem biztatás, hanem valódi bódítószert, mely a fiatal kezdőt az önismeret és türelmes megalázkodás nehéz munkájában csak gátolni képes. Anélkül pedig lehetetlen a haladás és csírájában szétfoszlik a dicsteljesnek álmódott jövő. Ismerjük el, hogy ezen föltétlen dicsérgetésnek csak kényszerkelete van minálunk — a hazai közönség jóvoltából. S hogy úgy járunk vele, mint az osztrák bankóval, alig hogy átlépjük a határt, máris az eredeti névértéknek csak kétharmada marad zsebünkben. Feltesszük Munkácsy józanságáról, hogy ama veszedelmes frázisoknak nem adott teljes hitelt, s hogy jobb barátainak tartja azokat, kik kompozíciójának hiányaira jóakaró komolysággal figyelmeztetik.“

Október legelején megkapta a pénzét. Bécsben megállt egy napra, hogy találkozék Engel Gyulával, a régi lakótárssal, Soká sétáltak a Ringen kettesben és beszélgettek. Az újságokról is.

— Örölsz, hogy ennyit írnak rólad a lapok?

— Tudjisten, nincs érzékem a lapok iránt. Mindjárt elfelejtem, amit írnak rólam. Nem fog rajtam sem a jó, sem a rossz. De ha jót írtak otthon, azért nagyon örültem, mert az jutott eszembe, hogy valaki majd olvassa ezt rólam . . .

— Bella?

— Eh, dehogy Bella. Ligetiné.

— Micsoda? Hiszen tavaly azt mondtad, hogy már kiverted a fejedből.

— Mert nem tudtam saját magamról az igazat. Nem szerettem én mást soha életemben, csak őt. És nem fogom kiverni a fejemből soha, amíg élek.

XI.

„Igen tisztelt Ligeti Úr. Düsseldorfban megülepédésem első napjaiban sietek Ligeti úrral megismertetni itt tartózkodásom rövid történetét. Hogy nagyon jól érzem magam régi vágyam színhelyén azt mondanom sem kell. Csak azt írom le, hogy jutottam megérkezésem után egy óra múlva teljesen hejre azon lakásra és atelierbe (mely együtt van), amelyben most ülök, egy ív papíros előtt és azt hiszem ülni is fogok a míg itt leszek oly kelemes helyen van az, ki látással az úgy nevezett hófgartenra, a hol nyáron alkalmasint az szép világ szokott definirozni, s a szerelmesek legy ottozni. Egyebb irant hadjuk őket, én most vissza térek a fogadoba hova szálva voltam, azaz hova holmimat le raktam mert magam meg sem álva mentem egyenesen a varosba szálás azaz lakás keresésre, hogy azonban erre nézve némi tájékozast szerezzek magamnak fel akartam keresni egy itt levő Müncheni Ludvig nevű ösmerösömet (taj festő a javából) a kitől tanácsot kértem volna. Kérdezősködve tehát a Mahl kastenben lakása felől utasítás szerint mentem egy házba hol ismetelt kerdesemre vajon itt lakik e Ludvig nevű festész igen választ nyertem, s be vezettetém (a szobalány által ki a csengetésre ki nyitotta az ajtót) egy pompás szobába hol a keresettet be várjam. Várakozás közben elég időm volt körül tekinteni a szobában és meg nem foghatni az egész dolgot tudva hogy az én Ludvigom olyan magam forma honapos szobakban szokott lakni, itt pedig egy herceg is el lakhatnék. Szóval nem tudtam hol vagyok

azt gyanuba kezdtem venni, hogy jó helyt járnék, legfeljebb gondolám ha el valasunk óta holmi hazaságok történtek volna. Azonban a mint így töprengedtem, egyszer nyílik az ajtó belép... de ki?... Sejtelmem igaz volt hogy nem az én embe-remnél vagyok, mert a belepő idegen volt, épen ezen szobakba illő intelligens ember. Természetes én aztán kezdtem exkuzálni magam, mondtam hogy egy Ludvigot keresek s távozni akartam s midőn ezt tenném mondja az idegen nyajas mosollyal, hogy ő is Ludvig és festő csak hogy neki a kereszt neve Ludvig a vezeték neve pedig KNAUS... Itt meg aljon egy kicsit Ligeti ur, s képzelje el magának meg lepetésem mi voltát ha ugyan lehet azt el képzelni. Én Isten kezét láttam benne, mely engem meg érkezésem első perceiben ily különös véletlen módon oda vezetett a hova már oly rég vágytam. Természetes a Knaus név hallatára mint egy villany ütéstől találva éreztem magam s első pillanatban alig tudtam szohoz jutni de aztán megis csak össze szedtem magam, s mondtam hogy ki vagyok s nem mertem volna ugyan ily ajtostól be rohanni hozzá de ha már így történt hát nagyon örvendek. Ligeti ur levelét nem adhattam ugyan mindjárt át mert nem volt nálam hanem különben sokat kerdezett az igazi szivelyes és meleg vissza emlékezés hangján Ligeti ur felől mire én hűségesen válaszoltam. És ki is kertem mindjárt abbeli szivességét hogy néha legyen ut mutatóm mit ő nagyon szivesen meg ígért s már azóta volt is nálam. Az Ateliert melyben vagyok ő rekomendálta így történt hogy tovább nem is mentem keresni mert ez egészen jó s meg az az elonye van hogy Knaustól tán 100 lépésnyire van. Meg érkezésem első orájában tehát helyre vergődve az óta meg vagyok s már dolgozom is. A holmijaim melyeket a vas uton előre kuldtam meg nem jöttek meg a mi baj mert a kosztümök nélkül nem igen

dolgozhatom. A másik Ludvigot pedig még most sem találtam. A Mahl kastenben itt gyönyörű élet van. Bezzeg isszak a sör és borokat, a Mit Knaus is jól ért eddigi tapasztalatom szerint. Nagyon szép itt a muveszek között az az egyenlőség hogy peldaul Knaus s más vele egyrangu Művészek a magam féle s a még magamabb féle piktorokkal ugy együtt élnek. Nekem egy magyar kollégám is van itt Gróf Almási fiatal ember s igen jól meg vagyunk együtt mi óta ismerjük egy mást. A mint latom a helyből ki fogyok tehát Isten kegyeibe ajánlva maradok kedves csaladja s Ligeti ur hálás őszinte tisztelője Munkácsy M.“

Tágas, kellemes szoba volt ez; Miska olcsó, színes vásznat vásárolt és azzal kárpitot vonva a szoba közepére kettőt csinált belőle. Így tetszelgett magának abban, hogy kétszobás lakást tart. Az innen-sőben állott a stafeláj, a gliderpuppe, a hazulról hozott szűrők, csizmák, borjúsájú ingek, báránybőr-süvegek, pörge kalapok, karikás, butykos meg egyéb kacat, ami arravaló volt, hogy legközelebbi magyar népi tárgyú festményénél ne jöjjön zavarba. Mikor a szénásszekeret festette Münchenben, hosszú levelezéssel sikerült csak Pista bácsitól megkapnia egy ökörjárom pontos rajzát, mert nem emlékezett rá szabatosan. A másik szobában a kárpiton túl állott ágya, ruhás szekrénye, mosdója.

Jó sokáig friss maradt az a gyönyörűsége, hogy nem kell akadémiára járnia. Csak tíz órakor kelt fel reggel, mert ha korábban ébredt is, ősi lustasága ott tartotta még az ágy boldogságában. Tízkor megfőzte a teát, megreggelizett, aztán szép lassan, tempósan felöltözködött. Tizenegykor hozzáfogott a festéshez, rajzoláshoz és dolgozott ötig. Akkor elment a Malkastenbe, Düsseldorf híres festőtanyájára, ott szerényen, bor nélkül, megebédelt, rendesen a gróf Almássy Tasziló társaságában. Utána elmentek jár-

kálni, eltöltötték az időt nézegetéssel, bámészkodással, ácsorogtak a Rajna-parton, aztán tíz óra felé megint ettek valamit a Malkastenben. A vacsoraasztalnál hosszú-hosszú beszélgetés következett, és éjjél után vége lett a napnak.

Ez az Almássy gróf igen kellemes fiatalember volt, huszonegy éves mindössze, lelkes és rajongó. Hazulról tenger sokat hozott olyat, ami Miskának nem jutott: jómódot, nyelvtudást, síma modort, és olyan rangot, amely mögött csupa történelmi festményt látott a piktorszem: Gyula nádort, a család őseit, amint a király fejére teszi a koronát, vagy Ötem vezért, aki megvédelmezi Kálmán király életét Volodár cseh vezér ellen, de maga elesik. Csupa Piloty-téma, csupa aszfaltba ágyazott sisak, lobogó és bibordrapéria. De azért értette egymást a két piktor, a grófi kastély és az asztalosműhely két kivándorlója. Miska önérzetesen magyarázta társának a népi talaj Petőfi szerint való őszerejét, de titokban igen hízelgett hiúságának, hogy gróf Teleki Géza után asztaloslegény létére már a második gróffal barátkozik. Az ifjú gróf pedig elegánsan tartotta rangját, de titokban roppantul tetszelgett magának hivatásos bohém voltában.

Mind a ketten egyformán lelkesedtek a düsseldorfi pikturáért. A festés módja itt nem igen különbözött a münchenitől: mindenki aszfalttal festett itt is; a glazúr-technikát hírből sem ismerték, a színeket átmenet nélkül húzták bele a sötét ágyazásba. De a festőkolónia művészi világnézete gyökeresen különbözött amazétól. München a festésért festett, a mesterséget célnak tekintette, a festők mint valamely vallás papjai ünnepélyesen áldoztak a pompázó művészet oltárán, élőkön diadalszekéren haladt Piloty, a főpap. Szertartás volt az, díszesen megrendezett ünnepély harsonaszóval és felvonulásokkal. Itt Düsseldorfban egy szó élt minden piktor

ajkán: die Wahrheit! Az igazságot keresték, az élet megnyilatkozásait lesték, az ünnepélyes helyén meglátták az idillikust, a tragikus helyén a drámaid, a pirosbetűs napok helyén a való hétköznapiakat. A müncheni hierarchia helyett itt egy hitvalló szekta lelkesei benső közösségben éltek együtt, a nagynevű idősek, Camphausen, Sohn, Achenbach, Knaus, Vautier elkeveredtek a fiatalokkal. Miskát ez repeső örömmel töltötte el. Úgy találta, hogy ennél nagyszerűbb helyre nem jöhetett volna a világon sehol. És ennél nagyszerűbb emberhez sem. Knaus figyelmesen végignézte vázolatait, megdicsérte őket, Miskát tehetséges embernek jelentette ki és szívesen látta műtermében. Azt pedig lélegzet-elállító látvány volt nézni, mikor dolgozott. Valami bűvészi tudás lakott a kezében. Ahogy odakent egy foltot könnyed és biztos kézmozdulattal, annak nyomán kísértetiesen kelt elő az élet pontos ábrázolása.

— Kolossal! — mondták a fiatalok, ámulva, mikor eltávoztak műterméből.

Miska egyelőre nem fogott nagyobb kompozícióhoz. Úgy okoskodott, hogy fest gyakorlásul egy-két tájképet, míg az új művészváros légkörébe beleéli magát. Mappájában sok volt az odavetett ceruzavázlat, ha azok között keresgélt, mindjárt talált kedvére való tárgyat. Szerette azzal is próbálgatni erejét, hogy emlékezetből festette meg témája részletes vonalait és színeit. Egymásután készült el egy aratási képe, egy viharos tája és egy szárazmalommal élénkített festménye. Knaus látta és dicsérte őket, itt-ott apróbb tanácsokat adott, és Miska engedelmesen követte őket.

Az első hetekben alig ismerkedett valakivel, Almássy Tasziló volt egyetlen jóismerőse. De lassanként megmelegedett az új helyen. Mikor a festők estélyt rendeztek a Malkastenben, a kezdődő idény első estélyét hölgyvendégekkel, rászánta magát,

hogy kilép a remeteségből. És a bálon megjelent az illendő frakkos, vagy legalább is feketeruhás legények között a bozontosfejű óriás, kopott barna bársonykabátján idegen zsinórozás, lábán csizma, nadrágja galambszürke. Modora esetlen, német mondatai nevettetően furcsák, de kék szemének pillantásában annyi a naiv jóindulat, a gyerekesen derűs kedély, a gyorsan melegedő barátkozási hajlandóság, hogy még azon este harminc jóbarátja támadt.

Élete elevenedett. Most már nagyobb kompániában töltötte estéit Almássyval együtt, és olykor düsseldorfi családokhoz is eljutott, a bálban szerzett ismeretségei folytán, néha meghívták egy prémkereskedő, valamint egy közjegyző házához, de ezek népes zsúrok voltak, ahol nem igen került a családtagokkal meghittebb közelségbe. Mindenesetre már köszöngetett néha erre is, arra is, ha az utcán sétált. Többnyire Almássyval és egy Leisten nevű helybeli fiatal festővel, aki a két magyarral legjobban összebarkázkodott. Felfedezte azt is, hogy minden szombat este olcsó hangverseny van a Tonhalle nevű csarnokban. Ide nagy kedvvel eljárt hetenként, mert a muzsika minden fajtája nagyon érdekelte. Hangverseny után azzal készítette bámulatra társait, hogy első hallás után pontosan lefüttyölte egyik-másik melódiát. Rövidesen mindenki megegyezett abban, hogy a magyar piktornak van legjobb zenei hallása az egész Malkastenben, és hogy a füttytudományával felléphetne pénzért.

Házon kívül tehát hamarosan tarka és eleven lett az élet. De házon belül valahogyan nyomasztotta valami ismeretlen nyughatatlanság. A tájképek után nagy-habozva rászánta magát egy figurális kompozícióra. Azt a címet adta neki, hogy: „A menyasszony“. Falusi ház, padmalyról lógó gyertyavilág, a szoba közepén ül a menyasszony, anyja most illeszti fejére a pártát. A családtagok

visszatartják a vőlegényt, aki lelkesedésében meg akarja csókolni a menyasszonyt. Megkomponálta, megfestette, befejezte, de még festés közben elunta. Csak úszott az aszfalt mártásában az egész festmény, az ingek és megvilágított arcok fehér foltjai élesen, keményen ugrottak ki belőle.

Knaus is megnézte a képet. Amíg készült, nem igen beszélt bele. De mikor kész lett, fejét ingatta rá.

— Ez München. Beállított viaszfigurák ezek, nem emberek. Az előadási móddal még csak meg lennék elégedve valahogy, bár az is unalmas egy kicsit. De az egész művészi gondolat semmi. Hol van itt a való élet? Hol van ebben az igazság? Tanulja meg, hogy csak az életet szabad festeni. Nem könnyű az, ritkán tudunk belőle egy-egy pillanatot elcsípni, mindig kisiklik a kezünk közül. De nem szabad elcsüggedni. Inkább kínlódjék, semmint hogy ilyet fessen. Ez nem az élet egy jelene, ez egy gyenge műkedvelő-előadás, rossz színészekkel.

Miskának szívébe nyilallottak a szavak, Fájtak, mert nevén nevezték azt, amit ő sajátmaga előtt titkolni szeretett volna. Mi történt vele? Hova lett az a közvetlenség, amellyel úgy csípte el a Lakodalmi hívogatók életteli pillanatát, mint aki pusztá kézzel megfogja a pizstrángot? Éjszakákon át nem aludt. Nappal kiment a környékre, hogy tájképtémát keressen és abba ölje nyugtalanságát.

Ekkor valami kisebb tárlatot nyitottak meg Düsseldorfban, ahová kedvetlenül ment el és immelámmal nézegette a képeket. De hirtelen megállott Münchenben maradt jóbarátja, Leibl, egy képe előtt. A kép két festőt ábrázolt, amint egy tanulmányt szemlélnek. Ebben annyi volt az élet, annyi volt az ijesztően közvetlen valóság, az egész kép témástul, kompozícióstul, mindenestül a pillanat annyira meseteri megragadásából született, hogy Miska izgatottan kiáltott Almássynak:

— Ez az! Megvan! Ezt akarom! Így akarok festeni!

Ami alaktalanul gomolygott benne, azt hirtelen tudatossá szökkentette a kívülről jövő benyomás. A müncheni pajtás képen a tapogatódzó piktor hirtelen megtalálta önmagát. Akadémiai multja elhatalmasodott rajta, lélektelen festékből való réteggé rakódott lelkén, rá is száradt, de most rásütött a rokon nap, a réteg meghasadt s alóla elétűnt a szűz termő talaj. Tovább nem is nézte a tárlatot, idegen képekhez most már egyszerre nem lett semmi köze, most már csak magába nézhetett megint. A tárlatról hazamenet már egész tucat téma nyüzsgött a fejében, de egyelőre alaktalanul.

Egy hétig vajudott, akkor elkezdte festeni az inasgyereket. Fiatal suhanc volt ez, akit virradatkor kirángat a munka az ágyból. Nadrágját már magára kapta, jobbkarját is beledugta már mellényébe, és öltözködés közben ásítva nyújtózik egyet. Hanem ez ásítás volt a javából. Oldalt fordított fejjel, hatalmasan ásított a fiú, ballábát göresösen kinyújtotta az ágy szélén ülve, még a lába nagyujja is résztvett az ásításban. Maga is temérdekét ásított, míg festette. Az a szipákoló, szőke fickó, akit az utcáról hozott modellnek a műterembe, szintén váltig ásítózott ülés közben. De nemcsak ezt a beállított fiút festette rá a képre, hanem Lángi uram asztalosműhelyének minden korareggeli emlékét. „Klapci, horka“ — csengett fülében a természetes tót szolgáló hajnali riadója. És látta maga előtt a szuszogó, hunyorgó, ásítózó nyújtózó inasgyerekeket, köztük Lieb Miskát, aki ilyen messziről valósággal idegennek tűnt fel előtte.

Izgatottan, lelkendezve, repesve dolgozott ezen a képen. Szerette minden vonását külön. Minden reggel új és új öröm várta. Külön szeretettel festette a padlón heverő papucsot, az ágy alatt az enyves

fazekat, a szék tövében az olajos korsót. Mikor a fiú fésületlen hajánál tartott, nevetnie kellett saját humorán. És mikor felrakta az utolsó gliccereket, sajnálta, hogy a gusztusos munkának már vége van, mert kész a kép. Még szívesen elpassziózott volna rajta akármeddig.

Mikor Knaus meglátta a képet, elmosolyodott.

— Ez közeli rokona az én párisi suszterinasomnak. Ha nem testvére, akkor unokatestvére.

Miska rábámult a képre. Meglepetve látta, hogy Knaus megjegyzése pontos. Tavaly Párisban Knaus egy képét látta, amelynek „Ventre affamé n'a point d'oreilles“ volt a címe, s amelyen egy éhes suszterinas szerepelt. Az az inas, meg ez határozottan hasonlítottak egymáshoz. Ez annál furcsább volt, mert hiszen ő a maga inasát modell után festette, szinte portrénak is nevezhette volna. És a két inasgyerek arcvonásai mégis félreismerhetetlen hasonlóságot mutattak.

— Baj ez? — kérdezte mesterét zavartan.

— Dehogy baj. Sőt jó jel. Ha ez hiba, akkor olyan hiba, amilyent csak tehetséges festő követhet el. Mikor maga azt a képet nézte Párisban, magába szívta az arcot, feldolgozta, felvette a vérkeringésébe, teljesen a magáévá tette. Ez a kép nagyon jó. Ez a kép át van élve. És ennél többet egy képről nem lehet mondani.

A barátok mind megnézték a képet. Sőt már harmadnap olyanok kopogtattak be a lakásán, akiket egészen felületesen ismert. A Malkastenben ültek hozzá olyanok beszélgetni, akikkel eddig egy-két szónál alig váltott többet. A kép kiállításra került. Nagy sikere volt. Miskát körülvették, gratuláltak neki. Ott tartózkodott képe mellett, míg csak nyitva volt a tárlat. És éjszaka, mikor lefeküdt, néhez szorongás feküdte meg a mellét. Hirtelenében

nem tudta, miért, keresgélgni kellett napi emlékei között: mi az ördög lehet az, ami ennyire zavarja?

Megtalálta. Délelőtt, mialatt ő Vautierrel beszélgetett és boldogan hallgatta annak nyájas elismerését, egy pápaszemes, öreg festő állt meg a kép előtt, akit csak látásból ismert. Ez pár percig nézte a képet, aztán így szólt a mellette állóhoz:

— Egész jó. Knaus és Leibl.

Ezt ő félfüllel meghallotta. Akkor ügyet sem vetett rá, mert Vautierre kellett figyelnie. De a megjegyzés beleragadt emlékezetébe és most eléje állott. Gondolkozni kezdett rajta. Milyen furcsa: ha két évvel ezelőtt valaki azt mondta volna valami munkájára, hogy Knaus hatása fedezhető fel rajta, ujjongott volna a boldogságtól. Ha tavaly azt mondták volna, hogy észrevehetően tanult Leibl modorától, annak is örült volna, mert Leiblt nagyszerű tehetségnek tartotta és személy szerint nagyon szerette. Most mind a két név feszélyezte mégis. Kiáltani szeretett volna: se nem Knaus, se nem Leibl, hanem Munkácsy! Ő maga akart lenni, senki más. Majd megint vívódva markolászta végig arcát a sötétben, az ágyban. Mi ez, miféle bolondság ez? Hiszen évek óta ezért esengett magában: hogy idejöhessen Knaushoz és hasonlíthasson hozzá? Miért teszi most olyan idegessé, hogy ez sikerülni kezd?

Mánap alig várta, hogy elszaladhasson a kiállításra és megnézhesse saját képét. Lesujtva látta, hogy az öreg pápaszemes igazat mondott. A kép gondolatvilága a Knausé. A kép kifejezési nyelve a Leiblé. Ha Knaus részletesen elmagyarázott volna egy témát Leiblnak, s az megfestette volna, ez a kép sült volna ki belőle. És míg az érkező ismerősök lelkes szavakkal gratuláltak neki, ő konokul és sötéten mondogatta magában, hogy nem, nem, ezt a képet nem ő festette, hanem Knaus és Leibl. És míg görcsösen nyájasra idomította az arcát a szerencse-

kívánatokhoz és kézszorításokhoz, magában már elfordult a képtől, már ki nem állhatta.

És most megint a helyét nem találó, űzött nyugtalanság ideje következett. Nem tudott dolgozni semmit. Nem is igen lehetett volna. Düsseldorfban borús volt a tél és fénytelen. Volt olyan nap, hogy egyetlen órát sem lehetett volna dolgoznia. Voltaképpen hálás volt annak az időjárásnak, amelyért a többiek bosszúsan káromkodtak a Malkastenban. Mert ha olykor mégis kibújt a nap és ráöntötte fényét a nagy földszinti ablakon keresztül a festő-állványra, mardosva kínoztá a lelkiismeret. Dolgozni kellene és rettegve fordul el a palettától. Ott-hon levágta magát az ágyra és meddő tépelődéssel töltötte az időt. Mi lesz vele, ha ez tovább is így megy? És viszont mi lesz, ha hirtelen megjön a kedve, mint az ásítózó inasgyerek előtt, ha úgy érzi, hogy diadallal találta meg önmagát, de utóbb kisé, hogy csak mások hatását találta meg magában? Idegesen ugrott fel és kabátot, kalapot kapva kifutott az utcára. Lehorgasztott fejjel, gondokba merülve sietett akárhova, sehova. Ha elfáradt, beült a Malkastenba, de ott sem bírta egy félóránál tovább. Elment Knaushoz. Ott még rosszabb volt. Úgy érezte magát, mint aki vaksötétben fuldoklik és csak találomra csapkod karjával, hátha akad valami, amibe belekapaszkodhassék. Végül már öltni szeretett volna, akárkit, csak megöltni, hogy bosszút álljon gyötrelméért a világon, hadd vigyék aztán az akasztófa alá, azt sem bánja. Kínzott képzelete tétlenül és logika nélkül kalandozott ilyen szavak körül, mint az akasztófa. Visszaemlékezett gyermekkori játékaikra, mikor Jakab bácsi házában akasztós-dit játszottak a kisleányokkal, felidézte a szörnyű rablótámadás emlékét, melynek tetteseit halálra ítélték, eltűnődött a rablógyilkosokról, betyárokról, siralomházzól, hóhérról.

Hogy mikor és hogyan született benne a nagy kép gondolata, azt nem tudta megállapítani. A gondolat útja rejtélyes és titokzatos. Néha észrevétlen születik, és az ember egyszer csak azon veszi észre magát, hogy a gondolat már rég itt van. Néha úgy jön, mint a villám, egy szempillantás alatt, minden látható előzetes kapcsolat nélkül. Van úgy, hogy az ember százszor elmegy mellette és nem veszi észre. Szerencse dolga ez is, mint annyi másé. Rémllett neki, hogy egyszer már beszélgetett erről valakivel, alighanem Jankó Jánossal, de akkor nem nagyon figyelt rá. Most mindenesetre előtte állott a kép, már teljesen kibontakozva, vázolásra készen.

A halálra ítélt ember ott ül a siralomházban. Szuronyos óre mellette támaszkodik a falnak. A feketeszegélyű abrosszal leborított asztalon gyertya ég. A földön cseréptányér, amelybe az elítélt családja számára aprópénzt vetnek a látogatók. Vagy nem is látogatók ezek, hanem bámészkodók, ugyanazok, akik odafurakodnak a csődületbe a tengelyetört kocsi köré és lökdösődve kísérik a falusi cirkusz hírverő kordéját. Inasgyerek, piacra igyekvő süldőleány, sápítózó öregasszony, szájtató kölykek. Ott van családja is a boldogtalannak, zokogó felesége, és kicsiny porontya is, akinek fogalma sincs, hogy holnap reggel felkötik az apját. És maga a főalak, a dráma hőse, aki ott üldögél vasraverve és konokul mered maga elé, messze túl felesége jajveszékelésén, jövők-menők részvétén, vagy kíváncsiságán. Van rajta és körötte valami, ami az egész élő világ fölé emeli, mert ő már a halálé, amely szent és sérthetetlen.

Ez volt a gondolat. Jó hosszú ideig hordozta magában anélkül, hogy a kezébe szenet, vagy akár csak ceruzát vett volna. Valójában még fantáziáját sem dolgoztatta: a gondolat dolgozott magától. Csírázott, mint a mag, amelyet termőföldbe tettek és rá-

bízták, hogy gerjessze önmaga életét. Elég volt maga elé idéznie a jelenetet, annak alakjai minden nap népesedtek, rendbe állottak, körvonalakat kaptak. Nem volt még papíron vagy vásznon egy vonás sem belőle, de fejben már ott ült a betyár a bolt-hajtást tartó téглаoszlop alatt, felesége a falnak támaszkodva zokogott, lánykája ott állt szöske gyerekfejjével jobbszélről, a zsandár az asztal mögött fogta szuronyos puskáját és a kompozíció balterében álldogáltak a bámészkodók, jól szerkesztett csoportba fogva. Most már felvázolhatta az egészet. Napokon keresztül dolgozott a színvázlaton, izgatót kíváncsisággal lesve, hogy a képzeletében élő kép tud-e ugyanúgy élni a vásznon is. Leste és újongott. Olyannak jött ki, ahogy képzelte. Úgy figyelte a vázlat alakulását, mint aki elkiáltja magát a bércek hatalmas magasságában és izgalmasan figyel a visszhangból önmaga hangját.

Mikor a vázlat elkészült, megmutatta Knausnak. Az már nem volt félisten az ő számára, hanem szeretettel és nagy tisztelettel körülvelt ember. Megismerte már hétköznapijait, beszélgetett a kedves és csinos Knausné asszonysággal és mókázott a négy Knaus-kisleánnyal. Voltak már együtt egész napra szóló falusi kiránduláson és támogatták már egymást hoza a Malkastenből alaposan becsípve mindaketten. Nyugodt, derűs, okos ember lett számára Knaus, remek ismerője a mesterség fogásainak, művelt műtörténész, élesszemű kritikus. A vele átbeszélgetett órákért vagy ötpercekért csakugyan érdemes volt kijönni Düsseldorfba.

Knaus megnézte a színvázlatot és meghallgatta hozzá az akadozó, ismeretlen német szavakkal küzdő néprajzi magyarázatot. Miska kézzel-lábbal igyekezett kifejezni, hogy mi ez a különös magyar szokás, mikor a halálra ítéltet kiteszik közszemlére.

A mester sokáig habozott, hogy mit mondjon. Végre kimondta a szentenciát:

— A tárgy túlságosan kitűnő. Annyit markol össze, hogy ez a feladat egy kiforrott mestert is megpróbálna, nem egy most forrongó kezdőt. Ez a kép a maga erejét egyelőre meghaladja. Azt tanácsolom, hogy tegye félre és keressen könnyebb lélegzetű, kisebb jelentőségű tárgyakat, amelyekkel megbirkózhatik. Folytassa azt, amit azzal az ásitózó inassal elkezdett. Az a maga vonala. Ezt majd évek múlva próbálja csak meg.

Miska udvariassen meghajtotta magát.

— Igenis, mester. Majd meggondolom.

De esze ágában sem volt meggondolni. Ment a vázlattal egyenesen haza, visszatette az állványra és sokáig nézte feszült figyelemmel. A sas kering így zsákmánya fölött, élesen figyelve azt, hogy hogyan csapjon le reá.

Másnap elkezdett modelleket keresni. A fejében élt az egész kompozíció személyzete, akárcsak egy színlap, amelynek jobbfele még üres. Tíz felnőtt alak és hat gyerek. Valamennyihez meg kellett találnia a céljainak legjobban megfelelő, legkifejezőbb szereplőt. Legelőször azt a fiatal anyát találta meg, akit karonülő csecsemőjével és szoknyája körül lebzselő három gyerekével a kép mértani középpére szánt, mintegy pihenő centrumnak, hogy a középpont idillikus és kedves volta enyhítse a jobbra tolt főalak zord tragikumát. Mivel időközben lakást változtatott és a Malkastenhez közelőbb eső Ritterstrasse egy házába költözött, csupa új arcot látott az új környezetben, új szomszédokat, új járókelőket. Ezek között feltűnt neki egy szép arcú, fekete hajú fiatal asszony, aki arrafelé szokta tologatni gyerek-kocsiban a kisbabáját. Most egyszerűen odament hozzá és megszólította, nem volna-e kedve modellt állani. Elkészült rá, hogy goromba visszautasítást

kap, vagy legalább is soká kell rábeszélnie a menyecskét. De a menyecske az első szóra közömbösen így válaszolt:

— Napi egy tallér.

Kitűnt, hogy a menyecske gyakorlott modell volt, sokat ült szép arcocskájával fiatal festőknek. Düsseldorfban rendes kenyérkeresetnek számított a modellkedés. Kialkudta vele, hogy két tallért fizet, de gyerekkel együtt. Következett két hét, mikor külön kartonokra csak ezt az asszonyt festette, négy részletes és pontos tanulmányt is csinált róla, négyféle beállításban, hol a jobb vállra, hol a bal vállra hajtva a csecsemő fejét. Olyan anyát festett róla végül, akit a holnap kivégzendő alak láttára megriaszt a halál gondolata s ettől ösztönös védelemmel szorítja szorosabban magához a kicsit.

Mint furcsa Diogenes járt az utcákon, a vendéglőben, az ismerős műtermekben: mindig és mindenütt embert keresett. Egyszer egy öregasszonyt pillantott meg egy utcai csödületnél. Elcsúszott és kitörte a lábát egy bérkocsis lova, s a kocsis ostor nyéllel biztatta feltápáskodásra a törött lábú párárt. Az öregasszony irtózva elfordult és ösztönszerű mozdulattal kapta maga elé két kezét, hogy elhárítsa a kegyetlen látványt. Miska nem törődött lóval és csödülettel. Odalépett az anyókához.

— Csináljon csak úgy, — mondta neki izgatottan, — ahogy az előbb csinált.

Az anyóka rámeredt, mint akinek bolonddal van dolga. De nem sok szóval megértették egymást. Egy tallér naponta. Hosszú ideig ezzel az öregasszonnyal bibelődött. Sok baja volt vele, mert az anyókát igen közlékeny természettel áldotta meg a sors. Elmondta élete történetét, férje hosszú betegeskedését, veje kapzsi viselkedését, különböző városokban élő testvérei minden ügyes-bajos dolgát, s ha besötétedéskor nem lehetett tovább dolgozni, ő

még mindenáron ott üldögélt, hogy tovább beszél-gessen. Erről annyi kartont rajzolt, hogy egy kiállít-ásra is elég lett volna, mert azt a bizonyos kéztar-tást, amely annyira megkapta, sehogysem tudta megtalálni. Sokat vesződött a szállásadó asszony kisláival is. A kandi gyereket akarta ezzel ábrázolni, aki félénken, kíváncsian lopódkodik az alig értett látványhoz, mintha félne, hogy a látnivaló, mint a megriasztott pillangó, tovalebben. Ez is fontos volt, ez a gyerekfigura, szintén a kép középvonalá-ban és pláne az előtérben: ennek is enyhítő feladat jutott. Mert homályos szándékkal úgy érezte vala-hogyan, hogy a borzasztó témából nem borzasztó, hanem érdekes és megindító képet szeretne kihozni. Ezért a balsarkot is megrakta ilyen egyensúlyozó eszközzel, oda a vázlaton üde fiatal leány került. Így osztogatott szét a képen meghatót, kedveset, ijesztőt, megindítót, hogy sehol se legyen sok és sehol se legyen kevés.

Mindez hónapokig tartott. Ebben a képben élt, ezzel ébredt és ezzel aludt el. Közben kínos bosszú-sággal kellett észrevennie, hogy pénze rohamosan fogy. Minden munkanapján egy tallérba, vagyis magyar pénzben két forintba kerültek csak a model-lek. Az egy hónapban kitett ötven forintot. Festék, ecset, olaj, egyéb hozzávaló csak úgy ette a pénzt. Azt pedig teljességgel lehetetlennek érezte, hogy most ezt abbahagyja és gyorsan fessen valamit, amit eladhat. Csontja velejéig ezzel a képpel volt tele. Még az is nagyon zavarta, hogy az inas-kép sorsával kellett foglalkoznia. „Ums Morgenrot“, ezt a címet adta neki németül. A Morgenrot elkerült kiállításra Münchenbe, de ott nem tudták eladni. Visszajött. Akkor Lepke, a berlini műkereskedő, Düsseldorfban végigszimatolván a fiatal tehetségek műtermét, ezt is megnézte. Kedvet kapott hozzá. Miska hatszáz tallért kért érte. Lepke az árat nem

is sokallotta, de miután megbeszélte a dolgot cégtárs-fivérével, mégis lemondott róla, mert a tárgyat végeredményben „túlprózainak“ találták. A kép ott maradt Miska nyakán. Szerette volna megpróbálni azt a vakmerőséget, hogy vajjon a párisi Salon zsürije elfogadná-e, de onnan már elkésett. Pestre pedig restelte elküldeni. Nem sokra becsülte a képet és a pesti kritikától nagyon tartott. Düsseldorfban, Párisban, Bécsben, Münchenben elbírt a kritikát. De Pest, az más volt. Élt ott valaki, aki nagyon izgatta. Ez pedig nem volt más, mint Székely Bertalan, a rajz nagynevű papája, aki kezdettől fogva nem csinált titkot belőle, hogy a gyorsan feltűnt fiatal tehetséget nem tartotta tehetségnek. Nehezen, sok munka és sok gond között éldegélt Székely, a Miska gyors sikerei és az ujságíró-pajtások kritikátlan dicséretei éles ellenzésre lázították. Ez az egy ember tartotta vissza Miskát attól, hogy a Morgenrotot Pestre küldje. Székely Bertalannak igaza lett volna. S ezt nem lehetett volna elviselni.

A pénz tehát fogyott és új anyagi segítségnek halavány reménye sem mutatkozott. Ki segíthetett volna más ebben a helyzetben, mint a mindig segítő Ligeti? Irt neki, hogy járjon ki új ösztöndíjat. És lázasan dolgozott tovább, lélekszakadva lesván Pestről a Ligeti jó híradását. A hurok már nagyon szorult, mikor hetek múltán megjött a hír, egyenesen a kultuszminisztériumból: újabb hatszáz forint ösztöndíjat kapott. Nagyot lélegzett ettől a hírtől. Hatszáz forint bőven azt jelentette, hogy megfestheti a képet.

„Kedves Ligeti ur! Régen keszulodom már hogy ismét hallassak valamit Düsseldorfban hogy letemről hanem úgy bele masztam a palaitába hogy csak most tudok némileg ki vergődni belőle, de most is csak azért mert teljesen ki merultem s most egy pár napra földhöz vágтам mindent a mi csak arra em-

lekeztet, hogy piktor vagyok. Ki a szabadba szeretnék menni, de még jobban haza hanem azt ez évben nem teszem, először mert időm nem egedi másodszor meg mert a pénz felére szükségem van, hogy a meg kezdett képemet el készíthessem. Még nem is irtam Ligeti urnak hogy mit kezdtem festeni. Méltán mondhatom hogy csak kezdtem festeni, noha már négy hónapja hogy hozzá fogtam a tulajdon képeni képen csak néhány nap óta dolgozom. Eddig az elő készületekkel voltam el foglalva tanulmányokat festettem külön mindegyik figurához kartont rajzoltam s skicet csináltam st. b. Mindezt roppant költséggel, a mit képzelhet Ligeti ur, ha meg mondom hogy a modellek naponta 2 forintba kerültek és kerülnek most is a kép festesenél. A kezdett képem tárgya, egy siralom házi jelenet, midőn az elítélt rab köz szemlére van ki téve. A tárgy elég drámai ahoz hogy a leg komojabban el foglalhasson, azért is vettem azt a fáradságot hogy minden figurához külön studiumot fessek de meg is látszik ám rajta. Most minden erőmet össze szedem, hogy a kép úgy sikerüljön, hogy itt az elő munkalatokkal felébresztett várakozásnak meg feleljen. Nagy szerencsém hogy a 600 forint stipendiumot meg kaptam, mert különben most már nem folytathatnám képemet mint hogy pénz összegem utolsó részletét épen a napokban vettem át, leg közelebb tehát már a stipendiumból kell élnem. Csak hogy ahoz nem juthatok Ligeti ur segítsége nélkül, mint hogy a misztériumtól fel hívást kaptam hogy hatalmazzak fel valakit az összeg át vevésével. Én Ligeti urt kérném meg ha lenne szíves ki eszközölni, és el küldeni mert más nincs Pesten a kire egész vagyonom bízni merném.“

Mivel biztos volt, hogy rövidesen megkapja a hatszáz forintot, most már hallgathatott a Leibl sürgetésére. Leibl ugyanis azt írta neki München-

ből, hogy okvetlen szakítson magának egy pár napot és siessen oda, mert a nagy nemzetközi tárlaton olyan francia képek jelentek meg, hogy azokat okvetlen látni kell. Pénz híján erről az utazásról nem is álmodhatott. De most már megengedhette magának. Úgyis pihenni akart, mielőtt a siralomház kidolgozását az eddig összehordott anyag alapján elkezdi. Nem is a francia képek vonzották annyira, mint a régi barátok. Elutazott Münchenbe.

Ott nagy ribilliót talált. A pilotysták fellázadtak Piloty ellen. A nagy kiállítás Courbet, Millet és Corot képeit hozta a pilotyzmus kellős közepébe. A fiatalok megrészegedtek ezektől a képektől. Akik a büszke színpápa leghódolóbb hívei voltak eddig, azok törtek ki nyílt forradalomban ellene. Szinyey Merse, a magyar, volt lehangosabb a lázadók között. Ő és Leibl vezették a forradalmat. Miska példátlan izgalmat talált a pilotysták törzsvendéglőjében, permanens üléseket tartottak, szónokoltak, íveket köröztek aláírásokkal. Ő a maga részéről nem nagyon értette ennek a lázadásnak igazi lényegét. Courbet ő rá is nagyon hatott Párisban, Millet és Corot képei hasonlóképpen nagy érdeklődésre ragadták. De mint ahogy a pacsirtát sem döbbsenhetette meg Wagner Richard, ő is csak annyit érzett azokból a francia képekből, hogy ezek igen nagy legények. Esztétikai vitákat sohasem folytatott, s ha a piktortársak Giorgio Vasarit idézték, sőt Brunn új nézeteit, vagy a Füssli-lexikon adatait vagdoszták egymás fejéhez, azt ő végzetlenül unta. Pilotyt kezdettől fogva nem állhatta, de Wagnert viszont szerette. Azt tehát értette, hogy ezek a fiúk elfordulnak Pilotytól. De azt nem értette, hogy elfordulnak az aszfalttól. Amiért Courbet olyan jó festő, miért kell attól abbahagyni ezt a szép, gazdag, kéz alá illő festési módot? Szinyey Merse, Leibl, Benczur, egy Sáska nevezetű új magyar fiú és má-

sok szenvedélyesen verték az asztalt, soha nem halott francia szavakat használtak és úgy verbuválták a fiatalokat, mint képviselőválasztáskor szokás.

— Tisztára megbolondultatok, — mondta Leiblnek, akivel kettesben ebédelt, — mit akartok tulajdonképpen?

Leibl hosszú, műszavakkal spékelt és elvont magyarázatba fogott. Miska csak bólongatott hozzá hűségesen, de nem tudta követni. Egy bonyolultabb német összetett mondat meghaladta nyelvtudását, kívált, ha elvont dolgokról volt szó.

— Hagyj ott mindent, — mondta Leibl izgatottan, — gyere ide közénk. Már el van döntve, hogy Pilotytól kilépünk. Irtunk Courbetnek, hogy jöjjön ide, szervezze meg a dolgot. Már válaszolt. Jön. Ne is utazz vissza, maradj itt.

— Majd gondolkozom róla, — felelte Miska gyáván és azzal a gyöngédséggel, amellyel lázas betegeket szokás csillapítani.

A nagy képzőművészeti hare iránt nem tudott érdeklődni. Jobban érdekelte egy régi pesti pajtás, akibe véletlenül szaladt bele a Lajos-szobor előtt. Aldor Imre volt ez, a lapszerkesztő, aki szabadságidejében utazgatván, itt is eltöltött pár napot. Órák hosszat beszélgettek az otthonvalókról. Székely Bertalant is kérdezte Miska és azt tudta meg róla, hogy nagy sikere van „Az anyai őrszem” című, igen szépen rajzolt triptihonjával. De ha, „az a Munkácsy” kerül szóba, még mindig elveszti a türelmét. Jankó, Komócsy, Kazár, Szépfaludy, Than, Lotz, Orlay, Szana, Hollós, Abrányi mind szóba kerültek. Miska megfürdött az otthoni hírek baráti melegében, utolsó este még késő hajnalig fent ült Aldorral és másnap ment vissza Düsseldorfba. Szinyey Mersével néhány futó mondatot váltott egész müncheni tartózkodása alatt, Benczurral nem is ismerkedett

meg. A Ritterstrasse harminchat alatt várták vázlatai, kartonjai, modellek címei.

Csak egy nagy baj volt a kép körül: egy alak még hiányzott és éppen a betyár. Hónapok óta keresett hozzá való arcot és termetet, de nem volt szerencséje. Akadt ugyan egy ismerőse, egy hivatalnokféle úriember, aki gyakran megfordult festők társaságában. Ennek aféle szép és gonosz arcot adott az Isten, aminő az ő képéhez kellett volna. Meg is kérte, hogy üljön neki modellt. Az a megcsiklandozott hiúság örömeivel vállalkozott rögtön és kérdezősködni kezdett a kép részleteiről. Mikor meghalotta, hogy halálraitélt zshivány gyanánt szerepelne a festményen, felháborodva vonta vissza ígéretét és kikérte magának az ilyen sértő ajánlatot. Azóta is tüntetően mutatta, hogy haragban vannak.

Miska nagy gondban sínylődött a főalak miatt. Modell nélkül tehetetlennek érezte magát. Mert itt más világ volt, mint Münchenben. Ott az a jelszó járta, hogy a festő ugyanolyan teremtmény, mint a költő: mindent saját ihletéből kell merítenie. Nem a modell a fontos, hanem a fantázia. Itt Düsseldorfban pedig minden tanács magához az élő valósághoz utasította a festőt. És ezt ő maga is százszor jobban szerette. A kompozíció egyik alakját a házulról hozott szűrbe és egyéb holmiba öltöztette a karton-munkához, mintha jelmezbálba akarta volna vinni. Mit csináljon betyár nélkül, mit csináljon? Látott száz arcot is, amely majdnem jó lett volna. De ő büszkét, csinosat, elszántat, konokot és félelmetest akart egyszerre. Ilyen pedig nem akadt útjába.

Nem akadt egy nyári alkonyatig. Akkor a Hofgarten útját róva egyszer csak szemközt jött vele a betyár. Pontosan az, akit keresett. Mohó izgalommal rohanta meg a békésen mendegélő polgárt.

— Bocsánat, uram, hogy megszólitom. De én

festő vagyok és önnek olyan szép gonosztevő arca van.

Az megállt és vidám elképpedéssel meredt rá.

— Milyen arcom van?

Miska eldadogta, hogy nagy képen dolgozik, amelynek minden alakját megtalálta már, csak éppen a főalak hiányzik. Egy büszke, csinos, komor gonosztevő. Akit holnap fel fognak akasztani. És ő nem kívánja ingyen. Az idegen elnevette magát.

— Szerencséje van velem, művész úr, én igen kedélyes ember vagyok. Vállalom. De csak délután érek rá, mert délelőtt az adóhivatalban dolgozom.

Megalkudtak, megbeszélték az első ülést. Miska boldogan és teljes gőzzel dolgozott. A kartonokat megcsinálta róla és megígértette vele, hogy mikor megint kell, megint el fog jönni. És elkövetkezett az abbahagyott aszfaltos aláfestés izgalmas, boldog folytatása. Jóval korábban kelt, mint régebben, evésre alig adott időt magának. Dúskált az aszfaltban, szinte szerette volna megsimogatni. De öröme nem lehetett zavartalan, mert a pénz nem akart megjönni. A kultuszminisztérium jogi érvényű meghatalmazást követelt Ligetitől. Miska szerkesztett egyet, elküldte. Akkor megint hír jött Ligetitől, hogy a kultusz még ezt a meghatalmazást sem fogadja el, hanem csak ilyen és ilyen szöveggel.

Ebbe hosszú hetek teltek bele. Miska már utolsó bankóit váltogatta és közben festett rendületlenül. Március elején kezdte a vázlatot, dolgozott az egyes figurákon június végéig, akkor jött a hír, hogy megkapta az ösztöndíjat és most már benne járt a szeptemberben, a kép már a teljes befejezéshez közeledett, de a pénz még mindig nem jött meg. De elég volt ránézni a munkájára, minden gondját rögtön elfelejtette. Nyomasztóbb gondok voltak, mégis könnyebben tette túl magát rajtok, mint azelőtt. A képen ott ült a betyár. Felesége a falnak támasz-

kodva zokog. Hogy tetszetősebben támaszkodhas-
sék, a fal párkányt kapott. Előtte az öklömnyi gye-
rek, szösze, maszatos kislány, únja az egészséget, jobb
szeretne játszani. Az oszlopnak dől a zsandár, a
hivatalos hatalom képviselője, csendes, derék ember,
de a szuronya élesen és hegyesen mered felfelé;
az elítélt számára nincs többé földi menekvés, az
ezen a szuronyon látszik, amelyet a végzet maga
tart a kezében, s az életben úgy van az, hogy kö-
zömbös, szürke emberek jelentik a végzetet, akik
csak vak fegyverei a közrend roppant hatalmának.
Ott áll közelében a fiatal anya, aki magához szo-
rítja a kisedet, szoknyája tövében két nagyobb
gyereke, akik már tudják, hogy nagy dolog, ha va-
laki meg fog halni. S még errébb egy szájtató
fiúcska, akinek hóna alól kilátszik a palatábla
csücske. Iskolából jövet elkuncsorgott, hogy meg-
nézze a híres gonosztevőt. Napokig fogja mesélni a
többinek az iskolában. Mögötte az anyóka fordul el
a látványtól, „jaj, lelkem, még nézni is borzasztó
ezt, megyek én innen“ — de azért ott marad. Előtte
a fejét horgasztó legény, összekulcsolt kézzel, jó
pajtása a rabnak, komoran néz maga elé és ezt gon-
dolja: „látod, Jóska, látod, most idejutottál“. De
mögötte keményebb szerzet áll, katonaviselt ember,
látszik a sapkáján. Látott ő már ilyet, részvéte is
egykedvű. Csak éppen a pipát vette ki egy kicsit a
szájából, mikor még visszanéz. „Hát bizony ennek
így köll lenni, testvér.“ Mindjárt visszateszi a pipát
a foga közé, aztán megy dolgára. Ha majd megkér-
dik tőle, hogy milyen volt a betyár a siralomház-
ban, vállat von és ezt feleli: „semmilyen“. Balszélen
áll a barna kislány, karján kosár, ujját elgondol-
kozva emeli az állához, a piacra küldték, de ezt
muszáj volt megnéznie. Ellenségesen nézi a betyárt,
mint az ártalmatlanná tett veszett kutyát, harag-
szik rá, hogy még most sem bánta meg azt a bor-

zasztóságot, amit csinált. Legelől a settenkedő kis inas, aki úgy bámulja a megvasalt embert, mint ahogy nagyanyja hátborzongató meséit szokta hallgatni a kísértetekről, akik miatt úgy fél a sötétben. Hátral meg két arcél, két markáns ábrázata, amelyeken ott ül a dráma sötét és ijesztő csendje. Pisszenni sem mer itt senki, mert a halál közelsége tiszteletet parancsol. És maga a hős ott ül a két égő gyertya mellett. Nem törik meg az Istennek se. Ha meg kell halni, hát meg kell halni. A papot nem engedte magához, a bibliát úgy odavágta maga elé, hogy szétment a szent könyv, még lapjai is kiszakadtak. Mit neki már asszony, meg gyerek, vigye el az egész világot az ördög, keze öklöbe szorítva nyugszik az asztalon, az a keze, amelyikkel azt a borzasztóságot elkövette. Ha úgy fordulna, megcsinálná még egyszer. Vagy talán nem csinálná, de a megbánást ki nem mondja, ha kerékbe törik, akkor sem. Mert a vármegye felakaszthatja, de nem ríkatja meg. Csak azért is ő az erősebb. Csak magyar földön teremnek ilyen kemény betyárok, más náció ezt nem is értheti. Tekintetes Harsányi Pál úr, idenézzen, aki áldója van! Így gondolta, úgy-e? Ezt a képet nem Knaus gondolta ki, ezt nem Leibl festette. Ezt a képet, ha vers volna, Petőfi írhatta volna, úgy-e?

Így csapkodott zabolátlan képzelete és majdnem kész munkájának boldogsága, ha önnönképébe beleszédült. De rögtön utána hűvös zsibbadást érzett az ijesztő kétségtől, hátha nem olyan jó ez a kép? Hátha csak beleképzele, amit így végiggondol előtte? Ha nem lesz sikere és nem tudja eladni, akkor nagy baj lesz.

— Jó napot kívánok. Mára tetszett igérni a pénzt.

A festékkereskedő inasa jött a számláival. Huszonhat tallér.

— Nem jött meg a pénzem. Gyere el holnap.

Az inas habozott, aztán rosszálló fejcsóválással elment. Miska utána nézett. Ördög vigye el valamennyit. A lakásbérrel már egy hónapja tartozik. Ördög vigye el azt is. A kép nagyszerű, az a fő. De vajjon csakugyan nagyszerű?

Megint kopogtattak. Biztosan számla. De nem. Vadidegen ember jött be. Köpcös, pocakos, arca borotvált és olyan színű, mint a nyers hús. Kiváncsian ránézett Miskára. Elkezdett angolul beszélni. Miska sajnálkozva rázta a fejét, bocsánatkérően mosolygott. Nem tud angolul egy szót sem. A kis gömböc tört németre fordította a szót. Bemutatkozott, mint műkereskedő.

— A műtermét szeretném megnézni. Hallom, hogy nagyobb képen dolgozik. Ez az?

Miska nem felelt. Az ánglius már ott is állt a kép előtt. Hosszú csend.

— Miről szól ez?

— Egy halálra ítélt utolsó napja.

Azt, hogy „siralomház“, a világ semminő nyelvére nem lehet lefordítani. Már megtanulta, hogy németül így mondja a címet. Az ánglius csak nézte a képet sokáig, kínzó módon sokáig. Arcán egyetlen vonás nem mozdult, szeme egyetlen nem villant. Végül megszólalt közömbösen.

— Mennyiért adja ezt a képet? Frankban fogok fizetni.

Miska meghökkent. Soha még arra nem gondolt, hogy mit fog kérni érte. De ezen látszik, éppen közömbös hangján és gyors elhatározásán látszik, hogy komoly vevő. Villámgyorsan elgondolta, hogy mennyi pénzből tud úri módon két évig megélni? Négyezer forintból. Az körülbelül... mennyi is az körülbelül...

— Tízezer frankért.

Kis szünet következett. A kis kövér ember

tovább nézte a képet. Aztán megint hanyagul vetette oda:

— És mennyi előleget akar rá?

Miska megint villámgyorsan gondolkozott. Az ösztöndíjjal talán valami baj van. Annyit fog kérni.

— Háromszáz tallért.

Az angol kivette bőrtárcáját és a pénzzel bánó emberek mozdulatával úgy húzott ki egy százas bankót, hogy közben megpengette az ujjával. Nehogy kettőt adjon egy helyett.

— Itt van száz tallér. Holnap utazom Párisba, onnan megküldöm a kétszázat. Van itt írószerszám?

Miska széket kanyarított az asztalhoz, odatolta a tollat, meg a tintát. Az ánglius kész nyomtatványt vett elő, amiben kitölteni való üres helyek voltak. Az első üres helyre beleírta a Miska nevét, betűnkénti diktálás után. A következő rovatnál megállott.

— Ez a szerződés franciául van kiállítva. Mi lesz franciául a címe? Várjon csak.

És beírta: „Le dernier jour d'un condamné.” Még kitöltött dátumokat is, a vételárat is, az előleget is. Aztán odanyújtotta a tollat.

— Tessék aláírni.

Miska aláírta. Még mindig nem tudta elhinni, hogy a dolog igaz. De a százas ott volt a kezében. És az ánglius átadta a névjegyét. Arról kitűnt, hogy Wilstaek a neve.

— Ja, igaz, — mondta még az angol, miközben kényelmesen leült, — a ráma nem önt terheli, hanem engem. Nem szeretem, ha a művészek maguk rendelik a rámat. Rendszerint elrontják a képet. Én jobban értek hozzá. Önnek hetven-nyolcvan tallér tiszta haszon. Én majd megcsináltatom Párisban. Tudniillik, mihelyt kész a kép, ön köteles nekem elküldeni Párisba, mert a jövő évi Salonban ki fogom állítani. Ne féljen, nem lesz rossz társaság-

ban. Kilenc olyan képhez vettem önt tizediknek, hogy meg lehet elégedve.

— Kiktől, ha szabad kérdezni?

Mister Wilstaek az ujján számolta a piktorokat.

— Párisban Meissonier, Daubigny, Breton, Corot, Calanelli. Itt Knaus, Achenbach, Vautier, Sohn és ön. Az tíz. Én tudniillik nem olcsó, hanem jó képeket keresek. Ha a kép készen van, azonnal írjon, a többit majd levélben megbeszéljük. Látom, akar valamit mondani. No?

— Szeretném előbb itt kiállítani a képet. Az nekem nagyon fontos.

— Nekem is előnyös. De azt kikötöm, hogy Leopold Conzennél kell kiállítani. A düsseldorfi műkereskedők közül én vele dolgozom.

Még megbeszéltek egy és más apróságot, aztán a kövér angol eltávozott. A képre vissza se nézett. Olyan ember volt minden jel szerint, akiben nem nagyon hullámzanak az érzések, aki biztos a dolgában. Miska egyedül maradt és aki most látta volna egyedül a szobájában, bizvást elmeháborodottnak mondhatta volna. Először a boldogságtól hülye arccal vigyorgott maga elé és olyan különös, felindult hangon nevetett, hogy azt a sírástól alig lehetett megkülönböztetni. Aztán hirtelen táncolni kezdett, körülpolkázta egymaga a szobát, majd megint megállt és boldog nyögéssel megrázta a fejét, mintha ezt a nagy örömet már nem is lehetne kibírni. Végre kitalálta, hogy könnyíthet ezen a túlsorduló boldogságon: leült és azon frissiben megírta a nagy újságot Ligetinek.

Pedig még nagyobb öröm várakozott rá. Wilstaek képvásárlásának híre egy pillanat alatt szétzaladt Düsseldorfban. Ennek hatását már a Malkastenben is észre lehetett venni, sőt az utcán is. Mikor ebédelt, köréje ültek és faggatták. Mikor ebéd után hazafelé tartott, olyanok köszöntek neki, fel-

tűnő szívélyességgel előre, akik eddig vagy megismerték, vagy nem. Hallatlan dolog volt, hogy egy képvásár ötödiknek szegezze oda nevét a négy nagy beérkezett híresség mellé. Mind a négy professzor az akadémián, a legfiatalabb is közel van a negyvenhez, ő pedig huszonnégy esztendősen kezdő piktor. Lakásán már másnap megindult a búcsújárás. És harmadnap megjelent nála maga Knaus, aki hónapok óta nem látogatta meg. Nyár elején volt nála legutóbb, mikor még kartonokat rajzolt. Akkor látván, hogy Miska nem fogadta meg a tanácsát, vállat vont és így szólt igen hidegen:

— Nem akartam a kedvét rontani, de a maga helyén én nem kezdtem volna bele.

Volt is azóta egy kis ki nem mondott kényelmetlenség a kettőjük érintkezésében. Udvariasak és nyájasak voltak egymáshoz, mint azelőtt, de bizonyos meghatározhatatlan tartózkodás lépett közéjük. Most odalépett a kép elé Knaus és megnézte. Jó ideig nem szólt semmit, aztán Miskához fordult.

— Ezennel bocsánatot kérek magától, Munkácsy. Magának volt igaza és én tévedtem, mikor erről a tárgyról lebeszéltem. De most már nem tévedek. Megjósolom, hogy ennek a képnek igen nagy sikere lesz, maga előtt pedig beláthatatlan jövő.

Kezet nyujtott. Miska is nyujtotta a maga hatalmas mancsát. Barátsággal néztek egymás szemébe. S ettől kezdve a mester és rajongó jóviszonya a két híresség jóviszonyává változott.

A siker hullámai további gyűrűket vetettek. A festékkereskedő, aki azelőtt elég idegesen kérte a pénzét, hízelegve ajánlotta fel a korlátlan hitelt. A Malkastenben a pincér legelsőnek őt szolgálta ki az asztalnál. Conzen műkereskedő igazolványt küldött neki, melynél fogva ott minden kiállítást ingyen látogathat. Keretezők keresték fel, soha nem látott ifjú növendékek rajzokkal jöttek hozzá tanácsot

kérni. Közben megjött Pestről a hatszáz forint ösztöndíj, amelyet már könnyen nélkülözhetett volna. De ezen a küldeményen kívül is egyszerre csodálatosképpen rendszeres napi postája született. Eddig csak hében-korban járt nála a levélhordó, ha Pista bácsitól, Paál Lacitól, a pesti pajtások valamelyikétől, vagy a Bécsben tanuló Engeltől jött levele. Most mindennap akadt valami. Ha egyéb nem, az újonnan alakult mosóintézet hirdetése, amely felajánlotta szolgálatait. Müncheneri és bécsi műkereskedők érdeklődtek, nem kaphatnának-e fényképmásolatot új képéről, sőt a Wiener Kunstverein egyenesen fel szólította, hogy vegyen részt a következő kiállításon, a beléptidíjakból százalékot biztosítanak neki.

Novemberre teljesen kész volt a kép. Elvitte Conzenhez, aki kiállította a rendes teremben, még pedig szokatlan módon: csak két képet akasztott ki: a Siralomházat és a Vautier képét. Miska is, Vautier professzor is ott voltak az akasztásnál. S mikor a két kép egymás mellett függött, Miska szinte rossz lelkiismerettel pillantott rá a nagynevű festőre, vajjon észreveszi-e, hogy művét teljesen agyonvágja a Siralomház? Miskának az aszfalt sötét öléből kiemelkedő pompás színei tündöklő erővel tették jelentéktelenül fakóvá a szomszéd kép színeit. Vautier észrevette. Odafordult Miskához és gratulált neki. A gratuláció hangja leereszkedő, buzdító és nyájas volt, de aki mondta, az belesápadt, akárcsak festménye és szája sarkán ideges rángást lehetett észrevenni.

A két kiállított képhez tódultak az emberek. Napokig nem beszéltek másról a düsseldorfi piktorvilágban, mint a magyar festő képéről. És egymásután jöttek rá a vételi ajánlatok. A kölni szépművészeti múzeum igazgatója írt a festőnek, hogy hajlandó a múzeum nevében tárgyalásokba bocsátkozni. Miska írt, hogy a kép már nem eladó. A kölni igazgató újra írt, hogy hátha a vevővel vissza lehetne

csinálni a dolgot, ő hajlandó magasabb vételárat fizetni. És megint jött egy angol műkereskedő, Forbes nevű. Ez is mindenáron meg akarta venni a képet. Mikor megtudta, hogy már megvették, dühbe jött.

— Mennyiért adta el és kinek?

— Wilstaeknek tízezer frankért.

— Bontsa fel vele a megállapodást, én azonnal fizetek húszezret.

— Azt nem tehetem, mert a szerződést aláírtam. De húszezerért festek egy másikat.

— Top. Ezennel megrendelem. Mennyi előleget akar?

— Mindegy. Pár száz tallért. De milyen tárgyat óhajt Forbes úr?

— Azt teljesen magára bízom. Jövőre ki akarom állítani Londonban. Kiállítás után elsőrangú modern gyűjteménybe kerül. Most elutazom és küldöm majd pár száz tallér előleggel a szerződést. De nem lehetne mégis ezt?...

— Sajnos, ez már lehetetlen.

Miska úszott a boldogságban. Néha felriadt éjszaka, szorongó álmai voltak s csak lassan ébredt rá a mámorító valóságra. S akkor az örömtől soká nem tudott elaludni. S a mákonyosan részegítő siker nem akart múlni heteken, hónapokon keresztül. Csak azon járt az esze, hogyan szerezzen mennél több örömet magának. A képet elküldte Párisba, a teljes vételár Wilstaektól rövidesen megjött. Most már úszott a pénzben. A képhez készült vázlatokat úgy adta el düsseldorfi, vagy más városokból jött műkereskedőknek, ahogy akarta. Közben festegetett, de csak könnyű kézzel és módjával. Egy tájképet csinált a maga gusztusára, aztán egy kisebb zsánerképet is festett, amelynek a „Der Trommelschläger” címet adta. Csak úgy félvállról. Igazi gyönyörűsége

most nem a festésben tellett, hanem abban, hogy bosszút álljon fiatal kora nyomorúságáért.

Több rend új ruhát csináltatott. Órákig eltanácskozott a szabóval, akinek fogalma sem volt a magyar szabásról. Maga rajzolta meg neki a zsinórozás tervét, maga ment el a szabóval még a zsinórt is megvásárolni. Aztán egy másik rend ruhát soha nem látott szabással eszelt ki, mélyen kivágatta a mellényt, a kabátra bámulatos helyeken jelölte ki a zsebeket. Ebben különös passziója telt, mert a színházért való hajdani rajongásából most is megvolt még benne a feltűnő megjelenés és a jelmezek iránt való előszeretet. Egész rakás kesztyűt vásárolt össze, gondosan válogatta az egyes színárnyalatokat. Elkezdte kedvelni az aranyat és az ékkövet, már amennyire tehetette. Mindenesetre nyugodtan vehetett ékköves arany mellgombokat és több melltűt. Életében először most ketyegett óra a zsebében. Még pedig aranyóra. Még pedig nem egy, hanem kettő. Az ékszerésznél nem tudott választani két aranyóra között, mert mind a kettő egyformán tetszett neki, fogta magát és bár érezte, hogy nagyon gyerekes, amit csinál, megvette mind a kettőt. Még, még, mit lehet még kitalálni? Valaha Gerendáson Pista bácsinál gyakran felült a ló hátára. És valaha Pesten, mikor cégtáblákat festett s a zsebében nem akadt meleg ebédre elegendő pénz, áhítatos irigységgel nézte a ligetben sétalovaglásra kirándult delnők és úrfiak előkelő csoportját. Most rábeszélte Almássy Taszilot, hogy béreljenek néha hátaslovat. És Lányi uram asztalosinasa, aki a műhely küszöbén a közös tálból halászta ki a húscafatokat, most reggel ragyogó lakkeszizmával, vadonatúj kesztyűvel, bámulatos szabású új ruhában indult sétalovaglásra. De ez még mindig nem csillapította sóvár szomjúságát, még mindig sajogtak lelkében multja nyomorúságos, szégyenletes, fájdalmas emlékei, amelyeket oly ne-

héz elhallgattatni. Sőt teljesen nem is lehet. Mert mit ér a diadalmas ügetés a ló hátán, ha nem jön arra Bartóky Ilonka a multból, hogy a rátarti kislányt ne vegye észre és gögösen tovább ügessen? Annak a fájdalomnak elmerült pillanatát soha nem lehet visszahozni többé, hogy balzsamot tehessen rá.

A párisi Salont minden esztendőben tavasszal nyitották. Gondolt rá, hogy odamenjen és huzamosabb ideig ott maradjon, de mégis úgy döntött, hogy nem utazik Párisba. Mert észrevette magán, hogy fél. Az egész siker olyan hirtelenül érte, a csodák sorozata oly valószínűtlennek tetszett előtte, hogy öntudatlanul is azon remegett: egyszer csak felébred. Egyszer csak jön egy gonosz, végzetes reggel, amely valami vészhiért hoz és feldönti az egész kártyavárat. A Siralomház csúnyán meg is bukhatik Párisban. Gondosan bankba tett ugyan ezer tallért, hogy minden eshetőségre nyugodt legyen, de ha baj lesz, akkor a műkereskedők megint begombolkoznak, a lelkes hízelgők elmaradnak, a pünkösdi király földre zuhan az ügető paripáról és nevetségesen, siralmasan kezdheti elülről. Düsseldorfban mindenki odavan a képért, igaz. De attól még megbukhatik Párisban. S ha majd a félretett ezer tallérhoz kell nyúlni s ha majd az is elfogy, mi lesz akkor? A hetekig, hónapokig tartó ujjongó siker mámorea után elkövetkezett a jövőtől való homályos félelem kellemetlen szájíze, éppen akkor, mikor Párisban már a világvárosi közönség elé került a képe.

Az első hírt a régi jóbaráttól, Leibltől kapta. „Kedves Munkácsy! Éppen most jövünk a kiállításról és láttuk képedet. Az én nem mérvadó véleményem szerint ez egyike a legjobb képeknek az egész Salonban, ha ugyan nem a legjobb és mi szívből gratulálunk. Tudom, hogy Párisba szándékoztál jönni. Nagyon örvendénénk, ha itt üdvözölhetnénk és ha azonnal válaszolsz, nagyszerű műtermünk

volna számodra, amelyet kivehetnél. Olcsó és jobbat nehezen találnál egész Párisban. Írj azonnal barátodnak, Willi Leiblnak. NB. Természetesen óriási feltűnést keltettél. Páris, 1870 április 20. Címem: 9 Rue Duperré. — Úgy tekintvén magamat, mint akit Leibl barátunk ezennel bemutatott, szívből kívánok szerencsét képe rendkívüli sikeréhez és csatlakozom Leibl kívánságához, hogy Önt nemsokára itt üdvözölhesük. Kiváló tisztelettel F. Paulsen“.

Ekkor megkérte Almássy Taszilót, aki tudott franciául, hogy figyelje a párisi lapokat, írnak-e azok valamit a Siralomházzól. De a gróf nem talált semmit. Legalább is ezt mondta. Vagy lusta volt utána nézni, vagy csakugyan nem írtak a lapok semmit. Mister Wilstaek nem írt. Más ismerőse nem volt Párisban. Érezte, hogy most azonnal vonatra kellene ülnie és Párisba rohannia. De még mindig félt.

Május tizenhetedikén reggel egy öregúr kopogtatott be hozzá. Gomblyukát kis piros szalag ékesítette, sejteni lehetett, hogy francia. Nagy szaporasággal kezdett valamit franciául magyarázni, mialatt kezét nyujtotta. Miska kezét szorította, de mindjárt közölte is zavart mosollyal németül, hogy franciául nem tud. Az öregúr erre megpróbált németül beszélni, de még annyit sem tudott, mint Miska.

Igen különös társalgás indult meg közöttük. Az öregúr franciával keverte a német szavakat, Miska pedig jelbeszéddel. Kézze-lábbal igyekezett magát megértetni mindakettő. Nagynehezen sikerült tisztázni, hogy a látogató neve moszjő Goupil, hazája Páris, mestersége műkereskedés. Azért jött, hogy képeket vásároljon a Siralomház festőjétől. Mikor eddig eljutottak, az öregúr nem is törődött többet Miskával, hanem karvalyszemmel körülpillantott a kis műteremben és nekilátott képek után kutatni. A heverő vázlatokat széjjeltúrta, a falnak támasztott vásznakat kifordította. Hamarosan megtalálta az

ásítózó inas képét, a Morgenrotot, amely eladatlanul került vissza a bécsi kiállításról. Ezt mindjárt külön tette. Aztán megtalálta a Trommelschlägert, külön tette azt is. Két apró tájképet lelt, azt is. Kutatott, matatott, mint egy végrehajtó. Miska csak állt és nézte, mi lesz ebből.

Az öreg moszjő Goupil fáradtan egyenesedett fel. Kérdező fejmozdulatokkal tudakolta, hogy mi volna ezeknek a képeknek az ára. Miska megfogta félkézzel a Morgenrotot és másik kezével kétszer egymásután mutatta az ötöt. Vagyis, hogy ez a kép tízezer frank. Goupil bólintott. Aztán hasonló jelbeszéddel kezdtek alkudni a dobosra. És így tovább. Fáradságos volt, de nem únta egyik sem.

Mikor már tizenhétezer franknál tartottak összesen, megjelent a mentőangyal. Ez egy ifjú elzászi festőnövendék volt, utóbbi időben rajzokat hozogatott mutatni Miskának. Mindaketten kapva kaptak az égből cseppent tolmácson. Most már úgy tárgyaltak, mint a karikaesapás.

Goupil két képet rendelt Miskánál. A két képért lekötött tízezer tallért, vagyis magyar pénzben húsz-ezer forintot. Miska szeme egy pillanatra elsötétült. Szédelt a pénztől. Húszezer forint! Nincs miniszter Magyarországon, akinek ekkora fizetése van. Ijesztő summa. Goupil habozásra magyarázta a fiatal festő meghökkenését. Megtoldotta ajánlatát azzal, hogy ha majd a képeket eladta, a tiszta nyereségből is lead még ötven százalékot a festőnek. Azonkívül költözzék át teljesen Párisba. Ő viseli a költségeket. Annyi elő-leget fizet, amennyi kell.

Egyhamar nem tudtak zöld ágra vergődni. Miska újabb és újabb kifogásokat emelt. Mi lesz, ha a két képet nem tudja határidőre szállítani? Goupil azt felelte, hogy nem köt ki határidőt. Csak ígéretet kér Miskától, hogy dolgozni fog. Igen, de hátha a követ-

kező képek nem sikerülnek ilyen szerencsésen? Goupil nevetett és vállat vont: éppen ez a műkereskedő kokázata. Ha nem sikerül a következő kettő, majd annál jobb lesz az azután következő kettő. Miska kínlódott, szabódott, habozott. Egész délelőtt tárgyaltak, a tolmács már holtra fáradt, mert neki kétannyit kellett beszélnie, mint azok bármelyikének.

Együtt mentek ebédelni. A tolmács bocsánatot kért és elmenekült. Szereztek a Malkastenben másikat. Ez svájci növendék volt, ez is tudta mindakét nyelvet. Tárgyaltak délután ötig. Délután ötkor Miska felcsapott. Lekötötte két megfestendő képét ötvenezer frankért. Az inast és a dobost, a két tájképet, meg egy-két vázlatát eladta húszezer frankért. Határidőre nem köteles dolgozni. De kötelezi magát, hogy miután hazalátogatott Magyarországra, állandó lakóhelyét még július folyamán Párisba teszi át. A költözés költségeit Goupil viseli. A szerződéseket késő este írták alá Goupil szállóbeli szobájában. Az öregúr másnap reggel már menni akart vissza.

Miska egész éjjel nem aludt. Rettenetes felelősséget érzett magán. Hogyan fog ő olyat festeni, mint a Siralomház, csak egyet is, hát még kettőt? Volt fejében motoszkáló témája öt is, de hol vannak azok a Siralomháztól? Meg akart festeni egy tépéscsináló negyvennyolcbeli asszonytársaságot, akiknek egy sebesült honvéd magyarázza háborús élményeit. Meg még egyéb ilyen terveket komponálgatott a fejében már régóta. De vajjon meg tudja-e jól csinálni őket? Mi lesz, ha kimegy Párisba, egy szó francia tudás nélkül, ott csődöt mond a festészet és szégyenszemre vissza kell térnie akár Pestre, akár, ami még rosszabb, Düsseldorfba? Vállalhatja mindazt, amit Goupil vár tőle? Sőt, amit most már mindenki vár tőle? És ezen a gyötrelmes, tépelődő éjszakán végre kimondta magának a borzasztó kérdést:

— Vajjon van nekem csakugyan tehetségem, vagy véletlen szerencse volt az egész?

Május huszadikán táviratot kapott Párisból, hogy a Siralomház aranyérmet kapott. A hír a düsseldorfi lapokban is megjelent és hallatlan szenzációt keltett. Knaus lélekszakadva rohant hozzá. Már tíz ismerős ült nála, többen álltak, mert több ülőbútor nem akadt a szobában.

— Munkácsy! Ez hallatlan! Aranyérem!

— Igen, — felelte Miska gyenge mosollyal.

— Csak így egyszerűen igen? Hát maga nem tombol az örömtől? Tudja maga mi az, aranyérmet kapni a párisi Salonban? Az egyszerűen és röviden azt jelenti, hogy maga a mai napon világhírű ember lett.

— Világhírű? — ismételte Miska meghökkenve.

— Természetes. A párisi Salon a világ festészetének közepe. Arra az egész művelt világ figyel. Ahogy ezt megtáviratozták ide Düsseldorfba, ugyanúgy megtáviratozzák a világ valamennyi nagyvárosába, Londonba, Bécsbe, New Yorkba, Amsterdamba, még Ausztráliába is. Ember, magáról holnap az egész földkerekség olvasni fog! A nevét száz, meg százmillió ember fogja olvasni. Tudja, hogy mit jelent ez a maga hazájának?

Miska csak hallgatta. Ült a széken. Nem volt jó színben, a szemét karikák árnyékolták, ujjai idegesen remegtek. Csak nézett hol a hevesen magyarázó Knausra, hol a semmibe. Tekintetében egy eltévedt gyermek bámészkodó riadalma ült. Knaus rátette kezét a Siralomház aranyérmes festőjének hatalmas zsákhordó-vállára. Szeretettel mosolygott hozzá.

— Mit érez most, mondja?

Miska feltekintett rá. A bekerített állat segélytelensége és tehetetlensége ült őszinte szemében. És halkán felelte:

— Félek.

XII.

Néhány hetet hazájában töltött. Pista bácsiékat megelégedett családi boldogságban találta. Iván már nagy fiú volt, a két kislány is cseperedett. A máról-holnapra híressé lett Miskát dédelgető szeretettel fogadta mamica is, a három gyerek is. Csak Pista bácsinak nem imponált az aranyérmes hős. Minden nyomon talált benne valami kifogásolni valót. Főként leveleinek helyesírását korholta. Aztán feledékenységét. Aztán rendetlenségét. Aztán költekező természetét.

— De Pista bácsi, négyezer forint értékű német pénzem van a düsseldorfi takarékbán félretéve!

— Húsnak kéne lenni! — vágta rá Pista bácsi szigorúan. Majd régi szokás szerint hozzátette: — Nem lesz tebelőled ember soha.

Ezen aztán nagyot nevetett az egész család, végül Pista bácsi maga is kénytelen volt elmosolyodni. Utolsó nap részletesen kikérdezte Miskát a festői pálya üzleti titkairól. Mibe kerül festék, vászon, modell, minden. Mennyi időbe tart egy képet festeni. Hányat festhet valaki évente. Mit könnyebb eladni: arcképet, tájat, történeti képet, vagy zsánert. Mindezt ceruzával a kezében hallgatta. Összeadott, számolt, gondolkozott. És végül szigorúan kijelentette, hogy mához öt esztendőre Miskának földbirtokot kell venni itthon. Szép, teres birtokot, kúriával. És meg kell házasodni. Még egyszer utoljára összeszidta, aztán útnak eresztette. De ezúttal ő is elsírta magát, akárhogy szégyelte.

Miska jövet-menet megállott Bécsben, hogy egy pár órát eltöltsön a jó Engel Gyulával. Jövet Auersperg grófnét is meglátta az utcán. A grófné nagyon megöregedett. És arcán meglátszott az az asszonyi fájdalom, hogy ezt nem a maga arcáról, hanem a másokéről kell inkább meglátnia. Pár mondatot vál-

tottak. Miska várta a gratulációt az aranyéremhez, de kitűnt, hogy a grófné nem tudott semmiről semmit. A szfinkszek hajdani rajzolója kezét csókolt és tovább ment. Az életben nem igen látják többé egymást, ezt jól tudták mindketten.

Pesten szeretett volna egy kicsit dolgozni. Az Európa-szállóban vett szobát és sorra felkereste a régi fiúkat. Mindeniket faggatta, van-e pénze. Akinek nem volt, arra valósággal tukmálta a kölcsönt. Nagyon jól érezte magát, szeretett volna egy kicsit megülni és festeni. Látni akarta, hogy tud-e. Talált is a Ligeti segítségével műtermet: a belvárosi reáltanoda nyári szünetben üres rajztermét átengedték neki. De itt csak egy pár napig bírta. Reggeltől estig özönével jöttek az aranyérmes csodát nézni a régi, vagy állítólagos ismerősök. Túlnyomó részéről kiderült, hogy titokban festeget és ösztöndíjat szeretne kapni Miska segítségével, vagy hogy néhány áradozó mondat után pillanatnyi pénzzavarával áll elő. Lehetetlenség volt dolgoznia.

Abbahagyta a céltalan kísérletet. Járkált a régi kompániával. Többször meglátogatta Reök Erzsikét és félig játékból, félig komolyan ostromolta. De eredménytelenül, mint régen. Tőle hallotta, hogy Bella csak pár hete ment férjhez. Egy Stephan von Hecht nevű dunagőzhajózási tisztviselő vette el.

— Nemcsak ő ment férjhez, — mondta Miska, — Nagy Irmus nevezetű békési kislány is férjhez ment. Azt egy Vertán nevű úriember vette el. Én már csak neked maradok. Mondd meg, kit szeretsz, hadd ölöm meg.

— Nem ijedne az meg tőled, — nevetett Erzsike.

Harsányi Pált is fel akarta keresni, de arról kitűnt, hogy összekülönbözött a választmánnyal és lemondott az elnökségről még a tavaszon, helyette Ráth György vállalta az elnöki állást. Harsányi leköltözött tótkomlói birtokára a nyári hónapokra.

Komáromyékkel már jobban járt Miska, elég jó helyzetben találta őket, megveregette a növekvő Mariska pufók orcáját, aztán tovább állott. Mikor mindenkit végigtapasztalt, már mehetett Düsseldorfba.

Július elején érkezett meg és azonnal megkezdte a készülődést a nagy útra. A város nem változott, legfeljebb több katonát lehetett látni, mint azelőtt. Beszéltek is mindenfélét, hogy amiért a spanyol trónt valami porosz főherceggel akarják betölteni, valami feszültség van a levegőben, de Miska sohasem kedvelte a napi politikát és nem ügyelt ezekre a beszédekre. Éppen kész volt a csomagolással, mikor a lapok hírül adták, hogy a porosz-irancia háború elkerülhetetlen. Utazni nem lehetett, a vonatokat elfoglalta a katonaság. És két nap múlva megjelent a hivatalos hadüzenet.

Miska fellelegzett. Haladékot kapott arra az útra, amely éjszakai lidérc gyanánt ült mindedig a mellén. Gondolta: a háború hamar véget ér, mindenki ezt mondja. Addig itt, a jó meleg, megszokott Düsseldorfban összeszedi magát. Kicsomagolt és elkezdte vázolni a Tépécsinálókat. Milyen szép lenne, ha mire azok befejezik a háborút, ő befejezné a képet. És már egy kész festménnyel jelentkezhethetné a békekötés után Goupilnál.

Augusztus elején már jöttek a véres ütközetekről szóló hírek. Másodikán volt a saarbrückeni csata és a lapok győzelemről írtak, de valahogyan az a suttogó pletyka terjedt el, hogy a német sereg Saarbrückennél alaposan kikapott. Mindenképpen ki kellett világítani az ablakokat. Miska is gertyákat rakott a maga ablakaiba. Az utcán rivalgó sokaság vonult tüntetve. Hocholták Vilmos porosz királyt, meg Frigyes Vilmos trónörököst, meg Bismarckot, meg Moltkét. Aztán jött Weissenburg elfoglalása. Megint világítani kellett. És már jöttek nemsokára Düsseldorfba az első sebesültek és

az első foglyok. A düsseldorfi piktorok izgatottan özönlöttek a fogolytáborba. Itt volt a ritka rajz-témák idénye. Ezer meg ezer ceruzarajz, akvarell, olajkép, pasztell lepte el a műkereskedők kirakatait, valamennyi francia katonát ábrázol. A szem már könyv nélkül ismerte a francia sorkatona bugygyos nadrágját, bokavédős bakancsát, vállrózsás zubbonyát, magastetejű csákóját, feltűnően hosszú Chassepet-puskáját, egyenruhájának kék és piros színeit.

Miska nem ment vázlatokat rajzolni a fogolytáborba. Megvolt a maga külön háborúsága. Önmagával vívódott. Szorongó aggodalommal leste munkájának haladását. Mintha egyik Munkácsy félve, gyanakodva, gyáván reménykedve, majd kétségbeesve leste volna a másik Munkácsyt: mit tud most mondani a Siralomház után?

A tépéscsináló asszonyokat ábrázoló képnek a „Háborús idők“ címet adta. Azt gondolta, hogy így időszerűbb lesz. Ha majd vége lesz a Háborúnak, s a kép Goupilhoz kerül Párisba, a francia közönség természetesen fog érdeklődni a téma iránt. És ő ezt a képet már Párisban fogja befejezni. A németek egy hónap alatt végeztek a franciákkal. Szeptember elsején már lefolyt a sedani csata. A düsseldorfi lapok közölték a foglyul esett Napoleon császár levelét, amelyet Vilmos porosz királyhoz intézett: „Fivérem! Minthogy csapataim élén nem halhattam meg, nem tehetek egyebet, mint hogy felséged kezeibe teszem kardomat. Felséged fivére, Napoleon.“ Négy hét alatt folyt le az egész. A vasutak ontották a foglyokat, Sedannál százezer franciát fogtak el a németek. Miska felmondta a lakását, a békekötés napok kérdése volt már csupán.

A kép vázlata már elkészült. Hosszú asztalnál ülnek a falu asszonyai és ócska rongyokat tépegetnek szálakká, hogy a magyar seregnek elegendő

kötöző-anyaga legyen a sebesültek számára. Az egész képen csak három férfi van: a mankós sebesült, aki elmondja az asszonyoknak a csatát, egy púpos, aki nem mehetett el és egy délceg, egészséges legény, aki elmehetett volna, de gyáva volt, most aztán sápadt szégyennel hallgatja, mit csináltak azalatt a hősök, mialatt ő itthon ült anyámasszony szoknyája mellett a suton. Legelőször ennek az egészséges legénynek kereste meg a modelljét. Rövidesen meg is találta és meg is festette. Gondos munka volt ez az előtanulmány, önálló festménynek számíthatott. Miska úgy gondolta, hogy ha pár nap múlva beállít Párisban Goupilhoz, köszönés helyett ezt a legényt adja át neki. Aztán majd elmagyarázza az egész kép tervét.

Csakhogy a békekép egyszerre szétfoslott. Párisban viharosan fellázadt a közvélemény, egy Gambetta nevű politikus állt a dolgok élére, kimondatta a köztársaságot és úgy feltűzelte a népet, hogy Franciaország, amelynek császári seregét teljesen tönkreverték, uralkodóját elfogták, keleti részeit megszállták, makacsul követelte a háború folytatását. Miska beszélt a háziasszonyával: a szobát mégis megtartja.

Szeptember tizenharmadikán csoda történt: a francia Goupil megjelent a német Düsseldorfban, gomblyukából ezúttal hiányzott a kis piros szalag.

— Hogy kerül ön ide? — kérdezte Miska álmélkodva.

Kitűnt, hogy Goupil apó még a Sedant követő fegyverszünetkor, a közeli békekötés reményének napjaiban, kicsinálta magának az engedelmet, hogy belga földre utazhassék, onnan könnyen átjutott Németországba. Megnézte a háborús kép vázlatát, bólogatott. A fiatal legényt ábrázoló résztanulmány tetszett neki. Azonnal át akarta venni, hogy magával vigye. Miska odaadta. Ingadozó önbizalmának

nagy szüksége volt az ilyen részletsikerekre is. Rögtön megcsinálta a tanulmányt a maga számára még egyszer. Goupil pedig, elbúcsúzván a közeli viszontlátásig, hóna alatt a képpel, lóhalálában igyekezett kerülő úton Belgium felé, mert félt, hogy a hatóságok lefűlelik.

A háború fellángolt megint. A németek felvonultak Párisig és ott álltak az erődök alatt. Megkezdődött Páris ostroma. És mialatt naponta ezren hullottak el, az utcán gyászruhás özvegyeket és féllábú rokkantakat lehetett látni, két ország marta, gyilkolta, fojtogatta egymást, azalatt Miska ráncolt homlokkal, gondüzötten járkált Düsseldorf utcáin. A Siralomházra gondolt, amelyet imádott és gyűlölt egyszerre. Gyűlölte, mert ez a kép rettenetes felelősség elé állította. De mivel imádta is, éppen úgy szenvedett az aggodalomtól, mint az az apa, aki a tűzvonalban tudta a fiát. Vajjon hogyan történik egy város bombázása? Azok az ágyugolyók az erődöket rombolják csupán, vagy a belső, lakott részekre is hullanak, ahol esetleg felgyújthatják egy műkereskedő házát is? Egy éjjel álmában látta égni a Siralomházat és maga Goupil is ott fuldoklott a füstben és a lángokban.

Soha jobbkor nem érkezhettek volna Düsseldorfba Paál Laci. Ő már régen hivogatta, csábítóan ecsetelte leveleiben a város szabad művészi légkörét, a tanárok kedvességét, az élet kellemes voltát. Paál jött volna szívesen, de családjával nagyot fordult a világ. Apja székegy, nemesember volt, félbenmaradt jogász, aki költség hijján nem tudott a diplomáig elvergődni. Rokonok, ismerősök úgy segítettek rajta, hogy benyomták a kis Zámfaluban postamesternek. Ott a falú földesuránál, báró Nopcsa László főispánnál, lakott a kastélyban. Negyvennyolcban Zámot is felforgatták a románok, de Világos után új postamesterséget kapott, előbb

Odvoson, aztán Berzován. Nagy volt a jövedelme, huszonnégyszáz lóra való istállót tartott és legalább nyolevan kocája hízott mindig. Fiát Aradon iskoláztatta és ott Paál Laci úgy élt, mint egy kis herceg. Azt csinálta, amit apjától látott otthon: úr volt, szórta a pénzt, gavallérosan öltözködött, lovat hajtott. De otthon a sok eszem-iszom, az örökös vendégjárás, a kártya kihúzta az öreg Paál József alól a pokrócot. Egy szép napon azon vette magát észre, hogy fülíg úszik az adósságban. Fiának, aki ekkorára már festőnövendék gyanánt éldegélt külföldön, egyre kevesebbet küldhetett, végül már semmit. Paál Laci ráfanyalodott az ösztöndíjra. A jó Ligeti segített neki is. De még az ösztöndíjból sem tellett Düsseldorfba menni. Erre csak akkor gondolhatott, mikor a Képzőművészeti Társulat képet vett tőle. A kép ára meg az ösztöndíj végre elég volt. Egy őszi napon beállított Miskához. A két jóbarát úgy örült egymásnak, hogy percekig nem tudtak kibontakozni egymás öleléséből.

Paál Laci ideiglenesen ott aludt egy-két éjszakát Miskánál, aztán műtermet bérelt és hamarosan berendezkedett. Amilyen elegáns, nagyvilági jelenség volt ő maga, éppen olyan szegény volt a lakása. Alig lehetett elképzelni, hogy ez a pompázó világfi ebben a lyukban lakik. Két festőállvány állott a szobában, egy ágynak is szolgáló rozoga divány, egy szekrény, egy bádorgmosdó, egyetlen szék, más bútor semmi. De annál több vászon és annál több kalitka. Paál Lacinak szenvedélye volt a madár. Egész sereg verebe volt, rigója, cinkéje, még varja is. Ismerte szokásaikat, szeszélyeiket, életmódjukat. Egyenként néven szólította őket és természetükről, jellemükről hosszasan tudott beszélni. A madarakon kívül másik, még nagyobb szenvedélyének tárgyaival volt tele a szoba: képekkel. Volt itt vászon, amelyen három-négy teljesen érthetetlen és kusza

vonalt mutatta mindössze a tájkép tervét, voltak megkezdett és abbahagyott színvázlatok, voltak egészen kész tájak, egymás hegyén-hátán, falnak támasztva, sarokban porosodva.

Hol itt, hol Miskánál, hol a Malkastenben jöttek össze a szívbeli jóbarátok. Már annakidején Münchenben nagyon összemelegedtek. Most néhány hosszú és kiadós beszélgetésben teljesen kitárták lelköket egymásnak. Mindakettő tudta, hogy most találta meg élete legjobb barátját. Paál aféle hét-szilvafás nemes úrfi volt, igényei az élettel szemben nem ismertek határt. A pénzzel csak egyetlenegyet tudott csinálni: elszórni. Úgy dobálta, mikor volt, mintha terhére lett volna. Tekintetében, feje tartásában volt valami magától értetődően uralkodó, modorában valami nem sértően, hanem lekötelezően leereszkedő, beszélgetésében valami megvesztegetően szeretetreméltó, egész lényében valami ellenállhatatlanul férfias. Miska más volt: az ő belső lénye mintha tizennégy éves korában megszűnt volna tovább öregedni. Nézésében lehetetlen volt meg nem látni az érzelmes, könnyen hívő, támaszt kereső gyereket, az örök kisfiút, aki hiába nőtt szélesvállú, bozontosfejű óriássá, gyerek maradt mindenképpen. A huszonhat éves Miskánál a huszonnégy éves Laci jóval érettebbnek tűnt fel. De a fiatalabbik férfi és az idősebbik gyerek közül a gyerek volt a józanság felé inkább hajló. Tudott takarékoskodni, igényei az élet bizonyos szerény színvonalán túl megállottak. Ha Paál Lacit asztaloslegénnyé tette volna a végzet, mindenki rámondta volna, hogy úrnak születt. Miska pedig csak lelkében volt előkelő, egész habitusságában most is ott hordotta a hajdani messterlegény darabosságát.

Az átbeszélgetett hosszú éjszakákon elmondták egymásnak gyerekkorukat. Miska hosszan elmesélte szenvedéseit, mint aki végre panaszait kiöntheti.

Laci is elmondta egész élete folyását, kezdve a negyvenyolcas időkön, amelyekre még nem emlékezhetett, mert akkor még csak két esztendő volt; de később sokat hallotta elbeszélni otthon, hogyan tört rá az oláh csőcselék a zámi kastélyra, hogyan dugták el őt, a kétéves gyereket, a pincében, hogyan kötözték ki édesanyját egy szál ingben télvíz idején az eperfához s hogyan kínozták előtte el nem dugott többi gyerekeit. Gyula fivére nyomorék is maradt egész életére. Apja ezalatt mint honvédtiszt a tűzvonalban tartózkodott. Aztán sor került a későbbi évekre, az aradi időkből közös emlékeik maradtak, Bécsben is csupa közös ismerősük volt az akadémián, bár nem egy időben szerezték őket. Aztán elmondták egymásnak szerelmeiket, serdülő éveik tragikus szerelmi nyomorát, ábrándjaikat, érzelmi titkaikat. Paál Laci a nővérét, Bertát, hordozta lelke legmelegebb helyén. Sűrűn váltott vele levelet, hosszasan és bensőségesen írt neki s ha beszélt róla Miskának, arcán egy különben sosem látható, meghatott kifejezés jelent meg.

— Nálunk másképpen van, — mondta Miska csendesén és megadóan, — a testvérbátyámat húsz esztendeje idestova, hogy nem láttam, a húgom pedig nem nagyon sikerült gyerek, nehéz felfogású szegényke...

Aztán órákat beszéltek keresztül a mesterségökről. Mindakettőnek élete, álma, szerelme, egyetlenje volt a festés. De Lacit csak a tájkép érdekelte, Miskát csak az ábrázolt ember. De egy nagy közösségben megtalálták egymást: a szép imádatában.

— Azt mondták nekem folyton Bécsben, — vitatkozott multjával Paál Laci, — hogy nem tudok rajzolni. Marhaság. Az ő rajztanári rajzuk nekem nem is kell. Amit én tudok, azt ők sohasem fogják sem tudni, sem megérteni: én a színeimmel rajzok! Az én rajzom rajta van a palettámon, onnan

rakom a képre! Ők csak rajzoljanak a professzori ceruzával, én kolorittal rajzolok!

— Szeretnék megcsókolni, Laci — kiáltott rajongva Miska, — én ezt évek óta ugyanígy érzem, csak nem tudtam így elmondani.

Lacinak volt egy régi piktor barátja, bizonyos Jettel nevezetű. Azzal szeretett utazgatni. Már másodszor járt volt Jettel társaságában holland földön, éppen mielőtt Düsseldorfba érkezett. És a hatalmas benyomások rendezetlen tengerét hozta onnan magával. Most forrongtak, alakultak, tisztultak ezek benne, mikor Miskával beszélgetett és képeit mutogatta neki. Izgatóan érdekes képek voltak ezek, merőben különböztek a düsseldorfi tájképektől. Itt Achenbach volt a tájkép pápája, aki tanítványainak ünnepélyes, színpadias témákat diktált. Ő volt a tájkép Pilotyja, tájképei mögött csinnadratta harsozott, fák, vizek, fellegek, füves foltok, lombok lármás díszfelvonulássá alakultak s ebben a díszfelvonulásban az egyes részletek a legaprólékosabb kidolgozás vasárnapi ünneplőjével jelentek meg. Hömpölgő epika volt az, amit Achenbachék festettek, a természet csak ürügy volt lármás ünnepélyességök elmondására. Laci ennek pontosan az ellenkezőjében hitt. Az ő meggyőződése szerint a tájkép csak a hangulat kifejezését szolgálhatta, a mennél megíttebb, mennél titkosabb és bensőbb hangulatét. Ezt hosszasan és káprázatos beszélőképességgel tudta magyarázni Miskának.

— Érted, Miska? — kérdezte olykor a félórás előadás végén.

— Érteni nem értem, — felelte ő nevető őszinteséggel, — de érezni érzem.

— Akkor jó. Mert ezek az állatok csak értik, de nem érzik.

Az állatok alatt azokat a düsseldorfi tájképfestőket kellett érteni, akik megnézegették Laci táj-

képeit és hevesen ellenezték ezeket a képeket. Még alig melegedett meg Düsseldorfban, már fülébe jutott, hogy Achenbach mit mondott a képeiről:

— Paalen ist noch lange nicht maler.

Miska legyintett rá. Órála a Siralomház előtt hónapokig mondogatták az erőteljes tréfát: „Munkatum non est pictum.“ A Siralomház óta persze megszűnt a tréfa. A csúfolók most már elámulva hittek a magyar festő tehetségében. De most meg viszont ő maga kételkedett benne. A világon senki másnak meg nem vallotta volna ilyen nyíltan, Paál Lacinak mezítelenül megmutatta vergődő és kisebzett lelkét. És mint a mennyei balzsam, úgy hatott rá a jóbarát lelkes biztatása, szeretetteljes szidalma, állandó derűje.

A két magyar festőnek mindig jó kedve volt. Társaságban ők adták a mulatság lelkét. Mindig minden szórakozásra kaphatók voltak, mindakettő csinos legény volt és jól táncolt, nem akadt olyan csúnya nőszemély, akinek azonnal életre-halálra ne udvaroltak volna, Paál mulattató társasjátékokat tudott, Miskának ügyes bűvészmutatványai voltak és füttytudományával egy egész zsúrt el tudott kápráztatni. Egyre-másra kapták a meghívásokat, a győzelmes hadjárat országos mámora Düsseldorfban is elnyomta az elesettek gyászolóinak fájdalmát. A diadal kegyetlenebbé teszi a győztest, mint bukása a legyőzöttet. Hosszú évek óta nem indult ilyen zabolátlan jókedvvel a téli társasélet Düsseldorfban, mint az idén. Paál Laci szeretett katonatisztekkel barátkozni, lelke mélyén kicsit lenézte a bohémeket. Vérében volt, hogy bizonyos léhaságot lásson a művészi pályában. Csak ha róla magáról volt szó, akkor mondta fajtája könnyed következetlenségével: hja az más. Egyszerűen inkább a tiszték barátságát kedvelte, mint a piktorokét. A tisztéknek pedig kedvére volt, hogy ez a magyar fiatalember nemesak olyan

akármilyen Herr Paál, hanem igenis Herr von Paál. Altalában gyakran megesett, hogy Paál Lacit bárónak szólították, gondolván, hogy ez a legkevesebb, ami kijárhat egy ilyen előkelő származású gavallérnak. Laci és Miska csakhamar katonatisztekkel lovagoltak reggelenként és katonatisztekkel sétáltak estefelé az utcán. A német tisztek révén ismerkedtek meg egy fogoly francia ezredessel. A foglyul esett francia tiszteknek elég szabad életük volt Düsseldorfban, nappal kedvökre járkálhattak a városban, csak éppen kard nem csörömpölt az oldalukon.

Egy francia ezredes, aki jól tudott németül, karácsony előtti napon találkozott velök az utcán.

— Jó, hogy találkozunk, — mondta, — legalább nem kell levelet írnom. Hallgassanak ide. Holnap egy kis ebédet kell adnom a Brutenbacher-Hofban. Ugyanis egy luxemburgi barátom, bizonyos báró De Marches, ideérkezett Düsseldorfba, mert francia rokonai vannak itt fogságban. A feleségével együtt meghívom ebédre. Németeket nem szeretnék meghívni, önöket viszont nagyon szívesen látnám. Remélhetem, hogy lesz szerencsém?

Laci mindkettejük nevében azonnal elfogadta a meghívást. Másnap kicsípve, illatosítva, kesztyűsen megjelentek a Brutenbacher-Hofban. A többiek még nem voltak ott, sörözgetve vártak egy darabig. Kisvártatva aztán jött a társaság: az ezredes tessékelte befelé a luxemburgi házaspárt, mögöttük még két francia tiszt következett. Ezek voltak a rokonok. Általános bemutatás következett, aztán az ezredes szertartásosan helyet mutogatott a résztvevőknek. Ő maga az asztalfőre ült, jobbjához kérte a bárónét, melléje Lacit, baljára kérte a bárót, melléje Miskát. Aztán jöttek a francia tisztek.

Megindult a társalgás, de nagyon nehezen. A két fiatal tiszt csak franciául tudott, a két magyar piktor németül is gyöngén. De hamarosan kitűnt, hogy a

báró is, a báróné is beszélnek németül. Laci azonnal vinni kezdte a szót, a született társaságbeli ember ügyességével idebeszért, odaválaszolt, mesteri módon fogta a fonalat a német-francia bábel zavarában. Miska társaságban mindig feszélyezetten kezdte, hallgatólag volt most is. Inkább jól szemügyre vette a házaspárt. Az asszony alig tetszett többnek húsz évesnél, férje legalább huszonöt évvel látszott idősebbnek. A társalgásból mindjárt kitűnt, hogy a bárónét keresztnevéen Cécilenek hívták. Az ura így szólította.

Cécile bárónénak legfeltűnőbb volt a hangja. Férfias mélységű, csúnya és rekedten recsegő hang volt ez, aki először hallotta, ijedten kapta oda – a fejét. Alkalom pedig volt ezt a hangot hallani bőven: a báróné szívesen, sokat és nagyon hangosan beszélt, szerette a szót vinni, szívesen kacagott. Csak úgy zengett bele az étterem. De ez a rikácsoló és túlhangos beszéd igen szép és igen piros ajkak közül eredt, a kacagás egészséges, erős fehér fogakat villantott elé. Élénken villogó, erőt és életkedvet hirdető fekete szemek gazdagították az arc palettáját, sötét hajának homlokba húzott frou-frouja kacérrá és vonzóvá tette az arcot. Orra szlávosan lapos volt, álla szélesen rajzolt, igen erélyes, sőt konok. A selyemderék alatt duzzadó rubensi keblek feltűnő teltségét látnia kellett a festő szemének.

A férj pontos ellenpéldánya volt az asszonynak. Világos, fáradt szem a domború homlok tövében, erőtlén áll, halk hang, a tekintetben gyöngéd és bölcs mélabú. Amennyire visszahőkölt az első pillanatban Miska a báróné túlhangos, túlszínes egyéniségétől, ugyanolyan vonzódást érzett a báró szelid, finom lényéhez.

— Örülök, hogy önt megismertem, — mondta a báró, — láttam azt a gyönyörű képet a Salonban. Nagyon szeretem a képeket. Ez a „Dernier jour“ úgy hatott rám, mint kevés kép az életben.

— Nagyon kedves, köszönöm, — hebegte Miska boldog pironkodással.

— Voltak részletek benne, amelyek megdöbben-
tettek.

— Például melyik?

— Például az előtérben jobbról hever egy földhöz vágott imakönyv, vagy biblia. Ez pompásan jellemzi a gonosztevőt, de ugyanakkor pompásan egyensúlyozza a szín-kompozíciót. Az az erős fehér folt, amelyet a könyv kiszakadt lapjai adnak, felemeli a kép egész negyedét. El is gondolkoztam ezen a dologon. És most nagyon örülök, hogy magát a művészt kérdezhetem meg: mi volt ebből először? Előbb eszelte ki, hogy a halálraitélt odavágta a könyvet és ebből szerencsés véletlennel ez a remek fehér színfolt származott, vagy előbb elhatározta, hogy oda valami fehér kell és ezért festette oda a földhöz vágott könyvet, ami véletlenül oly kitűnően megvilágítja a főalak jellemét?

Miska feszülten figyelt, alig bírta követni. De kihámozta a kérdés velejét. Gondolkozott. Vállat vont.

— Nem tudom. Egyszerre jött az egész. Együtt. Így jutott eszembe.

A báró bólintott.

— Persze. Magam is ezt képzeltem. Így születik egyszerre és mégis egymásból a rím és a gondolat. Ezért zseni ön.

Miska most hallotta először ezt a szót magáról. Boldog megdöbbenéssel, fülíg pirulva meredt a báróra. De az nem olyan volt, mint aki udvariaságból bókolni akart volna. Hanem mint aki nyugodtan és tárgyilagosan megállapítja az abroszról, hogy fehér s a jégről, hogy hideg. A báró folytatta:

— A barátja is tehetséges?

— Nem én vagyok a zseni, — felelte Miska, — hanem ő. Az én véleményem szerint olyan rangú, mint a barbizoniak, akiket annyira kedvel és velem

is megkedveltetett. De honnan tud báró úr francia létére ilyen jól németül?

— Én nem vagyok francia és a feleségem sem az. Mi luxemburgiak vagyunk. Nemcsak németül tudok én, hanem egy pár szóra még most is emlékszem magyarul.

— Magyarul? Honnan?

— Az osztrák hadseregben szolgáltam. . .

— Bocsánat, az osztrák-magyar hadseregben.

— Nem, — mosolygott a báró, — az osztrák hadseregben. Akkor még nem volt osztrák-magyar hadsereg. Negyvenkettőben léptem be a Habsburg-ármádiába. A nyolcas huszároknál voltam kadét. Akkor Zolkiewben, Galiciában feküdt az ezred. A tisztikarban igen kedves magyar barátaim voltak.

— Még olyat. Milyen kicsi a világ. Kik?

De Marches báró elkezdte felsorolni a magyar neveket. Kicsit torzúl, de érthetően ejtette ki őket.

— Pallavicini Hyppolit, Pejacsevich Pál, Mészöly Farkas, Országh Károly, Veér Pál, Földvály, Szüts. Csupa kedves ember. Ott szolgáltam két esztendeig. Aztán alhadnagy lettem és áthelyeztek Brzezanba a hatos huszárokhoz. A kapitányom Szemere László volt, aki nagyon büszke volt a származására, valami vezértől származott, de genere . . . várjon csak . . .

— Huba.

— Az, az, Huba. Aztán ott volt gróf Pongrácz Ferenc, Zsedényi, Hodászy, Károlyi, Almássy, ó Istenem, micsoda régi nevek. A legjobb barátom volt Fiáth Pompejus, azzal együtt lettem főhadnagy negyvennyolcban. Akkor aztán feloszlott az én századom, mert egy bizonyos Lenkey János kapitány . . .

Miska rávágott az asztalra, a tányérok és poharak csörömpöltek. Mindenki ijedten nézett oda.

— Báró úr a Lenkey-huszároknál szolgált? Te,

Laci, ide hallgass, hallj csodát. A báró úr abban a században volt főhadnagy, amelyik negyvennyolcban hazaszökött Lenkey Jánossal. Báró úr tudja, hogy mi volt nekünk az a huszárszázad? Azok színmagyar legények voltak! Hazaszöktek. Petőfi verset írt róluk! Hé, Kellner! Azonnal bontson fel egy üveg pezsgőt. Bontson mindjárt kettőt!

Laci rosszállóan ráncolta homlokát: aki meg van híva, az nagy illetlenséget cselekszik, ha így rendelget. De Miska ezt nem vette észre. Úgy dolgozott benne a lelkes izgalom, mint mozdonyban a gőz. Szerette volna össze-vissza ölelni a bárót. Az bölíngatott.

— Emlékszem rá. Nagy eset volt az a szökés. Szegény Lenkey Jankó, mert mi úgy hívtuk, hogy Jankó, később megőrült. Ezt jóval később hallottam Magyarországon. Mert azóta is voltam magoknál. Három évvel ezelőtt jártam Pesten a feleségemmel. Sok régi baráttal találkoztam. Szóval elég jól ismerem a magyarokat. Mikor a maga képét megláttam a Salonban, azonnal kiéreztem belőle a magyart. A magyarságot nem lehet összetéveszteni semmivel.

Közben kibontották a pezsgőt. Laci, aki most már idefigyelt maga is, a báró felé emelte poharát.

— Ma karácsony napja van. Szebb karácsonyi ajándékot a báró úr nem adhatott volna nekünk magyaroknak. Isten éltesse.

Ittak. Kocintáskor Miska véletlenül az asszonyra pillantott. És meghűlt benne a vér. Vannak pillantások, amelyek egy életre szólnak. A báróné nyersen, tudatosan, erősen nézett a szemébe. Csak egy pillanatig. De ettől a pillanattól Miska megérezte, hogy ez az asszony még sokat fog szerepelni az ő életében. Összeszedte magát és a báróhoz fordult:

— A báró úr talán ott maradt? Talán még ellenünk is harcolt?

— A jóbarátaim ellen? Ó nem. Otthagytam az egész ügyet, amelyhez semmi közöm nem volt. Hazajöttem Luxemburgba gazdálkodni. Van egy kis birtokom ott és egy szerény házam rajta. Hal-lom, hogy ön át akar költözni Párisba, mihelyt lehet. Remélem, hogy akkor szerencsém lesz. A falu-nat Colpachnak hívják, ne felejtse el. Különben itt a névjegyem.

Késő délutánig beszélgettek még. Úgy össze-kedvesedtek, hogy alig akartak elválni egymástól. Mikor felkerekedtek, Miska meglökte Lacit és oda-súgta:

— Hívd meg őket vacsorára.

Laci bólintott. Mindjárt meg is szervezte a dol-got. Meghívta az egész társaságot úgy, ahogy voltak, a Malkastenbe. De a franciák nem jöhettek, nekik órára otthon kellett lenniök este. A báróék azonban szívesen és azonnal elfogadták a meghívást. Úgy beszélték meg, hogy a két magyar fiú értők meg a szállóba. Mikor egyedül maradtak, Miska lelkesen kiáltott:

— El vagyok ettől az embertől ragadtatva. Az asszony is kedves, mi? Jó volt a benyomásod róla?

— Tudj'Isten. Az volt a benyomásom róla, hogy ő a huszár a háznál, nem az a jámbor férje. Aki ennek az asszonynak a kezébe kerül, pajtás, az meg-tanul haptákba állni.

— Ugyan eredj, micsoda beszéd az, hogy valaki „a kezébe kerül“. Ez biztosan nem csalja meg az urát.

— Ne légy már ilyen számár, mért ne csálná meg? Az apja lehetne.

— Igen undok vagy, mikor ilyen cinikus vagy.

— Igen undok vagy, mikor ilyen naiv vagy.

— Jól van, fogd be a szád.

— Fogd be te.

Nagyot nevettek, egymásba karoltak. Széles jó

kedve volt mindkettőnek. De Miskának különösen. Egy mondat kimondhatatlanul boldoggá tette: hogy a képéből az idegen néző azonnal kiérezte a magyart. Ez még nagyobb diadal, mint maga az aranyérem, amely híressé tette. Hej, az a Siralomház, az a Siralomház... Mélyet és fájdalmasat sóhajtott. Hogyan fog megbirkózni azzal a Siralomházzal? Egyelőre háború van és nem lehet Párisba menni. De mi lesz, ha majd lehet?

— Te, Laci, mondd meg becsületszavadra, csakugyan nagy tehetség vagyok én?

— Nagy számár vagy, édes Miskám, erre szavam adhatom. Tudod, hogy az mérgesít legjobban, mikor így elkezdesz töprengeni.

Kiki elment haza ruhát váltani, haját szagosítani. És már mehettek is a szállóba. A házaspárnak csak egyik fele öltözött át: az asszony. Mélyen kivágott ruhát öltött, telt fehér nyakára és fülébe ékszert rakott. Hintóba szálltak. A kocsiiban Miska térde megérintette az asszonyét és ettől az érintéstől egész testében megrázkódott, mint aki nagyon keserűt ízlelt. Az ő egyszerre felébredt vágya is nagyon keserű volt, mert lelkiismerete azonnal felzúdult ellene. A kocsi homályában a férj felé pillantott. Az hallgatagon ült a mély sarokban. Volt benne valami titokzatos. Az olyan asszony férjében, aki érdekel bennünket, mindig van valami titokzatos.

A Malkasten tömve volt karácsony ünnepének tiszteletére. Más nem is kapott volna asztalt, de Herr von Paál és az aranyérmes híresség természetesen kaptak. A hangulat édes volt és zsibongó. A hölgyek pézsma-illatszere elkeveredett a szivarfüsttel, a zene bécsi keringőt játszott, a zsúfolt közönség eleven társalgásának moraja olyan andalítóan zúgott hozzá, mint a tenger, s egy-egy erősebb női kacaj úgy ugrott ki belőle, mint a habokból csillogva felszökkenő hal. Míg étkeztek, csak szaggatottan

társalogtak. De aztán részt vettek a táncban. Felváltva vitték táncolni a bárónét, a másik ott maradt a báróval társalogni. Miska most először jutott hozzá, hogy beszéljen az asszonnyal. Nem ő kezdte, az asszony kezdte.

— Mire gondol most? — kérdezte, miután egy darabig némán keringőztek.

— Arra gondoltam, hogy anyámat is úgy hívták, mint a bárónét. Cecil volt ő is.

A báróné a szeme közé nézett. Megint olyan kíméletlenül, olyan zsarnoki erővel, mint délben.

— Nem is bánám, ha olyan fiam lenne, mint maga, kedves... jaj, nem tudom a nevét megtanulni.

— Mun-ká-csy!

— Nem, az nekem nagyon nehéz. Én csak úgy fogom hívni, hogy a „Dernier jour.“

— Az utolsó nap? Miért nem az első?

Maga is elszörnyedt, attól, ami kiszaladt a száján. Mert úgy érezte, hogy most megbocsáthatatlan vakmerőséget mondott.

— Az első? Minek az első napja?

— Annak, hogy ismerjük egymást. Szívből örvendek, hogy volt szerencsém megismerhetni.

— Mi is nagyon örvendünk, hogy megismerkedtünk magokkal. A férjem mindig mondta, hogy a magyarok milyen kedves emberek. Most már én is látom. Maga is nagyon kedves, a barátja is. És nagyon csinos ember. Hogy hívják? Paál, úgy-e? Azt sokkal könnyebb kimondani.

Miskának a szívébe nyilallott valami. Egy pillanatnyi, egy pillanat ezredrészéig tartó harag Laci ellen. Nagyon csinos ember? Hát ő nem nagyon csinos ember? De mindjárt rendreutasította magát. Ha az asszonynak Laci tetszik, akkor szépen hátterbe kell vonulni. Vagy tisztességes jóbarát valaki, vagy nem.

— Az én barátom remek férfi. Olyan sikerei vannak itt Düsseldorfban, hogy azt el sem lehet mondani.

— Csak ne szerénykedjék. Maga miatt sem fáj a fejem. Szőke, vagy barna?

Ez minden kacérság nélkül hangzott el. Anyásan, jóindulattal, kicsit gúnyosan. De akkor mit jelentenek azok a pillantások? A zene véget ért, a kérdésre nem lehetett felelni. Visszamentek az asztalhoz. Kisvártatva Laci vitte táncolni az asszonyt. Miska még utánuk pillantott. Aztán behúnyta a szemét és igyekezett visszaidézni tenyerébe azt az érzést, mikor az asszonyt érintette. Azt a telt, erős, fiatal termetet, azt a keményre fűzött, páncélos derekat, amely alatt a tenyér ott tudja a hófehér aktot. De a báró kérdésétől felrezzent. Hogy látta-e a kiállítást Párisban? Nem látta. Elkezdtek beszélgetni képekről. A báró számos képre kitűnően emlékezett. Felsorolta Detaille egy történeti vásznát, Doré két képét, Courbet egy vihar utáni táját, Fantin Latourt, Durant.

— Leiblra nem emlékszik, báró úr? Női portrét küldött. Igen jó barátom.

— Leibl? Nem emlékszem.

Miska a táncolókra nézett. Laci és az asszony élénken beszélgetett tánc közben. És amit Laci mondott, az nagyon mulatságos lehetett, mert a báróné szívből kacagott rajta. Egészen az asztalig elhalaltszott mély, rekedt hangja. Miska hevesen elkapta a fejét. Visszafordult a báróhoz, aki csendesen, derűsen szivarozott. Nagy szivaros volt, vacsora óta már a negyediket szívta.

Aztán megint szerepet cseréltek. Megint ő forgatta az asszonyt. Megfogadva magában, hogy mindenáron tartózkodó lesz. Ezek Lacival tetszenek egymásnak. És Laci ellen hűtlenséget elkövetni, ennél nem volna nagyobb gyalázat.

— Él még az édesanyja?

— Egész kis koromban meghalt. Alig emlékszem rá. Apám is korán meghalt. Szülők nélkül nőttem fel.

— Ó szegény fiú.

Ez őszinte volt és meleg. Nyílt és mély pillantás kísérte. De nem szerelmi pillantás, hanem emberi.

— Milyen furcsa az élet, — folytatta az aszszony, — én mindig azért imádkozom, hogy a jó Isten gyermeket adjon. És nincs. Magától pedig a szüleit vette el az élet. Tudja mit: beszélek az urammal és örökbe fogadjuk magát. Akkor lesz papája is, mamája is.

— Kitűnő. Holnap mehetünk a közjegyzőhöz.

— Ne hamarkodja el. Én nagyon szigorú mama leszek. Nekem szót kell fogadni.

— Bár volna valaki, akinek szót fogadnék.

— És én erősen dolgoztatnám a gyereket. Nekem mániám a dolgoztatás.

— Bár volna valaki, aki dolgoztatna.

— És belebeszelnék az üzleti dolgaiba. Azt én szenvedélyesen csinálom. Nagyon értek is hozzá. Minden dolgát elintézném, magának semmivel sem kellene törődni, csak dolgozni.

— Ilyen szerencse velem nem történhetik. Pénzhez én nem értek semmit, éppen ehhez kellene egy mama.

A báróné erősen ránézett Miskára. Úgy, ahogy rabszolgavásáron nézheti a vevő az anyagot. Tisztán és pontosan az arcára volt írva, hogy amit most könnyű tréfaként beszéltek, azt igen komolyan kedve volna végrehajtani. És Miska azt a különös vágyat érezte felbukkanni a lelkében, hogy bár ezt komolyan meg lehetne csinálni. Az érzéki gondolatok egyszerre kiröppentek a fejéből. De az a felelőtlen és odaadó engedelmesség, amelyet anyja iránt érez az imádó kisfiú, és amely önála elhasználatla-

nul hevert lelke valamely rozsdásan elzárt fiókjában, egyszerre kiömlött onnan és forrón vágyott gazda után. Mikor visszamentek az asztalhoz, a báróné a tánc gyors lélegzetével, nevetve ujságolta:

— Mit szólsz hozzá, Eduárd, anyának érzem magam. Fiammá fogadtam „Dernier jour“ urat, csak még a te beleegyezésed hiányzik. De a barátját sem lehet megsérteni, tehát Paál urat is örökbe fogadjuk. Mit szólsz hozzá, ikreid születtek.

A báró derűsen igent intett.

— Kitűnő üzlet. Ingyen bekerülök a művészet-történetbe. Dolgod csak neked lesz velük. Veszekedhetsz a nőkkel.

— Hohó, én nem sokat fogok veszekedni. Az nálam nincs. Morális dolgokban nem ismerem a tréfát. Mindakét gyereket sürgősen meg fogjuk házasítani, mihelyt vége a háborúnak és Párisba lehet költözni nekik. Akkor aztán két lányom is lesz. Ez nagyszerű. Meg fogom érni az ükunokáimat is.

De Marches báró a levegőbe nézett:

— Jobb helyzetben vagy. Én esetleg az unokáimat sem.

Laci felemelte a pezsgős poharat. Mert megint azt ittak.

— Ugyan miféle beszéd ez karácsony este? Éljen a báró! Egészségére!

Miska szélesen mosolygó, kisfiúsan őszinte arccal nézett a báróra:

— Szívemből kívánom egészségére.

Jó sokáig maradtak. A báró nem engedte, hogy hazakisérjék őket. Pedig Miska szerette volna, mert feltette magában, hogy a hintóban semmiesetre sem fog hozzáérni az asszony térdéhez. Most ez a hősies elhatározása természetlenné vált.

Másnap is, azután is, több napon keresztül sűrűn voltak együtt. A báróék három—négy napra tervezték düsseldorfi tartózkodásukat és ott maradtak két

hétig. Az érintkezés eleinte zavart és félszeg hangja, amely ilyenkor ingadozik és tapogatódzik, lassanként kitisztult: kiki megtalálta egymással szemben a magatartást. A báró megnézte Miska képeit és Laci képeit feleségével együtt. Úgy találta, hogy Laciméltó barátja az aranyérmesnek. Összehasonlítani nem lehet őket; egyik tájképeket fest, a másik zsánert. A lírai költőt sem lehet a regényíróval összehasonlítani. De mind a kettő feltűnően és félelmesen tehetséges. Személyüket jóindulatú pártfogással és kedélyes barátsággal kezelte, művészetüket tüntető tisztelettel. Az asszony pedig komolyan kezdett beszélni arról, amit tréfásan eltűlozva első nap megpendített: jöjjenek csak Párisba, mikor majd lehet, a szezont ők is ott szokták tölteni, majd ő kezükre jár, segít lakást keresni, segít berendezkedni, belebeszél üzleti dolgaikba, megismerteti őket fontos emberekkel.

Egyik utolsó este Miska férfiestélyt rendezett műtermében. Az ezredes segítségével francianyelvű meghívót komponált. „Mr. Munkacsy a l'honneur d'informer M... qu'il restera chez lui le Mercredi soir à huit heures à son atelier. On dansera sans musique. L'habit noir n'est pas de rigueur mais on pourra fumer. Dusseldorf le 10 Janvier 1871. R. s. v. p.“ Vagyis hogy szerdán este nyolckor a műteremben zene nélkül fognak táncolni, estélyi ruha nem kötelező, de azért dohányozni szabad. A meghívót maga rajzolta kézzel, homlokán paletta volt látható, amelyből dekoratív legyező gyanánt álltak ki az ecsetek. A palettát, mintha címer volna, balról akt, jobbról spanyol jelmezes alak támogatta. Az apróságok hasonló százai cifrázták az estélyt. Tréfás menükártyák állottak a teríték mellett, mindenki bolondos főveget kapott, piciny kürtőkalapot, fezt, vagy csörgösipkát. A teához bőséges hideg harapnivalóval szolgált a Malkastenből kölcsönkért pincér. Sőt nemcsak harapni-, hanem innivalóval is. A házigazdán kívül Laci,

a báró, továbbá német és francia tisztek voltak jelen. Ugyanezen az éjszakán, messze nyugat felé, a németek áttörték a francia köztársasági sereg centrumát és az utolsó napon ejtett francia foglyok száma húszezerre emelkedett. De itt, a düsseldorfi magyar piktor műtermében, az ellenséges tisztek elázva ölelgették egymást, különbékét kötöttek és örök barátságot fogadtak. Laci, akinek mindig voltak gáláns titkai, kilenckor megszökött ugyan egy órácskára, de tízkor visszajött és duhaj kedvvel mulatott tovább. A báró maga is alaposan becsípett, életében először és egyetlenegyszer. Hajnal felé karonfogva kísérték haza a többiek, de ebben nem volt köszönet, mert a kísérők magok is elég bizonytalanul mendegéltek a havas gyalogjárón.

Miska is rózsásnak látta a világot, mikor egyedül maradt. A szellőzés céljából kinyitott ablakon kibámult a hófehér éjszakába. A báróra gondolt vissza. Mennyire megszerették egymást. Megbeszélték, hogy a báró engedelmet szerez kettejüknek, hogy megnézhessék a német tábornok Longwyban. Megbeszélték, hogy mihelyt a háborúnak vége és az utak megnyílnak, együtt fognak utazni Párisba. Megbeszélték, hogy Miska minden nyáron legalább egy hónapot fog tölteni falun a báróéknál. Erre még kezet is kellett adnia. Aztán az asszonyra gondolt. A pezsgő is dolgozott a fejében és valami káprázat folytán minduntalan összekeverte a bárónét Ligetinével. Derűs megnyugvással fordult el a kettős női alaktól a kettős férfialak felé, mert a bárót és Ligetit is összekeverte magában valahogy. Kint sűrűn hullott a hó. Becsukta az ablakot és lefeküdt.

Mikor a báróék elutaztak, Miska és Laci kikísérték őket a Köln felé induló vonathoz. Cécile asszony mindakettőnek a lelkére kötötte, hogy szorgalmasan írjanak és készüljenek Párisba, a háború most már igazán nem sokáig tarthat. Hangos, recsegő és erősza-

sem. Anyásan beszélt velök, baráti hangon, mintha húsz évvel lett volna idősebb a nála idősebbeknél. Már elhangzott a kalauz kiabálása, már egymásután csapódtak be a fülkeajtók, mikor a báróné és Miska még egyszer kezet szorítottak.

A kézzszorítás egy gondolattal tovább tartott, mint ameddig kettőjük jóbarátságához illett volna. És egy enyhe kis utószorítást is érzett Miska, amelyet nem lehetett félreérteni. Már indult is a vonat.

XIII.

Munkácsy Mihály levelet kapott Weimarból. A szász-weimari herceg meghívta a képzőművészeti akadémiára tanárnak. Először elmosolyodott, mert azt hitte, hogy valamelyik jókedvű katonatiszt ug-ratja. De mikor jobban megnézte a levelet, a bélye-get, az írást, a hivatalos papírt, akkor látta, hogy ez a levél valódi. Csakugyan hívják Weimarba ta-nárnak.

Első ösztöne az volt, hogy ez nem neki való. De rögtön utána elnyomta legelső benyomását a vágy, hogy megszabadjon a párisi felelősség elől. Huszonhét esztendő óta akadémiái tanárnak lenni olyan rangos városban, mint Weimar, az nagyon-nagyon szép dolog. Ha Goethének, meg Schillernek jó volt az a város, akkor az aradi asztalossegédnek is jó lehet. Előkelő, tekintélyes műtermet kap az akadémián, kedvére dolgozhatik, jó kis fizetése lesz. A Goupil előlegét visszaküldheti onnan. Nem kell nagyon magasra mászni, akkor nem zuhan le az ember. Fő a józan önmérséklet. Ez volt a levél hatásának második fejezete. Akkor jött a harmadik: hogyan vállalhat olyat, amit nem tud? Rendszerint még Lacinak sem tudja megmagyarázni, amit festészeti kérdésekről

gondol, hogyan magyarázhatná meg tudatlan fiatal-embereknek?

Csak tépelődött és hetekig nem tudott dönteni. A sok tanács közt nem tudott eligazodni. A báróval február folyamán csakugyan tettek egy kirándulást és megnézték Longwyt, amely január végén elesett. Az összelődözött erődön nem sok néznivaló volt, inkább örültek egymásnak és beszélgettek. A báró hevesen rábeszélte, hogy mondjon le a weimari dologról. Paál Laci is lebeszélte. Viszont Vautier rábeszélte. Nem tudta elhatározni magát sehogysem.

Ebben a nyugtalanságban nem találván helyét, a longwyi kirándulás után is kapott minden alkalmon, mikor elutazhatott Düsseldorfból. Az ilyen alkalom már kora tavasszal érkezett, mikor Forbes, az angol műkereskedő, aki Paál Laciban nem csak a nagy tehetségű piktort, hanem az embert is megszerette, meghívta őt Londonba, sőt a meghívást kiterjesztette Laci testi-lelki jóbarátjára is. Laci nagyon sokat várt ettől az úttól. Hogy mit, azt maga sem tudta pontosan megmondani, csak csökönyösen fűzőgette hozzá a nagy szerencse reménységeit. Olyan ember volt, aki a fejébe vett valami ok nélkül való reménységet, attól aztán nem tágitott. Miska azonban jól tudta, hogy mit vár az utazástól: beteg önbizalmának gyógyulását, megsebesült munkakedvének felüdülését, önkínzó tépelődéseinek enyhülését. Kaptak egy harmadik útitársat is: a düsseldorfi angol konzulnak épen dolga akadt ott-hon Londonban, vele együtt indultak útnak.

Miska most látott először tengert. Mikor a belga parton kitárult előtte a parttalan nagy víz, első szava ez volt:

— Olyan ez, mint az Alföld. Csak az Alföldnek szebb színei vannak.

Az utazás maga eléggé érdekelte. Mulatságos és mozgalmas kép volt a nyüzsgő kikötőben tolongó

utas-tömeg, a lökdösődők, sietők, egymást keresők, gyakorlott egykedvűek különféle nyelveken kiáltózó, veszekedő, búcsúzkodó, tereferelő sokasága. Fénytelen, borús délelőtt szálltak hajóra. Kötelek recsegték, eresztékek csikorogtak, berregő csengőjelek, idegen nyelvű vezényszavak, meglepően mély kürtbúgások szórakoztatták a tengeri újoncot.

A hajó megindult. Miska hátul állott, hogy láthassa a kontinens körvonalait beleolvadni a látóhatár távolódó szélébe. De ezt már nem tudta megérni. Öt perc múlva rendkívül kellemetlennek találta a hajó ingását. Önkéntelenül a korlátba kapaszkodott, de ez semmit sem segített rajta. A kellemetlen érzés rohamosan elviselhetetlenné nőtt. Ha behúnyta a szemét, attól csak rosszabb lett az egész. Mintha valami óriás parittyá lendítette volna hajóhintaszerű ívvel a halálos mindenségbe. Akkor kinyitotta a szemét s megint rosszabbodott a dolog. Halántékán, homlokán már kiütött a verejték. Keze reszketett.

— Mi lelt, Miska? — lépett hozzá Laci — olyan sápadt vagy, mint a fal.

Felelni már nem tudott, rettenetes rosszul érezte magát. Laci és a konzul a hóna alá nyúltak. Úgy támogatták a lépcső felé, mint a haldoklót. Egész belseje kízó utálkozással felfordult. S a gonosz az volt ebben a betegségben, hogy tulajdonképpen nem fájt, mégis olyan embertelen és cudar közérzettel járt, amelyet még hajdani váltóláza legkomiszabb óráiban sem érzett. Lefektették egy kabinban, rumot itattak vele. Most már olyan borzasztóan érezte magát, hogy szeretett volna meghalni. Jajveszékelve nyögött és imádkozott a szűk fekvőhelyen. Fogvicsorgató kínjában nyelvét harapdálta és vadul tördelte ujjait. Az indulás első öt percét kivéve, nem látott a tengeri útból semmit. Csak akkor lett jobban, mikor Anglia partjainál megállt a hajó.

A nyomorult és semmihez nem hasonlító érzés megszűnt, mintha elmetszették volna. A halálos fáradtság érzése váltotta fel.

Laci boldogan izgult, mikor a szokatlan külsejű, előkelő vonat az angol tájon röpítette őket keresztül. Kezdett már alkonyodni. Ő az ablakon bámult ki és egy-egy kitáruló tájra, a mesterség varázsától mámorosan kiáltotta:

— Constable! Nézz ki, Miska, tisztára Constable!

Vagy ujjongva ámult egy másik tájon és szinte kezével nyúlt a sötét gyepen legelésző birkák színfoltjai után.

— Nézz ki, Miska, ezt Hobbema festette!

De Miska csak szórakozottan fordította oda a fejét, hogy pajtása kedvét ne rontsa. Idegesen bólintott igent, aztán visszasüllyedt komorságába. Kutya rossz kedve volt, nem tudott magán erőt venni. Talán majd maga London helyrehozza egy kicsit.

Nem hozta helyre az sem. Forbes már kint lakott falusi házában, onnan jött be hetenként egyszer-kétszer. A két magyar festőt szállóban helyezte el, a Piccadilly közelében. Miskát minden a világon dühítette. Vacsoránál fagyúsznak találta a húst, s az angol sört rettenetesnek. Ágyát kényelmetlennek érezte. Másnap reggel vigasztalan esőre ébredtek, nyomasztó és lehangoló ködre. Laci nem törődött vele, alig várta, hogy rohanhasson képet nézni. Miska kedvetlenül és lustán öltözködött, Laci végre is türelmetlenül otthon hagyta. Ő tehát elmozdult szobájában, aztán lement az utcára. Ott gyűlölte a fülsiketítő forgalmat, s a furesán épített magas bérkocsik, amelyeket az utas háta mögött fent ülő kocsis hajtott, idegen és barátságtalan érzéssel töltöttek el. A feliratokból egy árva szót sem értett. Dél felé kisütött egy kicsit a nap, most már jobban nézegette a hatalmas házak szűk utcáit és természetesen eltévedt. Egy pár járókelőt megfogott és kér-

dező arckifejezéssel váltig magyarázgatta nekik, hogy Germin-Street Hotel, de úgy ejtette ki, ahogy le volt írva. Végre egy kockásruhájú, kedélyes, pofaszakállas úrnak eszébe jutott, hogy ceruzát és papírt nyomjon a kezébe. Így végre megértették, kocsira tették és hazaküldték.

Laci tele volt lelkenedező benyomásokkal, amelyeknek aranykincse alatt majdnem összeroskadt. Miska másnap is csak immel-ámmal nézegette a képeket a National Galleryben. A remekművek idegessé tették és megfélemlítették. Méreg volt neki nézni ezeket, nem orvosság. A Trafalgar-Squaren is unottan nézte a Nelson-szobrot, únta a Towert, únta a Hyde-Parkot. Reggelinél káromolta a faizű rántott halat és az agyonszózott sonka-tojás-sültet. Kiállhatatlan volt és ingerlékeny estig, akkor dacosan bujt a hideg, nyirkos, ellenszenves ágyba.

Két hétre tervezték londoni tartózkodásukat. Ő négy nap múlva megelégte a dolgot. Ott hagyta az újonnan felfedezett klasszikus kedvencekért rajongó Lacit és elindult haza egyedül. Visszafelé még jobban megkínózta a tengeri betegség, mint jövet. S mikor benyitott düsseldorfi műtermének ajtaján, megátkozta a pillanatot, mikor ráállt a londoni útra.

Erőszakkal vonszolta magát a festőállvány elé, mintha egy gyűlölt idegennel zsarnokoskodott volna. A tépéscsinálókat ábrázoló képet kétszer is abba hagyta volt, hogy más kisebb képekkel próbálkozzék. Egy tájképe, amelyet ilyen idegnyugtatónak szánt, kitűnően sikerült, azt Forbes már el is vitte. S volt egy másik képe is készen. „A halálraítélt“. Ez nem tetszett neki. Nem szerette. Harmadszor is ráfanyalodott a tépéscsinálókra, amelynek a „Háborús idők“ címet adta. Változtatott az eredeti ötleten: elvetette az egészségesen otthon maradt poltron gondolatát. Azt gondolta, hogy nem helyes dolog külföldiek elé egy gyáva magyart állítani. Atcsó-

portosította a vázlatot. Tépelődésében gyerekesen babonássá vált, pénteki napon nem nyúlt ecsethez és saját új babonákat is talált ki magának. Például az jutott eszébe, hogy a Siralomház szerencsését a gonosztevő előtt álló szösze kisgyerek hozta. Ráfestette tehát ugyanazt a kisgyereket erre a képre is pontosan olyannak. A púposra sokáig nem talált modellt. Egyszer aztán, akárcsak tavaly a gonosztévőhöz való embert, most megpillantotta egy üzlet előtt a nekivaló púpost. Gyorsan gondolt egyet, kettészakította közepén a zsebében lévő egyetlen nagy bankót s egyik felét odaadta a kis púposnak. Az abban a nyomban sírva fakadt a kegyetlen ajándéktól.

— Ne sírjon, — mondta neki Miska, — jöjjön el hozzám modellt állni, a műtermemben megkapja a másik darabot. Ha összeragasztja, beváltják.

A púpos megjelent a műteremben, s ő lefestette. Ez az epizód egy kis időre felvillanyozta, de nem-sokára megint belesülyedt a komor önsanyargatásba. Maga csodálkozott legjobban, mikor a képet befejezte, hogy egyáltalában be tudta fejezni. Mélyen és végzetesen szenvedett.

Pedig az élet mindent elkövetett, hogy önbizalomra bírja. Vilmos király már német császárrá koronáztatta magát a könnyörtelenül megalázott Versailles tróntermében, utána Párisban kitört a kommun polgárháborúja és elhúzódott május végéig. Ekkor végre leverték a kommunistákat, s az út megnyílt Páris felé. De Marches báró azonnal táviratozott Miskának, hogy ő és felesége elutaznak Párisba, Miska tartson velök, nézzék meg együtt az össze-lőtt, leégett és összerombolt Párist. Ugyanakkor felszólítást kapott Goupiltól, hogy menjen rögtön Párisba és vegye át a becsületrendet, amellyel a Siralomházért kitüntették.

Miska sietett, műterme kibírhatatlanná vált

levegőjéből kiszakítani magát. Luxemburg városában találkozott a báróékkal, együtt utaztak Párisba.

Már a vonaton hosszan elpanaszolta lelki betegségét a házaspárnak. Részletesen beszámolt a vívódásáról, a festőállvány előtt való tehetetlenségéről, teljes kétségbeeséséről. Azok elkomolyodva látták, hogy ennek a fele sem tréfa. Egész úton odaadó gyöngédséget mutattak iránta, biztatták, kétségeit tüntetően kinevették, az új képet már így, elmondás után is magasztalták. Miska kettényitott lélekkel adta oda magát a vigasztalásnak, meghatottan köszönte jószágukat és el is sírta magát. Ez nagyot könnyített rajta. Most már érdekesnek találta az utat is. A vasutazás kétannyi időbe tellett, mint háború előtt. Mindenütt áruszállító tehervonatok állták el útjukat, amelyek a végre-valahára megbékélt Páris felé igyekeztek. Minduntalan leégett falvak kormos képe suhant el mellettök, néhol üresen tátongott az egyik falától megfosztott templom belseje, mintha rájuk vicsorította volna a fogát, másutt lassan dolgoztak a munkások égett, fekete gerendák között egy új híd építésén, majd pedig friss katonasírok csoportja tűnt szemükbe az út mentén. Sok volt a rokant s az utasok mind a frankfurti békét tárgyalták a szakaszokban.

Amint Párishoz közeledtek, a pusztulás képe egyre félelmesebb lett. Amikor bekocsiztak a városba, elhültek a látványtól. A szállóban alig hogy kezet mostak, már siettek a sebesült világváros feltépett részeit megsejlelni. A Champs Élyséesn kocsziztak végig s a pompás sugárút olyan látványt nyújtott, mint a töröttfogú fésű. Ép paloták között, itt is, ott is egy-egy rombadőlt, üszkös kőhalmaz. Az avenue vége felé már egyetlen ép házat sem láttak. Mindenütt törött ablakok, tűzverte tetők, golyóktól lyukgatott falak. Az Arc de Triompheot több ágyúgolyó érte, a Háború című híres szoborcsoportba bele-

vágott egy ördögi tréfájú gránát s az anya balkarjáról egyszerűen letörölte a gyermeket. Az Avenue de la Grande Arméenak egyetlenegy háza sem maradt sértetlen. A Porte Maillot tövében a házakat egyszerűen elfújta a föld színéről a háború. A lámpaoszlopok töröttek vagy olvadtak hajladoztak, a fák a bombázás mesterséges villámesapásainak nyomát hordták. Ezt a képet adta a város sok része. S az utcákon özönlöttek a taligák, a falusi szekerek, százszaamra, ezerszaamra: vidékről hozták vissza az elmenekülteket, dunyháikkal, mosdószekekrényeikkel, fazekaikkal megrakottan.

Miska képeket hozott Goupilnak, az pedig átadta neki a becsületrendet, amelynek kézbesítését vállalta. Miska azonnal szabót keresett és felvarratta kabátjára, felöltőjére a piros szalagot. Akinek gomblyukában ilyen szalagot látott, azt azonnal ismeretlenül is testvérnek nézte és kedvelte. Szerette volna, ha a becsületrend valamennyi lovagja azonnal díszfelvonulást rendezett volna a megnyomorított Páris utcáin, hogy ő is közöttük pompázhassék a báróval együtt.

Első este Goupillal vacsoráztak. Az öregúr három és fél óra hosszat szüntelenül Páris ostromáról beszélt nekik, arról a hisztériás időről, mikor az emberek patkányt sütöttek ebédre, de színültig megtöltték a színházakat, továbbá a kommun pokoli napjairól, mikor az utcákat a kommunista fegyveresek zárták el, municiót osztottak szét a nép között és negyedóránként kinyitották a kordont, hogy a járókelők jöhessenek-mehessenek napi munkájuk után, a fegyverek ropogása közben. A szobrokat leöntötték petróleummal és meggyújtották, hogy olvadjon a bronz, tüzet vetettek a Tuileriákra, a Palais Royalra, a városházára, rakásra gyilkolták a túszoakat, irtózatoss volt.

— És tudja-e, — fordult Miskához — ki rendelte

el a Vendôme-téri oszlop lerombolását? Courbet. A magok bálványozott Courbetja! Egy művész volt képes ilyesmire! Megőrült itt mindenki. De most majd lassan visszatér a normális élet.

— Mikor gondolja, moszjő Goupil, hogy átköltözhetek ide?

— Néhány hónapot még várjon, míg a dolgok rendez mederbe térnek. Képet eladni? Most? Hiszen látták a várost, ez megmond mindent.

Másnap már utaztak is vissza. Goupiltól már elbúcsúzott Miska, egy álló óráig faggatta, hogy bízike-tehetségében. Az öregnek végül már elszakadt a türelme. Összeszidta Miskát, hogy lehet ilyen kishitű. Menjen haza és dolgozzék, kész. Indulás előtt a báróra kellett várniok, aki valami üzleti dolgának nézett utána és késett. Ketten ültek a hotelszobában útra készen, Miska és a báróné. A Miska jövőjéről beszélgettek, két széken ültek, egymással szemközt az ablakban. Cécile asszony melegen és erélyesen igyekezett lelket verni a csüggedt piktorba.

— Már százszor a pokolba kívántam azt a Sirlomházat — mondta Miska haragosan.

— Ugyan hagyja. Sokkal jobbat fog festeni, erről szilárdan meg vagyok győződve.

Miska hálásan hajolt le az asszony kezéhez, hogy megcsókolja. Az asszony pedig ugyanekkor, mint jó anya, megcsókolta a fiatalember homlokát. S a fiatalember boldogan, nedves szemmél emelte fel arcát az asszony arcához. Lehelletszerű csók volt, de csók volt. Miska mindjárt úgy meg is rettent tőle, hogy belesápadt. Hirtelen azt hitte, hogy most örökre eljátszotta ennek a jóságos, megbecsülhetetlen asszonynak a barátságát. De az nem felháborodással válaszolt, hanem cinkostársi mosollyal. Megsímogatta a Miska arcát és recsegő hangja szokatlanul lágyan csengett, mikor ezt mondta:

— Nono, rossz fiú, ezt nem szabad. Ezt előbb ki

kell érdemelni. Hosszú, hosszú munkával és egy gyönyörű képpel.

Ugyanekkor lépett be a báró. Miskában goromba sajjággal rezzent meg a lelkiismeret. De ugyanekkor érezte, mint az első lopását elkövető tolvaj, hogy akármennyire szereti ezt az embert, képes lenne rá, hogy megcsalja. Az évek múlnak, a lelkiismeret szüzessége lassan, de folyton kopik. S aki inkább meghalt volna, semhogy szerelmét megvallja Ligetinének, az a bárónét a legközelebbi alkalommal úgy fogja magához rántani, hogy megcsókolja, mint tigris a prédát.

Az úton visszafelé a weimari tanárság kérdését is alaposan megvitatták. S mikor hazaért Düsseldorfba, Miska megírta a lemondó-levelet.

— Döntöttél? — kérdezte Laci.

— Döntöttem. Amit csinálók, azt magam sem tudom, hogyan csinálom... Hogyan magyarázhatnám meg másoknak? Megyek inkább Párisba. És te is jössz, Laci. Közös műtermet veszünk, nagyszerűen fogunk élni. A báróék ősszel már Párisba költöznek.

Paál Laci arca elborult.

— Én? Párisba? Abból aligha lesz valami. Apám egészen tönkrement. Ha nem kapok új ösztöndíjat, nem tudom, mi lesz. Örülök, ha eljutok a nyáron egy pár hétre Hollandiába. Az nekem úgy kell, mint egy falat kenyér.

— Ne búsulj, majd lesz valahogy. Én is milyen sokáig lógattam az orromat, de a báróék egy kis lelket vertek belém.

Az a lélek, amit a báróék vertek beléje, csakugyan eltartott egy darabig. A tépéscsináló kép kiállításáig. A festménynek a kiállítás megnyitásának első órájában már zsúfolt közönsége volt. Hiszen annak a híres piktornak a képéről volt szó, aki aranyérmet kapott a Salonban s most még hozzá

becsületrendet is. Általában dicsérték a képet és mindenki nyájasan, buzgón gratulált Miskának. De tíz ember között alig akadt egy is, aki hozzá ne tette volna, hogy a Siralomház persze egészen más volt, de hát nem lehet mindennap olyan remekművet festeni. Miska azonnal visszazuhant önmaga felől való kétségbeesésébe.

Zichy Mihály látogatása hozott csak ideig-óráig tartó enyhülést. Az orosz cár híres magyar udvari festője szabadságot kapott felséges gazdájától és eleget tehetett a walesi herceg meghívásának, aki vadászatra invitálta Skóciába. Zichy már régen nem járt Európában, s mivel most módja adódott keresztülutazni a kontinensen, néhány városban meg akart ismerkedni néhány híres festővel. Münchenből Brüsszelbe vette útját, hogy ott Louis Gallait-t, a nagynevű belgát látogassa meg, de előbb megállott Düsseldorfban, mert ismerni akarta azt a fiatal magyart, aki Párisban akkora feltűnést keltett. És egy napon Miska levelet kapott. Zichy Mihály, maga a nagyszerű és érdekes Zichy Mihály írt neki, hogy miatta Düsseldorfba érkezett és nagyon örvendene, ha ma délután pontban négy órakor szerencséje lehetne.

Miska gálába vágta magát és egy kis lámpalázzal kopogtatott be a szállóbeli szobába. Igen elegáns, kitűnően megtermett, negyven és ötven közötti úriember sietett eléje. Hosszú szőke hajat hordott, válligérőt, selymes szőke szakáll a gondos ápolás hullámaival mutatta, szürkés-kék szemében csillogó szellem és élnökség, mozdulataiban az udvari ember páratlan parkett-simasága.

— Isten hozta, kedves öcsém, foglaljon helyet.

És királyi mozdulattal helyet mutatott. Olyan nyájas volt, olyan szeretetreméltó, hogy Miska lámpaláza azonnal elmúlt. Pár perc múlva már mesélte élete történetét, küzdelmeit, asztalosságát,

bécsi, müncheni éveit és a Siralomházat. Beszélt szünet nélkül öt óráig. Akkor ijedten pillantott egyik aranyórájára és felállva, bocsánatot kért, hogy ilyen soká itt felejtkezett.

— Ugyan, ne bolondozzék, — szólt Zichy, — hiszen csakis és kizárólag maga miatt jöttem Düsseldorfba. Holnap utazom tovább, addig semmi dolgom nincsen. Tudja mit, legyen szerencsém egy csésze teára. Menjünk el valahova, ahová magok, művészek szoktak járni.

Lementek a Malkastenbe. Ott már Zichyn volt a sor, hogy beszéljen.

— Nem haragszik, ha megkérdem, hogyan lett udvari festő? Hogyan lesz udvari festő az ember?

— Igen egyszerűen. A mesterem, Waldmüller, beajánlott Bécsben Heléna orosz nagyhercegnő leánya mellé, rajzoktatásra. A fenségek elutaztak Oroszországba és engem is magokkal vittek. Ott folytattam az oktatást. De mikor negyvenkilencben az orosz uralkodócsalád tagjai mind magyarellensek lettek és Ausztria mellé állottak, otthagytam a szolgálatot. Kenyérkereset dolgában nem nagyon válogathattam. Anyám nem helyeselte pályaválasztásomat, gazdálkodnom kellett volna otthon, Somogyban. A családom grófi tagjaihoz sem fordulhattam; szégyelték és haragudtak, hogy művész lettem. Én bizony, pajtás, beállottam Pétervárothoz egy fényképészhez, a derék Weiningerhez, retusőrnek. Odajött levéttetni magát Sándor hesszeni herceg. Meglátta egy humoros rajzomat, roppantul tetszett neki. Azt mondja: szeretné megmutatni a cárnak, hadd nevéssen az is. Tudniillik egy vén generálist figuráztam ki azon a rajzon. Mondom neki: csak vigye. A cár másnap már megparancsolta, hogy mutassanak be neki. Elmentem kihallgatásra. Mutattam egyéb rajzot is. Erre azt mondta, hogy lakosztályt rendel nekem a gacsinai palotában, ott fogok

maradni mellette és rajzolni fogok. Ennyi volt az egész.

— És látja néha magát a cárt?

— Néha? Folyton. Hiszen mondom, hogy maga mellé rendelt. Úgy vagyok mellette, mint valami titkár. Ha valamelyik rokona megbotlik a lépcsőn, azt nekem már le kell rajzolni. Más uralkodónál talán terhes volna ez, de ő áldott jó ember és csak szeretni lehet.

— Értem, — mondta Miska, — így lett udvari festő. De hogyan lett ilyen híres?

— Annak is története van. Théophile Gauthier, a párisi író, beutazta Oroszországot. Elvetődött Pétervárra is. Van ott egy Beggroff nevű műkereskedő. Az kitette a kirakatába egy-két képemet. Gauthier ezeket meglátta és megkérte egy Lwoff nevű barátomat, az akadémia igazgatóját, hogy hozza össze velem. Én akkoriban egy úgynevezett Pénteki Társaságot alapítottam, ahol hetenként egyszer tudósok és művészek találkoztak. Egy ilyen pénteki összejövetelre elhozták Gauthiert. Megbarátkoztunk, megnézte a műtermemet, aztán írt a legnagyobb párisi lapba egy akkora cikket, amelyet még nem igen kapott piktor. Azt írta rólam, hogy „monstre de génie“. Tud franciául?

— Nem.

— Pedig azt meg kell tanulni. Szóval azt írta rólam, hogy disznómód szörnyűségesen nagy zseni vagyok. Elhitték neki. Kész. Addig csak Pétervár tudott rólam, meg otthon a mi kis Pestünk. Most már tudnak egyebütt is.

Zichy Mihály szokott mozdulatával hátrasimította oroszos apostolhaját. Szerényen mosolygott. Azoknak a diadalmas embereknek módján mosolygott, akik már mindent megengedhetnek magoknak, még azt is, hogy szerények legyenek. A gondtalan jó mód látszott rajta, a sosem zökkenő siker harmó-

niája. Miska fájdalmasan irigyelte. Óvatosan, féltékenyen folytatta a kérdezősködést:

— És nem érzi ennek a nagy hírnek a terhét? Nem nehezedik rá a munkájára?

A cár udvari festője csodálkozott a kérdésen. Mosolygott. Fejét rázta.

— Dehogy nehezedik. Miért nehezednék? Nincs a művésznak nagyobb ihletője, mint a siker. Mikor látom, hogy mennyire tetszik, amit csinálok, még jobb kedvvel ülök neki. Maga nem úgy van vele?

Miska egy pillanatig habozott. De aztán restellte sebeit mutogatni. Ráhagyta, hogy igen, ő is úgy van vele. Belement abba, hogy szerepet játsszék, magára öltötte a nagy sikernek örvendő és még nagyobb sikerek elé induló boldog művészt. A Malkastenből elmentek Miska műtermébe, közben üzent Lacinak, hogy az is jöjjön oda. Zichy Mihály és Paál László megismerkedtek. Hárman mentek el a Laci műtermébe is, a verebek, cinkék, varjak és festmények közé. Zichy udvarias részletességgel nézte képeiket, magasztalta őket, kedves volt, lekötölező és közvetlen. Este már nagyobb társaság verődött össze vacsorára, üzentek Knausért, hosszú asztal kerekedett azokból, akiket a két magyar piktor érdemesnek tartott Zichyvel megismertetni. Valóságos bankett lett belőle. Zichy vitte a főhelyen a szót, beszélt a pétervári művészeti viszonyokról, az orosz életről, különös szokásokról, a cári udvarról, estélyekről. A hallgatók falták minden szavát. Csak akkor lett tartózkodó, ha a cár, a nagyhercegek és nagyhercegnők személyes intimitásairól intéztek hozzá kérdéseket. Udvariasan kitért a válasz elől és másfelé irányította a társalgást. Elmondta, hogy sokat foglalkozik az orosz hadsereg negyvenkilencediki hadjáratának magyar emlékeivel. Múzeumokban sok magyar zászlót talált, és más emlékeket is,

amelyek a magyar szabadságharcra vonatkoznak. Valaki kérdezett valamit, amire Zichy elkezdte Ausztria és Magyarország közjogi viszonyát magyarázni. De alig kezdte el, valamennyi jelenlévő nevetve szólt közbe.

— Ezt már könyv nélkül tudjuk, — mondta Knaus, — Munkácsy és Paál urak alaposan megmagyarázták nekünk az egész kérdést. Általában azt tapasztaltam, hogy ha az ember megismerkedik egy magyarral, öt perc múlva az egészen biztosan Magyarország közjogi önállóságát kezdi magyarázni.

Zichy nyájasan nézett Miskára és Lacira.

— Jól van fiúk, csak dolgozzanak tovább. Én is azt csinálom odakint. Az osztrák-magyar nagykövetségnek nem is nagyon tetszik, mondhatom. Csupa sült osztrák. De én bizony mindig az orruk alá dörzsölöm. Ha Ferenc József ő császári felségét emlegetik, mindig kijavítom: nekem császárom nincs, én csak magyar királyt ismerek. Erre iszunk, fiúk.

A sok német érdeklődve nézte a három magyart. Másféle volt mind a három. Teljesen különböző embertípusok. Zichy diplomataszerűen nagyvilági, síma és méltóságteljes, Paál csapongóan változó kedélyű, huszártisztesen lendületes és gavalléros, Munkácsy ősemlékesen robusztus, forrongó és naiv. És mégis volt valami közös mind a hármukban, valami színes tűz, valami lobogóan tehetséges, amit titkos örökségképpen messziről hoztak magokkal.

— Érdekes emberek magok, magyarok, — mondta Knaus, — nekem különösen az önbizalmok tetszik. Mind olyan fanatikusan hisznek abban, amit csinálnak, meg a fajtájokban, meg önmagokban.

A magyarok voltak itt az ünnepeltek, a diadal-

masok, a hősök. A düsseldorfi asztal felett ott lebegett a szivarfüsttel együtt, Pétervártól Párisig lengő dicsőségek. Miska is ehhez méltó büszke arcot vágott, de belül, mikor az önbizalmat emlegették, tehetetlen, nyomorult bűnösnek érezte magát. Már jó későre járt, mikor oszlani kezdtek.

— Nagyon köszönöm a mai estét, fiúk, — mondta Zichy, — boldog vagyok, hogy megismerhettem magokat. Mégis csak van nekem eszem, hogy Düsseldorfot nem áldoztam fel. Mert egy hajszálon mult ez a látogatásom.

— Hogyhogy?

— Én most elmegyek egy Aberdeen nevű skót városba, onnan pedig Abergeldie-Castlebe, a walesi herceg vadászkastélyába. Kezdődnek a herceg vadászatai, s én ott rajzolni fogok. A herceg írt nekem, hogy menjek valamivel előbb, most lesz valami óriási katonai parádé Angliában, nézzem meg azt is, mint az ő vendége. Egy kicsit haboztam, de aztán mégis csak megírtam neki, hogy a katonai parádéről lemondok, mert Düsseldorfban fel kell keresnem egy híres honfitársamat. Mondhatom, nem bántam meg.

Miska ezzel a gondolattal feküdt le. Hogy is volt csak? Az orosz cár udvari festője azt írta az angol trónörökösnek, hogy nem vehet részt Anglia katonai ünnepélyén őmiatta, Munkácsy Miska miatt. A szász-weimari herceg tanárnak hívta Goethe városába. Nemrég Keleti Gusztáv otthon azt írta a fiatal Mészölyről egy műbírálatban, hogy „részt Markó, részt Munkácsy hatása érzik rajta“. Aranyérem. Becsületrend. Dől hozzá a pénz. És ő itt vergődik tehetetlenül, nyögve birkózik kétségeinek szörnyetegével. Ezt a hirtelen és roppant sikert meg kellene tartani. Nem fokozni, csak legalább megtartani. És nincs ereje hozzá.

Különösen akkor lett kínzó ez az önmardosás, mikor Laci megint elutazott Hollandiába. Almássy Tasziló már rég nem volt Düsseldorfban és Miska nem talált számtalan barátja között senkit, akihez teljes bizalommal lehetett volna. Pista bácsinak, Ligetinek kiönthette volna a lelkét levélben, de éppen ezeknek nem tehetette. Ezeknek éppen a további sikerekkel volt adósa. Lelkében természetes vonzalommal fordult a báróné felé. Írt és panaszkodott neki.

Ennek az esztendőnek Szilveszter-estéjén dült és viharos érzések tolongtak a lelkében. Mikor a Malkasten nagy mulatságáról hazament, számvetést csinált az évről. Híres ember lett belőle, s ha összeadta, amit tizenkét hónap alatt keresett, hihetetlen összeg jött ki: nyolevanezer frank. Három magyar miniszter évi fizetése, vagy még annál is jóval több. Tehát ujjongó örömmel kellene lezárnia a számlát. De az ő fejében az egész évről csak egy emlék maradt, amely végzetes erővel foglalkoztatta. Ebben az évben Dósa, a kedves, fürge, eszes, tehetséges székely piktor, öngyilkos lett. Remekül induló pályáján lemaradt, egy pályázaton megalázóan mellőzték, azonfelül valami boldogtalan szerelmi ügye is volt. Hazament Erdélybe és ott agyonlőtte magát. Nem volt nap, hogy a meghasonlott jóbarát véres látomása meg ne járta volna Miska gondolatait.

Párisban már kialakult a rendes hétköznapi élet. Goupil írt neki, hogy jöhet. A báróék már Párisba költöztek. Úgy volt, hogy az újesztendő első hónapjában ő is átköltözik végre Párisba. Dósa öngyilkosságára gondolt folyton, és görcsös rémülettel kapaszkodott, mint a fuldokló, abba a reménybe, hogy kínzó tépelődéseire attól az asszonytól enyhülést fog kapni.

XIV.

Két-három percrenyire a bulvárok zshivájától, a lármás és tolongó Place de la Républiquetól van egy kis tér, a Square de Temple. A februári hó fehér alapján zúzmarás, tar, fekete fák álldogálnak benne, közepén Béranger bronzba öntött szobra némán szemléli a téli világot. A kis tér baloldalán végighalad a fázó piktor és megy tovább a sarkon túl, ahol a kis Rue Perrée kezdődik. Elhalad a kerületi hatósági épület előtt, amelyet topogva és karját lóbálva őriz a fegyveres rendőr. A másik oldalon a vásárcsarnok lármája ömlik bele a fehér csendbe. Egy hegyes orrú asszony alkuszik a baromfikereskedők legszélső árúsítóhelyénél. A baromfikereskedőnek különös neve van: Vainchtoque, Szóval Weinstock, csak franciásan írja.

Szemközt áll két ócska bérház. Homlokzatuk csak kétablakos, de annál magasabb. Mindakettő földszintjén kocsmá. Az emeleteken sok ócskaruhakereskedő. Az egyiknek neve Fouks. Vagyis Fuchs. Aztán lakók: kishivatalnokok, egyetemi hallgatók, vékonypénzű fiatalemberek. Itt vett lakást Miska, párisi érkezésének kemény szándékú napjaiban, mikor feltette magában, hogy szerényigényű lesz, mint a mezei egér és takarékos lesz, mint a hód. Az egész környék hasonlított ezeknek az ócskásoknak a holmijához. Kicsit elhamarkodta a dolgot a Grand Prix nyertese, a becsületrend lovagja. De ha már ideköltözött, vonakodott elmenni. Kínozta sajátmagát, el volt keseredve. Rögtön, amikor, kicsomagolt, eljött hozzá Goupil, hogy megnézze a még Düsseldorfban befejezett új képet. A részeg emberről szőtt ez a kép, aki hazatér nyomorúságos otthonába, a szoptató anyához és hülyén, érzéstelenül mered annak fáradt, szemrehányó pillantására. A kép már

a Goupil tulajdona volt, előre megvette tizenkétezer frankért, még Düsseldorfban ki is fizette.

— Jó kép, — mondta — nincs oka megijedni tehetsége felől. Elég jó kép. Fest majd jobbat is, ez most elég jó.

Miska le volt sujtva. Gyomrában fagyos, ideges nyomás szorongott. Neki most a lelkes és áradozó magasztalás hangjára lett volna szüksége, nem ilyen langyos jóakaratra. Goupil tovább nézte a képet.

— Nézze csak, a kompozícióról akarok valamit megjegyezni. Nem volna jobb, ha az asszony nem ülne, hanem állna?

— Majd meggondolom, — felelte Miska rekedten.

— Gondolja meg és csinálja, ahogy jónak látja, én nem szólok bele. Hát csak fel a fejjel. Nincs semmi oka lógatni az orrát. Isten áldja meg.

Miska ott maradt. Jó darabig mozdulatlanul nézte a képet, aztán hirtelen felkapta a spahtlit és két hatalmas vágással keresztbe tépte szét a képet. A vászon szakadása recsegve követte a kés útját. Aztán a festő levágta magát a diványra és elkeseredett dühében sírva fakadt.

Másnap megint eljött hozzá Goupil. Kocsival. Ő feljött, a kocsi lent várt.

— Eljöttem a képért. Jó lesz az úgy, ahogy van. Van ember, aki leviszi?

Miska némán mutatott a képre. Az már a sarokban hevert. Rajta a két gyógyíthatatlan vágás.

— Mit csinált, boldogtalan ember?

— Nézze, Goupil úr, ne tegyen idegessé, mert belehasítok abba a képbe is, ott az állványon.

Az állványon az „Oskola előtt“ című kép állott: anya, aki oskolába készülő gyerekeinek kenyeret vág. Vagy két heti munka hiányzott még hozzá. Ezt a képet egy bécsi rendelő számára festette, előleget

kapott rá. Goupil ismerte a témát. Odapillantott és hamar a kép elé ugrott, hogy testével fedezze.

— Magának elment az esze, Munkácsy. Miért tette tönkre azt a képet? Egészen jó kép volt. Ám, hm. Ez így nem megy tovább. Valamit kell magával csinálni. Majd beszélek De Marchesékkal, talán azok tudnak hatni magára, ha én már nem tudok. Na jöjjön, üljön le a diványra, fújja ki magát, nagyon fel van indulva.

Beszélt vele egy jó félórát, szavát vette, hogy a munkában lévő képet nem fogja bántani. Aztán elment. Miska lement a téli utcára, cél nélkül rohant egyik sarkon befordulva, a másikon ki. Két óra múlva kifulladásra nézett körül az idegen külvárosi környéken. Kiskocsmában evett valamit, kocsit keresett, hazament. Nem akart látni senkit, nem akart tudni semmiről.

Másnap arra ébredt fel, hogy a concierge költögeti: egy hölgy vár odalenn kocsival, a moszjő azonnal jöjjön le. Miska kiugrott az ágyból és lepillantott az utcára. A csukott hintó ablakában megpillantotta a báróné arcát. Sebtiben felöltözött és lesietett.

— Üljön csak be, — mondta Cécile asszony, — megyünk lakást keresni.

Miska beült, a kocsi azonnal elindult. A kocsis nyilván már tudta, hogy hova kell mennie.

— Mindent tudok Goupiltól. Én itt rendet fogok csinálni. Miért nem volt nálunk négy napja?

— Nem tudtam elmenni, — morgott Miska vállat vonva, — nem kívánhatom, hogy folyton hallgassák a... a...

Azt akarta mondani, hogy „a nyavalygásaimat“, de a kellő szó nem jutott eszébe.

— Jól van. Majd én ráncba szedem magát. Már látom, hogyan kell magával bánni. Legjobban szeretném megverni, de sajnós, azt nem tehetem. Most

lakást fogunk nézni. Ezen a piszok helyen, amit a saját esze szerint vett ki, nem marad. Azt nem tűröm. Micsoda gyerekes butaság ilyen helyre menni valakinek, aki karriert akar csinálni. Mit képzelsz, eljött volna valaki ebbe a ronda barlangba, portrét rendelni? Jól van, ne is feleljen, most én kézbe veszem magát.

Cécile asszony kezében cédula volt. Kiadó lakások címeit jegyezte fel rá. Azokat ő tegnap, miután Goupillal beszélt, már végigkocsizta, most már csak azokat kellett megnézniök, amelyek számba jöhettek. És déli tizenkét órakor Miskának új lakása volt. Egészen messze ettől az ócskaruhás fertálytól, kint a Parc Monceau vidékén. Vadonatúj ház volt ez, a Rue Lisbonne végén, úri külsejű, finom palota, két nagy udvarral. Az innenső udvar a Rue Lisbonne hatvanhatos számot viselte, a túlsónak Rue Murillo huszonhárom volt a száma. Sőt még a Rue Courtelles felé is volt a háznak egy harmadik homlokzata. Maga a lakás két tágas, kényelmes, világos szobából állott, az egyik jó volt műteremnek, a másik hálószobának.

— Most eljön hozzánk ebédelni, ebéd után rögtön átköltözik. Én majd ínast fogadok fel, azonkívül megveszem a legszükségesebb bútorokat, hogy ma este már ott alhassék. Holnap már dolgozni fog. Majd én megmutatom magának, hogy rendet csinállok. A pénzen ne törje a fejét, Goupilnál vettem fel előleget a számlájára, majd elszámolok.

Ebédnél is pattogott, rendelkezett, intézkedett. A báró csendes, mélabús mosollyal helyeselt feleségének. Szólni alig szólt egy szót is. Sokat betegeskedett mostanában, valami baj volt a gégéjével és nehezeére esett a beszéd. Ebéd után csakugyan elkezdődött a hajsza. És este Miska már ott aludt a rue lisbonne-i házban, saját ágyában, saját ágy-neműjében, körülötte egy szeplős, hirtelenszőke inas

tett-vett, akit Jeannak hívtak, s aki német hadifogsága folytán tudott valamit németül.

Az új környezet csakugyan használt valamit kedélyállapotának. A lassanként kialakuló lakással nem kellett törődnie semmit, a báróné és Jean rendezkedtek, vásároltak. Ő a képen dolgozott. Két hét alatt befejezte, bőven megfírniszelte és elküldte Bécsbe. Nem találta valami jelentékeny alkotásnak, de a színeket szerette rajta. Aztán meg olyan téma foglalkoztatta, amelytől lelkiállapotának erős változását remélte. Azt akarta lefesteni, hogy a csend-örök éjszaka gyanus alakokat fogdostak össze és hajnali szürkületkor szűk utcán kísérik őket az őrszoba felé. Jobbról kíváncsi kofákat gondolt a kompozícióban, balról pedig egy nőt, vagy anyát, vagy fiatal leányt, aki a letartóztatott alakok között megdöbbenve ismer rá hozzátartozójára, tehát vagy mátkájára, vagy fiára, az majd megválnak még.

A báróné mindennap megfordult lakásán, de alig beszéltek. Csak mikor a berendezés úgyahogy elkészült, s átadhatta a kész rezidenciát Miskának, hosszasan beszélt vele. Biztatta, szidta, intette, ezer tanáccsal látta el. Hogy hogyan bánjon Goupillal, hogy mit hol vásároljon, hogy járjon a Brabant nevű étterembe vacsorázni, mert oda íróemberek járnak, akiknek ismeretsége fontos. Végül így szólt:

— És mindezek tetejébe azt tanácsolom, hogy nősüljön meg.

— Tessék?

— Nősüljön meg, elég értelmesen mondtam. A maga puha természetével nem élhet valaki egyedül. A praktikus életéről, az érvényesülés módjairól fogalma sincs. Maga mellé egy energikus, józan, fiatal nő kell, akinek pénze is legyen, hogy ne érezze magát a műkereskedőnek kiszolgáltatva. Aki mel-

lett ne kelljen törődnie, csak a festéssel. Majd én segítek magának keresni valakit.

— Nem, báróné. Én csak akkor házasodnám meg, ha olyat találnék, mint maga.

— Ne beszéljen számárságokat. Majd akad valaki, millió leány van a világon. Most megyek. Holnap jöjjön el hozzánk ebédre. Ma este pedig keresse meg azt a Brabant-éttermet, én sohasem voltam benne.

Az ajtóból még fojtott hangon visszaszólt, hogy az inas meg ne hallja:

— A szeszmemüre, borra, konyakra vigyázzon, mert úgy látom, hogy ez a legény szeret inni.

Miska eltűnődött, mikor a távozó báróné után nézett. Csakugyan jó életforma volna ezt az asszonyt feleségül venni, ha más már el nem vette volna. Ez praktikus, eszes, erélyes asszony, nagyszerűen rendben tudná tartani a dolgait, amellet pedig nagyon tetszik neki. Jobban, mint szeretné. Mert úgy látszik, esze ágában sincs udvaroltatni magának. Az a pár jelentős pillantás, az a sokatmondó kézszorítás a düsseldorfi pályaudvaron, tévedés is lehetett. Vagy szeszély, amely elmúlt azóta. Nagyon nagy kár. Mert telt vállát átkarolni és az egész üde, egészséges, jól megtermett asszonyt keményen magához szorítani olyan édes gondolat, hogy meg kell rázkódní belé.

Mikor késő délután abbahagyta az új kompozíció tervezgetését és lement az utcára, száz lépés után kibe ütközött bele: Felbermannba. Az volt bizony életnagyságban, müncheni jóbarát, akivel a starhembergi tónál együtt tréfálkoztak a bajor herceg rovására. Nagy örömmel fogadták mindketten a nem várt viszontlátást. Miska is elmondta élete folyását, Felbermann is elmondta, hogy idejött a Sorbonnera orientalista tanulmányait folytatni és máris igen nagy sikert aratott. Négy éve ugyanis

egy rejtélyes feliratot találtak valami ázsiai ásatásoknál egy kövön. A követ elhozták a Louvreba, de senkisé sem tudta elolvasni. Ő el tudta olvasni. Megfejtette, hogy egy Mesha nevű moabita király Izrael felett aratott győzelmének feljegyzése. Erről előadást tartott a Collége de Franceban s azóta a névtelen magyar zsidófiú kiváló fiatal tudósnek számít Párisban. Megismerkedett és összebarátkozott sok híres emberrel, majd Miskát is összehozza velük.

— Van valami dolgod ma este? — kérdezte az orientalista.

— Nincs. Vacsorázzunk együtt, Heini.

— Éppen azt akartam indítványozni. Elviszlek a Brabantba, ott mindig érdekes emberek vannak.

Miska már nem is kiáltott fel meglepetésében. Élete gyakran vetett útjába ilyen bámulatos véletleneket. Mentek egyenesen a Brabantba. Ott Felbermann mindjárt azzal kezdte, hogy Miskát bemutatatta a tulajdonosnak, mint aranyérmes és becsületrendes festőművészt és kérte számára a művészeknek járó kedvezményt. Az öreg Brabant mindjárt teljesítette a kérést.

— Tudod, mit fogsz fizetni? Az étlapon feltüntetett árak negyedrészt. Én is csak annyit fizetek. A tulajdonos szívesen adja ezt a kedvezményt, mert a hírességek, a művészek, az írók kedvéért tódul ide a civilközönség.

Leültek vacsorázni. Már sokan voltak a helyiségben. Heini magyarázta a hírességeket. Aki most jött be, az a híres ujságíró, Blovitz. Akihez leül, az a feltűnően csúnya, sárga arcbrű, majomszerű kis ember Albert Wolff, a legfontosabb képzőművészeti kritikus. A másik asztalnál az, aki most fizetett és éppen felkel a két igen csinos hölgygel, az az arany szemcsíptető, szakállas ember, nem bankigazgató, aminek kinéz, hanem Jacques Offenbach, a zeneszerző.

— Tudom, — szólt élénk érdeklődéssel Miska, — aki a Gerolsteini nagyhercegnőt írta. Az nagyszerű muzsika.

— Majd eljövünk ide gyakran és akiket ismerek, azoknak majd bemutatlak. Családokhoz is járok, ott is be foglak mutatni. Elviszlek Madame Viardot-Garciához, a híres énekesnőhöz, ott meg fogsz ismerkedni Turgenyevvel, aki nála lakik. Elviszlek Mandlhoz, az orvoshoz, aki magyar ember és itt rengeteget keres, nagy lakást tart a Rue Trouchetban és estélyeket ad. Aztán elviszlek a Mendès-házaspárhoz. Tudod, ki az a Catulle Mendès?

— Nem.

— Igen nevezetes költő, ő a vezére annak az írói csoportnak, amelyet úgy hívnak, hogy „les Parnassiens“. Ezeket mind meg fogod itt tanulni Párisban, ha majd belejössz az itteni életbe. Egy szóval Catulle Mendès elvette feleségül a Théophile Gautier leányát. Azt sem tudod, persze, hogy kicsoda.

— Dehogynem. Aki Zichy Mihályt felfedezte Európa számára. Íróféle.

— Ő fedezte fel Zichy Mihályt? Ezt nem is tudtam róla. Szóval a Gautier leánya, a Judith, a Mendès felesége. Egy házban laknak, de különváltan, mert a férfi egy Augusta Holmes nevű írlandi zeneszerzőnőbe szerelmes. A férj lakik a földszinten, Judith lakik az emeleten. Én most sokat járok oda, mert együtt írunk egy regényt.

— Kivel?

— Judithtal. Az a címe: „Bar-Kochba, le dernier roi des juives“. Tudsz már franciául?

— Tíz szót.

— Azt is meg kell tanulnod. „Bar-Kochba, a zsidók utolsó királya“. Együtt írjuk, mert ő nem ismeri

a kisázsiai ókort, én pedig nem vagyok szépíró. Holnap ráérsz?

Mindjárt megbeszélték a másnapi találkozót. És másnap Felbermann Heini csakugyan elvitte Miskát Mendès feleségéhez. Nagyon érdekes fiatal hölgy volt ez, huszonkétéves mindössze és már elvált asszony. Csak az volt a baj, hogy Miska nem tudott vele beszélni. Heini tolmácsolta a beszélgetést. De még így is nehezen ment. Judith asszony olyan csinos volt, olyan vonzó, hogy Miska pirult, zavartan sodorgatta annak a széeknek bojtjait, amelyen ült és akár értett valamit, akár nem, csak bólintgatott rá bamba mosollyal.

A Viardot-Garcia-házaspárhoz is eljutott barátja útján Miska. Itt már nem volt annyira elbűvölve. A háziasszony, a világhírű énekművésznő, akkora orrot hordott az arca közepén, hogy az egy bohócnak is elég lett volna. Másról, mint klasszikus zenéről, nem volt szó s ehhez Miska édeskeveset tudott hozzászólni. A nagy Turgenyevet csak egy pillanatra látta; éppen akkor érkezett haza, mikor ő már ment. Valamiért nagyon mérges lehetett Turgenyev, mert nem nézett sem jobbra, sem balra, csak ment a szobájába és nagyon bevágta az ajtót.

Rövidesen annyi új embert megismert a Felbermann révén, hogy lehettek azok bármilyen híresek, összezavarta őket, nem emlékezett sem nevökre, sem mesterségökre. És lassanként félni is kezdett az új ismeretségektől. Részint roppantul zavarta, hogy nem tudott franciául, részint olykor únott fogadtatásban volt része. Sőt Meissoniervel, a nagy festővel, csúnyán meg is járta. Ezzel Goupilnál találkozott, a műkereskedésben. Mikor megtudta, hogy ki az a nagyszakállú öreg ember, aki egy albumot lapozgat, nagy örömmel hajlott meg előtte, megmondta a nevét és előre kezét nyújtott. Goupil is ott volt és valamit magyarázott a bemutatkozáshoz

Düsseldorfról. Meissonier végignézte Miskát, rápillantott a feléje nyújtott kézre és sértő módon elfordult. Később derült ki, hogy Miskát németnek hitte, a németekre pedig rettenetesen haragudott.

Egy ismerőst az újak közül azonban nem tudott elfelejteni. Judith Mendès szépségén nagyon rajta felejtette a szemét. Egy kis dac is dolgozott benne a báróné ellen. Mert igazában a báróné foglalkoztatta gondolatait, de mivel minden jel szerint hiába ábrándozott róla, elhatározta magában, hogy majd megmutatja ő annak az asszonynak. Mind gyakrabban beszélt össze Felbermannal, hogy ő is elmegy Mendèsnéhoz. Egy este, jóval vacsora után, előzetes híradás nélkül becsengetett a Mendès-villába, amely a Rue des Martyrs elegáns kerti házai között díszlett, magas fallal körülvett csinos park közepén. Csakugyan ott találta Heinit. Az minden este ott volt, írták a regényt együtt.

— Bocsánat a szokatlan időért, — mondta a meglepett barátnak, — erre sétáltam és gondoltam, hazakísérlek. Csak dolgozzatok tovább, én majd veszek egy könyvet és nézegetem.

Így is történt. Azok dolgoztak tovább, ő pedig vett egy könyvet, de nem azt nézegette, hanem az érdekes, kíváncsú asszonyt. Folyton összehasonlította magában a bárónéval és az összehasonlítás folyton a báróné javára ütött ki, pedig ez az asszony sokkal szebb volt. De annak anyás erélye, humora, határozottsága ellenállhatatlanul hatott rá, ennek szépsége csak úgy, mint akármelyik másik szép asszonyé.

Judith és Felbermann befejezték a munkát, még néhány percig beszélgettek Miskával, aztán eljött a búcsúzás ideje. Miska hazakísérte barátját. Lakatlan vidéken, üres telkek között kellett menni egy darabon és Miska így szólt:

— Mindíg féltelek, hogy mikor késő este haza-

még innen, még megtámad valami csirkefogó. Máskor is eljövök érted.

Felbermann nem szólt semmit. Miska rögtön észrevette, hogy kifogása ügyetlen volt és nevetséges. De másnap megint becsengetett a Mendès-vilába vacsora után. Most már tovább csevegtek vacsora után. Judith asszonynak Flaubert volt a keresztapja, akinél nem egyszer járt Croissetban. S mivel valahogyan a Bovaryné írójára terelődött a szó, hosszasan mesélt róla. Miska csak minden tizedik szót értett meg, de azért feszült figyelmű arccal hallgatta. Aztán felkerekedett a két magyar. És elmentek.

A bárónénak mindjárt elujságolta Miska, hogy sokat jár a Mendès-házba. Cécile eleinte közömbös helyesléssel vette ezt tudomásul, de mikor már harmadszor, vagy negyedszer hallotta a Judith Mendès nevét említeni, felfigyelt. A báró éppen nem volt otthon.

— Annyit jár maga abba a házba, hogy kíváncsi vagyok, mikor dolgozik.

— Egész nap. Az éjjeli csavargókat csinálom, a vázlat nemsokára kész. Akkor modelleket kezdek keresni.

— És minden áldott este odamegy?

— Többnyire. Igen. A barátom örül, hogy a kietlen vidéken nem kell egyedül mászkálni éjszaka.

— Nem tudtam, hogy maga ilyen önfeláldozó barát. Ez nem helyes. Nem szabad lekötnie magát egyetlen házhoz. Sokfelé kell járni, mennél több társaságba, sok embert kell megismerni.

— Voltam én másutt is. Augusta Holmesnél legalább harminc embert megismertem, de csak egyetlen egynek jegyeztem meg a nevét, bizonyos Goncourt.

— „Bizonyos Goncourt”? Borzasztó ember maga,

Már látom, hogy a kezembe kell vennem megint. Majd ide fog járni minden este, nem Mendèsnéhez, aminek semmi értelme. Az egy lépéssel sem fogja magát előre vinni.

Miska hallgatott egy darabig. Aztán minden erejét összeszedve kibökte:

— Én ide mennél kevesebbet akarok járni.

— Miért?

— Megesküdtem magamban, hogy sohasem mondom meg, de mégis megmondom. Jobb, ha tudja. Én szerelmes vagyok magába.

Cécile ránézett a festőre. Sokáig hallgatott. Látszott az arcán eleinte, hogy nevetéssel készül elütni a dolgot, de aztán meggondolta. Nagyon is elkomolyodott. Rátette kezét a Miska kezére.

— Nézze, erről nem szabad beszélni. Én tisztességes asszony vagyok. Egy olyan könnyű kis viszony, az nálam nem megy.

Miska szenvedélyesen kiáltott fel:

— Hogy mondhat ilyet? Könnyű kis viszony, még hallani is borzasztó. Én nem arra vágyom. Ha nem arra, hogy a feleségem legyen. Éppen eleget kínlódom emiatt. A bárót szívemből szeretem és a lelkiismeretem rettenetesen furdal. Most is, hogy szóltam. Nem lett volna szabad, belátom. De mit csináljak, ha annyira szeretem?

— Ha annyira szeretne, nem ülne ott minden este annál az asszonynál.

— De igen, éppen azért! Keserűségemben! El akarom felejteni magát!

— Szóval ma este megint odamegy?

— Igenis, odamegyek.

— Hát merjen. Csináljon, amit akar.

— Most haragszik? Elutasít, boldogtalanná tesz és még haragszik? Az fáj legjobban, hogy egy cseppet sem szeret. Volt idő, mikor egy egészen kicsit reméltem. Én marha. No, mindegy. Majd vala-

hogy kiverem a fejemből. Ide pedig jódarabig nem fogok jönni.

— Ha olyan könnyen nélkülöz bennünket, ne is jöjjön.

— Nem is jövök.

Haraggal váltak el. Este, mint mindig, elment a Mendés-villába. De Felbermann arcán már nagyon kezdett látszani, hogy ezek a minden esti látogatások sehogysem tetszenek neki. Ment ez egy hétig. Akkor hazamenőben Felbermann szavá is tette a dolgot.

— Nincs ennek semmi értelme, Miska, hogy te miattam ennyit mászkálj minden este.

— Szívesen teszem. És a járkálás is jól esik, egész nap dolgozom.

— De én ezt mégsem fogadhatom el tőled. Semmi értelme, hogy csak miattam...

— Nem éppen csak miattad. Nagy örömmel vagyok a Judith társaságában. Igen szívesen jövök hozzá.

— Ja úgy. Az más.

És Miska járt oda tovább is minden este. Most már az asszony előtt tette szavá a dolgot Felbermann. Félig tréfásan, félig komolyan. Miska nem akart érteni a szóból. A báróék hallgattak, s benne dolgozott a dac. Már Mendésné is tréfás megjegyzéseket tett esténként. Ránézett, mosolygott és így szólt:

— Nagy gyerek.

Ennyit már Miska is értett franciául. Jó szívvél nevetett a megjegyzéshez ő is. Egy este aztán kiesordult a pohár. Felbermann Heini, mikor kiléptek a villa kapuján, azonnal megszólalt, mint aki ezt előre feltette magában.

— Nézd, Miska, komolyan akarok veled beszélni. Nekem nem tetszik, hogy te minden este idejársz. Megmondom neked nyíltan. Két dudás

nem fér el ebben a csárdában. Én ezt az asszonyt el akarom venni feleségül, mihelyt elválik.

— Úgy?

— Úgy. Szóval szüntesd meg ezeket a látogatásokat, nagyon kérlek.

Miska egy pillanat alatt eldöntötte magában a dolgot. A jóbarát ellen semmit. Többet nem fog idejönni. És hogy a dolognak rossz szájíze ne maradjon, megállt a Rue des Martyrs gyalogjáróján és magasra emelte sétapálcáját.

— Akkor párbajozunk. Véd megad!

Felbermann hirtelen komolyan vette a dolgot és rémülten kapta maga elé sétapálcáját ő is. Miska elnevette magát. Erre hálásan és felszabadultan nevetett ő is. Karonfogták egymást, úgy mentek tovább. És másnap este Miska nem ment Mendèsné-hoz. Egy-két napig egyedül kódorgott esténként a városban. Megpróbált színházba menni, megnézett egy Fantasio című Offenbach-darabot, de egy kukkot sem értett belőle. Végre is megadta magát vágyódásának és elment a báróékhoz.

Mikor közeledett a házhoz, Cécile asszony éppen jött el hazulról. Köszöntötte, megálltak.

— Éppen magokhoz igyekeztem.

— Csak menjen fel, Edouard nagyon fog örülni.

— De én magával is szerettem volna beszélgetni.

— Sajnálom, nekem dolgom van a városban.

— Akkor elkísérem.

— Nem, köszönöm, kocsit akarok venni.

— És én nem kísérhetem el abban a kocsiban?

— Nem, édesem, én nem vagyok annyira híve Flaubertnek.

— Tessék? Ezt nem értem.

— Kérdezze meg a keresztlányát, az majd megmagyarázza. Viszontlátásra.

Otthagya Miskát a faképnél. A póruljárt festő

állt, mint számár a hegyen. A báróhoz nem akart felmenni. Szégyelt a szeme közé nézni. Megindult szépen visszafelé haza. Még látta Cécilet. Az nem vett kocsit, hanem csak ment előre gyalogosan, szaporán és nem nézett hátra.

A Lisbonne-uccai műteremben levél várta. Paál Laci írt Düsseldorfból. Sötéthangú, elkeseredett válasz volt Miska levelére, amelyben valósággal könyörgő hangon hívta Párisba. Laci megírta nyíltan, hogy erről nem is álmodhatik. Megvallotta, amit eddig soha nem mondott el Miskának: ő a legutóbbi ösztöndíjat azzal a feltétellel kapta, hogy kötelezte magát a nürnbergi rajztanári tanfolyam elvégzésére. De ő mindenáron Düsseldorfba akart menni, hogy Miskával együtt lehessenek. Új ösztöndíj tehát ki van zárva. Atyja tönkrement, Berta nővére vigasztalan és lesújtó leveleket ír az otthoni viszonyokról. Repülne ő Párisba, ha lehetne, de nem lehet. Kínlódik tovább Düsseldorfban.

Miska másnap elment abba a bankba, amelyet Goupil ajánlott neki. Ott tartotta megtakarított pénzét. Azonnal útiköltséget küldött Lacinak. És levelet is írt a pénz mellé: jöjjön azonnal, nála el-lakhatik, a többivel ne törődjék.

Egy hét múlva, szép májusi napon Paál Laci beállított a Rue Lisbonne-i műterembe. Másnap már mindketten festettek. Miska majd kiugrott a bőréből örömében. Laci nyolc kalitkája, amelyek a vasúton óriási feltűnést keltettek, szétosztva lógott a falakon. Jean már megkapta a leckét, hogyan gondozza a madarakat. Azok torkuk szakadtából csicseregtek, a beözönlő májusi fényben.

— Képzeld, te Laci, azok a weimariak nem hagynak békében. Ma megint kaptam levelet egy bizonyos gróf Kalkrathtól, az aféle nagyfejű ottan az udvarnál, hogy azt mondja: „revideáljam legutóbbi álláspontomat“. Mit szólsz hozzá?

— Még az volna szép, hogy engem idehozol, te magad meg elugrasz.

Csupa öröm volt a nap reggeltől estig. Miska már adta a telivér párisit, négy hónap alatt már a nyelvből is ragadt rá valami. Ismerte a járást, a lóvasúton otthonos hanyagsággal váltott jegyet, tudta, hogy hol jó a sör, hol lehet bélyeget kapni, merre van a legközelebbi patika, festékkereskedés, vasaló szabó. Vacsorázni a Brabantba mentek és most már ő magyarázta Lacinak a hírességeket. Olyikkal köszöntötték is egymást.

— Képzeld, az első időben mindig kénytelen voltam egyformát enni ebben a Párisban. Mert csak két ételnek értettem a nevét az étlapon. Egyik volt egy hal: turbot, sauce hollandaise. Másik volt egy marha: rumsteak, petit pois. Ehhez borsót adtak. Csak ezt a kettőt ehettem, mert amit szerettem volna, annak nem tudtam a nevét, aminek pedig a nevét láttam az étlapon, attól féltem. Mert hátha békát hoztak volna, vagy kutyát. Az ostrom alatt ezek sok mindent megszoktak. Egyszóval mit együnk?

— Nekem mindegy. Rendelj, amit akarsz. Mi van a báróékkal? Már háromszor kérdeztem és nem akarsz róluk beszélni.

— Az van, hogy beleszerettem az asszonyba.

Miska azt várta, hogy barátja leesik a székről csodálkoztában. De az nem esett le.

— Előrelátható volt.

— Mi volt előrelátható?

— Hogy bele fogsz szeretni. Az asszonyok ezt már így tudják intézni. Mivel azt akarta, hogy belészeress, hát belészerettél.

— De miért akarta volna? Csak, hogy kínozzon? Szó sem lehet róla, hiszen csupa jóság. Nincs igazad.

— Hogy mért akarta volna? Hiszen csak a vak nem látta, hogy tetszel neki.

— Én? A bárónénak?

Laci nevetett.

— Persze. Akkorákat nézett rád, hogy majd elnyelt a szemével. Kedves Miskám, festeni te nagyszerűen tudsz, de az asszonyokhoz nem értesz. Azt csinálnak veled, amit akarnak. Arra születél, hogy ne az a nő legyen a tied, akit te akarsz, hanem aki téged akar. Ez pedig akar. Nyugodtan le számolhatsz azzal, hogy lesz köztetek valami.

— Á, te csak beszélsz a levegőbe. Nem olyan egyszerű ez. Aztán meg egy nagy baj is van még itten. Hogy én a bárót nagyon szeretem. Ha elkezdek gondolkozni, hogy melyiket szeretem, hát vannak pillanatok, mikor úgy érzem, hogy a férfit szeretem jobban.

— Az nem tartozik a dologra. Attól még nyugodtan kurizálhatsz az asszonynak.

— Milyen cinikus vagy, Laci, igazán megijedek tőled.

— Te meg olyan naiv vagy, hogy megijedek tőled. És különben is nem én vagyok cinikus, hanem az élet.

Még hosszasan beszéltek a dologról. De Miska nem tudta magát meggyőzetni. Sehogysem hihette, amit Laci olyan merészen állított, hogy ő komolyan tetszik a bárónénak. Mondatta magának tízszer is, mert jól esett hallani, de nem tudta elhinni.

Mikor túlesett Laci viszontlátásának első és mindent vigasztaló örömein, élete és jövője megint kínzó kétségekkel meredt eléje. És mindúntalan apróságok estek vele, amelyeknek tűszúrását túlérezékeny idegállapota százszorosan megnagyította. Már a Meissonier-eset is napokra ingerlékennytett. Hasonló dolog történt vele Augusztá Holmesnál.

Ide is Felbermann vitte el, aki hálásan igyekezett a kedvében járni. Már előre figyelmeztette, hogy valami nagyon érdekesre lehetnek elkészülve, mert Augusta Holmes titokzatosan közölte vele, hogy az estén egy igen fontos személyiség is jelen lesz, akit egyelőre nem akar megnevezni, mert meglepetésnek szánja. Mikor beléptek, már sok nevezetes vendég volt ott. Felbermann egymásután magyarázta Miskának, hogy kicsodák, egyenként, André Theuriet, a kritikus Cherbulier, Aurelien Scholl, Camille Dreyfus és mások. De látszott a társaság hangulatán, hogy még várnak valakit. Végre bejött egy alacsonytermetű emberke, aki azonban úgy nézett végig a jelenlevőkön, mint egy ellenséges és diadalmas hadvezér. Volt, akit már ismert, volt, akivel még nem találkozott. Miska nem találkozott vele eddig. A háziasszony odasúgta neki, hogy ez Richard Wagner, nagyszerű zeneszerző. És már vitte is, hogy bemutassa.

— Engedje meg, hogy megismertessem Munkácsy úrral, a híres, fiatal festővel, akinek a nevét már kétségtelenül hallotta.

Wagner felnézett, a nála három fejjel magasabb emberre, únott arcot vágott és így szólt:

— Soha nem hallottam.

Azzal gorombán elfordult. Miska leforrázva maradt ott, előre elkészített nyájasságával. Hiába magyarázta neki Felbermann, hogy ezt nem kell tragikusan venni, ennek a Wagnernek köztudomás szerint ilyen szerencsétlen nyers modora van. Ezen ő nem tudta túltenni magát. Önbizalmát megint fájdalmas kérdőfés érte. Rövid ideig maradt a társaságban, aztán kiment onnan és elsompolygott haza.

Tetézte a dolgot egy kölni lap kritikája, amelyet Goupilnál talált. A „Háborús idők“ című tépés-csináló-kép most Londonban volt kiállítva s a kölni

lap londoni tudósítója birálatot írt a kiállításról. Miska képeről ezt írta: „Hogy itt egy hatalmas tehetség műve előtt állunk, senki sem tagadhatja. E tehetség azonban most nyilván súlyos fordulóponton áll, melyről vagy győzelmes repüléssel fölfelé, vagy féktelen nyomorúságba fog alászállni, kettő közül az egyik bizonyos. A közönszer kényelmes útja nem tulajdona az erőnek“. Ez a tudósítás Miskát a lelke mélyéig megrázta. A kritikus mintha lelkébe látott volna.

De ő most már a kritikusnál is többet látott. Már látta megnyílni maga előtt azt a féktelen nyomorúságot. Az éjjeli csavargókról kigondolt képével baj volt. A figurákat jól elhelyezte, a kompozícióval meg volt elégedve, de a háttérrel nem tudott boldogulni már a színvázlaton sem. Az aszfalt nem engedelmeskedett képzelőtehetségének. A színek bele ragadtak és nem akartak elészökní belőle. Ha nagyon sok aszfaltot rakott fel, túlsötét lett az egész, ha takarékoskodni próbált vele, akkor az átkozott háttér előre ugrott. Megúnta, eldobta. Új színvázlatot kezdett el. Pompásan ment minden addig, amíg a háttérre nem került a sor. Napokig kínlódott vele és nem tudott zöldágra vergődni. Mindezt megismételte egymásután négyszer.

Ekkor más témához menekült, hogy kievickéljen ennek a háttérnek életveszélyes hínárjából. Elkezdte a hazatérő részegét, amelyet Goupil egy könnyed megjegyzésére összevagdalt. Megcsinálta az egészet még egyszer. Az asszonyt megint ülve hagyta. Amikor a kép teljesen elkészült, két napig egyebet sem csinált, csak merően nézte. És második napon, mikor elhatározta magában, hogy a kép sokkal gyengébb, mint először volt, hirtelen dühvel nekiesett és behasított megint. Akkor elkezdte vázolni azt a gondolatát, hogy megfest egy köpülő öregasszonyt és hozzá egy kislányt, aki tisztelettel és kíváncsi áhítattal

bámulja a vajcsinálás titokzatos mesterségét. Olvasta, hogy Millet festett egy köpülő asszonyt, gondolta: megpróbálja ő is. Jól indult. Már azt hitte, hogy végre, annyi vergődés után sikerült megtalálnia önmagát. Négy napig remekül ment a munka, akkor hirtelen lezuhant az egész. Ami eddig friss volt és érdekes, egyszerre fakó lett és unalmas. Színeinek élénkségét ügyefogyottnak találta, a gondolat kifejezését csinálnak és jelentéktelennek. Eldobta.

Visszament az éjjeli csavargókhoz. A négyszer elvetett színvázlatot elvetette még négyszer. Laci mély részvéttel és aggodalommal szemlélte ezt a hallatlan gyötrődést. Ő is sokat dolgozott, de az ő munkája nem volt beteg. Elmélyedve vetette bele magát a színhatások tanulmányozásába. Erdős részei úgy keltek ki ecsetje alól, mintha Isten közvetlen parancsára teremtetten volna újra őket. Nem volt nap, hogy győzelmesen fel ne fedezte volna három szín összefüggésének, együtthatásának, összeférhetlenségének vagy szerelmének egy-egy új titkát. S míg a színek nyelvén való költészet legszebb rejtelmek bomlottak ki előtte, az egyelőre névtelen előtt, addig hirneves barátja, az aranyérmes, a becsületrendes, sápadt megdöbbenéssel állott a festőállvány előtt, amelyről, mint egy tükörlapot, végzetes tehetlenségét látta magára meredni.

Elérkezett a nap, mikor a dolog nem ment tovább. Miska egy délelőtt hozzáfogott festeni, kezébe vette a palettát, beleütötte egy színbe az ecset hegyét, nézte a vásznat és egyszer csak földhözvágta az ecsetet is, a palettát is. Laci a másik szobában öltözködött. A zajra belépett, nyakkendőjét kötözgetve.

— Mi az?

— Semmi, — felelte Miska, — döntöttem. Elmegyek Weimarba, tanárnak.

Hosszú ideig hallgattak. Akkor Laci odament Miskához és a vállára tette kezét.

— Roppantúl sajnálom, ha itt hagysz. De tégy úgy, ahogy neked jobb. Én éppen ma akartam neked azt az örömet ujságolni, hogy elmegyek lakni a nyakadról. El tudok adni két képet egészen jól. A dolog megindult, most már lakást vehetek magamnak.

Miska hallgatott. Aztán egyszerre csak átkapta a Laci nyakát, odaborúlt a vállára és elkezdett keservesen sírni. A jó barát csak azt mondogatta szeretettel, hogy no, no, — mást nem tudott mondani. És veregette vigasztalóan a hátát.

Két napig töprengett magában Miska, hogy hogyan csinálja Goupillal. Ott elég tekintélyes előlege volt ledolgozni való. Szerette volna úgy csinálni, hogy Goupil egyáltalában eressze ki a megállapodásból, az előleget majd visszaküldi készpénzben. Weimar talán segít rajta, egy akadémiai professzor könnyebben tud képet eladni. De ez nehéz alkunak ígérkezett, halogatta. Előbb a bárókkal akarta közölni elhatározását. Eddig dacból nem ment oda, most már a dacnak nincs értelme. Elbúcsúzik az asszonytól és még egyszer, utoljára megmondja neki, hogy szereti. Többet aztán vagy látják egymást az életben, vagy sem.

Tikkasztó hőségű nyári nap volt, mikor odament. Laci előző nap költözött el tőle képeivel és madaraival. A báróék házában nagy rendetlenséget talált. A szőnyegetek felszedték, nagy ládák állottak a kapu alatt, az előszoba csupasz falakkal fogadta. Az inastól megtudta, hogy a báró fekszik. A báróné itthon van és bent van a betegnél.

Bejelenttette magát. Kisvártatva az inas bevезette a báró szobájába.

— Ó, szegény barátom, — mondta De Marches báró a francia nyelv táncterem-udvariasságával,

amely ilyenkor a sajnálatra kötelezett látogatót nevezi szegénynek, nem a beteget.

Leültették. A báróné arcán látszott a kemény elhatározás, hogy a hidegséget fenn fogja tartani. De a győzelem felcsillanása is: íme, mégis eljött a makacszkodó. A beszélgetés a báró betegségével kezdődött. Gégebaja nagyon elhatalmasodott rajta, Enghienbe szándékozik menni, amelynek kénes vizét nagyon ajánlgatják az orvosok, aztán alig várja, hogy Colpachra kerüljön, a birtokra. Ott biztosan meggyógyul. Aztán Miskára került a sor. Ő nem sokat kerülgette a mondanivalót. Bejelentette, hogy búcsúzkodni jött. Mégis elfogadja azt a weimari tanári állást. Előbb hazamegy nagybátyjához Magyarországra és onnan fog Weimarba utazni.

A házaspár meghökkenve hallgatta az ujságot. A báró fejét csóválta. Nem helyeselte a tervet. Pár percig beszélgettek a dologról. Aztán a báróné felállott.

— Ne haragudjék, de Edouardnak tilos ennyit beszélni. Jöjjön át a szalonba, ott majd ezt megtárgyaljuk. Edouard most megpróbál egy kicsit aludni. Búcsúzzanak el, de a viszontlátásra, mert az ki van zárva, hogy ez a bolond ember elutazzék. Azt mi nem fogjuk engedni.

A beteg báró, akinek arcán, szeme kifejezésén, hangján sokat rombolt a betegség, mőlabús baráti mosollyal nyújtott kezét. Miska és a báróné kimentek a szalonba. Leültek.

— Hát halljuk, mi ez a szamárság, amit elhatározott? Mi lelte magát?

Miska vállvonással kezdte, pár mondattal túl akart esni a kérdésen. De mindjárt belemelegedett. Csak úgy dőlt belőle a panasz. Elmondta vívódásait, önmagával és a Siralomház átkozott sikerével való tusáját. Mikor eljutott ahhoz a végső következtetés-

hez, hogy életének és pályájának egyetlen reménye maradt a teljesen új környezet és a munkakör, akkor tehetetlen mozdulattal tártá szét karját, lecsapta kezét a két térdére és komoran kipillantott az ablakon.

— És itt Párisban semmi sem tartja vissza? Mendésné olyan könnyen itt hagyja?

— Ugyan hagyjon békét azzal a Mendésnével. Móka volt az egész. Már hetek óta nem láttam.

— És más... más semmi nem tartja vissza?

Miska hirtelen visszakapta fejét az ablak irányából. Rápillantott az asszonyra. Majd lesütötte a szemét.

— Maga jól tudja, hogy szeretem. De ha itt vagyok, még rosszabb. Jobb nekem elmenni, hogy elfelejtsem.

A báróné nézte merően Miskát, gondolkozott. Nyugodtan, izgalom nélkül.

— Mondja, — kérdezte hirtelen, — otthon lesz holnap délután? Meg szeretném nézni azokat a vázlatokat. Hátha nincs igaza magának.

— Persze hogy otthon, amikor akarja.

— De nem fogom Paált zavarni?

— Paál Laci már nem lakik velem. Kezd neki jól menni, külön műtermet vett magának.

Most megélenkült a báróné arca. Erősen gondolkozott megint egy darabig.

— Nem, mégsem lehet. Az az inas még félreértheti a látogatásomat. Ez így nem megy. Nagyon sajnálom, mert azt hiszem, hogy azok a vázlatok nagyon jók és maga ok nélkül kínozza magát.

Miska szíve erősen vert. Habozott. Merje, ne merje? Miért ne merné, hiszen most már úgyis mindegy.

— Ami az inast illeti, azt... azt úgyis el akar-

tam holnap délután küldeni. Valami izével... levéllel . . .

— Nem, nem, úgy még rosszabb. Az lehetetlen. Pedig nagyon sajnálom, nagyon szerettem volna. Igazság szerint már rég illett volna, hogy meghívjon bennünket, de nem tette. Az urammal elmehettem volna nyugodtan. Most ilyen körülmények között lehetetlen.

— De miért lehetetlen? Jöjjön el. Tudja mit: én bemegyek a báróhoz és megkérem. Ha én kérem, biztosan megengedi.

— Még csak az kéne, maga örült. Az uram ropantúl megharagudnék. És most nem szabad izgatni. Egy súlyos beteg, öreg embert, hogy képzelet?

Miska tehetetlenül hallgatott. De aztán könnyörgő hangon, félrehajtott fejjel megszólalt:

— Jöjjön el.

— Hát nem bánom, de csak úgy, hogy ha becsületszavát adja, hogy szerelemről nem lesz szó. Meg fogom látni, hogy milyen tisztességes ember és mennyire bízhatom a barátságában. Maga az enyém-ben bízhatik. Láthatja, hogy a maga művészete érdekében milyen lépésre vagyok képes.

— Mindent megigérek, akármire megesküszöm, csak jöjjön el.

— Jól van. Holnap délután háromkor ott leszek. De csak egy félórára. Több időm nincs.

Másnap délután három órákor Miska ott állt a lakás ajtaja mögött, hogy ha jön a várvavárt vendég, azonnal nyithassa az ajtót. Rettenetesen izgatott volt. Elnyűtt idegei a pattanásig feszültek. Már az örömet is alig bírta, szeretett volna kiugrani a bőrből. Negyednégykor meghallotta egy női cipő lépteinek kopogását. A következő pillanatban Cécile aszszony bent termett a lakásában.

— Ki lakik ott szemközt, ugyanezen a folyosón?

— Egy Doré nevű család. Nem ismerem őket.

— Doré?

— Igen. A festőnek valami rokonai, úgy hallom. Miért?

— Mert az ablakon női arcot láttam kinézni, éppen mikor jöttem. Kellemetlen. De, remélem, nem ismernek.

Könnyű nyári ruhája volt Cécile bárónénak, lenge szövet. Csipkés napernyője volt. Komikusan kicsi. És furesa kalapja. A legutóbbi divat szerint. Erős fiatal keble bolondítóan hullámszott attól, hogy sietett a lépcsőn.

— Hát lássuk azokat a vázlatokat.

Leült a diványra, napernyőjét keresztbe tette a térdén, kalapját a fején tartotta. Egymásra rakta a lábát. S ahogy szorosan befűzött magas cipőjének szára fölött megvillant a kissé kidagadó lábszár egyetlen ujjnyi látványa, Miska nyelt egyet, mert forrónak és száraznak érezte a torkát. Hajlongva rakosgatta a vázlatokat egyenként a festőállvány lábához. Cécile báróné részletesen kérdezte mindenikről. Annyira nem értett képekhez, hogy véleménye csak a jóindulatú barát vigasza lehetett. Ezt tudta Miska is és jól tudta az asszony is. De elhazudták egymásnak a játékot.

— Hiszen ezek kitűnőek, — mondta tüntető lelkességgel az asszony, — esküszöm magának, hogy ezek kitűnőek.

— Gondolja? — kérdezte gyáván és bizalmat színlelve Miska.

— Nagyszerűek. Halálos vétek, ha most elhagyja Párist. És elmenni tanárnak? Micsoda torz ötlet. Ha nem megy a munka, tegyen félre mindent, szórakozzék, lovagoljon, járjon társaságba, aztán egy idő múlva fogjon neki megint. De egyszerre mindent ok

nélkül eldobni? Ez igazán örütség lenne. Most, hogy látom ezeket a dolgokat, öngyilkosságnak tartom a weimari tervet. Erről tegyen le.

Miska csak állt, próbált megvigasztalt arcot vágni, de nem felelt. Akkor aztán leborult térdre a divány mellé és fejét odatette az asszony ölébe. Arcát nyomta a napernyő, de nem törődött vele.

— Rettenetes állapotban vagyok, — mondta hal-
kan, önmagától rettegve, — segítsen rajtam.

Az asszony keze rásimult a bozontos, sűrű, dús hajra. Lassan simogatta. És csúnya, rekedt hangjában megindító melegséggel mondta:

— Segítek. Biztatni fogom és bátorítani fogom. Mikor dolgozik, gondoljon arra, hogy van valaki, aki szívéen hordja a maga boldogulását. Akkor fog tudni dolgozni.

Miska hálásan felnézett. Közvetlenül arca fölött látta az asszony lehajló arcát. Szeme kétségbeesett segítségkéréssel tekintett bele a letekintő sötétkek szembe, amelyben anyai megnyugtató és felelősség-hordás lakott. És két karja, maga sem tudta hogyan, felkerült az asszony nyaka köré. A szájuk is össze-
ért. Cécile báróné azonnal felpattant.

— Nem... ezt nem szabad... ne legyen örült...

A napernyő a földre hullott. Miska már nem volt ura magának. Felugrott ő is és átkapta az asszony vállát. Görcsös erővel szorította magához. Az asszony próbálta eltolni.

— Nem, — súgta, — eresszen el... nekem menni kell...

De szavait elnyomta a dühös vágyú, brutális csók. Ajka lassan engedett és odaadta magát az ajaknak. A nő karja is a férfi nyaka köré kulcsolódott, egyik tenyerének öt ujjá belemarkolt a férfi sörényébe, mintha ki akarná tépni. És most már ő szó-
lalt meg:

— Nem engedlek el... nem fogsz elmenni...
ittmaradsz...

— Szeretsz? — súgta a kérdést Miska, gyáva
tegezéssel.

— Ó, te számár... mindig szerettelek...

VÉGE A MÁSODIK KÖTETNEK.

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

HARSÁNYI ZSOLT

ÉLETRAJZI REGÉNYEI

AZ ÜSTÖKÖS

Petőfi Sándor életének regénye

EMBER KÜZDJ...

Madách Imre életének regénye

ECCE HOMO

Munkácsy Mihály életének regénye

SZÓLALJ, SZÓLALJ, VIRRASZTÓ

Zrínyi, a költő életének regénye

MATHIAS REX

Hunyadi Mátyás életének regénye

MAGYAR RAPSZÓDIA

Liszt Ferenc életének regénye

ÉS MÉGIS MOZOG A FÖLD

Galilei életének regénye

SINGER ÉS WOLFNER IRODALMI INTÉZET
KIADÁSA, BUDAPEST

1840 JUN. - 14

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

